

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM
VAZIRLIGI

NIZOMIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA
UNIVERSITETI

NORPOSHSHAXON VOXIDOVA
FAROG`ATXON MIRZAYEVA

IJTIMOIIY PEDAGOGIKA
(darslik)

TOSHKENT – 2021

ANNOTATSIYA

Mazkur darslikda ijtimoiy pedagogika fanining paydo bo'lishi, rivojlanishi, O'zbekistonda ijtimoiy pedagogika fanining paydo bo'lishi, rivojlanishi hamda xorijda ijtimoiy pedagogika fanining rivojlanish tarixi, Yangilanayotgan O'zbekistonda ijtimoiy pedagogikaning rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari, o'zbek xalq pedagogikasi va islom ta'limotida ijtimoiy-pedagogik g'oyalar, deviant hulq, uning kelib chiqish sabablari va bartaraf etish yo'llari, ijtimoiy pedagogikaning tamoyillari, kategoriyalari, ijtimoiylashuv omillari va vositalari, ta'lim muassasalari va oilalarda olib boriladigan ijtimoiy-pedagogik faoliyat mazmuni yoritib berilgan.

Darslikdan pedagogka oliy ta'lim muassasasi professor-o'qituvchilari, magistrant va talabalar foydalanishlari mumkin.

Taqrizchilar: p.f.d., prof. Sh.S.Shodmonova

ph.d., G.Bohodirva

АННОТАЦИЯ

В настоящем учебнике рассматриваются вопросы возникновения и развития социальной педагогической науки, История возникновения и развития социальной педагогической науки в Узбекистане и развития социальной педагогической науки за рубежом, особенности развития социальной педагогики в обновляющемся Узбекистане, социально-педагогические идеи в узбекской народной педагогике и исламском учении, девиантное поведение, причины его возникновения и пути преодоления, принципы, категории социальной педагогики, факторы и средства социализации, освещается содержание социально-педагогической деятельности в образовательных учреждениях и семьях.

Учебник может быть использован преподавателями, магистрантами и студентами педагогических высших учебных заведений.

ANNOTATION

This textbook examines the issues of the emergence and development of social pedagogical science, the history of the emergence and development of social pedagogical science in Uzbekistan and the development of social pedagogical science abroad, the features of the development of social pedagogy in the renewing Uzbekistan, socio-pedagogical ideas in Uzbek folk pedagogy and Islamic teaching, deviant behavior, the causes of its occurrence and ways to overcome, principles, categories of social pedagogy, factors and means of socialization., the content of social and pedagogical activity in educational institutions and families is highlighted.

The textbook can be used by teachers, undergraduates and students of pedagogical higher educational institutions.

IJTIMOIIY PEDAGOGIKA FANINING NAZARIY ASOSLARI

Ijtimoiy pedagogika va pedagogik sotsiologiyaga extiyoj va zamonaviy jamiyat rivojining zaruriy shartlari

Tayanch so'zlar: fan, shaxs, ijtimoiy, pedagogika, sotsiologiya, jamiyat, kirish, jarayon.

1. Ijtimoiy pedagogika faniga kirish

Ijtimoiy pedagogikaning fan sifatidagi mohiyatini aniqlash uchun "fan" tushunchasining o'zi ob'ektiv bilimlarni tizimlashtirish va ishlab chiqishga qaratilgan faoliyat ekanligini ta'kidlash lozim. Tushunchaning ilmiy-mazmuniy jihatini o'rganish "ijtimoiy pedagogika" atamasiga e'tibor qaratishni talab qiladi. U ikki sohadan iborat bo'lib, "Pedagogika" va "Sotsiologiya" fanlari mahnosining integratsiyasidan (birlashuvidan) vujudga kelgan. Bu birlashuv tasodifiy bo'lmasdan, u fandagi tabaqalashuv va ixtisoslashuvning zamonaviy jarayonlariga bog'liq.

Ijtimoiy pedagogika fani pedagogika singari ta'lim-tarbiya jarayoni va hodisalarini o'rganadi. Biroq ular o'ziga xos yunalishlarni va xususiyatlar sh tadqiqiladi. Bu fanning o'ziga xos xususiyati undagi "ijtimoiy" so'zida mujassamlashgan.

"Ijtimoiy" (lotinchada — umumiy, ijtimoiy) tushunchasi orqali insonlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning turli shakllari bilan bog'liq barcha jarayonlar tushuniladi. Bu degani, agar pedagogika o'sib kelayotgan avlodlarning ta'lim-tarbiyasi haqidagi fan bo'lsa, ijtimoiy pedagogika — ta'lim-tarbiya jarayonida bolaning jamiyatga, ijtimoiy muhitta kirib borishi, qo'shilishi (integratsiyasi) bilan bog'liq hodisalarni o'rganadigan fan. Bolaning jamiyatga "kirish" jarayoni, uning muayyan ijtimoiy tajribani egallashi (bilim, qadriyat, yurish-turish qoidalari va boshqalar) ijtimoiylashuv deyiladi.

"Ijtimoiy pedagogika" atamasi birinchi marta 1844 da K.Mager tomonidan ta'lim haqidagi muhokamaga kiritildi va A.Disterveg tomonidan tarqaldi. Ushbu kontsepsiya paydo bo'lgan paytdan boshlab hozirgi kungacha nemis ilmiy-pedagogik adabiyotida ilmiy bilimlarning ushbu sohasini rivojlantirishda turli

yondashuvlarni belgilab, uni ikki xil talqin qilish mumkin. Birinchi talqinga ko'ra, ijtimoiy pedagogika ta'limdagi ijtimoiy tomonni ta'kidlaydi (K.Mager); ikkinchidan, u muayyan ijtimoiy sharoitlarda, vaziyatlarda (A.Disterveg) pedagogik yordam sifatida ishlaydi.

Ijtimoiy pedagogikani tushunishda K. Magerning izdoshlari P.Natorp (1920s), Ye.Bornemann, F.SHlieper (1960s), D. Pegeler (1980s) va boshqalar yedi. Ushbu yo'nalish doirasida K. Mager davridan buyon ijtimoiy pedagogikada jamiyatda, jamiyat uchun, jamiyat orqali shaxsni tarbiyalashning shartlari, usullari va vositalari o'rganildi.

Mualliflarning ijtimoiy pedagogikaga faniga bergan ta'riflari (jadval №1).

№	Muallif	Ta'rif
1	H. Miskes (Germaniya).	Barcha yosh guruhlarida Umumiy pedagogikaning ijtimoiy funksiyasini ochib beradi
2	E. Mollenxauer, (Germaniya)	Yoshlarning ijtimoiy tizimga tez moslashishi, xulq-atvor normalaridan salbiy og'ishlarga qarshi turishiga yordam beradi
3	Yu.V.Vasil'kova	Alohida shaxs yoki guruhni tarbiyalash, o'qitish nazariyasi va amaliyotidir
4	A.V.Mudrik	Barcha yosh va ijtimoiy guruhlar ijtimoiy tarbiyasini o'rganuvchi pedagogika fanining sohasi
5	V.D.Semyonov	Ijtimoiy muhitning tarbiyaviy ta'siri o'rganiladi
6	L.V. Mardaxaev	Ijtimoiy ishning tarkibiy qismi
7	I.P.Podlas'ny	Ijtimoiy muhitning shaxsni shakllantirishga va ijtimoiy tarbiya muammolariga ta'siri qonuniyatlarini o'rganadi
8	M.Quronov	Ijtimoiy pedagogika shaxsning muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvini tadqiq etadi
9	M.A.Galaguzova	Ijtimoiy pedagogikaga bolaning ijtimoiylashuv

		qonuniyatlarini o'rganadi
10	N.Egamberdieva	SHaxsning ijtimoiylashuvi qonuniyatlarini o'rganish, jamiyatning ijtimoiy muammolarini hal qilish maqsadida ijtimoiy pedagogik faoliyattng samarali metodlarini va texnologiyalarini ishlab chiqish hamda ularni qo'llashga qaratilgan pedagogika sohasi.

Pedagogikaning ob'ekti — bu bola, ijtimoiy pedagogikaning ob'ekti esa xulqi va me'yorida og'ishish bo'lgan bola. Pedagogikaning o'rganish predmeti bolani tarbiyalash qonuniyatlari hisoblansa, ijtimoiy pedagogikaning predmeti — bolani ijtimoiylashtirish qonuniyatlari hisoblanadi.

Muayyan fanning tadqiqot ob'ekti real dunyoning ma'lum bir sohasi, real voqelik, shu fanning o'rganish maqsadi deb tushuniladi. Har qanday fanning mavzusi nazariy ajralmaslikning natijasidir, bu esa olimlarga o'rganilayotgan ob'ektning muayyan jihatlarini, shuningdek rivojlanish va ishlash modellarini aniqlashga imkon beradi. SHunday qilib, fanning ob'ekti ob'ektiv haqiqatning bir qismidir, mavzu uni tushunish natijasidir.

Bir xil ob'ektni turli fanlar o'rganishi mumkin. Masalan, inson biologiya, falsafa, psixologiya, sotsiologiya, pedagogika va boshqa fanlarning o'rganish ob'ektidir. Biroq, bu fanlarning har biri o'z mavzusiga yega, ya'ni.ob'ektda, bu holda, insonda aniq nimani o'rganadi. SHunday qilib, psixologiya inson aqliy rivojlanishining naqshlari va mexanizmlarini o'rganadi, pedagogika insonni tarbiyalash va o'qitish usullarini o'rganadi va hokazo. SHu bilan birga, har qanday fan ob'ektga yondashishda u shakllangan an'ana, unda ishlab chiqilgan kontseptual apparat, uni qiziqtiradigan haqiqat hodisalarini o'rganadigan vositalar va usullar bilan cheklangan.

Ijtimoiy pedagogika fan sohasi sifatida bir qator vazifalarga ega. Mazkur vazifalarni umumlashtirgan tarzda uch katta guruhga ajratib ko'rsatish mumkin: nazariy, amaliy va insonparvarlikka oid.

Nazariy vazifalar ijtimoiy pedagogika oid bilimlarni to'plab, zamonaviy jamiyatda o'rganayotgan jarayon va hodisalarining to'liq tasvirini nazariy jihatdan yoritib berishda namoyon bo'ladi.

Amaliy vazifalar bolalar ijtimoiylashuviga tashkiliy-pedagogik va psixologik yunalishlardagi ta'sirni samarali takomillashtirish ishlarini aniqlash bilan bog'liq. Amaliy vazifalarga quyidagilar kiradi:

1. Bola (o'smir) ongida yaxshilik va adolat tushunchasiga sobitlikni tarbiyalash, borliqni, ijodni sevishga o'rgatib, o'zaro tushunish xissini uyg'otish;

2. Inqirozli vaziyatdan mustaqil chiqib keta olish maqsadini qo'yish, odamlar bilan muloqot qilishni o'rganish va hayotda o'z maqsad va mazmunini aniqlash yo'llarini ko'rsatish;

3. Tevarak-olam, inson va uning mukammalligi, jismoniy va ma'naviy xususiyatlarini, jamiyatdagi huquq va burchlarini anglashga intilishni rivojlantirish;

4. O'z sha'ni, mustaqilligi va o'ziga ishonch kabi tuyg'ularni rivojlantirish;

5. Bola (o'smir) da maktab, ish, oila va tengdoshlari jamoasida, katta-kichik guruhlarda odamlar bilan muloqot o'rnatish istagi va qobiliyatini kuchaytirish. SHu o'rinda ijtimoiy pedagogdan o'z tarbiyalanuvchilarining yosh xususiyatlariga oid yuksak bilim talab etiladi. Shuningdek, bolaga uni o'rab turgan muhit, ijtimoiy munosabatlarning ma'naviy huquqiy me'yorlariga tayanib, jamiyat, odamlar va shaxslararo ziddiyatlarni bahamjihat hal etishni o'rgatish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

SHunday qilib, ijtimoiy pedagogika:

- * ijtimoiy pedagogika fanning ma'lum bir tarmog'i ;
- * ijtimoiy pedagogika fan sifatida, sohadagi ilmiy, nazariy bilimlar majmui;
- * ijtimoiy pedagogika ta'lim sohasi sifatida, alohida o'quv fani sifatida o'rganiladi, mazkur sohaga kadrlarni tayyorlaydi.

Ijtimoiy pedagogikaning bu tarkibiy qismlari bir-biri bilan uzviy bog'liqdir.

2. Ijtimoiy pedagogikaning boshqa fanlar bilan bog'liqligi

Pedagogikaning mustaqil fan sifatidagi tarmoqlari maktabgacha pedagogika, maxsus pedagogika, professional pedagogika rivojlanib, takomillashib bormoqda. Ijtimoiy pedagogika ham shular jumlasidan bo'lib, o'z rivojlanishi jarayonida umumiy pedagogikadan ajralib chiqib, kompleks xarakterga ega bo'ldi.

Ko'pgina mustaqil fanlarning birlashib bir ob'ektni har xil nuqtai nazardan o'rganish jarayonida integratsiya muammosi kuzatiladi. Pedagogikaning boshqa fanlar bilan to'qnashishi natijasida yangi mustaqil fanlar yuzaga keldi. Falsafa bilan ta'lim falsafasi, sotsiologiya bilan ta'lim va tarbiya sotsiologiyasi, psixologiya bilan pedagogik psixologiya.

Demak, ta'lim-tarbiya bilan shug'ullanuvchi fanlar va o'quv muassasalaridan farqli o'laroq ijtimoiy pedagogika ijtimoiy hayotimizning barcha jabhalari bilan bog'liqdir. Shuning uchun ham u juda ko'plab fanlar bilan uzviy bog'liq. Ularning asosiylari: pedagogika, psixologiya, sotsiologiya, tibbiyot, etika, falsafa, mantiq-iqtisod, tarix, etnografiya fanlaridir.

Falsafa va ijtimoiy pedagogika.

Falsafa (yunoncha «donolik», «donishliknisevish») eng umumiy fan (nazariya), dunyoqarash shakllaridan biri bo'lib inson faoliyati sohalaridan biri. Ijtimoiy pedagogika fanining metodologik asosini falsafa tashkil etadi. Chunki ijtimoiy tarbiyaning maqsadi, vazifalari; shaxsning ijtimoiylashuv muammolari kabi muammolar har ikki fanni birlashtiradi. Mazkur tushunchalarni ilmiy dalillashda ijtimoiy pedagogika falsafa fanining qonuniyatlariga tayanadi.

Psixologiya va ijtimoiy pedagogika. Psixologiya — inson faoliyati va xatti-harakati jarayonida voqelikning psixik aks etishi, ruhiy jarayonlar, holatlar, hodisalar, hislatlar to'g'risidagi fan sifatida psixika qonuniyatlarini, inson ruhiy holatlari shakllanishini filogenetik va ontogenetik taraqqiyot birligida ochishga xizmat qiladi. Ijtimoiy pedagogika shaxs ijtimoiylashuvi masalalarini tadqiq qilish mobaynida aynan ana shu ma'lumotlardan foydalanadi.

Sotsiologiya va ijtimoiy pedagogika. Sotsiologiya (lot. *socius* - jamiyat, yun. *λόγος* - bilim, ta'lim, tushuncha) — bir butun tizim hisoblangan jamiyat haqidagi va ayrim ijtimoiy tartibotlar, jarayonlar, ijtimoiy guruhlar, shaxs va jamiyat munosabatlari to'g'risidagi fan bo'lib, uning ma'lumotlariga tayanib shaxs ijtimoiylashuviga doir xulosalar chiqariladi.

Etika va ijtimoiy pedagogika. Etika (yun. yegpoz — xulq, odat] - "axloq falsafasi" shaxs yoki jamiyat odatlarini, axloq normalarini o'rganuvchi hamda belgilovchi falsafiy tadqiqot sifatida ijtimoiy pedagogika fani bilan bog'liq bo'lib, shaxs ijtimoiylashuvida "to'g'ri"- "noto'g'ri", "yaxshi"- "yomon" hatti-harakatlarni anglash asosida faoliyat yuritish imkonini yaratadi.

Etnografiya va ijtimoiy pedagogika. Etnografiya barcha xalqlarning, etnik birlikning turli tiplari, ularning kelib chiqishi (etnogenezi), turmush tarzi, urf-odatlarini, moddiy va ma'naviy taraqqiyot darajasidan qat'i nazar, teng holda o'zaro tafovuti yoki umumiyliigi va o'xshashligini, ularning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganuvchi maxsus fan sohasi sifatida ijtimoiy pedagogika bilan chambarchas bog'liq. Etnografiya fani shaxs ijtimoiylashuvida urf-odatlar, ma'naviy madaniyat va milliy xususiyatlarini ijtimoiylashuv bilan bog'liq holda o'rganadi.

Ijtimoiy pedagogika muammolarini hal etishda etnografiya, xalq pedagogikasi kabi fanlar ham alohida o'rin tutadi.

Ijtimoiy pedagogika boshqa oraliq fanlar ma'lumotlaridan tayyor holda foydalanmaydi. Bu ma'lumotlar pedagogik nuqtayi nazardan tanlovdan o'tgandan keyin maqsadga muvofiqlashtirilgan holda amalda joriy etiladi.

Savol va topshiriqlar

1. Ijtimoiy pedagogikaga fani haqida tushuncha bering.
2. Fanning predmeti, ob'ekti, maqsad va vazifalarini tavsiflang.
3. Ijtimoiy pedagogika qaysi fanlar bilan bog'liqlikda ish ko'radi?

4. Ijtimoiy pedagogikaning jamiyat taraqqiyotida tutgan o'rnini va roli, jamiyatda ijtimoiylashuv jarayonining globallashuvi haqida 10 minutlik esse yozing.

Adabiyotlar:

1. Egamberdieva N.M. Ijtimoiy pedagogika. Darslik. T. 2009
2. Mavlonova R.A., Voxidova N.X., Ijtimoiy pedagogika. O'quv qo'llanma. T.: Istiqlol 2009.
3. Салиева З. ИЖТИМОЙ ПЕДАГОГИКА. Ўқув қўлланма. Т.: Адабиёт учкунлари. 2019
3. Галагузова М.А. История социальной педагогики. Учебное пособие Владос. 2000г.

MAVZU: IJTIMOIY PEDAGOGIKANING NAZARIY ASOSLARI

Tayanch so'zlar: ijtimoiy, pedagogika, shaxs, tarbiya, ma'naviy-axloqiy sifat, shakl, qo'llab-quvvatlash

1. Ijtimoiy pedagogika fan va amaliy faoliyat sohasi sifatida

Ijtimoiy pedagogika shaxsni tarbiyalash masalalari, unda ma'naviy-axloqiy sifatlarni shakllantirish, tang vaziyatlarda qo'llab-quvvatlash, bolani zamonaviy jamiyatga moslashuvida ko'maklashish kabi masalalarga murojaat qiladi. Ijtimoiy tarbiya muammolari xususida M. Quronov, O. Musurmonova, A.V. Mudrik, V.D. Semyonova, P.D. Pavlenok, G.N. Filova, N. Egamberdieva singari olimlar tadqiqotlar olib borganlar.

Ijtimoiy pedagogika inson va muhitning o'zaro uyg'unligi- mavjud shaxs ta'limi va tarbiyasi, maktab va zamonaviy ta'lim tizimi, kasbiy tayyorgarlik, bolalar va o'smirlarni ijtimoiy himoyalash markazi ishlari kabi muammolarni hal etishga qaratilgan izlanishlar olib boradi.

Davlat o'sib kelayotgan yosh avlod ta'lim-tarbiyasidan chetlashgan vaziyatda shaxsni ta'lim olish imkoniyati va qobiliyati, teng ta'lim, umumiy ta'lim

muammosi qanday hal etiladi? Ommaviy ta'lim inqirozini yengib o'tishda o'z-o'zini tarbiyalash, ta'lim olish va shakllantirish ustuvor vazifaga aylanadi.

Bugungi ijtimoiy pedagogika bu-jamiyatdagi inson, jamiyatda shaxs shakllanishi, shaxsning ijtimoiylashuvi, bolalikning hozirgi sharoitdagi qiyinchiliklari kabilar haqidagi bilimdir. Ijtimoiy pedagog amaliyoti bolaning jamiyatda ijtimoiy-ruhiy barqarorlikka erishishi, yangi munosabatlar xosil qilishiga qaratilgan.

Ijtimoiy pedagogika fanning ma'lum bir soxasi sifatida bir qator bo'limlarni o'z ichiga oladi hamda ijtimoiy ta'limni yaxlit bir butunlikda tavsiflaydi, uni takomillashtirish bo'yicha yondashuvlar va tavsiyalarni ishlab chiqadi.

Ijtimoiy tarbiya falsafasi - falsafa, etika, sotsiologiya va pedagogika fanlarining kesishuvi hosilasidir. Unda fundamental metodologik va dunyoqarashga oid masalalar o'rganiladi. Xususan, ijtimoiy tarbiyaning mazmun mohiyati o'rganiladi; ijtimoiy ta'lim va tarbiyaning vazifalari belgilanadi; ma'lum tushunchalar asosida shaxsni shakllantirish, rivojlantirish, ijtimoiylashtirish, korrektsiyalashga umumiy yondashuvlar ishlab chiqiladi; ijtimoiy tarbiya qadriyatlarini va tamoyillari aniqlanadi va hokazo (masalan, shaxs ijtimoiylashuvi, ijtimoiylashuvda ta'lim va tarbiya boshqalar).

Ijtimoiy tarbiya sotsiologiyasi - Ijtimoiy ta'lim sotsiologiyasi shaxs ijtimoiylashuvni ijtimoiy tarbiya mazmunining ajralmas tarkibiy qismi sifatida (ijtimoiylashuv va uning omillari) o'rganadi. Olingan bilimlar shaxs ijtimoiylashuvining yo'llari va vositalarini topish imkoniyatini yaratish bilan birga, shaxs ijtimoiylashuviga ijobiy ta'sir etish jihatlarni kuchaytirish va aksincha salbiy ta'sirlarni kamaytirish yoki ulardan butunlay voz kechish imkonini beradi. Ijtimoiy tarbiya sotsiologiyasi tomonidan o'zlashtirilgan bilimlar jamiyat tarbiyaviy kuchlarini birlashtirish yo'llarini qidirishga asos bo'lishi mumkin.

Ijtimoiy tarbiya nazariyasi ijtimoiy tarbiyaning funktsiyalarini ta'riflaydi, izohlaydi va bashoratlaydi. Ijtimoiy tarbiya nazariyasi tarbiya falsafasi qoidalari va ijtimoiy-pedagogik viktimologiya ma'lumotlari asosida ijtimoiy tarbiya nazariyasini tadqiq qiladi. Xususan, ijtimoiy tarbiyani amalga oshirishning

individual, guruh, ijtimoiy sub'ektlari va ularning bir-biri bilan qanday bog'liqlikda ish ko'rishi; har bir insonga beriladigan yordamning mazmuni va xarakteri kabilarni tadqiq etadi.

Ijtimoiy tarbiya psixologiyasi – ijtimoiy guruhlar va alohida insonlarning ijtimoiy psixologik tasniflari, ularning turli yoshlardagi xususiyatlarini hisobga olgan holda, ijtimoiy tarbiya sub'ektlarining o'zaro munosabati samaradorligini ta'minlovchi ijtimoiy tarbiya metodikasini tanlaydi va maqsadga muvofiq tashkil etishning yangi usullarini aniqlaydi.

Ijtimoiy tarbiya uslubiyati - ijtimoiy tarbiyani maqsadga muvofiq tashkil qilishning yangi usullarini ishlab chiqadi.

Ijtimoiy tarbiya menejmenti va iqtisodiyoti bir tomondan jamiyatning inson mablag'iga ehtiyojini, boshqa tomondan ijtimoiy tarbiyani tashkil qilishda foydalanishi mumkin bo'lgan jamiyatning iqtisodiy resurslarini tadqiq etadi. Bundan tashqari bu bo'limda ijtimoiy tarbiya boshqaruvi ham ko'rib chiqiladi.

Savol va topshiriqlar

- 1 Ijtimoiy pedagogika fan va amaliy faoliyat sohasi sifatidagi mazmunini yoritib bering.
2. O'quvchi shaxsi kamolot jarayoning ob'ekti va sub'ekti sifatida mohiyatini tavsiflang.

Adabiyotlar:

- 1.Egamberdieva N.M. Ijtimoiy pedagogika. Darslik.T.2009
- 2.Mavlonova R.A., Voxidova N.X., Ijtimoiy pedagogika.O'quv qo'llanma.T.: Istiqlol 2009.
3. Салиева З. Ижтимоий педагогика. Ўқув қўлланма. Т.: Адабиёт учкунлари. 2019
3. Галагузова М.А. История социальной педагогики. Учебное пособие Владос. 2000г.

MAVZU: O'ZBEKISTONDA IJTIMOIIY PEDAGOGIKANING PAYDO BO'LISHI MADANIY-TARIXIY, IJTIMOIIY-XUQUQIY SHART-SHAROITLARI

Tayanch so'zlar: ijtimoiy, pedagogika, shaxs, tarbiya, ma'naviy-axloqiy sifat, shakl, davr,

1. Eng qadimgi davrdagi ijtimoiy pedagogik fikrlar

Kishilik jamiyati paydo bo'lishi bilan odamlarda mehnat faoliyati jarayonida ishlab chiqarish tajribalari, mehnat qilish malakalari va mehnat qurollarini ishlatish ko'nikmalari hosil bo'ldi. Bu qurollarni takomillashtirish natijasida nutq va tafakkur o'sib, kamol topa bordi. Keksa avlod mehnat qilish jarayonida orttirgan tajribasi asosida yosh avlodni ham mehnat qilishga o'rgatdi, uni mehnat jarayonida tarbiyaladi. Shunday qilib, kishilik jamiyatining paydo bo'lishi bilan tarbiya ham vujudga keldi, u bilan birga taraqqiy etdi, jamiyatning o'zgarishi bilan u ham o'zgarib bordi.

Tarbiyaning ijtimoiy vazifasi kishilarni bilim, malaka, ko'nikmalarda aks etgan mehnat, bilim tajribalarini avloddan - avlodga yetkazishdir. Tarbiyani amalga oshirish jarayonini anglash va bu sohadagi tajribalarni o'rganishga bulgan ehtiyojning tug'ilishi pedagogika fanini yuzaga keltirdi.

Shaxs jamiyatdan tashqarida kamol topa olmaydi, jamiyatdan tashqari tarbiya ham bo'lishi mumkin emas. Tarbiya ijtimoiy hodisa bo'lib, jamiyat hayoti, uning to'xtovsiz taraqqiy etib borishi tarbiyasiz bo'lmaydi. Tarbiya bo'lmasa, jamiyat ham bo'lmaydi, jamiyat usiz yashay va taraqqiy eta olmaydi.

Ibtidoiy jamiyatda bola o'zining hayot faoliyati jarayonida kattalarning ishlarida qatnashib, ular bilan kundalik muomalada bo'lib, tarbiyalanar va ta'lim olar edi. O'g'il bolalar katta yoshdagi erkaklar bilan ov qilish, baliq tutish, qurol yasashda qatnashar, qizlar esa ayollar rahbarligida ekin ekib, hosil yig'ish, ovqat pishirish, idish yasash, kiyim tayyorlash ishlarida qatnashganlar. Matriarxat taraqqiyotining oxirgi bosqichlarida yosh alodning yashashi va tarbiyalanishi

uchun ug' il bolalarga alohida va qizlarga alohida - birinchi tarbiya muassasalari - Yoshlar uylari paydo bo'ladi. Yoshlar uylarida bolalar urug' oqsoqollari rahbarligida tarbiyalangan, mehnatga o'tkaziladigan "sinovlar"ga tayyorlanar edilar.

Patriarxat urug'chilik jamoasi bosqichida chorvachilik, dehqonchilik va boshqa kasb - hunar paydo bo'lib, rivojlanib bordi. Bir muncha tashkiliy ravishda tarbiya qilish zarurati tug'ilishi bilan yoshlarni tarbiyalash tajribali kishilarga topshiriladigan bo'ldi. Jamiyat taraqqiyoti bilan birga bolalarga dalalarni o'lchash, suv toshqinlarini oldini olish, odamlarni davolashga oid bilimlar avj oldi. Natijada maktablarga va yozuvga ehtiyoj sezila boshladi. Dastlab suratli piktografik xat paydo bo'lgan bo'lsa, keyinchalik qo'shni mamalakatlardan kirib kelgan harf bilan yozish usuli paydo bo'ladi va tez tarqala boshlaydi.

Inson ibtidoiy jamoa bulib yashash tarzini asta - sekin rivojlantirib borib, jahon madaniyatida katta kashfiyotlar yaratdi. Xitoyda qog'ozning ixtiro etilishi, Hindistonda hisoblash o'nlik tizimining paydo bo'lishi, Mesopotamiyada yer kurrasini graduslarga, sutkani soat, daqiqa va soniyalarga bo'lishning joriy etilishi, Markaziy Osiyoda O'rta dengiz bilan Hindistonni bog'lovich karvon yo'lining vujudga kelishi, keyin Markaziy Osiy orqali Xitoydan O'rta dengizga "Buyuk ipak yo'li"ning ochilishi kabi muhim voqealar madaniyatning taraqqiy etishi va yozuvning tarqalishiga sabab bo'ldi. Demak, eramizning boshlarida hozirgi Markaziy Osiyo hududida yunon va oromiy alifbosi asosida Xorazm, Sug'd, Baqtriya yozuvlari shakllangan.

Eng qadimgi davrlardagi ta'lim - tarbiyaga oid qimmatli ma'lumotlarni biz xalq og'zaki ijodi namunalari - afsonalar, qahramonlik eposlari, qo'shiqlar, maqol va iboralarda ham ko'ramiz. Ayniqsa, ibtidoiy kishilarning tabiat va jamiyat haqidagi tasavvurlari, odatlari, munosabatlari xalq og'zaki ijodining eng qadimgi janrlaridan hisoblangan afsonalarda ifodalangan. Eposlarda xotin - qizlarning fidoyiligi, jasorati, aql - idroki, erkaklar bilan teng sharoitda faoliyat

ko'rsatganliklari ifodalanadi. Sak va massaget qabilalari eposlari ayniqsa mashhurdir. Poliennning "Harbiy xiylalar" asarida SHiroq afsonasi keltiriladi. Bulardan tashqari feodal jamiyati boshlarida yaratilgan "Er xubbi", "CHistoniyalik bek", "Siyovush", "Rustam" singari afsona va qahramonlik dostonlari ham katta tarbiyaviy ahamiyatga egadir.

Umuman xalq og'zaki ijodining barcha janrlarida ham ta'lim - tarbiya, yoshlarning axloqiy barkamolligi masalalariga juda katta e'tibor qaratilganki, biz bulardan o'tmish ajdodlarimizda tarbiya ishlari qanday bo'lganligini, qaysi axloqiy xislatlar ulug'langanligi - yu, qaysi sifatlar qoralanganligini ham bilib olishimiz mumkin. Turkiy xalqlarning "Urxun - Enasoy yodgorliklari", "Irq bitiklari" kabi yozma ma'rifiy yodgorliklar ham borki, ularda tarbiyaviy xarakterdagi qarashlarni ko'rishimiz mumkin.

XIX asr oxirida Sharqiy Turkistonning Dunxuan degan joyidan topilgan qadimiy yozma yodgorliklardan "Irq bitigi" yuz betdan iborat bo'lib, uning mazmunini nima yaxshi-yu, nima yomonligini tushunish, anglab yetish tashkil etadi. Ana shu yaxshi va yomonning ta'rifi zaminida axloqiy talablar talqin etiladi. Asarda eng qadimgi ajdodlarimizning xalq og'zaki ijodiga xos, mifologik hamda totemistik ifodalar o'z aksini topgan.

Suqrot. (eramizdan avvalgi 469—399 yillar) Suqrot dunyoning tuzilishini, buyumlarning fizik holatini bilib bo'lmaydi, odamlar faqat o'zlarinigina bilishi, axloqni kamol toptirishi lozim deb hisoblar edi. Suqrot faylasuf bo'lishi bilan birga ajoyib notiq ham edi. U keng maydonlarda so'zga chiqib, axloqqa doir masalalar yuzasidan suhbatlar o'tkazar, tinglovchilarni savol-javob yo'li bilan haqiqatni o'zlari topishlariga va bilishlariga undar, shu yo'l bilan odamlarni haqiqatni izlashga o'rgatar edi. Suhbatni bu metodi "Suqrot metodi" deb yuritilgan. U pedagogika olamiga ana shunday savol-javob metodini, ya'ni "**evristik**" suhbat metodini yangi (savol berish va savolni to'ldirish) metodini olib kirdi. Uning etika sohasidagi asosiy tezisi shundan iborat: ezgulik bilimdir; donishmandlik, ya'ni

yaxshilikni biluvchi yaxshilik qiladi; yomonlik qiluvchi esa yaxshilikni yo bilmaydi, yoki pirovardida yaxshilikning tantanasi uchun yomonlik qiladi. U ilgari surgan fikrlar ijtimoiy tarbiyada shaxsiy namuna bo'la oladi. Suqrot bolalarni davlat qabul qilgan qonunlarni hurmat qilish, ularga so'zsiz amal qilishga o'rgatishni lozim, deb hisoblaydi.

Platon eramizdan ilgari (424—347 yillarda) yashagan. Tarbiya, — deydi Platon, — davlat tomonidan tashkil etilmog'i va hukmron guruhlarning — faylasuflar va jangchilarning manfaatini ko'zlamog'i lozim. Platon bolalar 3 yoshdan boshlab 6 yoshgacha davlat tomonidan tayinlab qo'yilgan tarbiyachilar rahbarligida maydonchalarda turli o'yinlar o'ynash bilan shug'ullanishlari kerak deydi. U o'yinlarni maktabgacha tarbiya vositasi deb hisoblab, ularga katta ahamiyat beradi, shuningdek, bolalarga hikoya qilib beriladigan materiallarni sinchiklab tanlash kerakligini, bolalarga eng yoshlik chog'idanoq ijtimoiy tarbiya berish zarurligini ta'kidlagan.

Platonning fikricha, yerdagi yaxshiliklarning hamma turi o'zida me'yori, go'zallik va haqiqatdan iborat uch tushunchani jamlagan oliy "yaxshilik g'oyasi"ning in'ikosigina bo'lishi mumkin. U, odamning axloqiy hayoti shu oliy "yaxshilik g'oyasi"ga intilishga to'la bo'ysungan va xushbaxtlikni tashkil etadigan, faqat oliy "yaxshilik" g'oyasiga intilishdagina xulqning namunasini ko'rish mumkin.

Arastu—Aristotel (eramizdan ilgari 384—322 yillar). Arastu o'z pedagogik qarashlarida iroda, faoliyatni asos qilib olgani holda, aqliy tarbiya sohasida axloqiy ko'nikmalarga katta ahamiyat beradi. Tabiiy iste'dod, shu bilan birga, ko'nikma orttirish (matlub harakatlarni o'rganish, tez-tez takrorlab turish) va aql — bular axloqiy tarbiyaning uch manbaidir, deydi. Arastu Platondan farq qilib, oilani tarbiyadan chetlashtirmaydi, axloqiy tarbiya berish, asosan, oilaning zimmasida bo'lishi kerak, deydi.

Arastu, axloqning jamiyat hayotida muhim ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlab, "Tabiat inson qo'liga qurol — aqliy va axloqiy kuch bergan, ammo u shu

qurolni teskari tomonga nisbatan ham ishlatishi mumkin: shu sababli axloqiy tayanchlari bo'lmagan odam eng insofsiz va yovvoyi, o'zining jinsiy va did mayllarida eng tuban mavjudot bo'lib qoladi", — deydi. Arastu antik davrining boshqa faylasuflariga qaraganda axloqiy munosabatlarning tabiatini teran tadqiq qila oldi. Uning fikriga ko'ra, axloqiy fazilat — faoliyat, xatti-harakat demakdir. Barcha axloqiy fazilatlar adolat, do'stlik, muhabbat, saxiylik, sulhparvarlik, xushfe'llik va hokazolar faqat inson faoliyatida namoyon bo'lishini asoslab beradi.

Odam jamiyatda yashagani sababli uning axloqiy fazilatlari hech qachon sof, xolis holda namoyon bo'lmaydi, balki faqat ijtimoiy faoliyatdagina amalga oshadi. Shuning uchun barcha axloqiy fazilatlar ijtimoiydir, deydi Arastu.

Inson tabiatan fazilatlarga ega bo'lmagani, balki fazilatga o'rgangani sababli, tarbiyaning (faqat bolalarnigina emas, shu bilan birga barcha aholini tarbiya qilish) roliga katta ahamiyat berib, hususan hissiyotlarni tuyg'ularda idrokli tarbiyalashga ahamiyatni qaratadi. Uning fikricha, bunday tarbiya kishilarning axloqli bo'lib yashashga o'rganishlari uchun zarur bo'lgan mavjud qonun-tartibotlar yordamida amalga oshiriladi. Mutafakkir fazilat deganda hamisha ota-ona o'rni bosishi mumkin bo'lgan davlatga xizmat qilishni nazarda tutadi.

Demokritning qarashlari (eramizdan avvalgi 460—370 yillar) qadimgi yunon falsafasining cho'qqisidir. Demokrit tarbiyani tabiatga muvofiqlashtirish masalasini birinchi bo'lib ilgari surdi. "Tabiat bilan tarbiya bir-biriga o'xshaydi" deb yozadi u. Demokrit "ta'lim mehnat asosidagina go'zal narsalarni hosil qiladi", deb, tarbiya ishida mehnatning roli juda katta ekanligini ta'kidlaydi.

U doimo mehnat qilib turishni talab qildi, mehnatga odatlarna borgan sari, mehnat yengil bo'lib boradi, deydi. U yomon o'rnakdan ehtiyot bo'lish kerak, deb ta'kidlaydi va yaxshi xulq hosil qilishda mashqning ahamiyati katta, deb hisoblaydi.

Umuman antik davr faylasuflari Suqrot, Platon, Arastu, Demokritlar o'zlarining nazariyalarida har bir narsada me'yor bo'lmog'i lozimligini uqtirib o'tganlar. Ular axloqni insonning baxtga erishish vositasi deb qaraganlar.

2. Avestoda ijtimoiy tarbiya masalalarining ifodalanishi

Eramizdan avvalgi VII-VI asrlar o'rta Osiyo xududida jahon dinlari orasida eng qadimgi din Zardushtiylik hukmronlik qildi. Zardushtiylik insoniyatga katta ta'sir qildi, ya'ni insonni birinchi o'ringa olib chiqdi. Zardushtiylarning muqaddas kitobi «Avesto»ni o'z davrining o'ziga xos qomusiy asari deb hisoblash mumkin. Zardusht dinida axloqiy me'yorlar asosi (axloqiy mezonlar) oltin uchlikka tayangan edi. Bu nodir yodgorlik ayniqsa ijtimoiy - pedagogik masalalarni tarixiy nuqtai nazardan yoritganligi bilan alohida ahamiyat kasb etadi. «Avesto»da jamiyat bir butun ijtimoiy tuzum sifatida tasvirlanadi. Bunda davlat muassasalari bilan birga jamoat tashkilotlari bahamjihat faoliyat ko'rsatishlari kerakligi ta'kidlanadi. Ijtimoiy hayotda jamiyatni boshqarish masalasi alohida ahamiyat kasb etadi. Jamiyatni boshqarish uchun Iloxiy Nizom va Odil Nizom zarurligi aytilib, davlat maxkamalari va jamiyat tashkilotlaridagi barcha yo'nalishlar shu Nizomlar doirasida faoliyat ko'rsatishlari kerak bo'ladi. Iloxiy Nizom talablari «Avesto»ning «Vendidod» va «Xot» qismlarida bayon etilgan. Iloxiy Nizomga ko'ra odam faoliyatining barcha yo'nalishlari ezgulik ruhi bilan sug'orilgan bo'lishi shart. Podshoh va vazirlar muhim, davlat ahamiyatiga molik ishlar bilan band bo'lganlar. Mahalliy o'z-o'zini boshqarish mahkamalari samarali ishlashi uchun unga yordam berganlar, ammo ularning ichki ishlariga xuda-behudaga aralashmaganlar. Bu xol mahalliy mahkamalar va «erkaklar uylari» kabi (hozirgi choyxonalar) jamoat muassasalari mas'uliyatini oshirishga imkon tug'dirgan. Har bir odamning fe'l-atvori, xatti-xarakati, butun faoliyati jamoatchilik nazorati ostida bo'lib, ularning musbat va manfiy jihatlarini belgilashning aniq mezonlari bo'lgan.

«Avesto»da inson yaxshi fikrlarga ega bo'lishi, faqat yaxshi so'zlarni so'zlashi va savobli ishlar qilishi lozim deb yozilgan. «Avesto»ning katta qismi bo'lgan «Yasnalarda inson kamolini ko'rsatuvchi axloq-odob mezoni ana shu uchlikda xumata (gumata) – yaxshi fikr, xukta (gukta) – yaxshi so'z va xvarsha (gvarshta) –

yaxshi ishlarda ifodalanadi. «Men yaxshi fikr, yaxshi soʻz, yaxshi ishga shon shavqat baxsh etaman. Men yaxshilikdan iborat qonunga shon-shavkat baxsh etaman» («yasna», 14), deyiladi.

Atrof-muhit tozaligi va jamoat joylari pokizaligini maxsus kishilar nazorat qilib borganlar. Kimda kim tozalik va ozodalikka rioya qilmasalar, ularni avvalo tartibga chaqirilgan, qilgan ishlari uchun javobgarlikka tortilgan. Daraxtning bir shoxini sindirgan ham, nopok koʻzani xovuzga solgan ham 25 qamchi kaltak bilan jazolangan.

Er-xotinning bir-biri bilan kelisha olmasligi, kelinning qaynonaga yoqmasligi, fitna, boʻhton, chaqimchilik tufayli oilalarning buzilib ketishiga jamoatchilik sira yoʻl qoʻymagan. Zinokorlik qattiq qoralangan. Zinokor 14 ta ariqqa koʻprik solib berish bilan oʻz gunoxlarini yuvishi mumkin boʻlgan. har bir sogʻlom inson diniy talab va Nizomni bekamu-koʻst bajarish bilan birga ijtimoiy foydali mehnat bilan shugʻullanishi shart boʻlgan. Gunoh ish qilganlar jamoatchilik nafrati yoʻli bilan jazolangan. «Avesto»da shu kabi koʻplab ijtimoiy pedagogik muammolar oʻz ifodasini topgan.

«Avesto» tadqiqotchisi A.O.Makovelskiy inson fikri, soʻzlari va ishlariga ikki qarama-qarshi kuch: Voxu Mana («Ezgu fikr») va Apo Mana («Yovuz fikr») taʼsir koʻrsatadi, deydi. Barcha fikrlar, soʻzlar va ishlar ichida aslida ezgulik va yovuzlik yotadi. «Yaxshi fikr» deganda ilohiy-qonun ruhidagi kishisiga mehribon boʻlish, muhtojlarga koʻmaklashishga, yovuzlikka qarshi kurashishga tayyor turish, kishilarni baxt-saodati uchun harakat qilish, ahillik va doʻstlik, totuvlikda yashashga intilish ruhidagi niyatlar va fikrlar musaffoligi tushunilgan. Inson oʻz fikri xayolida boshqalarga xasad qilmasligi lozim. Yaxshi niyatli kishi dargʻazab boʻlmaydi va boshqa jihatlarga berilmaydi. Chunki bunday xolatda inson yaxshi niyatni yoʻqotadi, burch va adolat haqida unutadi va nojoʻya xarakatlar qiladi. Zardushtiylik oltin uchlikka tayangan axloqiy meʼyorlar: YAXSHI FIKR, YAXSHI SOʻZ, YAXSHI ISH dan iboratdir.

«Avesto»da bayon qilingan axloq falsafasiga ko‘ra, odamzot, tabiat va tirik jonzorlar ettita Abadiy Muqaddaslik himoyasida bo‘ladi. Bu etti Abadiy Muqaddaslik quyidagilardir:

1. Ezgu niyat (Vohu-Mana).
2. Ezgu haqiqat (Asha-Vaxishta).
3. CHeksiz muruvvat (Spenta-Armayta).
4. Xohish mo‘‘tadilligi (Xshatra-Variya).
5. Ezgu maqsad (Xarvatot).
6. Abadiylik (Amaretat).

Bu tushunchalarga amal qilish odamlarning ongida «yaxshilik qilish – eng muhim maqsad» degan qadriyatning tarkib topishiga xizmat qilganyu «Avesto»da insonning barkamol bo‘lib yetishishida uning so‘zi, fikri, ishi bir bo‘lishligiga katta e‘tibor qaratilgan. Bu axloqiy uchlik eng qadimgi davrlardan boshlab undan keyingi yaratilgan barcha ma‘rifiy asarlarga asos bo‘lib xizmat qilib kelmoqda.

3. SHarq mutafakkirlarining ijtimoiy pedagogikaga oid ilmiy qarashlari

Inson ongi va ruhi uchun kurashda ularga sog‘lom ijtimoiy-ruhiy muhit lozimligi haqidagi ilk g‘oyalar XI asrda o‘rta Osiyoda keng tarqala boshlagan «Tasavvuf» ta‘limoti namoyondalari Ibn Sino (980-1070), Abu Nasr Forobiy (873 –1037), Abu Rayxon Beruniy, Unsurmaoliy Kaykovus, Najmiddin Kubro (1145-1221), Axmad Yassaviy (XI asrning o‘rtalari), Alisher Navoiy (1441-1501), Nosir Xisrav (1044-1088), Xoja Abdulxoliq G‘ijduvoni (1103-1179), G‘azzoliy (1059-1111), asarlarida ko‘zga tashlana bordi.

Bu allomalarning fandagi asosiy xizmatlari shundaki, ular ijtimoiy muhit tushunchasidan foydalanmagan xolda bu tushunchaga mahno va moxiyati jihatidan yaqin turuvchi sharoit, xolatlarning inson ta‘lim-tarbiyasiga ta‘sirini ilmiy asoslab berdilar.

SHarq uyg‘onish davrining qomusiy olimi Abu Nasr Forobiy (873 –1037) ijtimoiy hayotning turli masalalariga to‘xtalgan. Jumladan:

- davlat tuzilishi va uni boshqarish;
- ijtimoiy nizolarning oldini olish;

-kamolotga erishgan ijtimoiy jamoa yaratish, ya'ni yetuk jamoaga erishish;

-xirs -havaslardan tozalanish;

- inson jamoasining kelib chiqishi va x. k.

U «Falsafatu Aristutalis» («Arastu falsafasi») asarida qadimgi yunon olimlarining inson haqidagi fikrlarini quyidagicha sharhlagan edi: «Insonning muhim xususiyatlaridan biri — uning ijtimoiy mavjudot ekanligidir. Insonning ijtimoiylashuvi sun'iy xarakter kasb etib, u shaxs sifatida boshqa insonlar o'rtasida shakllana oladi. Agar u insoniy munosabatlardan xoli bo'lsa, o'zidagi yovuzlik yoki xayvoniy tabiatdan halos bo'la olmaydi». Forobiy ijtimoiy tarbiyada o'qituvchiga yetakchi o'rin ajratib, uning faoliyatini - jamiyatning kelajagi unga bog'liq bo'lgan hukmdor faoliyatiga qiyoslaydi. Forobiy ham ibn Sino kabi ustoz va o'qituvchilarning bilimlarini hayotga tadbiiq etishlariga e'tibor berish lozimligiga ishora qilgan.

Beruniyning fikricha, insonda komillikning muhim mezoni yuksak axloqlilikdir. Beruniy inson axloqi ijtimoiy muhit – jamiyat taraqqiyoti jarayonida tarkib topishini, axloqiylik yaxshilik bilan yomonlik o'rtasidagi kurash natijasida namoyon bo'lishini ta'kidlab, yaxshilik va yomonlik insonning xulq-atvorini belgilaydigan mezon ekanligini ta'kidlaydi..

U yaxshi xislatlarga to'g'rilik, odillik, o'zini vazmin tutish, insof, kamtarlik, lutf, sobitqadamlik, ehtiyotkorlik, saxiylik, shirinsuxanlik, rahbarlikda adolatlilik, tadbirkorlik kabilarni kiritadi.Yomon illatlarga esa xasadgo'ylik, baxillik, nosog'lom raqobat, o'z manfaatini ko'zlash, mansabparastlik va hokazolarni kiritadi.

Beruniy saxovat, muruvvat kabi ijtimoiy pedagogik tushunchalarga ta'rif beradi. Saxovat deb yozadi, olim: (o'zaro yordam, bir-biriga foyda keltirish uchun hamkorlik), muruvvat esa (odamlarga xayrixoh bo'lish, halollik va haqgo'ylik, o'z mehnati bilan kun ko'rish v.b.)ni insonning axloqiy kamolotini ko'rsatuvchi xislatlar deb biladi.

Mutafakkir ilgari surgan axloqiy hislatlardan yana biri adolatdir. U jamiyatda adolat o'rnatish, uni yovuzliklardan xalos etish uchun dono, adolatli xukmdor bo'lishi kerak, deydi. U har bir shaxsda sharm-hayo, ozodalik, nafis did, iffat, latofat, shirinsuxanlikning tarkib topishi turmushning yanada go'zal bo'lishiga olib kelishini ta'kidlaydi.

Beruniy insonni kamolotga yetaklovchi xislatlardan yana biri olijanoblik deb ko'rsatadi. Olijanoblikning mazmunini yaxshilik tashkil etadi. Bunda olim insonga inson sifatida muomala qilishni nazarda tutadi. Insonning muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvi omilini mehnat va mehnat tarbiyasida deb bilgan olim, mehnatni og'ir va aqliy mehnat turlariga bo'ladi.

Ijtimoiy-pedagogik g'oyalar rivojida Beruniyning xizmati alohidadir. U Insonni o'z tabiatiga ko'ra ijtimoiy mavjudot ekanligini ilmiy asoslab bergan.

Ibn Sinoning fikricha, shaxs ijtimoiylashuvi jarayonida ta'limni tashkil etish alohida ahamiyat kasb etishini qayd etib, unda quyidagi jihatlarga e'tibor qaratish zarurligini ta'kidlaydi:

bolaga bilim berishda birdaniga kitobga band qilib qo'ymaslik;

ta'limda yengildan og'irga borish orqali bilim berish;

olib boriladigan mashqlar bolalar yoshiga mos bo'lishi;

o'qitishda jamoa bo'lib maktabda o'qitishga e'tibor berish;

bilim berishda bolalarning mayli, qiziqishi va qobiliyatini hisobga olish;

o'qitishni jismoniy mashqlar bilan qo'shib olib borish.

Ibn Sino inson kamolotining muhim axloqiy jihatlarini ham taxlil etadi va har biriga ta'rif beradi : masalan, adolatni ruhiy lazzatning bosh mezoni sanaydi. Inson qanoat, jasurlik, donolik bilan adolatga ega bo'ladi, yomon illatlardan o'zini tiyib, yaxshilikni mustahkamlaydi, haqiqiy ruhiy lazzat oladi, deydi olim. Insondagi ijobiy, axloqiy hislatlarga saxiylik, chidamlilik, kamtarlik, sevgi – muhabbat, mo'tadillik, aqlilik, ehtiyotkorlik, qat'iyatlilik, sadoqat, intilish, uyatchanlik,

ijrochilik va boshqalarni kiritadi¹.

SHuningdek olim, shaxs ijtimoiylashuvida oila tarbiyasining, ota-onaning roliga urg'u beradi: "Bola tug'ulgach, avvalo, ota unga yaxshi nom qo'yishi, so'ngra esa uni yaxshilab tarbiyalashi kerak".

Unsurulmaoliy Kaykovus 412 hijriy yilda (milodiy 1021—1022) tug'ilgan. U futuvvat xususida so'z yuritib, shunlay deydi: «Futuvvatning asli uch narsadadir: biri ulkim, aytg'on so'zingni o'zing qilsang; ikkinchi ulkim rostlikka xilof qilmasang; uchinchi ulkim yaxshilik ishini ilgari tutsang». Uning xabar berishicha, futuvvat ahli uch guruhdan iborat: 1) oddiy hunarmandlar; 2) harbiylar; 3) so'fiylar. Lekin bu guruhdagilarning barchasi futuvvatchilikning quyidagi odoblariga qat'iy rioya qilishgan: odamlar bilan nifoqqa bormaslik, xaloyiqqa kechirimli bo'lish, odamlar orasida kishiga o'git bermaslik, odam qonining to'qilishiga yo'l qo'ymaslik, qatli vojibga fatvo bermaslik. Bu odob qoidalariga rioya qilish futuvvat ahlining xalqning vijdoniga aylanishiga olib kelgan.

Shuningdek, «Qobusnoma»da muruvvat va saxovatning uch oltin qoidasi juvonmardlik misolida aniq ko'rsatib berilgan: so'z va ish birligi, rostgo'ylik va yaxshilik. «Juvonmardlik asli uch narsadur: biri ulkim, aytg'on so'zingni o'zing qilsang, ikkinchisi ulkim, rostlikka xilof qilmasang, uchinchisi ulki, xayr ishini ilgari tutsang. Odamdag'i qolg'on barcha sifatlar bu uch narsaning ostidadur. Bilg'il, juvonmardlik va iyorlik shunday kishiga sazovordurki, bir qancha hunari bo'lsin. Bu hunarlardan biri: jasur, mard, sabr-matonat, vadaga vafo qilmoq, pok dil va pok zabon bo'lmoq bo'lsa, yana biri ulkim, o'z manfaatini ko'zlab asirlarga ozor bermasa, bechoralarga madad etkursa, yomonlarning yomonlig'ini yaxshilardan yiroq tutsa, rost so'z aytsa, o'z tanidini dod bersa, odamlarga ziyon-zarar etkurmasa, yaxshi qarag'ilki, bunday ishlarning ham oxiri ul uch sifatga vobastadir. Muallif insoniy xislatlarni uch xilga bo'ladi: biri aql, biri rostlik va yana biri juvonmardlikdir. Kaykovus juvonmardlikni asosini uch narsada deb

¹ Хошимов К., Нишонова С., Педагогика тарихи. Дарслик. Тошкент -2005

biladi. Birinchisi, aytgan soʻzning ustidan chiqish, yaʼni rostlik; ikkinchisi rostlikka xilof qilmaslik; uchinchisi, xayr ishini ilgari tutish¹.

Ahmad Yugnakiyning “Hibat ul-haqoyiq” asarida ham markaziy oʻrinni inson shaxsi, uning maʼnaviy-axloqiy qiyofasi, shuningdek, shaxsni kamolotga etishuvini taʼminlash masalasi turadi. Muallif asarda ilmi va ilmsiz kishini bir-biri bilan taqqoslash asosida ilm-maʼrifatning afzalligi, uning inson uchun qay darajada foydali ekanligini ochib berar ekan, Ahmad Yugnakiy bilimli insonni qimmatbaho dinorga, bilimsiz kishini esa qimmatsiz ilikka oʻxshatib, er kishining koʻrki aql, deya taʼkidlaydi. Mazkur asarning toʻrtinchi boʻlimida sahovat va saxiylikga taʼrif berib, bu sifatlar insonlar tomonidan ulugʻlanishi, qoʻllar ichida inʼom beruvchisi baxtli (qoʻl) ekanligini, oʻzi olib, boshqalarga bermagan (qoʻl) qoʻllarni qutsiz deb ataydi. Saxiylikni esa kamolot belgisi deb saxiylik xislatiga nisbatan baxillik va ochkoʻzlik kabi illatlar qarama-qarshi qoʻyiladi, boyluk toʻplab, yemay-ichmay, boshqalarga bermay yashagan kishining mol-dunyosi oxiri doʻstga emas, dushmanga buyurishi yozadi².

Mutafakkir Husayn Voiz Koshifiy futuvvat harakatining Axloq Kodeksini bayon qilib oʻtgan. Shu oʻrinda mazkur kodeksning muayyan jihatlarini bayon etib oʻtish zarur.

1. Futuvvatning asosi. Oltita tashqi va oltita ichki odobdan iborat. Tashqi odoblar: yolgʻon, boʻhton va behuda soʻzlamaslik; bunday soʻzlarni eshitmaslik; tikilib qaramaslik; haromdan hazar qilish; nojoiz joyga bormaslik va pok narsalarni tanovul qilish. Ichki odoblar: doʻstu dushmanga saxovatli boʻlish; kamtar boʻlish, qanoatli boʻlish, kechirimli boʻlish, or-nomusli boʻlish va haqsevar boʻlish.

2. Futuvvatning sharti. Bu shartlar etmish beshtani tashkil etadi. Jumladan, iymonlik, aqllik, bilimlik, muruvvatlik, shijoatlik, himmatlik, saxovatlik, sabrlik, sirdoshlik, vafodorlik va boshqalar.

3. Futuvvatning amaliyoti. Bu borada hamisha qilinadigan ishlar oʻnta: ibodat, adolat, nafsni engish, kattaga hurmat, kichikka izzat, doʻstlikka sadoqat,

¹ Кайковус. Қобуснома. Нашрга тайёрловчи С.Долимов. Тошкент, Ўқитувчи, 1986. 153-бет.

² Ўша асар, 65-бет.

doimiy kamtarlik, olimlarni e'zozlash, dushmanga ham saxovatli bo'lish va johillar oldida sukut saqlash.

Zero, futuvvatchilikni daraxtga qiyoslash mumkin. Uning «ildizi – muhabbat, tanasi – axloq, shoxlari – sabru toqat, yaproqlari – parhez, po'sti – hayo, gullari – xushfe'llik va mevasi – yaxshilikdir». Ana shu asosdan kelib chiqib, Husuyn Voiz Koshifiy futuvvatchilik harakatining bosh tamoiyllari sifatida muruvvat va saxovatni ko'rsatib o'tadi.

XV – XVI asrlarda o'rta Osiyoda tabiatshunos-faylasuflar, tarixchi, shoirlar va musavvirlar o'z ijodlarida ijtimoiy fanlarga alohida e'tibor bilan qarab, tabiat sirlarini o'rganishga intilganlar. Bular Abdurahmon Jomiy (1414 –1492), Jaloliddin Davoniy (1427 –1502), Alisher Navoiy (1441 –1501), Xusayn Voiz Koshifiy (1440 –1505) o'z asarlarida inson aqli tafakkuri, uning qobiliyati, insonning alohida axloqiy xislatlari, insoniylik g'oyalari, bolalar tarbiyasida umuminsoniy qadriyat hisoblanadi.

Abdurahmon Jomiy (1414-1492) Uning “Bahoriston” asari hamda “Haft avrang” (“Etti taxt”) asarining tarkibidan o'rin olgan “Tuhfatul ahror” va “Silsilatuz zahab” (“Oltin tizmalar”) asarlarida shaxs tarbiyasini samarali tashkil etish, shaxsda yetuk ma'naviy-axloqiy sifatlar - yaxshilik, saxiylik, shirinsuxanlik, kamtarlik, sabr-qanoat, rostgo'ylik, do'stlik, mehnatsevarlik kabilarni tarbiyalash zarurligi ta'kidlanadi. Olim saxovat, kamtarlik hamda oliyjanoblikni eng ulug' insoniy fazilatlardan deb biladi. “Bahoriston” asarida: “Saxovat biror narsaga qarab yoki biror narsa evaziga bo'lsa, hatto talab etilgan narsa maqtoov va minnatdorchilik bo'lgani taqdirda ham u saxovat emas”, - deb yozadi. Mutafakkir o'zining “Silsilatuz-zahab” dostonida ijtimoiy tarbiyani tashkil etishga jiddiy e'tibor berish zarurligini, jarayonni izchil va uzluksiz yo'lga qo'yish muhim vazifa ekanligini uqtiradi.

Alisher Navoiy (1441-1501) ijtimoiy pedagogik g'oyalarini “Mahbubul qulub” asarida bayon etadi. Uning talqinicha, saxiylik, saxovat odamlarning mushkulini oson qilish maqsadida ularga beriladigan minnatsiz yordamdir. Alloma

insonlarni bir-birlariga nisbatan saxiylik, saxovat, muruvvat ko'rsatishga da'vat etadi. Ushbu fazilatlarga ta'rif berar ekan, mutafakkir quyidagi fikrlarni qayd etadi.

“*Saxiylik* (qo'li ochiqlik) kishilik bog'ining hosildor daraxtidir, balki u daraxtning shirin mevasidir, odamgarchilik o'lkasining to'lqinli daryosi, balki u to'lqin daryosining asl gavharidir. Yaxshilik, karam – bir jabrlanganning qattiqchilik yukini ko'tarmoq va uni o'sha qiyinchiliklardan qutqarmoqdir. Karam birovning mashaqqat tikani og'irligini ko'tarmoq va tikan uchidan guldek ochilmoq va o'sha qilingan ishni qaytib tilga keltirmaslik, og'ziga olmaslik, kishiga minnat qilmaslik va uning yuziga solmaslik”².

“*Muruvvat* - karamning urug'-avlodi, egizak qarindoshi, kimki bu xislatlarga ega bo'lsa izzat va hurmatga sazovor bo'ladi” kabi fikrlar asosida esa muruvvat deb ataluvchi xislatga ta'rif beriladi. Alisher Navoiy karam va muruvvat sifatlarini ota-onaga qiyoslasa, vafo va hayoni esa egizak farzandlardir deya ta'kidlaydi.

Biroq alloma har qanday ko'rinishdagi ehsonni ham saxiylik deb tushunmaydi. Saxovat ko'rsatyapman deb isrofgarchilikka yo'l qo'yishni, ko'rsatgan yordamini ta'kidlab ko'rsatish va minnat qilish holatini qoralab, deydi: «Arslon ishi sayd urub sibo'ni to'yg'ormoq va sichqon varzishi diram o'g'urlab, tugunni axtarmoq. Sohib himmat muflisliq bila past bo'lmas, himmatsiz ganj topsa, boyliklarga hamdast bo'lmas. Chinor ilgi xolilig'idin biyiklarga hamdast bo'lmas. Chinor ilgi xoliligidin biyikligiga ne nuqson va tufroqqa nihon ganjlari bila ne ulvi shon. Himmat ahlig'a agarchi biyik kavkabadur, ammo saxovatga necha martabadur, Isrof saho emas va itlofni ma'no ahli saxo demas. Haq molin kuydurganni devona derlar va yorug' kunda sham'i kofuriy yoqqonni aqldin begona derlar. Mubohot uchun bermak xudnamoliq va aning bila o'zin saxiy demoq behayoliq. Ulki el ko'rmaguncha bermas – laimdur, saxiy emas. Tilab berganni ham saxodin yiroq bil; ibram bila bergandin bermaganni yaxshiroq bil.

² Ўша асар, 216-217-бетлар

Birta o‘tmakni ikki bo‘lub, yarmin bir ochg‘a berganni saxiy de; o‘zi emay barin muhtojga berganni axiy de».

Muslihiddin Sa‘diy SHeroziy “Guliston” asarida yuksak darajadagi insoniy xislatlar va ularga ega bo‘lishning inson hayotidagi ahamiyati haqidagi ijtimoiy fikrlarini bayon etib, insoniylik hamda saxiylik sifatlariga ega bo‘lish shaxs kamoloti darajasini ko‘rsatuvchi eng yuqori mezonlar ekanligini uqtiradi. Saxiylikni fazilat deb ulug‘lagan mutafakkir, o‘zgalar muruvvatiga sazovor bo‘lgandan ko‘ra mashaqqatli mehnatni afzal deb biladi.

XIX-XX asr demokrat shoirlarining ijtimoiy pedagogik qarashlari

XVIII-XIX asrning ma‘rifatparvar shoirlari Munis Xorazmiy (1778-1829), Muhammad Ogahiy (1809-1874), Ubaydulla Zavqiy (1853-1921), Ishoqon Ibrat (1862—1937) keng ommaning ma‘rifatli qilish masalasini ilgari surishgan. Ular ta‘limning asosiy vazifasini ularning axloqiy mukammallashuvda va mehnatga o‘rgatishda deb bilishgan.

Ishoqon Ibrat o‘z ijodini ilg‘or o‘qituvchi sifatida qishloqda ma‘rifat tarqatish bilan boshladi. Maktabda ilg‘or bo‘lgan tovush (savtiya) metodini tatbiq qildi va usuli savtiyaning eski metod tarafdorlaridan himoya qildi. Ishoqxon o‘z maktabiga haftalik dars jadvalini joriy qildi hamda maktabda emas oilada ham bolani kaltaklab tarbiyalash o‘ta noto‘g‘ri usul ekanligini alohida ta‘kidlaydi. Ishoqxon xalqning bilim saviyasini yanada oshirish niyatida o‘z uyida anchagina boy kutubxona tashkil qildi.

Ibratning ma‘rifatparvarlikka oid faoliyatining tub mohiyati shundaki, uning xoh ilm-ma‘rifatga chorlovchi she‘rlarida, xoh publitsistik, xoh ilmiy asarlarida, xoh amaliy faoliyatida bo‘lsin, inson taqdiri birinchi o‘ringa olib chiqiladi.

Abduqodir SHakuriy(1875—1943). SHakuriy yangi usuldagi maktab ochadi, uni parta va doskalar bilan jihozlaydi.

SHakuriy o‘z o‘quvchilar uchun bir yilda bir marta imtihon uyushtirar edi. Imtihonda u ota-onalar oldida o‘quvchilar bilimining natijalarini namoyish qildirar

edi, ota-onalar esa o'z bolalarining qisqa muddat ichida xat-savodli, hisob, geografiya va tibbiyotdan ma'lumotga ega bo'lganini ko'rib hayratlanardilar.

SHakuriy faqat o'qituvchilik qilish bilangina cheklanib qolmagan, u o'z maktabi uchun darsliklar yozib, ularni o'z mablag'lari hisobiga nashr qildirgan.

SHakuriy bolaning yosh xususiyatiga muvofiq tarzda axloq, odob va turmush qoidalaridan dastlabki ma'lumot berishni ko'zda tutib, ana shunday darsliklar tuzishga kirishadi. Birinchi navbatda, alifbeni "Rahnamoi savod" ("Savod chiqarish rahbariyati"), o'zi tuzdi.

SHakuriy tomonidan 1907 yilda yozilgan ikkinchi kitob "Jome' ul hikoyat" ("Hikoyalar to'plami")dir. U qayta tuzatilib, to'ldirilib, 1911 yilda ikkinchi marta nashr qilingan. Kitob boshlang'ich maktabning ikkinchi sinfi uchun xrestomatiyadir. Kitobning ta'lim-tarbiyaviy ahamiyati shundan ibortaki, undagi o'quv materiallarining hammasi bolalarda axloqiy sifatlarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Abdulla Avloniy. (1878-1934) O'zbekistonda ijtimoiy pedagogik g'oya rivojida o'rni va roli ahamiyatlidir. Abdulla Avloniy o'zbek ziyolilari ichida birinchilardan bo'lib, o'zbek xalq teatrini professional teatrga aylantirish uchun 1913 yilda "Turon" nomi bilan teatr truppasini tashkil qiladi.

Abdulla Avloniy jadidlar harakatining ko'zga ko'ringan namoyandalaridan edi. U 1907 yilda Toshkentning Mirobod mahallasida, keyinchalik Degrez mahallasida yangi usuldagi maktablar ochdi. Maktablardagi o'quv asbob-jihozlarini o'zgartirdi, o'z qo'li bilan parta va doskalar yasadi. Maktabga qabul qilingan bolalarning asosiy qismi kambag'al kishilarning bolalari bo'lganligi uchun ularni kiyim-kechak, oziq-ovqat, daftar-qalam bilan ta'minlash maqsadida, do'stlarining ko'magida "Jamiyati xayriya" tashkil etadi va bu jamiyatga o'zi raislik qiladi. "Nashriyot" shirkati tuzib, Xadrada "Maktab kutubxonasi" nomli kitob do'konini ochdi. Avloniyning maktabi o'z oldiga qo'ygan maqsad va vazifalariga ko'ra mashg'ulotlarni sinf-dars tizimi asosida o'z ona tilida olib

borilishi bilan eski usul maktablaridan farq qiladi. U o'z maktabida bolalarga geografiya, tarix, adabiyot, til, hisob, handasa, hikmat kabi fanlardan muayyan ma'lumotlar beradi³.

Abdulla Avloniy bola tarbiyasining ijtimoiy xarakteri haqida fikr yuritib “Agar bir kishi yoshligida nafsi buzulib, tarbiyasiz, axloqsiz bo'lib o'sdimi, allohu akbar, bunday kishilardan yaxshilik kutmoq yerdan turub yulduzlarga qo'l uzatmak kabidur”, — deydi.

Abdulla Avloniy bola tarbiyasini nisbiy ravishda quyidagi to'rt bo'limga ajratadi: 1. “Tarbiyaning zamoni”. 2. “Badan tarbiyasi”. 3. “Fikr tarbiyasi”. 4. “Axloq tarbiyasi” haqida hamda uning ahamiyati to'g'risida fikr yuritadi. “Tarbiyaning zamoni” bo'limida tarbiyani yoshlikdan berish zarurligini, bu ishga hammani: ota-ona, muallim, hukumat va boshqalarning kirishishi kerakligini ta'kidlaydi.

Uning “Birinchi muallim”, “Ikkinchi muallim” kitobi birinchisini shartli ravishda, alifbe deb, ikkinchi kitobini o'qish kitobi deb atash mumkin. Kitobdagi dastlabki berilgan dastlabki hikoya “Saxiylik” deb nomlangan. Birinchi hikoyada o'sha davr turmushiga xos bo'lgan voqea tasvirlanadi. Said ismli bolaning otasi har kuni o'g'li maktabga ketishi oldidan unga 10 tiyin ovqat puli berardi. Bir kuni Said maktab yo'lida faqir kishini uchratadi.

Biroq bu ijtimoiy xususiyatlar bilan birga o'zbek ma'rifatparvarlari XIX asr ikkinchi yarmida o'z qarashlarining tizimli emasligi, ularning feodal-mustamlaka tuzumga qarshi kurashdagi ojizliklarini kelib chiqishiga sabab bo'lgan mustahkam dasturning yo'qligi bilan ajralib turardilar. Biroq ularning dunyoqarashi cheklanganligi va qarama-qarshiliklarga uchraganiga qaramay, ular O'zbekistonda ilg'or g'oyalarning rivojiga o'z hissalarini qo'shishdi.

XX asr boshidagi o'zbek pedagogik g'oyasida 3 asosiy yo'nalishni ajratsa bo'ladi:

³ К.Ҳошимов, С.Нишонова .Педагогика тарихи. Тошкент. Ўқитувчи. 1997

- ✓ ko'proq hukmronlik qiluvchi o'rta asr feodal klerikal yo'nalishi;
- ✓ paydo bo'layotgan milliy burjua yo'nalishi (jadidchilik). Uning vakillari bu davrda feodal klerikal maktabga qarshi chiqib, o'zlarining "usuli jadid" maktablarining pedagogik talablarini ilgari surish;
- ✓ demokratik taraqqiyparvar yo'nalish. Demokratik pedagogika o'rta asr maktabini va tarbiyasini tanqid qilgan va inkor etgan hamda unga qarshi yangi, ilg'or g'oyalarni ilgari surgan.

Abdurauf Fitrat (**1886—1938**) Fitrat ham barcha jadidlar qatori xalqni ilimli qilib, hayotni, jamiyatni yangilashga intiladi.

Fitrat bolaga to'liq aqliy ta'lim berish uchun maktab dasturlariga ijtimoiy, ilmiy, dunyoviy fanlarni kiritish kerak degan xulosani beradi hamda maktablarda bolalarga nisbatan qo'llaniladigan tan jazolarini butunlay qoralaydi, unga qarshi chiqadi. U o'quvchi shaxsini hurmat qilish zarurligini, unga nisbatan insoniy munosabatda bo'lish, qilgan gunohlarini o'ziga to'g'ri, yaxshi so'z bilan tushuntirish kerakligini, shunda u ham o'qituvchini hurmat qilishini uqtiradi.

Fitrat axloqiy tarbiyani bolalar eng avvalo o'zi yashayotgan atrof-muhit va ko'chadagi bolalardan olishlarini ta'kidlab o'tadi. Fitrat ijtimoiy muhitning bola tarbiyasidagi ahamiyati juda katta ekanligini ko'rsatib beradi. U bolalarni suvga o'xshatib: "Suv qaysi rangdagi idishda bo'lsa, o'sha rangda tovlangani kabi, bolalar ham qanday muhitda bo'lsalar, o'sha muhitning har qanday odat va axloqini qabul qiladilar. Axloqiy tarbiyaning eng buyuk sharti shundan iboratki, bolalar ko'proq yaxshi va yomon ahvolni o'z uylaridan, ko'chadagi o'rtoqlaridan, maktabdagi o'quvchilardan qabul qiladilar". Bu fikrlar bilan Fitrat yana bola tarbiyasi bilan faqat maktab emas, balki avvalo oila va jamoatchilik ham shug'ullanishi kerakligi ko'rsatadi. Ayniqsa axloq tarbiyasida oilaning, ota-onaning roli juda katta ekanligini qayta-qayta ta'kidlaydi.

Fitrat bolaning axloqiy tarbiyasida maktabdagi boshqa bolalarning juda katta ta'siri borligini ko'rsatib, maktabdagi axloqi yomon bolalarni tezda tuzatish choralarini ko'rish lozimligini "maktablardagi badaxloqlikda mashhur bo'lgan

bolalarni, agar ularni tuzatish iloji bo'lmasa, maktabdan chetlashtirish maqsadga muvofiqligini ta'kidlab o'tadi. Chunki, u bola o'zining yomon axloqiy sifatlarini boshqa bolalarga ham o'tkazmasligi uchun shunday chorani ko'rish lozim", deb hisoblaydi Fitrat.

Hamza Hakimzoda Niyoziy(1889—1929) Hamza Qo'qonda maktab ochib, yetim va kambag'al bolalarni o'qitadi, o'quvchilar uchun "Engil adabiyot", "O'qish kitobi" o'quv qo'llanmalarini yaratadi. Maktabda o'qish-o'qitish ishlariga ba'zi bir o'zgarishlar kiritib, quruq yod olish uslubini yo'qotishga harakat qildi. O'quvchilarni urish va so'kishni taqiqladi, sinfdan tashqari tarbiyaviy mashg'ulotlarga ko'p e'tibor berdi, ona tili darsiga alohida ahamiyat bilan qarab, mashg'ulotlarga ko'proq vaqt ajratdi.

Hamza "Baxil", "Sahiy", "Zolim", "Rahm", "Xiyonat", "Xoin", va "Sadoqat" hikoyalarida yoshlarni sadoqatli, kishilarga mehribon va g'amxo'r qilib tarbiyalash, ularda baxillik, zolimlik, zo'ravonlik, xiyonat va xoinlikka nafrat tuyg'ularini tarbiyalash g'oyasini ilgari surib, bolalarni shunday barkamol kishi qilib yetishtirish uchun o'qituvchining o'zi chuqur bilimga ega bo'lgan, qobiliyatli va yuksak axloqiy fazilatli bo'lishi kerak.

Hamza sahiylikga shunday ta'rif beradi: "Sahiylar, o'zlari halol qilib topadi. O'zlari ham yeydi, boshqalarga ham beradi. Birov iltimosini qaytarmaydi... ko'priklarni tuzatadi, beva-bechoralarga osh-non, kiyim-bosh qilib beradi. Yetim bolalarni maktablarga berib o'qitadi, ular doim umum foydasi tegadigan ishlarni qiladi. Umum foydasi uchun jonidan ham kechurlar".

Hamza Hakimzoda ta'lim-tarbiya haqida bildirgan fikrlarida bolalarning sog'lom bo'lishiga ham e'tibor beradi. U ayniqsa, ta'lim-tarbiyada ota-onalarning muhim o'rin tutishini ta'kidlaydi, bolaning go'zal axloqli bo'lib kamol topishi uchun oila muhitida tarbiyaning to'g'ri yo'lga qo'yilishi zarurligini aytadi.

Savol va topshiriqlar

1. Eng qadimgi davrdagi ijtimoiy pedagogik fikrlar mazmunini yoriting
2. Avestoda ijtimoiylashuv jarayoning dastlabki ko'rinishlari qaysi holatlarda namoyon bo'ladi?
3. SHarq mutafakkirlarining ijtimoiy pedagogikaga oid ilmiy qarashlari mazmuniga oid klaster tuzing.

Adabiyotlar:

1. Egamberdieva N.M. Ijtimoiy pedagogika. Darslik. T. 2009
2. Mavlonova R.A., Voxidova N.X., Ijtimoiy pedagogika. O'quv qo'llanma. T.: Istiqlol 2009.
3. Salieva Z. Ijtimoiy pedagogika. O'quv qo'llanma. T.: Adabiyot uchqunlari. 2019
3. Галагузова М.А. История социальной педагогики. Учебное пособие Владос. 2000г.

MAVZU: XORIJDA IJTIMOIIY PEDAGOGIKANING RIVOJLANISH TARIXI

Tayanch so'zlar: xorij, fan, g'oya, Yevropa, Rossiya, ta'lim, ustuvor, jarayon, talab, siyosat, Qonun, modda, fuqaro, bilim, huquq, kafolat, ijtimoiy.

1. Rivojlangan mamlakatlarda ijtimoiy pedagogikaga oid ilmiy yondashuvlar

Ijtimoiy pedagogika fanining ilk kurtaklari Yevropa va Osiyoda yozilgan. Bu fan asosan 820-829 yillardan boshlab rivojlangan. Hozirda ijtimoiy pedagogika fan sifatida o'quv rejasiga kiritilib, pedagogika oliygohlarining pedagogika, psixologiya, defektologiya yo'nalishlarida o'qitib kelinmoqda.

Rivojlangan mamlakatlarda ijtimoiy pedagogikaga fanining faol rivoji XVII-XIX asrlarga to'g'ri keladi.

Yan Amos Komenskiy (1592—1670) Komenskiy yoshligidan boshlab bolada axloq va odob hosil qilish kerakligini aytadi. Mardlik, o'zini tuta bilish, chidamlilik, vaqt va vaziyat talab qilganida foyda yetkazishga tayyor bo'lib turish, burchni ado qilish kabi xislatlar fazilatdir. SHu asosiy fazilatlardan tashqari

kamtarlik, mo'min-qobillik, kishilarga xayrixohlik, pokizalik, puxtalik, xushmuomalalik, kattalarni hurmatlash, mehnatsevarlik xislatlarni tarbiyalashni ham muhim vazifa, deb hisoblaydi. U quyidagilarni axloqiy tarbiya vositalari deb biladi: a) ota-ona, o'qituvchi, o'rtoqlarining namunasi; b) bolalarga yo'l-yo'riq ko'rsatish, ular bilan suhbatlar o'tkazish; v) bolalarni yaxshi xulqqa o'rgatishda mashqlar o'tkazish, yalqovlik, o'ylamay ish qilishga, intizomsizlikka qarshi kurashish. Komenskiyning qarashlari hozirgacha o'z ahamiyatini yo'qotgani yo'q.

Ijtimoiy pedagogik g'oyalarning rivojlanishiga frantsuz faylasufi, yozuvchi, ma'rifatparvar **Lokk Jonn** (1632-1704) ulkan hissa qo'shgan. Lokk o'zining «Tarbiya haqida ayrim fikrlar»(1963) asarida bolada axloqiy sifatlarni uyda hosil qilish foydaliroq ekanligini, biroq maktabning bilim, ko'nikma va malakalarni hosil qilishda imkoniyatlari kengligini aytadi.

Lokk oilada boalarni tarbiyalashda jismoniy tarbiyaga katta ahamiyat berdi. «Salomatlik bizga kasbiy faoliyatimiz muvaffaqiyati uchun zarur», - deydi u va o'sha davr uchun mukammal ishlab chiqilgan tizimni taklif etdi. U bolalarni ilk bolalik chog'laridanoq charchoq, qiyinchilik, g'am-g'ussani oson engib o'tish uchun toblab borishni muhim deb hisobladi. Lokk bola hayotida aniq tartibning ahamiyatini batafsil asosladi va bolani qanday kiyintirish, ovqatlantirish haqida maslahatlar berdi, bolani erkalatib o'stirishga qarshi turdi. Uning fikricha, oilada bolalarni tarbiyalashda juda ham muhimi ijobiy odatlarni tarkib toptirishdir. «Agar siz ularni nimagadir o'rgatish muhim, deb hisoblasangiz, buni amaliyot vositasida hodisalarni hosil qilish yo'li bilan tarkib toptiring», - deydi u. Odatlarni tarbiyalash ilk bolalikdanoq boshlanishi zarur.

Bundan tashqari, Lokk tarbiyada ijobiy natijalarga erishish uchun bolaning individual xususiyatlarini o'rganishni, ota-onalar o'z bolalarini nimalar qiziqtirayotganini yaxshi bilishlari kerakligini alohida ta'kidlaydi.

Jan-Jak Russo (1712-1778) – frantsuz mutafakkiri, gumanist va demokrat. Uning erkin tarbiya haqidagi g'oyalari 1762 yilda nashr etilgan «Emil yoki tarbiya haqida» asarida o'z aksini topgan. U ham boshqa ma'rifatparvarlar singari oilada

bolani tarbiyalashda yosh va individual xususiyatlarini hisobga olishni, bolani har tomonlama chuqur o'rganishni talab qildi. Russo bola tabiati etuklikni aks ettirishini, bunday tabiiylikni namoyon bo'lishi uchun qayg'urish lozim deb hisoblaydi. Ota-ona yoki tarbiyachi o'zining qarash va e'tiqodlari, tayyor axloqiy qoidalarni bolaga singdirishgi urinishi kerak emas, unda o'zi tabitan in'om etilgan xususiyatlarni o'sishi va rivojlanishiga imkoniyat yaratishi lozim. Tabiiy tarbiya – bu erkin tarbiyadir.

Russo shaxs rivojlanishining to'rtta davrini ajratib ko'rsatadi: birinchi bosqich – tug'ilganidan ikki yoshgacha, to nutq hosil bo'lgungacha. Bu davrda bolaning jismoniy tarbiyasiga e'tibor qaratish; ikkinchi bosqich – ikki yoshdan o'n ikki yoshgacha, Russo bu davrni obrazli qilib «aqlni kirishi» deb ataydi; uchinchi bosqich – o'n ikki yoshdan 15 yoshni kiritadi, bu yoshda asosiy e'tiborni aqliy va mehnat tarbiyasiga qaratish zarurligini uqtiradi; to'rtinchi bosqich – 14 yoshdan balog'atga etguncha, Russo atamasi bilan aytganda, «shiddat va tug'yon davri» deb hisoblaydi.

Russo «Emil yoki tarbiya haqida» asarida xotin-qizlar tarbiyasiga ham alohida to'xtalib o'tadi. Uning xotin-qizlar tarbiyasi haqidagi fikrlarining ijtimoiy ahamiyati ayollarning tabiatiga oid qarashlarida ko'rinadi. Russoning fikricha ona bo'lish uchun qizlar ro'zg'orni yurita olishi, oilaviy saronjomlikni yaratishi, eriga yoqadigan va uning uchun foydali bo'lishi zarur. SHuning uchun qizlarning tabiiy tarbiyasi yigitlarning tarbiyalashdan keskin farq qilishi, qizlarda itoatgo'ylikni, garchi uning shaxsiy qarashlariga to'g'ri kelmasa-da, boshqa nuqtai nazarlarni o'zlashtirishga tayyorgarlikni tarbiyalash kerak.

Uning fikricha, ayol go'zal va latofatli bo'lishi, sog'lom va tetik bolalarni dunyoga keltira olishi uchun jismoniy tarbiya bilan shug'ullanishi zarur. Unga hech qanday jiddiy aqliy mashg'ulotlarning keragi yo'q. Russoning xotin-qizlar tarbiyasi haqidagi qarashlarida uning ayollarning mustaqilligiga nisbatan konservativ xarakterda bo'lganligini hisobga olmasa, uning fikrlari amaliy ahamiyatga ega, deyish mumkin.

Iogann Genrix Pestalotssi (1746-1827) – shveysariyalik pedagog-demokrat, butun hayotini xalq bolalarini tarbiyalash va o‘qitish ishiga bag‘ishlagan. Uning «Lingard va Gertruda»(1781-1787), «Gertruda o‘z bolalarini qanday qilib o‘qitadi», «Onalar kitobi yoki onalar uchun o‘z bolalariga kuzatish va gapirishni qanday o‘rgatish haqida qo‘llanma» kabi asarlarida oilaning bola tarbiyasidagi o‘rni masalasi bayon etilgan.

U 1774 yilda “Neygof”da “Kambag‘allar muassasasi”ni ochib, yetim va boqimsiz bolalardan 50 ga yaqin kishini shu muassasaga to‘pladi. Pestalotstsining o‘zi bolalarga o‘qish, yozish va hisob o‘rgatar, ularni tarbiyalash bilan shug‘ullanar edi. Hunarmand ustalar esa bolalarga ip yigirish va to‘qishni o‘rgatardilar. SHu tariqa, Pestalottsi o‘z muassasasida bolalarni o‘qitishni ularni unumli mehnatga o‘rgatish bilan qo‘shib olib borishga urindi.

Pestalottsi Neygofda o‘tkazgan tajribaning pedagogika uchun ahamiyati katta bo‘ldi. Pestalottsi tajribani davom ettirish uchun mablag‘ bo‘lmaganligi sababli oradan ko‘p vaqt o‘tmay yetimxonani yopishga majbur bo‘ldi. Lekin bu muvaffaqiyatsizliklar uni, xalqqa yordam berish maqsadidan qaytara olmadi. Pestalottsi 1798 yil SHveysariya inqilobi natijasida yetim qolgan 5 yoshdan 10 yoshgacha bo‘lgan 80 bolaga mo‘ljallangan yetimxona ochib ijtimoiy pedagogik faoliyatini yuritadi.

Pestalottsiy mehnatni jamiyat hayotida juda katta ahamiyati borligini ta’kidlab, birgalikdagi mehnat asosida ishonch tug‘iladi, ishonch esa odamlarni ahil va mustahkam ijtimoiy ittifoq qilib, bir-biriga bog‘laydigan kuch ekanligini aytadi.

Bolani tarbiyalashni, deydi u, uning tug‘ilgan kunidanoq boshlash lozim: “Bola tug‘ilgan soat — unga ta’lim berishning birinchi soatidir”. SHu sababli chinakam pedagogika onani to‘g‘ri tarbiyalash metodlari bilan qurollantirishi kerak. Pedagogika san’ati esa shu metodikani har bir ona, jumladan, oddiy dehqon ayol ham egallab oladigan qilib soddalashtirib berishi lozim. Oilada tabiatga muvofiq qilib boshlangan tarbiya maktabda ham davom ettirilishi lozim.

Pestalotstsi tarbiyaning asosiy vazifasi — kelgusida ijtimoiy hayotda qatnashib foyda yetkaza oladigan va hamma jihatlari uyg'un bo'lib kamol topgan inson yetishtirishdir, deb biladi. Bolani boshqalarga foyda keltiradigan ishlarda muttasil mashq qildirish yo'li bilan uning axloqi voyaga yetkaziladi. Pestalotstsining fikricha, bola organizmining kundalik ehtiyojlarini qondirish asosida bolada onaga nisbatan tug'ilyotgan mehr-muhabbat axloqiy tarbiyaning eng oddiy elementidir. Bolaning axloqi uchun oilada negiz solinadi. "Ota-onaning uyi,- deydi Pestalotsti, — axloq maktabidir!". Bolaning onaga bo'lgan muhabbati asta-sekin oilaning boshqa a'zolariga ham o'tadi.

Umuman olganda, Pestalotssi oilada odamning barcha tabiiy kuchlarini va qobiliyatlarini uyg'un qilib o'stirishni tarbiyaning asosiy vazifasi deb bildi. Uning bolani jismoniy, axloqiy, aqliy tarbiyalash haqidagi fikrlari qimmatlidir.

Aleksandr Ivanovich Gersen (1812 – 1870) o'z davrida birinchilardan bo'lib, dvoryan oilalaridagi bolalarni o'qitish va tarbiyalashni tanqid qildi. Dvoryan oilalaridagi oila tarbiyasini u qullik va mustabidlik maktabi deb atadi. Bunday oilalardagi bolalarni zamonaviy liboslar osib qo'yilgan baxtsiz garderobga o'xshatadi. Uning fikricha, bunday tarbiya beruvchilar esa, ularning qotillaridir, ular faqatgina bolalarni aqliy va axloqiy jihatdan nopob qilib o'stiradilar, xolos. Gersen bolalarni oiladagi tarbiyasini «muhim ahamiyatga ega umum ishi», deb hisobladi. Ota-onalar bolalarni tarbiyalash uchun jamiyat oldida majburliklarini qayta-qayta takrorlaydi.

Gersen ayollarning erkaklar bilan tengligi tarafdori edi. U ayollarning faoliyatini faqat bola tarbiyalash bilan chegaralamadi. «Ayollarning oilaviy vazifasi, - yozadi u, - hech qanday holatda uning ijtimoiy roliga xalaqit bermaydi. Erkaklar singari ayollar uchun ham umumiy dunyo xuddi shunday ochiq». Gersen ayollarning ijtimoiy faoliyatda ishtirok etishi uning tarbiyaviy rolini kuchaytirishga xizmat qiladi. Bundan tashqari, u ayollarning har tomonlama ta'lim olishlari g'oyasini ham yoqlab chiqdi.

Otaning bola tarbiyasidagi roli buyuk va mas'uliyatlidir. Gersen o'zining bolalarini tarbiyalashda «otalik buyuk ish» ekanligini anglab etdi hamda bolalarning taqdiri otaga bog'liq ekanligini ta'kidlab o'tdi: «Agar bolalar yomon yo'lga kirib ketishsa, bu mening aybim bo'ladi». U o'zining bolalari uchun mehribon ota, g'amxo'r rahbar edi; o'zi ular uchun tarbiyachi va o'qituvchilar tanladi, doimiy ravishda o'qituvchilarning ishini kuzatib bordi, ular yo'l qo'ygan xatolarni to'g'riladi.

Gersen asosiy katta e'tiborni tarbiyaning g'oyaviy yo'nalganligiga qaratdi. U barcha kuch-g'ayratini bolalarining vatanni jon-dildan sevish, insoniyatning oliy orzu-umidlariga sadoqatli bo'lishlari uchun qaratdi.

Pedagog-olim oilada madaniy-insonparvar qadriyatlarni tarkib toptirish ishini ham muhim sanadi. Buning uchun oilada ota-ona va bolalar, oilaning barcha a'zolari orasida bir-biriga hurmat va mehr-muhabbatni shakllantirish lozim, deb hisoblaydi. Bolalar yoshligidanoq bir-biriga, oila a'zolariga, yaqin kishilar haqida g'amxo'rlikni namoyon eta borishlari kerak.

Gersenning oilaning vazifasi bolalarda mustaqil fikrlashni, ongli xulq-atvorni shakllantirish haqidagi fikrlari bugungi kun uchun ham ahamiyatlidir.

XIX asr shunisi bilan xarakterliki, bu davr mobaynida ijtimoiy pedagogikaning pedagogikadan ajralishi jarayoni sodir bo'lgan. Ikkinchi tomondan, uning boshqa fanlar, xususan, psixologiya, sotsiologiya, tibbiyot, falsafa kabi fanlar yaqinlashuvi bilan ham ro'y bergan.

2. Rossiya ta'lim tizimida ijtimoiy pedagogikaning rivojlanishi

Rossiyalik pedagoglar A.Makarenko, K.D. Ushinskiy, L. N. Tolstoy asarlarida ijtimoiy pedagogikaga oid fikrlar ilgari surilgan. XIX asrning 20-30 yillarida A. S. Makarenko qarovsiz qolgan bolalalarga ijtimoiy-pedagogik yordam ko'rsatishni o'z faoliyatining asosi sifatida qaragan. Lekin 30-yillardan keyin sotsializm g'alaba qozongani e'lon qilinib, barcha ijtimoiy muammolar ikkinchi

darajali bo'lib qoldi. Ularni o'tmish qoldiqlari deb atab, ular haqida gapirmaslikka harakat qilindi.

XX asrning 90-yillarida Rossiyada ijtimoiy pedagogika rivojining yangi davri boshlandi. Bu ijtimoiy pedagogikaning ilmiy va amaliy sohalari bilan bir vaqtda bir-biridan ajralgan xolda rivojlanishiga olib keldi. Amaliyot fanga tayana olmadi, chunki fan ham amalda yo'q edi, fan haqida hech narsani bilib bo'lmas edi, chunki amaliy faoliyat endigina shakllanar edi. Bu ijtimoiy pedagogikaning o'quv fani sifatida tashkil topishida ham o'z ta'sirini ko'rsatdi, bu ham ijtimoiy pedagogik faoliyat va fan rivojlanishi bilan bir vaqtda sodir bo'ldi. Fanning va amaliyotning tashkil topmaganligi «Ijtimoiy pedagogika» fanidagi bugungi kunda ham ko'plab hal qilinmagan, tortishuvlar masalalarining mavjudligiga olib keldi. Bu ob'ektiv xolatlar ijtimoiy pedagogikaning fan sifatida rivojlantirishini sekinlashtiruvchi omillar hisoblanadi. Lekin amaliyot talablari Rossiyada shunchalik jiddiy va dolzarb ediki, natijada fanning bu sohasi bilan ko'plab ilmiy jamoalar shug'ullana boshladilar.

Ijtimoiy pedagogika va ijtimoiy ishlarning rivojlanish tarixi bir-biriga juda yaqin. Birinchi navbatda ularning madaniy tarixiy an'analari, alohida g'amxo'rlik va e'tiborni talab qiluvchi odamlarga munosabatlari ularni birlashtiradi.

XIX asr shunisi bilan xarakterliki, bu davr mobaynida, bir tomondan, ijtimoiy pedagogikaning pedagogika fanidan ajralish jarayoni sodir bo'lgan bo'lsa, ikkinchi tomondan, uning psixologiya, sotsiologiya, tibbiyot, falsafa kabi fanlar bilan yaqinlashuvi ro'y bergan.

XIX asrda ijtimoiy pedagogikaning asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat bo'lgan.

- 1. Ijtimoiy pedagogikaning nazariy asoslari ishlab chiqildi.** Bu uning fan sifatida paydo bo'lishiga olib kelgan;
- 3. Ijtimoiy pedagogik faoliyat doirasining kengayishi ro'y bergan.** "Nochor" va tanlab olingan bolalar bilan bir qatorda, katta yoshdagilar bilan ham ijtimoiy-pedagogik faoliyat olib borildi. Eng asosiysi, ijtimoiy pedagogik faoliyat davlat

siyosati darajasiga ko'tarilgan. XIX asrning 60 — 70 yillarida Germaniya, Angliya, AQSHda ijtimoiy qonunchilik tizimlari yaratilgan.

Uchinchi bosqich. XX asrdan bugungi kungacha bo'lgan davrni o'z ichiga olib, «Ijtimoiy pedagogika» atamasining rasmiy ravishda keng qo'llanilishi bilan xarakterlanadi.

№	Faylasuflar, Davri yangiliklari	Yashagan davri	Faylasuflarning asosiy g'oyalari mazmuni
1	Nemis olimi Paul Natorp	(XX asrning 20-yillari)	Ijtimoiy pedagogika halqning madaniy va ahloqiy darajasini ko'tarish maqsadida tarbiyaviy kuchlarini birlashtirish
2	BMT Bosh Assambleyasi tomonidan «Bola huquqlari Deklaratsiyasi» qabul qilingan	20.11.1959 va 20.11.1989	Etimlarning ijtimoiy himoyalash, ko'p bolali va kam tahminlangan oilalar bolalariga ijtimoiy yordam ko'rsatish
3	XX asrning 60-yillari		Hulqdan og'ishgan bolalarga yordam berish, bolalar uylarida ijtimoiy pedagogik faoliyat olib borush
4	XX asrning 70-yillari		Germaniyada oliy ma'lumotli ijtimoiy pedagoglar tayyorlana boshlangan
5	XXI asr		Ijtimoiy pedagogik faoliyat kasb darajasiga ko'tarildi

XIX asrning ikkinchi yarmidan boshlab pedagogika va ommaviy tarbiya tizimiga e'tibor kuchayadi. Unda yoshlarni tarbiyalash, shuningdek, ijtimoiy xulq-atvor normalarini buzuvchi shaxslarni qayta tarbiyalash muammolari hal qilina boshlandi. Industriyashtirish qishloq axolisining shaharga ommaviy

migratsiyasini keltirib chiqardi. Yevropa va Amerika mintaqalarining ijtimoiy - madaniy jarayonlari bilan ham bog'liq o'zgarishlar, qishloq axolisining shaharga ko'chib o'tishlari g'ayriaxloqiy xulq-atvor, jinoyatchilik, daydilikning ko'payishiga olib keldi. Ayniqsa, AQSHda holat nihoyatda og'ir edi chunki, bu davlatga boshqa kam rivojlangan davlatlardan aholi ko'chib kelishi ortib bordi. Ayni vaziyatda cherkov rolining susayishi kuzatildi. Cherkov shu paytgacha axloqiy normalarning ana'naviy tashuvchisi bo'lib kelgan, biroq endi u jamiyatning yangi ehtiyojlari va voqeliklarini anglay olmadi va ko'pgina odamlar hayotida o'zining avvalgi mavqeini yo'qotdi. SHu bilan birga, Yevropada milliy davlatchilikning shakllanishi va Amerikada millatning yuzaga kelishi barcha ijtimoiy qatlamlarda muayyan g'oya va qadriyatlarning madaniylashuvini talab qilardi. Bu esa masalaning yechish vositalarini topishni taqozo etardi. XIX asr oxirida mustaqil fanga aylangan ijtimoiy pedagogika rivojiga aynan shu omil turtki bo'ldi.

Nemis pedagogi **Fridrix Disterveg** (1790-1866) tomonidan XX asrda keng qo'llanila boshlagan «ijtimoiy pedagogika» atamasi fanga kiritildi. U «Nemis o'qituvchilarini o'qitish uchun qo'llanma» (1835) degan kitobida ta'limning umumiy vazifalarini va tamoyillari to'g'risidagi o'zining taraqqiyparvar qarashlarini bayon qilib berdi. Disterveg umuminsoniy tarbiya g'oyasini himoya qilib chiqdi, shu ideyaga tayanib turib, pedagogika masalalarining Yuqori toifaviy va shovinistik manfaatlarini ko'zlab hal qilishga qarshi kurashdi. Uning fikricha, maktabning vazifasi «chinakam prussiyaliklar» emas, balki insonparvar kishilar va ongli fuqarolar tarbiyalab yetishtirishdir. Odamlarda insoniyatga va o'z xalqiga bo'lgan muhabbat bir-biriga chambarchas bog'langan xolda rivojlantirilishi lozim. Disterveg “inson – mening nomim, nemis – mening lakabimdir” deydi.

Disterveg Pestalottsi singari, tarbiyaning eng muhim tamoyili uning tabiat bilan uyg'unligidir, deb hisobladi. Disterveg tarbiyaning tabiatga uyg'un bo'lishini quyidagi mazmunda talqin etdi, ya'ni tarbiya odamning tabiiy kamol topishiga qarab olib borilishi, o'quvchining yoshi va o'ziga xos xususiyatlari hisobga

olinishi kerak, dedi. Disterveg o'qituvchilar bolalar diqqati, xotirasi, tafakkurining o'ziga xos belgilarini sinchiklab o'rganishlari kerak, deb aytdi: u psixologiyani "tarbiya to'g'risidagi fanning asosi" deb bildi. Distervegning katta xizmati shundaki, u pedagoglik tajribasini pedagogikani taraqqiy ettirishning manbai deb hisobladi. U mohir pedagoglarning bolalarni tarbiyalash va bu sohadagi ish tajribalarini o'rganish zarurligini ko'rsatib berdi.

Disterveg tabiatga uyg'un bo'lish tamoyiliga qo'shimcha ravishda tarbiya madaniyat bilan uygun tavsifda bo'lishi ham kerak, deb talab qildi. U bunday deb yozadi: "Tarbiyalash chog'ida odamning tug'ilgan va u yashashi kerak bo'lgan joy hamda vaqt sharoitini, xullas, keng va umumiy hajmdagi butun zamonaviy madaniyatni e'tiborga olishi zarur".

Distervegning fikricha, bolalarda tashabbuskorlikni o'stirish zamonaviy voqealik olg'a surayotgan asosiy talablarning biri bo'lishi lozim. Lekin bolalarda tashabbuskorlikni o'stirish tarbiyaning ob'ektiv tomoni bulgan muayyan maqsadga erishishga yo'naltirilgan taqdirdagina ijobiy ahamiyatga ega bo'ladi. Disterveg tarbiyaning oliy maqsadini belgilab, bu "haqiqatga, go'zalikka va yaxshilikka xizmat qilishga qaratilgan tashabbuskorlikdir", deb aytdi.

Distervegning haqqoniy ravishda ta'kidlashicha, muvaffaqiyatli ta'lim hamisha tarbiyalovchi xarakterda bo'ladi. Bunday ta'lim bolaning akliy kuchlarinigina o'stirib qolmaydi, balki shu bilan birga uning shaxsini, irodasini, sezgilarini, xulq-atvorini ham kamol toptiradi. Distervegning fikricha, ma'lum bir ta'lim metodining kanchalik samarali bo'lishi bu metodning o'quvchilarning akliy kuchlarini qo'zg'atishga qanchalik yordam berishi bilan belgilanadi. "Agar har qanday metod, - deydi u, -o'quvchilarni oddiy idrok qilishga yoki passivlikka odatlantirgan bo'lsa, yomon metoddur, agar o'quvchilarda tashabbuskorlikni qo'zg'atadigan bo'lsa, u yaxshi metoddur". U boshlang'ich ta'lim uchun "elementar" yoki rivojlantiruvchi metodni tavsiya qiladi, metod o'quvchilarning aqliy kuchlarini nihoyat darajada qo'zgatadi, ularga "qidirish, chamalab ko'rish, muhokama yuritish va nixoyat, topish" imkonini beradi. Distervegning fikricha,

“Yomon o’qituvchi haqiqatni aytib berib qo’ya qoladi, yaxshi o’qituvchi esa haqiqatni topishga o’rgatadi».

Aynan shu vaqtdan ijtimoiy pedagogikaning mustaqil fan sifatida rivojlanishining uchinchi bosqichi boshlanadi. XX asr inson tsivilizatsiyasi tarixida ilmiy-texnikaviy inqiloblar asri sifatida nom qoldirdi. Fan ishlab chiqarish ob’ektidan iqtisodiy va madaniy sohaning yetakchi omiliga aylandi. Ilmiy inqiloblar ijtimoiy pedagogikaning keyingi rivojiga o’z ta’sirini ko’rsatdi. Ijtimoiy pedagogikaning boshqa fanlar-psixologiya, fiziologiya, anatomiya, tarix, sotsiologiya va boshqalar fanlar bilan yaqinlashuvi ro’y berdi. Eng asosiysi – XX asrda insonning muammolari, uning tarbiyasi va ta’limi uchun ijtimoiy sharoitlarni yaratish zamonning eng global muammosiga aylandi. Aynan shu davrda “pedagogiya” bolani har tomonlama o’rganish haqidagi fan rivojlana boshlaydi. Uning asoschilari E.Meyman, S.Xoll, Torndayk hisoblanadi. Bu borada Rudolf Shteynerning pedagogikasi ham muhim ahamiyatga ega. Ijtimoiy pedagogikani yangi g’oyalar va tarbiya usullari bilan boyitgan pedagogika arboblardan Georg Kirshenshteyner (1854-1932, Germaniya), Jon Dyui (1859-1952, AQSH), Vilgelm Layni (1862-1926, Germaniya) ko’rsatsa bo’ladi.

Reformatorlik pedagogikasining asosiy yo’nalishlari: 1. Mehnat maktablari tarafdorlarining harakatlari. 2. Harakatlar pedagogikasi. 3. Badiiy tarbiya. 4. Individual pedagogika. 5. “Fuqarolik tarbiyasi” pedagogikasi.

Reformatorlik pedagogikasining ijtimoiy-iqtisodiy omillari: 1. Ishlab chiqarishning murakkab texnika bilan ta’minlanishi. 2. Tabiiy-matematik kadrlar jamoasiga bo’lgan ehtiyoj. 3. Malakali raqobatbardosh ishchilarga bo’lgan ehtiyoj.

Nemis pedagogi Georg Kershteynerning ijtimoiy-pedagogik nazariyasi: 1. Maktab bolalarning ikkita ehtiyojini qonqtirishi zarur: idrok etish va ijod qilish. 2. Nafaqat so’z, kittob yordamida, balki amaliy tajriba vositasida o’rganish zarur. 3. Ko’pchilik bolalarning qo’l mehnati – ularning har tomonlama rivojlanish maydoni. 4. “Faqat kitob emas, balki ijodiy ish bolalarni uyqu va lanjlikdan xalos ettuvchi”. 5. Mehnat maktabida o’qitishning asosiy metodi:

ximiya, fizika fanlari bo'yicha laboratoriyalarda, metal, daraxtlarga ishlov beradigan amaliy mashg'ulotlarda, jonli buurchaklarda, rasm chizish sinflari, yer maydonchalaridagi mustaqil ishlar. 6. Maktab ishida "ma'naviy umumiylik" uning ijtimoiy ahamiyati. Asari: "*Kelajak maktabi–mehnat maktabi*".

Djon Dyuning ijtimoiy-pedagogik kontsepsiyasi. XX asr boshlarida, chet el va ayniqsa amerika pedagogikasida maktab ta'limi masalalari bo'yicha pragmatik (yunoncha «pragma» – harakat, amaliyot) g'oyasi keng tarqaldi. Pedagogikada mashhur pragmatizm tarafdori Djon Dyui (1859-1952 yillar) maktab ta'limining o'z kontsepsiyasini yaratishga ko'p urindi. Bu yo'nalishlar vakillari (Dj.Dyui, G.Kershenshteyner) o'qitish bu o'quvchining "tajribasini qayta tashkil etish" uzluksiz jarayoni deb hisoblaydilar.

O'qitishni Dyui kundalik hayotdan olingan amaliy masalalarni hal etishga oid bolalar faoliyatini tashkil etish sifatida tushunadi. Bu nazariyaning asosiy boshlang'ich qoidalari quyidagilardan iborat deb hisoblangan: "Oldindan tuzilgan o'quv kurslari kerak emas", "O'qitish materiallarini bolaning tajribasidan olish kerak", "Bola o'qitishning sifati kabi miqdorini ham belgilashi kerak", "Bajarish yordamida o'qitish – maktabda asosiy metod". Shunday qilib, Dyui maktabda ta'lim va alohida fanlar aniq belgilangan mazmuni zarurligini rad etadi, ilmiy ta'limni tan olmaydi va o'qitishni tor hamda o'quvchilarning qiziqishlariga asoslangan praktitsizmidan iborat hisoblaydi. Asari: "Maktab va jamiyat".

"Harakatlar pedagogikasi" kontsepsiyasi ko'p jihatdan Dj.Dyuning falsafiy (pragmatizm) va psixologik qarashlarining oqibati hisoblanadi. Uning muallifi, reformatorlardan biri nemis pedagogi Vilgelm Avgust Lay (1862-1926 yillar) bilim olish jarayonida ko'zga tashlanuvchi quyidagi uch bosqichni ko'rsatadi: idrok etish, qayta ishlab chiqish, ifoda etish. Bilimlarni formallashtirish metodlari: amaliy va ijodiy ishlar, tajriba, illyustratsiya, ganjkorlik, o'yin, ashula aytish, sport, raqs tushish. Asari: "Harakat maktabi".

Hozirgacha turli davlat olimlari o'rtasida ijtimoiy pedagogikaning boshqa pedagogik fanlari orasidagi o'rni borasida – bu mustaqil fan bo'la oladimi yoki

faqatgina yosh guruhlarini o'rganish bilan cheklanadigan pedagogikaning bir sohasi bo'lib qolaveradimi, degan masalada bahs-munozara davom etmoqda.

Bu bahslar, yangi fan tushunchasining shakllanmaganligi ijtimoiy pedagogika mohiyatini inkor etuvchi ba'zi pedagoglar nazariyalarida paydo bo'lgan. Masalan G.Noll va G.Boymer (1920-1930 y.) ijtimoiy pedagogikani bolalarga yordam berish va voyaga yetmagan huquqbuzarlarning profilaktikasi deb tushunishgan.

Nemis olimi **Paul Natorp** (XX asrning 20- yillari). Bu tendensiyaning eng ko'zga ko'ringan vakili Pol Natorp (1854-1924) ijtimoiy pedagogikani umumiy pedagogikaning bir qismi, bir jihati deb hisoblagan. Inson mavjudligining asosiy funksiyalarini hisobga olgan holda, P. Natorp ijtimoiy pedagogikaning uchta asosiy funksiyasini aniqladi. Birinchisi, bolaning jinsiy hayoti bilan bog'liq bo'lib, unda oila doirasida va yaqin atrof-muhit bilan aloqada bo'ladi. Ikkinchidan, bilim berish jarayonida maktabda shakllanadigan Iroda bilan bog'liq, bolada yesa hissiy, ijtimoiy va vosita qobiliyatlari rivojlanadi. Uchinchi, sababi, jamiyatda namoyon bo'ladi. P. Natorp ijtimoiy pedagogikani barcha yoshlar uchun pedagogika deb hisobladi, uning vazifasi yoshlarda hamjihatlik va jamoatchilik tamoyillarini tarbiyalashdir.

P.Natorpning mahorati shundaki, u pedagogikaning mavzu sifatida tan olinishiga majbur bo'lgan psixologik muammolarning to'liq ufqini yoritdi.

P.Natorpning g'oyalarini ishlab chiqishda ushbu yo'nalish vakillari ijtimoiy pedagogikani integral fan deb hisobladilar. Bu borada ijtimoiy pedagogikani terapevtik pedagogika, iqtisodiy pedagogika va boshqalarni birlashtirgan fan deb hisoblaydigan Ye. bornemannning talqini qiziqarli. Uning vazifalari ijtimoiy guruhlar va ijtimoiy jamoada individual mustaqillikka 'rishish, jamiyatning madaniyati va gumanistik rivojlanishi haqida g'amxo'rlik qilishdir. Ijtimoiy pedagogika o'zining integrativligi tufayli ta'limning barcha sohalariga kirib boradi, ya'ni pedagogika tamoyillaridan biri sifatida ishlaydi. SHunday qilib, bu talqinga ko'ra, ijtimoiy pedagogika tarbiya tamoyili vazifasini bajaradi.

Ikkinchi yondashuv A. Disterveg (XIX asrning 40-50-yillari), G. Zero, G. Boimer asarlarida aks yettirilgan.

Hozirgi kunda Germaniyada ijtimoiy pedagogika sohasida juda ko'p asarlar chop yetildi va chop yetilmoqda, ijtimoiy pedagogikaning barcha masalalari allaqachon tugagandek tuyuladi. Darhaqiqat, ijtimoiy pedagogikaning reflektiv faoliyat va fan sifatida asosiy yo'nalishlari puxta ishlab chiqilgan bo'lsa-da, bu barcha muammolar allaqachon tadqiq qilingan, degani yemas. Nazariyaning umumiy ko'rinishi, nemis olimlarining fikricha, hali noaniq va kelajakda ham shunday bo'lib qoladi, chunki tegishli fanlar (psixologiya, sotsiologiya, ijtimoiy ish va h.k.) ning davom yetayotgan differentsiatsiyasi ham.) va amaliy talablar urg'uining tez o'zgarishi ijtimoiy pedagogika nazariyasini to'liq tavsiflashga imkon bermaydi. Bu har qanday fanning tabiiy rivojlanish jarayoni uchun tabiiydir. Boshqa tomondan, bu XX asr ijtimoiy pedagogikasining nazariy ufqlari sezilarli darajada kengayib borayotganini anglatadi.

Ijtimoiy pedagogika xalqning madaniy va ahloqiy darajasini ko'tarish maqsadida jamiyatning barcha tarbiyaviy kuchlarini yaqinlashtirish muammosini tadqiq etadi deb hisoblagan. Bunaqa tushunish yangi davrning buyurtmasiga ko'proq mos kelgan va ijtimoiy pedagogika inson hayoti davomida tarbiyalash haqidagi bilim sohasi ekanligini tasdiqlagan.

XX asrning 60-yillarida ijtimoiy pedagogika huquqbuzarlik sodir etgan bolalarga yordam berish, bolalar uylarida tarbiyaviy ishlarni olib borish, ijtimoiy pedagogik faoliyat olib boruvchi mutaxassislarni tayyorlashni o'z ichiga qamrab oladi. Xususan, XX asrning 70-yillaridan Germaniyada oliy ma'lumotli ijtimoiy pedagoglar tayyorlana boshlandi.

XX asrning ikkinchi yarmiga kelib ijtimoiy pedagogik muammolarning global darajaga yetganiga BMT Bosh Assambleyasi tomonidan 20.11.1959 yil va 20.11.1989 yilda bola huquqlari deklaratsiyasini qabul qilinganligi guvohlik beradi. Unda alohida e'tibor yetimlarning ijtimoiy himoyasiga, ko'p bolali oilalar,

kam ta'minlangan oilalar bolalariga ijtimoiy yordam ko'rsatishga va boshqa bir qator muammolarga qaratilgan.

O'zbekistonda ijtimoiy pedagogika an'ana va tamoyillarini tiklanishi bo'yicha o'ziga xoj tajriba to'plandi. Shu bilan birga, Davlat ta'lim standartlarini va darsliklarni yaratish, mutaxassislar tayyorlash, o'quv rejalari va dasturlarni tuzishda mavjud tajriba va chet el mutaxassislari bilan yaqin hamkorlik asosida bo'lishi kerak. Chunki Germaniya, Angliya, AQSHlarda boy ijtimoiy pedagogik tajriba mavjud.

Ijtimoiy ishning o'ziga xosligini tushunishda Meri Richmondning 1917 yida nashr etilgan «Ijtimoiy dialog» kitobi muhim omil bo'lib xizmat qildi. Mazkur mumtoz asarda muallif quyidagicha yozadi: «Yaxshi ijtimoiy xodim odamlarni notavonlikdan olib chiqishga harakat qiladi; u umuman notavonlikdan forig' bo'lishga undaydi». M.Richmondan so'ng ijtimoiy ishda «o'rganish, tashxis, davolash» paradigmasi muhim o'tin tuta boshladi.

Hozirgi vaqtda butun dunyoda ijtimoiy xizmat ko'rsatish xodimlarini o'qitishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Mazkur jarayon o'zida turli mamlakatlarda bir-biridan farq qiladigan milliy ta'lim tizimining o'ziga xosligini aks ettiradi. Hatto bir mamlakat hududida ham ijtimoiy xodimlarni tayyorlash ishida universal namuna mavjud emas.

Masalan, Yaponiyada ijtimoiy pedagoglarni tayyorlashda yetarlicha darajadagi tanlov dasturlari mavjud: mahalliy kollejlarda o'qish muddati ikki yil, kollej va universitetlarda to'rt yillik bakalavriat yo'nalishi (eng keng tarqalgan variant) va magistrlik darajasini beruvchi universitetlardagi ikki yillik aspirantura. Indoneziyada turli xil darajadagi o'qish – umumta'lim kurslaridan talabalar uchun universitet dasturlarigacha ko'rib chiqiladigan golland modeli qabul qilingan.

Avstriya, Belgiya, Daniya, Fransiya, Gretsiya, Italiya, Niderlandiya, Norvegiya, Portugaliya va Shveysariyada universitetlarida ijtimoiy xodimlar tayyorlaydigan maxsus bo'limlar mavjud. Maxsus tayyorgarlik tarzida amalga

oshriladigan o‘qish muddatining davomiyligi 3-4 yilni tashkil etadi. Bitiruvchilar esa diplom yoki ijtimoiy xodim darajasini olishadi. Angliyada ijtimoiy pedagoglar universitet, kollejlarda tayyorlanadi. Mazkur ta’lim turlaridagi zamonaviy dasturlar bakalavr darajasini beruvchi 4 yillik kursga mo‘ljallangan: 1 yillik aspirantura, 2 yillik aspirantura, universitetning to‘liq tugallanmagan kurslari va ular uchun – 3 yillik kurslar. Bitiruvchilar malakaviy daraja, diplom va sertifikatlar olishadi.

AQSHda deyarli 400 universitet va kollejlarda ijtimoiy ish bo‘yicha dasturlarni taklif etishadi, minglab jamoatchilik va xususiy sog‘liqni saqlash va xayriya tashkilotlari malakali ijtimoiy xodimlar tayyorlashga milliard dollarlab mablag‘lar safr etadi. Mamlakatning ko‘plab shtatlarida ijtimoiy xodimlarni amaliyotga yo‘naltiruvchi qonunlar qabul qilingan. Unga fuqarolik xizmati sohasi maqomi ham berilgan. Xodimlar ro‘yxatdan o‘tkaziladi va ularga guvohnoma yoki ruxsatnomalar beriladi. Bir qancha shtatlarida ijtimoiy xodimlarning huquqlari sotuvchilarniki bilan tenglashtirilgan, sug‘urta kompaniyalarida esa, ularga malakali xizmat ko‘rsatuvchilar sifatida qarashadi. Bolalar, yoshlar va oila ishlari bo‘yicha Boshqarma hamda Milliy psixiatriya instituti kabi ko‘plab federal tashkilotlar o‘z shartnoma va dotatsiya hujjatlarida ijtimoiy xodim kasbini rasmiy qabul qilishgan. Ijtimoiy dasturlar doirasida xizmat ko‘rsatish uchun ijtimoiy xodimlarni yollaydigan korporatsiyalar soni yildan-yilga oshib bormoqda.

Savol va topshiriqlar:

1. Ijtimoiy pedagogika fanining chet elda rivojlanish tarixi haqida nimalarni bilasiz?
2. CHet elda ijtimoiy pedagogika fanining rivojlanish bosqichlari qaysilar?
3. Har bir davr namoyandalariga alohida ta’rif bering.

Adabiyotlar:

1. Egamberdieva N.M. Ijtimoiy pedagogika. Darslik. T.2009

2. Mavlonova R.A., Voxidova N.X., Ijtimoiy pedagogika. O'quv qo'llanma. T.: Istiqlol 2009.

3. Salieva Z. Ijtimoiy pedagogika. O'quv qo'llanma. T.: Adabiyot uchqunlari. 2019

3. Галагузова М.А. История социальной педагогики. Учебное пособие Владос. 2000г.

Mavzu: Mustaqil O'zbekistonda ijtimoiy pedagogikaning rivojlanishi

Tayanch so'zlar: ta'lim, ustuvor, jarayon, talab, siyosat, Qonun, modda, fuqaro, bilim, huquq, kafolat, ijtimoiy.

1. Ta'lim to'g'risidagi Qonunda ijtimoiy himoya masalalarining ifodalanishi

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 41-moddasida, har bir O'zbekiston fuqarosi ta'lim olish huquqiga ega ekanligi kafolatlangan. Umumiy o'rta ta'lim O'zbekistonda majburiydir. Ota-onalar yoki ularning o'rindoshlari bola tomonidan umumiy o'rta ta'lim olinishini tahminlashga majbur.

2020-yil yilda qabul qilingan «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun davlatning ta'lim sohasidagi, ta'lim jarayonini tashkil qilinishining umumiy talablarining ustuvor siyosatni belgilaydi.

Qonunning 5-moddasida fuqarolarning bilim olish huquqi kafolatlangan. Unga ko'ra, jinsi, tili, yoshi, irqi, milliy mansubligi, ehtiqodi, dinga munosabati, ijtimoiy kelib chiqishi, xizmat turi, ijtimoiy mavqei, turar joyi, O'zbekiston Respublikasi hududida qancha vaqt yashayotganligidan qathi nazar, har kimga bilim olishda teng huquqlar kafolatlanadi.

Qonunning "Inklyuziv ta'lim" deb belgilangan 20-moddasida alohida ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning xilma-xilligini hisobga olgan holda barcha ta'lim oluvchilar uchun ta'lim tashkilotlarida ta'lim olishga bo'lgan teng imkoniyatlarni ta'minlanishi belgilab berilgan. Mazkur ta'limni tashkil etish tartibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanishi uqtirilgan.

Qonunning 44-moddasida “Pedagogik faoliyat bilan shug’ullanish huquqi” ko’rsatilib, unga ko’ra “Tegishli ma’lumoti, kasbiy tayyorgarligi bo’lgan va ma’naviy-axloqiy fazilatlarga ega shaxslar pedagogik faoliyat bilan shug’ullanish huquqiga ega. Magistraturani tamomlagan shaxslar va diplomli mutaxassislar o’z mutaxassisligi bo’yicha pedagogik faoliyat bilan shug’ullanish huquqiga ega” ekanligi belgilab qo’yilgan.

«Ta’lim to’g’risida»gi Qonunning 45-moddasida pedagog xodimlarning maqomi va ular faoliyatining kafolatlari belgilanib, unda pedagog xodimlarning maqomi jamiyat va davlat tomonidan tan olinishi, ular ijtimoiy qo’llab-quvvatlanishi bilan birga, pedagoglarning ijtimoiy maqomi va obro’sini oshirish uchun tashkiliy-huquqiy shart-sharoitlar yaratilishi, shuningdek o’z huquq va qonuniy manfaatlarini amalga oshirish uchun kafolatlar berilishi qonuniylashtirilgan.

SHuningdek, Qonunda pedagog xodimlarning huquqlari, sha’ni, qadr-qimmatini davlat himoyasi ostida bo’lishi ta’kidlanib, pedagoglar quyidagi: o’z sha’ni, qadr-qimmatini va ishchanlik obro’sini himoya qilish; o’quv dasturlari doirasida mualliflik dasturlarini ishlab chiqish va joriy etish, o’qitish uslubiyotini ishlab chiqish, shuningdek tegishli o’quv fanlari, kurslari, modullaridan foydalanish, ijodiy faollik ko’rsatish; zamonaviy pedagogik shakllarni, o’qitish va tarbiya vositalarini, usullarini erkin tanlash hamda ulardan foydalanish; kasbiy faoliyatini amalga oshirish uchun ularga zarur shart-sharoitlar yaratilishini talab qilish; o’quv, ilmiy va uslubiy yo’nalishlardagi axborot-resurs markazlarining xizmatlaridan bepul foydalanish; davlat ta’lim standartlarini, davlat ta’lim talablarini, malaka talablarini, o’quv rejalari va o’quv dasturlarini ishlab chiqishda ishtirok etish; ilmiy, ilmiy-tadqiqot va ijodiy faoliyatni amalga oshirish, eksperimental faoliyatda ishtirok etish, innovatsiyalarni ishlab chiqish va joriy qilish; ta’lim tashkilotini boshqarishda, shuningdek ta’lim tashkilotining faoliyati bilan bog’liq masalalarni muhokama qilishda ishtirok etish; kasaba uyushmalari va nodavlat notijorat tashkilotlari a’zosi bo’lish, xodimlarining vakillari bo’lish, fuqarolik jamiyati boshqa institutlari faoliyatida qatnashish; o’z kasbiy huquqlarini

va umumiy manfaatlarni ifoda etish hamda himoya qilish uchun pedagog xodimlarning jamoat birlashmalariga birlashish; o'z kasbiy faoliyatiga aralashuvdan himoyalanih; davlat sog'liqni saqlash muassasalarida bepul tibbiy ko'rikdan o'tish (davlat ta'lim muassasalari va tashkilotlari uchun); ta'lim oluvchilarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilishda ishtirok etish kabi huquqlarga ega ekanligi ko'rsatilgan.

Qonunning 6-bobida esa ta'lim oluvchilarning, ular ota-onasining hamda boshqa qonuniy vakillarining huquq va majburiyatlari keltirilgan. Ushbu bobning 47-moddasida ta'lim oluvchilarning quyidagi bepul asosda umumiy o'rta, o'rta maxsus ta'lim va boshlang'ich professional ta'lim olish; yashash joyidagi (mikrohududdagi) davlat umumiy o'rta ta'lim muassasasiga qabul qilinish; ta'lim olish shakllarini erkin tanlash; davlat ta'lim standartlari, davlat ta'lim talablari va o'quv dasturlariga muvofiq sifatli ta'lim olish; ta'lim olish uchun o'zining ruhiy xususiyatlari va fiziologik rivojlanishi inobatga olingan holda zarur shart-sharoitlarga ega bo'lish, shuningdek bepul psixologik-tibbiy xizmatlardan foydalanish; davlat ta'lim muassasasi tomonidan belgilangan tartibga muvofiq, professional ta'lim va oliy ta'limning davlat ta'lim standartlari talablariga binoan ishlab chiqilgan, o'zi oladigan ta'limning mazmunini shakllantirishda ishtirok etish; pedagog xodimlar va ta'lim-tarbiya jarayonining boshqa ishtirokchilari tomonidan hayoti va sog'lig'iga qilinadigan har qanday jismoniy hamda ruhiy zo'ravonlikdan, shaxsi haqoratlanishidan himoyalanih; ta'lim olish davrida dam olish va boshqa ijtimoiy ehtiyojlar uchun ta'tillar olish; akademik ta'tillar va stipendiyalar olish, o'qishni tiklash va o'qishini boshqa ta'lim tashkilotlariga, bir ta'lim shaklidan, kasbdan, ta'lim yo'nalishidan, mutaxassisligidan boshqasiga ko'chirish; ta'lim tashkilotini boshqarishga doir masalalarni muhokama qilishda ishtirok etish; ta'lim olish jarayonida ta'lim tashkilotining o'quv, uslubiy, ilmiy-ishlab chiqarish, madaniy, sport va maishiy ob'ektlari xizmatlaridan bepul foydalanish; ta'lim tashkilotining ilmiy-tadqiqot, tajriba-konstruktorlik, ilmiy-texnikaviy, eksperimental va innovatsion faoliyatida ishtirok etish kabi huquqlarga ega ekanligi belgilab qo'yilgan.

Qonunda ta'lim tashkilotlarida ta'lim oluvchilarni vaqtincha yashash joylari bilan ta'minlash tartibi belgilanib, davlat ta'lim muassasalari ayrim turdagi ta'lim oluvchilar uchun vaqtincha yashash joyidan foydalanganlik uchun to'lov qiymatini kamaytirishga yoki ularni to'lovdan to'liq ozod qilishga haqli ekanligi, yetim bolalar va ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalar, shuningdek o'qitish davrida yetim bo'lib qolgan bolalar, jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar (shaxslar) vaqtincha yashash joyidan foydalanganlik uchun haq to'lashdan ozod qilinishi ko'rsatilgan.

Mazkur Qonunda voyaga yetmagan ta'lim oluvchilar ota-onasining hamda boshqa qonuniy vakillarining huquq va majburiyatlari ham o'z qonuniy asosini topib, unnga ko'ra voyaga yetmagan ta'lim oluvchilarning ota-onasi va boshqa qonuniy vakillari bolaning o'qishi, tarbiyalanishi, jismoniy, ma'naviy va intellektual rivojlanishi uchun mas'ul ekanliklari ta'kidlangan.

Voyaga yetmagan ta'lim oluvchilarning ota-onasi va boshqa qonuniy vakillarining quyidagi: jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalarga, shuningdek uzoq vaqt davolanishga muhtoj bo'lgan bolalarga oilada ta'lim olish imkoniyatini berish; oilada ta'lim olayotgan bolaning fikrini inobatga olgan holda uning o'qishini ta'limning har qanday bosqichida ta'lim tashkilotida davom ettirish to'g'risida qaror qabul qilish; ta'lim tashkilotlari bilan hamkorlik qilish, ta'lim-tarbiya jarayonini takomillashtirish, moddiy-texnika bazasini rivojlantirish, ta'lim tashkilotlariga xayriya yordami ko'rsatish bo'yicha takliflar kiritish; ta'lim tashkilotining ustavi va (yoki) boshqa ta'sis hujjati, litsenziyasi, davlat akkreditatsiyasi to'g'risidagi sertifikat, davlat ta'lim standartlari, davlat ta'lim talablari, malaka talablari, o'quv rejalari va o'quv dasturlari bilan tanishish; ta'limning mazmuni, qo'llanilayotgan ta'lim va tarbiya usullari, ta'lim texnologiyalari bilan, shuningdek o'z bolalarining o'quv fanlarini o'zlashtirishi natijalari bilan tanishish; ta'lim oluvchilarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish; ta'lim tashkilotini boshqarishga doir masalalarni muhokama qilishda ishtirok etish huquqlari belgilab qo'yilgan.

“Ta’lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilarini ijtimoiy himoya qilish” nomli yettinchi bobning 52-moddasi bevosita ta’lim oluvchilarni ijtimoiy himoya qilish masalalariga bag’ishlangan bo’lib, ta’lim tashkilotlarida ta’lim oluvchilar qonunchilikka muvofiq imtiyozlar, stipendiyalar va vaqtincha yashash joylari bilan ta’minlanishi, to’lov-shartnoma asosida ta’lim oluvchilarga imtiyozli bank kreditlari berilishi, nodavlat ta’lim tashkilotlari ta’lim oluvchilarni ijtimoiy himoya qilishni qonunchilikka, o’z ustaviga va (yoki) boshqa ta’sis hujjatiga muvofiq amalga oshirilishi, kam ta’minlangan oilalardagi bolalar, jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo’lgan bolalar (shaxslar) uchun, shuningdek mazkur toifadagi ta’lim oluvchilarning kasbiy o’sishi uchun shart-sharoitlar yaratilishi keltirib o’tilgan.

Qonunning alohida bandi ta’lim tashkilotlarining xodimlarini ijtimoiy himoya qilishga bag’ishlanib, unga ko’ra xodimlarini ijtimoiy himoya qilish davlat tomonidan kafolatlanishi, ularga qisqartirilgan ish vaqti, uzaytirilgan ta’til va boshqa imtiyozlar va kafolatlar taqdim etilishi, sanitariya-gigienaga oid, epidemiyaga qarshi hamda profilaktika choralari bilan amalga oshiriladigan sog’liqni saqlash kafolatlanishi, lavozim maoshlariga tabaqalashtirilgan ustamalar belgilanishi va mehnatga haq to’lash hamda uni rag’batlantirishning turli shakllarini qo’llanilishi belgilangan.

54-moddada yetim bolalarni va ota-onasining yoki boshqa qonuniy vakillarining qaramog’idan mahrum bo’lgan bolalarni o’qitish va ularning to’liq ta’minoti O’zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti mablag’lari hisobidan amalga oshirilishi tayinlangan.

Qonunning 55-moddasida davlat jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo’lgan bolalarning (shaxslarning) davlat ixtisoslashtirilgan ta’lim muassasalarida, umumiy o’rta, o’rta maxsus, professional ta’lim muassasalarida inklyuziv shaklda bepul umumiy o’rta, o’rta maxsus, professional va maktabdan tashqari ta’lim olishi, buning uchun ixtisoslashtirilgan ta’lim muassasalari tashkil etilishi, ushbu ta’lim muassasalariga yuborish va ulardan chetlatish ota-onasining

yoki boshqa qonuniy vakillarining roziligi bilan tibbiy-psixologik-pedagogik komissiyaning xulosasiga binoan amalga oshirilishi ham belgilab berilgan.

Alohida sharoitlarda o'qitish va tarbiyalanishga muhtoj bo'lgan bolalar (shaxslar) uchun ularning ta'lim olishini, kasbiy tayyorgarligini va ijtimoiy reabilitatsiya qilinishini ta'minlash, ixtisoslashtirilgan o'quv-tarbiya muassasalari tashkil etish, ozodlikdan mahrum qilish tarzida jazoni ijro etish muassasalarida saqlanayotgan bolalarning (shaxslarning) ta'lim olishi, tarbiyalanishi va mustaqil ta'lim olishi uchun sharoitlar yaratilishi masalalari ham Qonunda o'z aksini topgan.

2. Mustaqillik yillarida O'zbekistonda ijtimoiy pedagogikaning rivojlanishi

2017 – 2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi o'rta muddatli istiqbolda davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlarini belgilab bergan eng muhim dasturiy hujjat hisoblanadi.

Olib borilayotgan islohotlar samarasini yanada oshirish, davlat va jamiyatning har tomonlama va jadal rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratish, mamlakatimizni modernizatsiya qilish hamda hayotning barcha sohalarini liberallashtirish bo'yicha quyidagi ustuvor yo'nalishlar belgilab qo'yildi.

Mazkur hujjat asosida ta'lim sohasiga doir qator islohotlar amalga oshirildi. Ta'lim tizimini xalq bilan muloqot va ilg'or xorijiy tajribalar asosida isloh qilishga asosiy e'tibor qaratildi.

Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi «O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida» PQ-3305-son qarori asosida respublikamizda ilk bor Maktabgacha ta'lim vazirligi tashkil etildi.

Uzluksiz ta'lim tizimining muhim bo'g'ini bo'lgan maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, samarali davlat boshqaruvi tizimini yaratish, maktabgacha ta'lim muassasalari davlat va nodavlat tarmog'ini kengaytirish,

moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, ularni malakali pedagog kadrlar bilan ta'minlash, maktabgacha ta'lim muassasalariga bolalarni qamrab olishni keskin oshirish, ta'lim-tarbiya jarayonlariga zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarini tatbiq etish orqali bolalarni har tomonlama intellektual, ma'naviy-estetik, jismoniy rivojlantirish hamda ularni maktabga tayyorlash sifatini tubdan yaxshilash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi «Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillash-tirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-5198-son Farmoni qabul qilindi.

Mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga muvofiq uzluksiz ta'lim tizimini takomillashtirish va yuqori malakali kadrlar tayyorlash, ta'lim xizmatlarining ochiqligi va sifati masalalariga davlat tomonidan alohida e'tibor qaratilmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 25-yanvardagi «Umumiy o'rta, o'rta maxsus va kasb-hunar ta'limi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-5313-son Farmoni qabul qilindi. Farmonga muvofiq, 2018/2019 o'quv yilidan boshlab majburiy umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim umumta'lim maktablarida, shu jumladan, ixtisoslashtirilgan maktablarda, ixtisoslashtirilgan san'at va madaniyat maktab-internatlarida, ixtisoslashtirilgan olimpiya zaxiralari maktab-internatlarida hamda akademik litseylarda uzluksiz va 11 yillik muddatda; 2019/2020 o'quv yilidan boshlab kasb-hunar kollejlariga o'qishga qabul qilish umumta'lim maktablarining 11-sinflari bitiruvchilari hisobidan, ixtiyoriylik asosida, tegishli mutaxassislikka (kasbga) ega bo'lish uchun 6 oydan 2 yilgacha bo'lgan o'qitish muddatlarida amalga oshirilishi belgilab berildi.

Oliy ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish, mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning ustuvor vazifalaridan kelib chiqqan holda, kadrlar tayyorlash mazmunini tubdan qayta ko'rish, xalqaro standartlar darajasiga mos oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash uchun zarur sharoitlar yaratilishini ta'minlash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 20-apreldagi «Oliy

ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-2909-son Qarori qabul qilindi.

Progozlashtirish va makro iqtisodiy tadqiqotlar instituti matbuot xizmatining xabariga ko'ra, 2020 yilda O'zbekiston CAF (Charities Aid Foundation) xayriya yordam jamg'armasi taqdim etgan xayriya indeksiga ko'ra (World Giving Index) jahon reytingida 114 mamlakat orasida 2018 yildagi 53 o'rindan 29-o'ringa ko'tarildi.

Mamlakat reytingi uchta yo'nalishdagi o'rtacha qiymat ko'rsatkichlariga bog'liq:

- xayriya tashkilotlariga tushgan mablag'lar;
- aholining muhtoj qatlamiga yordam ko'rsatish;
- ko'ngilli sifatida ko'mak berish.

O'zbekistonda aholining himoyaga muhtoj qatlamlarini ijtimoiy himoya qilishga qaratilgan ishlarning yana biri "Ezgu maqsad" Fondining tashkil etilishidir. "Ezgu maqsad" Fondini tashkil etishdan maqsad jamiyatning himoyaga muhtoj qatlamlarini, yetim bolalar va ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarni, imkoniyati cheklangan shaxslarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha izchil va manzilli davlat siyosatini amalga oshirishdir.

Hujjatda Fondning to'rtta asosiy vazifasi belgilab berilgan:

– aholining himoyaga muhtoj qatlamlari, avvalo, bemor va nogiron bolalar salomatligini muhofaza qilish, ularga tibbiy yordam ko'rsatish sifatini oshirishni ta'minlash, ijtimoiy ahamiyatga ega kasalliklarni erta aniqlash, ularni profilaktika qilish va davolash, nogironlikni reabilitatsiya qilish va oldini olish, jamiyatda sog'lom turmush tarzi madaniyatini rivojlantirish bo'yicha samarali ishlarni tashkil etishga ko'maklashish;

– yetim bolalar va ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan yoki xavfli guruhga kiradigan bolalar, "Mehribonlik", "Muruvvat", "Saxovat" uylari va

ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari tarbiyalanuvchilariga yordam berishga yo'naltirilgan kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish, ularning ijtimoiy moslashuviga ko'maklashish;

– aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlari, ko'p bolali oilalarni qo'llab-quvvatlash, mahallalarda ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish, aholi genofondini yaxshilash, sog'lom va barkamol avlodni shakllantirish borasida fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari va nodavlat notijorat tashkilotlari bilan o'zaro hamkorlik qilish;

– xalqaro hamkorlikni rivojlantirish va kengaytirish, O'zbekiston Respublikasining yuridik va jismoniy shaxslari, xorijiy fuqarolar va tashkilotlar, fuqaroligi bo'lmagan shaxslar, xalqaro tashkilotlarning xayriya mablag'larini jalb etish va jamlash bo'yicha faol ishlarni amalga oshirish.

SHuningdek Fondga istisno tariqasida O'zbekiston Respublikasi hududida Fond xayriya dasturlari doirasida hisob-kitoblar va to'lovlarni xorijiy valyutada amalga oshirishga ruxsat etildi.

Ijtimoiy himoyalash-aholining kam ta'minlangan (kam daromadli) nogiron va qariyalar, oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlari talabalari yoki ishsiz qolgan qismini moddiy jihatdan qo'llab-quvvatlab turishdir⁴.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi 2021 yil 5 mart kuni №122 sonli: "Aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini yanada takomillashtirish hamda sohaga zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida" qaror qabul qildi. Mazkur qaror asosida qabul qilingan 1-ilovaga muvofiq oila va bola parvarishi bo'yicha nafaqa va moddiy yordam uchun murojaat qilish tartibi; bolali oilalarga nafaqa, bola parvarishi bo'yicha nafaqa yoki moddiy yordam olish uchun arizalarni ko'rib chiqish tartibi; oilaning bir a'zosiga to'g'ri keladigan o'rtacha bir oylik daromad hajmini aniqlash, bolali

⁴ Ж.Хасанбоев ва бошқалар. Педагогика фанидан изоҳли луғат. Тошкент-2008й 1016

oilalarga nafaqa, bola parvarishi bo'yicha nafaqa yoki moddiy yordamni to'lash tartiblari belgilab berilgan. Bugungi kunda mazkur qaror asosida ijtimoiy yordam ishlari muvaffaqiyatli amalga oshirib kelinmoqda.

Savol va topshiriqlar

1. Ta'lim to'g'risidagi Qonunning aynan qaysi moddalarida ijtimoiy himoya masalalari haqida so'z boradi (20,44,47,52,54,55moddalar mazmunini tushuntirib bering)?
2. Ijtimoiy pedagogikaning fanining mustaqillik davridagi rivoji mazmunini yoriting.
3. O'zbekistonda tashkil etilgan "Ezgu maqsad" Fondining maqsad va vazifalarini tavsiflang.
4. "Aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini yanada takomillashtirish hamda sohaga zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida" qaror mazmunini yoritib bering.

Adabiyotlar:

1. Egamberdieva N.M. Ijtimoiy pedagogika. Darslik. T. 2009
2. Mavlonova R.A., Voxidova N.X., Ijtimoiy pedagogika. O'quv qo'llanma. T.: Istiqlol 2009.
3. Salieva Z. Ijtimoiy pedagogika. O'quv qo'llanma. T.: Adabiyot uchqunlari. 2019
3. Галагузова М.А. История социальной педагогики. Учебное пособие Владос. 2000г.

MAVZU: ISLOM TA'LIMOTI VA XALQ PEDAGOGIKASIDA IJTIMOIIY-PEDAGOGIK G'OYALAR

Tayanch so'zlar: ijtimoiy, pedagogika, islom, ta'limot, ta'lim, tarbiya, axloq, asr, ajdod, jamiyat, ma'naviyat, davr, ta'limot, dastur, Qur'on, hadis.

1. “Quroni Karim”, “Hadisi SHarif”da ijtimoiy pedagogik g’oyalar

Ijtimoiy pedagogika fanining rivojida islom ta’limotining o’rni va roli ahamiyatlidir. Islomda ta’lim tarbiyaga katta o’rin berilgan. SHu bois islom axloqi bir necha asrlar mobaynida shakllanib, qanchadan-qancha ajdodlarimiz sinovidan o’tib, o’zining xaqqoniyligi, hamma zamonlar va avlodlar uchun muvofiqligi, kishilik jamiyati manfaatlariga mosligi, insoniyat kamoliga, ma’naviyat taraqqiyotiga xizmat qilishini amalda tasdiqlagan, shu tufayli davrlar sinovidan eson-omon o’tib kelayotgan o’lmas bir ta’limot, umumbashariy hayot dasturi bo’lib kelmoqda.

Islom dinining mazmuni yagona xudo-Allohga iymon keltirishdir. Bu dinning asoschisi Muhammad (sav) hisoblanib (570-632) u ushbu dinning payg’ambari hisoblanadi. Musulmonlar o’limdan keyingi hayotga ishonishadi. Ularning muqaddas kitobi Qurondir.

Qur’on (arabcha: القرآن o’qimoq, qiroat qilmoq) — musulmonlarning asosiy muqaddas kitobi. Islom e’tiqodiga ko’ra, Qur’on vahiy orqali Muhammad payg’ambarga 610—632 yillar davomida nozil qilingan Allohning kalomi (Kalomulloh). Islom olamida Qur’on mus’haf nomi bilan ham mashhur. Islom ulamolari Qur’onning 30 xil nom va sifatlarini sanab o’tganlar. Qur’on 114 sura, 6666 oyatdan iborat.

Qur’oni Karim kishilarni tinch-totuv yashash, birodarlik, tenglik, saxiylik va bir-biriga mehr-muhabbat ko’rsatishga undaydi. “Qur’on”da yaxshilik tushunchasi ostida rostgo’ylik, omonatga xiyonat qilmaslik, saxiylik, shijoat va boshqa barcha fazilatlar nazarda tutiladi. Shunga ko’ra u katta axloqiy ahamiyatga ega. Quron nafaqat Sharqda balki Yevropada ham nihoyatda eozozlanadi.

«**Islom** dini besh asosga tayanadi:

1. Alloh taoloning ibodatga sazovor yagona Zot ekani va Muhammad sollallohu alayhi vasallam Allohning Payg’ambari ekani haqida shahodat berish.
2. Farz qilingan besh vaqt namozni o’z vaqtida to’la-to’kis ado etish.
3. Moli nisobga yetsa, zakotini berish.

4. Qodir bo'lganda Baytullohni haj qilish.

5. Ramazon oyi ro'zasini tutish.

Quron oyatlari tarbiya jarayonida muhim ahamiyatga ega. Ularda ota-ona va farzand o'rtasidagi munosabat haqida bolalarni tarbiyalayotgan ota-ona nimaga intilishi haqida, shuningdek ular yetmoqchi bo'lgan maqsadlar ham aniq belgilab qo'yilgan.

Quronda "ilm" so'zi 750 marta uchraydi. Qur'onda ilm fazilatlari haqida ko'plab ibratli oyatlar keltirilgan. Toha surasining 114 - oyatida shunday deyiladi: "(Ey Muhammad) ayting: "Parvardigorim, ilmimni yanada ziyoda qil!" YOki, Zumar surasining 9-oyatida: "Ayting: Biladigan zotlar bilan bilmaydigan kimsalar barobar bo'lurmi ?!". Mujodala surasining 11-oyatida: "Alloh sizlardan iymon keltirgan va ilm ato etilgan zotlarni (baland) daraja - martabalarga ko'tarur." Quronda dunyoviy bilimlar haqidagi oyatlarni uchratamiz. U badanning uch a'zosi-ko'z, quloq va yurak bilan qo'lga kiritildi. Quron harakatsizlikni qoralaydi, u ham dunyoviy, ham diniy ishlarda faol bo'lishni yoqlaydi.

Quronning quyidagi suralari katta tarbiyaviy ahamiyatga ega:

4 sura-Niso	9 sura-Tavba	55 sura-Raxmon	58 sura-Mujodala
64-Tag'ovun	76-Inson	107-Moun	109-Qodirun
114-Nos			

Islom dinining manbalari «Qur'on» va «Hadis»larda «ilohiyot, diniy masalalar bilan birga o'z davrining axloqiy va siyosiy an'analari, insonparvarligi, insonlarni qovushtiruvchi, ular o'rtasida ziddiyat, nizolarning oldini oluvchi, adolat o'rnatishga qaratilgan axloqiy fikrlar ham keng o'rin olgan». «Qur'on» va «Hadis»larda ilgari surilgan axloqiy qarashlar inson ma'naviy-axloqiy tarbiyasida eng ta'sirchan, eng baquvvat xalqa, usiz jamiyat, xalq, inson ma'naviyatini tasavvur qilish mumkin emas. Aytish joizki «Qur'on»ning har bir oyati, «Hadis»larning har bir naqli mo'min-musulmonlarning axloq-

odob sifatlarini yoritishga, ularning o'ziga xos go'zal qirralarini ochib berishga va shu ruhda tarbiya topishga yo'naltirilgan. Ularda har bir insonni insonparvar, vatanparvar, adolatli, ma'rifatli, ma'naviyatli, yuksak axloq-odob sohibi, bunyodkor, yaqinlarga g'amxo'r bo'lishi takror va takror uqtiriladi. Qur'oni karim, hadislar va shariat ko'rsatmalari inson ma'naviy-ma'rifiy kamolotining asosi bo'lgan axloq-odob tarbiyasining barcha qirralarini o'z ichiga olgan.

Imom Buhoriy (810-870) islom olamida mashhur hadisshunoslik olim hisoblanadi. 600000 hadis ichidan 7400 sahih hadisni tanlab olib, u "Al-Jomeo Sahih" kitobini yozgan, bu asar Qurondan keyingi o'rinda turuvchi muqaddas kitob hisoblanadi. Axloq masalalariga qaratilgan mazkur asarda, asosan, oilada farzand tarbiyasi, ota-onani hurmat qilish, onani e'zozlash, mehr-oqibatli bo'lish, pok va imonli bo'lish, yaxshilik qilish kabi yuksak tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan fikrlar bayon etilgan. Ushbu asarda, asosan, payg'ambarimiz Muhammad sallolohu alayhi vasallam va u kishi atrofidagi sahobalarining o'git va nasihatlaridan namunalar, rivoyatlar keltirilgan⁵.

Imom At-Termiziy - eng yirik musulmon olimlaridan biri, 80 tadan ko'p islom tarixi, ta'limoti, so'fiylik nazariyasiga bag'ishlangan asarlar yozgan. Uning "SHamoyili Muhammadiya" (Muhammad hayoti) asari barcha diniy o'quv yurtlarida darslik hisoblanadi. At – Termiziyning: "Alloh nazdida eng yaxshi do'st do'st odamlarga doimo xayrli ishlarni qilib yuruvchi kishiga aytiladi", "Odamlarga shukr aytmaydigan kishi Allohga ham shukr qilmaydi", "Barcha musulmonlar birodardurlar. Ular hech qachon bir- biriga yomonlikni ravo ko'rmasliklari kerak" kabi hadislari katta tarbiyaviy ahamiyatga ega.

Hadislarda iymonning mukammal va mustahkam bo'lishi quyidagi uch shartga qat'iy amal qilinishiga bog'liqligi ko'rsatilgan:

⁵ Имом Исмоил ал-Бухорий. Ал-адаб ал-муфрад (Одоб дурдоналари). – Тошкент: Ўзбекистон, 1990. – 258 б.

- to'g'ri e'tiqodli bo'lmoq;
- kishilar bilan yaxshi munosabatda bo'lmoq;
- kishi o'z ustida ishlamoq'i va o'zini ibodat va itoatga chaqirmoq'i¹

Iymon daraxtga tenglashtiriladi va uning 60 dan ortiq shoxlari bor deya iymonning belgilari sanab o'tiladi. Sanab o'tilgan belgilarning har biri inson ma'naviy qiyofasini shakllantiruvchi va mukammallashtiruvchi xislatlardir. Bular quyidagilardan iborat: "qo'li bilan va tili bilan o'zgalarga ozor bermagan kishi musulmondur", "o'zingiz yaxshi ko'rgan narsani birodaringizga ravo ko'rmaguningizcha hech biringiz chinakam mo'min bo'la olmaysiz" (3-4-boblar); "Uchta xislatni o'zida mujassam qilgan kishining iymoni mukammal bo'lgaydir:

- insofli va adolatli bo'lmoq;
- barchaga salom bermoq;
- kambag'alligida ham sadaqa berib turmoq".

Hadislarlf «Mo'min kishiga vafotidan keyin savobi tegib yetib turadigan amali solihlar"ga quyidagilar rkiritiladi :

1. Tarqatgan ilmi.
2. Qoldirgan solih farzandi.
3. Meros qoldirgan qur'oni.
4. Qurgan masjid.
5. Yo'lovchilar uchun qurgan mehmonxonasi.
6. Qazigan arig'i.
7. Tirikligida va sog'lomligida sadaqa - ehson uchun ajratgan moli"¹.

Hadislarda kishilar ana shu xislatga egaliklariga ko'ra quyidagi to'rt guruhga bo'linadilar:

1. Alloh taolo bir bandaga mol bergan va ilm bergan. U bandaga berilgan mol va ilmning tasarrufida taqvo qiladi va silai rahm qiladi. Ilmi va molidan Alloq uchun xaq ajratadi. Bu eng afzal o'rin.

2. Bir banda bor. Alloh unga ilm bergan, lekin mol bermagan. Lekin uning niyati to'g'ri: agar Alloh menga mol bersaydi falonchiga o'xshab sarf qilardim. U shu niyatiga qarab teng ajr oladi.

3. Bir banda bor. Alloh unga mol bergan, ilm bermagan Mol tasarrufida Allohdan qo'rqmaydi. Molidan qarindoshlariga bermaydi. Bu esa eng yomon o'rindir.

4. Bir banda bor. Alloh unga mol ham, ilm ham bermagan. U aytadiki, agar Alloh menga ham bergandaydi falonchiga o'xshash ish qilardim. U shu niyati bilan o'sha kishiga barobar hisoblanadi (savob va gunohda)¹.

Islom kishilarni faqat diniy bilimlarnigina emas, balki shu bilan birga dunyoviy ilmlarni ham chuqur egallashga chaqirishi bilan ham ahamiyatlidir.

2. O'zbek xalq pedagogikasida ijtimoiylashuv masalalari

O'zbek xalq pedagogikasi- tarbiyaning maqsad va vazifalari borasida o'zbek xalqining hayotiy tajribasi hamda turmush tarzida shakllangan amaliy qarashlar majmui; muayyan jamiyatda yashash uchun har bir odam amal qilishi shart sanalgan va urfodat, udum, xulqodob, marosim, an'ana, turmush tarzi, badiiy ijod, uyin singari empirik vositalarda namoyon buladigan amaliy faoliyat hamdir.

Xalq donishmandligi va odobnomasining bu nodir sohasi ijtimoiy va maishiy-axloqiy hayotning barcha tomonlarini, xalq og'zaki ijodi, qadrshunosligi, udumshunosligi va marosimshunosligining yetakchi yo'nalishlarini, diniy-axloqiy ta'limotni qamrab olishi bilan xarakterlanadi. U xalqimizning asrlar davomida to'plangan boy tajribalarini, ijtimoiy-siyosiy, axloqiy, falsafiy, ma'rifiy, estetik,

ma'naviy hamda jismoniy yetuklik borasidagi qarashlarini, tajriba-xulosalarini lo'nda, ammo bag'oyat teran; donishmandnamo tarzda ifodalaydi.

Xalq pedagogikasining barcha g'oyalari amaliy tajribaga asoslangan, amaliyotda sinalgan va yosh avlodni tarbiyalash bo'yicha amaliy faoliyatga qaratilganligi bilan xarakterlanadi. Xalq pedagogikasi shaxsda ijtimoiy xususiyatlarni paydo qilish uchun lozim bo'lgan pedagogik bilim, ko'nikma va malakalar, ta'lim-tarbiya berish, yo'llari, vositalarining majmuasi hisoblanadi.

Xalq pedagogikasiga xos eng muhim belgilaridan biri uning qadimiyligidir. Xalqning ijtimoiy, ma'naviy, intellektual qiyofasi esa uning pedagogik vositasidagina shakllanadi. Xalq pedagogikasi xalqning o'zi bilan birga dunyoga kelgani uchun ham uning tarixi xalq tarixi bilan teng. Xalq pedagogikasining ikkinchi belgisi uning to'liq amaliy xususiyatga egaligidir. Xalq pedagogikasi g'oyalar shaklida emas, balki urfodat, an'ana, amal, udum, xulq odoblar tarzida namoyon bo'ladi. Xalq pedagogikasi ta'lim-tarbiya haqidagi fikrlar yig'indisi emas, balki amal qilinishi majburiy bo'lgan va bajarilishi hamma tomonidan nazorat qilinadigan amaliy xulqiy ko'nikmalar majmuidir. Xalq pedagogikasining uchinchi xususiyati uning muallifi noma'lum ekanligidir.

S.R.Rajabov, A.Ismoilova, I.Obidova, S.Temurova, M.Ochilov, A.Otaeva, Z.Mirtursunov, A.Minavarova kabi o'zbek olimlarining ishlari xalq pedagogikasini o'rganishga bag'ishlangan. Bu mualliflarning ishlarini birlashtirgan holda o'zbek xalq pedagogikasining quyidagi yo'nalishlarini ajratish mumkin:

- bolaning axloqiy, aqliy, mehnat, jismoniy va estetik tarbiyasining o'zaro aloqasi asosida har tomonlama rivojlanishi g'oyasi;
- shaxsning rivojlanishida oilaviy tarbiyaning yetakchi rolini belgilash;
- xalq pedagogikasi usul va tamoyillarining xalq ijodi namunalarida mujassamlashuvi;
- ta'lim-tarbiyaning pedagogik usullarini birlashtirish;
- xalq pedagogikasining amaliy xarakteri;

-xalq pedagogikasining o'sib kelayotgan avlodni aniq amaliy fuqarolik, oila faoliyatiga tayyorlashdagi ijtimoiy roli.

Xalq pedagogikasining qoidalari xalq ijodi namunalari-maqol, ertak, ashula, doston, rivoyatlarda o'zining ifodasini topgan. Aynan shularda xalq asrlar mobaynida o'z ijtimoiy tajribasini umumlashtirgan. Ular hikmatlar shaklida pand-o'git mazmuniga ega bo'lib xalqning ijtimoiy hayotga bo'lgan real (hayotiy) qarashlarini ifodalaydi.

3. Milliy mentalitet va uning ijtimoiylashuvida tutgan o'rni

Mentalitet (lot. mentalis — aqliy) — ayrim kishi yoki ijtimoiy guruhga xos aqliy qobiliyat darajasi, ma'naviy salohiyat. Jamiyat, millat yoki shaxsning mentalitet ularning o'ziga xos tarixiy an'analari, urf-odatlar, diniy e'tiqodini ham qamrab oladi. Har bir millatning mentalitet uning tarixi, yashab turgan shart-sharoiti, ijtimoiy faolligi va boshqa bir qancha omillar bilan bog'langan bo'ladi⁶.

Mazkur tushuncha fanga XX asr boshida frantsuz olimi L.Levi-Bryukl tomonidan kiritilgan bo'lib, "etnos" xalq, elat tushunchasi bilan chambarchas bog'liq⁷.

O'zbeklarning milliy mentaliteti o'ziga xos tarixiy, etnik tabiiy-iqlimiy shart-sharoitlar doirasida, milliy o'ziga xosliklar; tarixiy davrdagi ijtimoiy — iqtisodiy, siyosiy jarayonlar, tabiiy geografik o'rnashuv, o'zaro etnomadaniy aloqalar, diniy mansubliklar asosida qaror topgan va aynan mana shular hamda xalqning ruhiy psixologik karashlar negizida qadimiy an'analar, urf-odatlar va marosimlar shakllangan.

Tarixda ma'lumki, dunyodagi har bir millatning shu jumladan o'zbeklarning ham aqliy ruhiy qiyofasi ya'ni milliy mentaliteti o'ziga xos tarixiy, etnik tabiiy-iqlimiy shart-sharoitlar doirasida shakllangani bois, uning jamiyatda sodir bo'layotgan ijtimoiy-siyosiy hodisalar, tarixiy jarayonlarga bo'lgan munosabati ham turli bo'lishi shubhasiz. Zero, milliy o'ziga xosliklar uzoq; tarixiy davrdagi ijtimoiy — iqtisodiy, siyosiy jarayonlar, tabiiy geografik o'rnashuv, o'zaro etnomadaniy

⁶ O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil

⁷ Мудрик А. Социальная педагогика. 6-е издание. Учебник. Москва 2007

aloqalar, diniy mansubliklar asosida qaror topadi va aynan mana shular hamda xalqning ruhiy-psixologik karashlari negizida qadimiy an'analar, urf-odatlar va marosimlar shakllanadi.

Mentalitet millatlarning aqliy intellektual imkoniyatlari va ruhiy-psixologik o'ziga xosliklarini ham qamrab oladi. Xarakterdagi o'ziga xosliklarning negizini esa shu xalqning tarixiy tajribalari, urf-odatlari, marosim va ma'rakalarining yahlit tizimi tashkil etadi.

O'zbek xalqining milliy mentaliteti haqida so'z yuritishdan oldin shuni alohida ta'kidlab o'tish joizki, o'zbek xalqi 4 ta katta diniy-mafkuraviy bosqichni (zardo'shtiylik, buddaviylik, islom, sobiq SHo'ro) o'z boshidan kechirganligi va har bir mafkuraviy-diniy ta'sirlar davri tugaguncha necha avlodlar almashganini va bu jarayonlarning millat fe'l-atvorida o'chmas iz qoldirganini unutmaslik kerak⁸.

O'zbek xalqi mazkur hududda yashagan tub yerli etnoslardan tomir olgan; ikkinchi ildizini esa qadimiy turkiy xalqlardan boshlagan. Har ikkala asosiy ildizlarning birikishi — o'zaro sintezi o'zbek elatini va keyinchalik o'zbek millatini tashkil etgan. O'zbek xalqining etnik jihatidan ko'p tarmoqli va sertomir ekanligi uning mentalitetida barcha urug' va ijtimoiy qatlamlar uchun umumiy jihatlar, jamoa manfaatlarini himoya qiluvchi fazilatning ayniqsa rivoj topishni taqozo etib kelgan. Xalqimiz fe'lidagi bag'rikenglik, hotamtoylik, mehmondo'stlik, o'zaro hamkorlikda moyillik, g'am-anduhi paytlarda nochor kimsalarga hamdardlik, yelkadoshlik fazilatlarini ana shu jamoaviy yakdillikni ta'minlash, til va dil, fikr birligini saqlash ehtiyojlaridan tug'ilgan va sayqal topgandir.

Ikkinchi guruh, sabablar doirasiga muayyan millat istiqomat kilib kelayotgan ijtimoiy-iqtisodiy jug'rofiy-hududiy va iqlimiy omillar ta'sirini ko'rsatib o'tish joizdir. Ma'lumki, mamlakatimizning asosan tekislik va cho'llardan iborat keskin kontinental iqlimli, jug'rofiy hududda joylashganligi, jazirama issiq, yoz bilan qahraton qishni, almashinishi, bahor va kuzning shiddat bilan kelishi va ketishi

⁸ Бекмуродов М. Ўзбек менталитети хусусиятлари // Ижтимоий фикр 1998 №1 49-бет

xalqimizning fe'l-atvorida aniqlik va lo'ndalikni, to'poriliq qaynoq mehrini, qattiqqo'llik va intizomni tarkib toptirgandir.

O'zbeklarning Movarounnahr va Xorazm hududida, hamda ularga tutash mintaqalardagi o'troq dehqonchilik va hunarmandchilik madaniyatiga ega xalq ekanligiga xalqimizning ona tabiatga, yerga, suvga, havoga, olovga bo'lgan cheksiz hurmati va ularni e'zozlash bilan bog'liq turfa xil urf-odat va marosimlari, an'anaviy dehqonchilik va hunarmandchilik udumlari, ko'p asrlik islom sharoitidan qat'iy nazar, o'zbek xalqining turmush-tarzida, urf-odatlarida saqlanib kelayotgan son-sanoqsiz zardo'shtiylik elementlarida ayniqsa yaqqol ifodalangan. SHuningdek, bugungi kunda o'ziga xos tarzda tarix rivojlanayotgan shaharsozlik va me'morchilik an'analарimiz, boy folxlor na'munalarimiz, yozma meros, adabiyot, san'atga bo'lgan qiziqishlarimiz, ezgulik va yovuzlik o'rtasidagi kurash, koinot va zamin, inson va havo, o'lim va abadiyat haqidagi asotir va rivoyatlarimizda, asosan o'troq, madaniyat sohiblariga tegishli bo'lgan Navro'z, Mehrjon, Sada, Gul sayllari, Hosil bayrami kabi bayram va sayllarning davomiyligi, yoinki insonning qayg'uli onlari-motam marosimlarida maxsus o'lik xizmatchilari-gassollar, go'rkovlar ipggiroki bilan bog'liq udumlarimiz, rasm-rusmlarimiz davom etib kelayotganligi fikrimiz dalilidir.

O'zbeklarning boshqa asosiy ildizi turkiylardan boshlaganligiga (turkiylikka xos jangovarlik, mardlik, lafz halolligi) bag'rikenglik sahovatpeshalik, hojatbarorlik kabi hislatlarimizda o'zining yorqin ifodasini topgan.

Milliy mentalitetimizda turkiylarga xos jihatlar ma'naviy madaniyatimizda, chillaq chavgon, ko'pkari, kurash kabi milliy o'yinlarmizda, «quloqtishlar», «beshikkerti», «qalin», «to'qqiz» kabi rasm-rusm va udumlarimizda, qolaversa, otga bo'lgan o'ziga xos mehr-muhabbat va motam marosimlarda ishtiroki bilan bog'liq udumlarimizda yorqin ifodasini topgan.

O'zbek milliy mentalitetiga xos jihatlardan yana biri jamiyat hayoti, insonlar turmush tarzini ko'proq an'ana urf-odatlar orqali boshqarilishidir.

SHarqda, shu jumladan o'zbeklarning turmush tarzida ham ko'plab urf-odatlar qonunlar darajasida yuqori turadi. Jumladan, oila davrasida, yoinki, keng jamoatchilik o'rtasida o'tkaziladigan barcha marosimlarimizda mahallaning boshqosh bo'lishi, qo'ni-qo'shnicilik an'analimiz, oila-turmush marosimlarimizdagi ko'plab urf-odatlar qonun darajasida bajariladi.

G'arbda shaxs jamoaga o'zligini yuzaga chiqarish, iste'dodi va imkoniyatlarini namoyish etish, muayyan maqsadlarga erishish vositasi sifatida qaraydi. Jamoa insonning ichki, botiniy dunyosi, ruhiyati va shaxsiy hayotiga mutloq aralashmaydi⁹. SHarqda esa butkul boshqacha manzarani kuzatamiz. SHarqda jamoaga asosiy e'tibor beriladi. Har bir urf-odat, marosim jamoa, mahalla ahli ishtirokida o'tkaziladi. Jamoa insonni ijtimoiy nazorat ostida tutib turish, shaxsning jamoadagi muntazam ishtiroki uning umumiy ahloqiy me'yorlari doirasida ish tutayotganining isboti sifatida talqin etiladi.

Bugungi kunda yer sharida kechayotgan boshqa bir muhim jarayon, dunyo bo'yicha ketayottan globallashuv jarayoni natijasida jahon xalqlari uchun umumiy etiket, umumiy fe'l-atvor, umumiy mintelitet shakllanmoqda va bunga bevosita jahon miqyosida ketayotgan siyosiy, iqtisodiy va axborot borasidagi globallashuv ancha kuchli ta'sir qilmoqda. Bunday globallashuvni bir xillashuv muayyan ijobiy natijalar berishiga qaramasdan, ko'plab salbiy oqibatlarga ham olib kelmokda. Bu sharqning gavhari bo'lgan o'zbek xalqining milliy mintalitetiga ham bevosita, hamda bilvosita ta'sir ko'rsatmokda.

Xalqimiz qadimiy an'analari, azaliy urf-odat hamda marosimlariga ega bo'lishi bilan birgalikda, o'ziga xos va o'ziga mos milliy mentalitetga ega xalqdir.

⁹ Бекмуродов М. Ўзбек менталитети: кеча ва бугун...16-бет

Savol va topshiriqlar

1. “Quroni Karim” oyatlarida ilgari surilgan ijtimoiy pedagogik g’oyalarga misollar keltiring.
2. “Hadisi SHarif”dagi ijtimoiy pedagogik g’oyalarni to’plang va ularni turkumlang.
4. Xalq pedagogikasida ilgari surilgan ijtimoiy pedagogik g’oyalar haqida besh minutlie esse tuzing.
5. SHaxs ijtimoiylashuvida mazkur manbaalarning o’rni va ahamiyati nimalardan iborat?
6. Milliy mentalitet tushunchasini tavsiflang.
7. Milliy mentalitet va uning ijtimoiylashuvida tutgan o’rni nimalarda ko’rinadi?

Adabiyotlar:

1. Egamberdieva N.M. Ijtimoiy pedagogika. Darslik.T.2009
- 2.Mavlonova R.A., Voxidova N.X., Ijtimoiy pedagogika. O’quv qo’llanma.T.: Istiqlol 2009.
3. Salieva Z. Ijtimoiy pedagogika. O’quv qo’llanma. T.: Adabiyot uchqunlari. 2019
3. Галагузова М.А. История социальной педагогики. Учебное пособие Владос. 2000г.
4. Azamat ZiyO O’zbek davlatchiligi tarixi. T., 2000;
5. Asqarov A.A. O’zbek xalqi etnogenez va etnik tarixining ba’zi bir nazariy va ilmiy metodologik asoslari // O’zbekiston tarixi 2002. №4. 54-60 betlar
6. M.B. Bekmurodov, A.Begmatov Milliy mentalitet va rahbar ma’naviyati-T.,2003.

MAVZU: O'ZBEKISTONDA ALOHIDA YORDAMGA MUHTOJ BOLALARGA YORDAM TASHKIL ETISH

Tayanch so'zlar: Kontsepsiya, ijtimoiy, bola, yordam, muruvvat, inklyuziv, ta'lim, tarbiya.

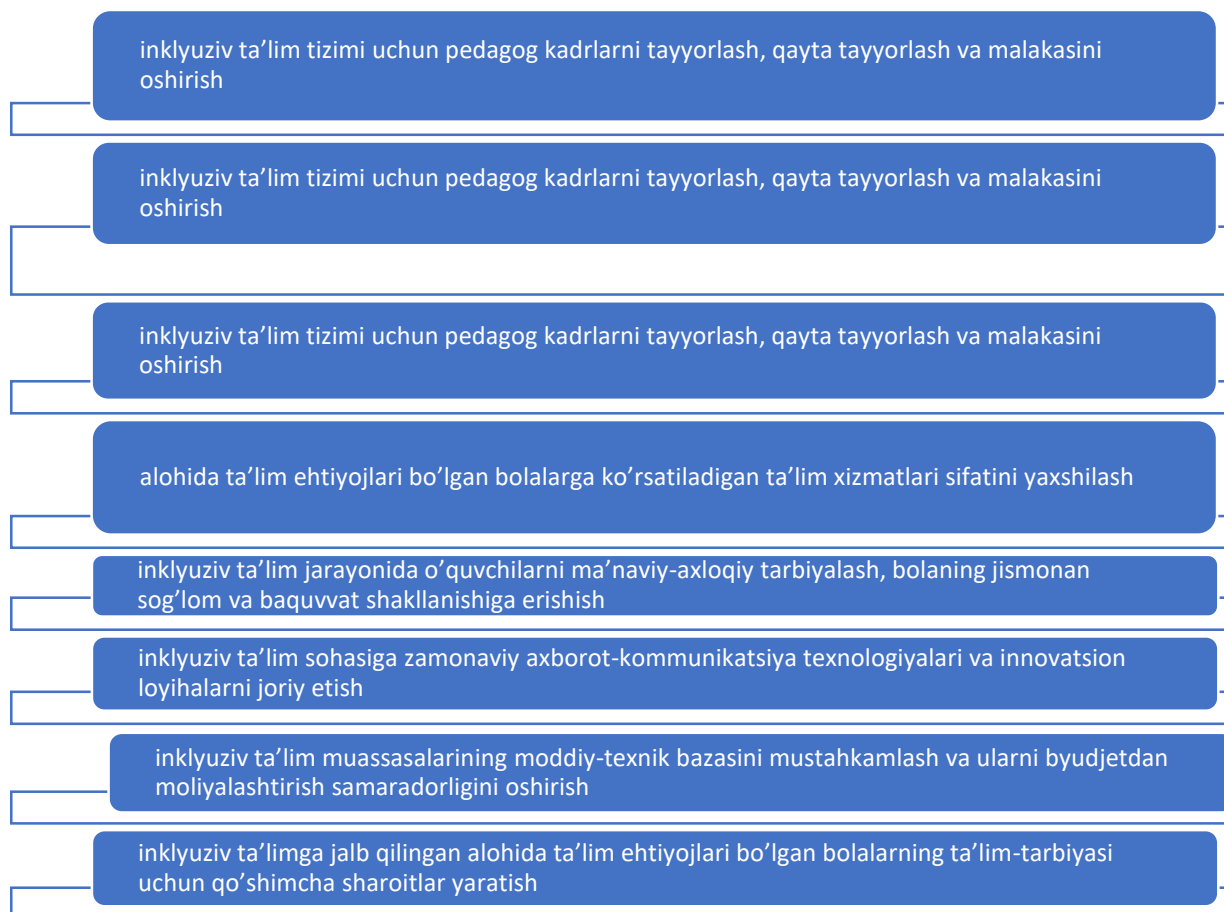
1. O'zbekistonda alohida yordamga muhtoj bolalarga yordam tashkil etish mazmuni

O'zbekistonda alohida yordamga muhtoj bolalarga yordam O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi «O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Kontsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi PF-5712-son Farmoniga muvofiq tashkil etiladi. O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish, alohida ta'limga ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini takomillashtirish hamda ularga ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilash maqsadida 2020 — 2025 yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish Kontsepsiyasi qabul qilindi.

Ushbu Kontsepsiya to'rt bobdan iborat bo'lib, birinchi bobi “Umumiy qoidalar”, 2-bobi “O'zbekistonda inklyuziv ta'limning joriy holati va mavjud muammolari”, 3-bob “Inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirishning maqsadlari va ustuvor yo'nalishlari” hamda 4-bob “Kontsepsiyani amalga oshirishdan kutilayotgan natijalar” deb nomlangan.

Ushbu qonunga muvofiq, *O'zbekistonda inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirishning maqsadi* — ta'lim olish uchun teng imkoniyatni tahminlash va barcha bolalarning individual xususiyatlaridan, oldingi ta'lim yutuqlaridan, tili, madaniyati, ota-onalarning ijtimoiy va iqtisodiy holatidan qathiy nazar ta'limda muvaffaqiyatga erishishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishdir.

Qonunda *O'zbekistonda inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari* esa quyidagilar deb belgilangan:

Kontseptsiyada bir qator vazifalar belgilangan bo'lib, uni quyidagi ikki bosqichda amalga oshirish belgilab qo'yigan:

1. **Birinchi bosqich** 2020 - 2022 yillarga mo'ljallangan bo'lib, bu bosqichda inklyuziv ta'lim tizimi sohasidagi normativ baza takomillashtirilishi, iinklyuziv ta'lim tizimi uchun malakali pedagog kadrlar tayyorlanishi, inklyuziv ta'lim joriy etilgan muassasalarning moddiy-texnika bazasi mustahkamlanishi, ta'lim jarayoniga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va innovatsion loyihalar joriy etilishi, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning bilim olish huquqi, inklyuziv o'qitishning mazmun-mohiyatini tushuntirish orqali aholi o'rtasida ijobiy ijtimoiy muhit shakllantirish masalalari belgilangan

2. **Ikkinchi bosqich** 2023 - 2025 yillar deb belgilanib, bu davrda inklyuziv ta'lim tizimi bosqichma-bosqich umumiy o'rta ta'lim muassasalarida joriy qilinish, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan har bir bolaning inklyuziv ta'lim olish huquqini tahminlashga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshirish, inklyuziv ta'limda o'qitish usullarini takomillashtirilish hamda ta'lim jarayoniga bosqichma-bosqich

joriy etiish, o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash, ularning jismonan sog'lom va baquvvat shakllanishiga qaratilgan choralarni ko'rish, o'quvchilarning jismoniy va aqliy ehtiyojidan hamda ta'lim muassasalarining geografik joylashuvidan kelib chiqib alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan davlat ta'lim muassasalari (maktab va maktab-internatlar) (keyingi o'rinlarda — ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari) soni optimallashtirish kabi vazifalarni amalga oshirish zarurligi belgilab qo'yilgan.

Qoununga muvofiq, 2021/2022 o'quv yilidan boshlab: boshlang'ich tayanch korreksion sinflarda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berish moslashtirilgan (adaptiv) o'quv dasturlari asosida amalga oshirirish, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'lim tizimi joriy qilingan va tayanch korreksion sinflar ochilgan umumta'lim maktablarida ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari shtatlarini bosqichma-bosqich maqbullashtirish hisobidan maxsus pedagog shtat birliklari ajratish, mazkur jarayonni sifatli tashkil etish uchun maxsus pedagoglar va tg'yutorlar (yordamchi pedagog xodimlar) yaqindan ko'maklashishi, inklyuziv ta'lim tizimi joriy qilingan umumta'lim muassasalariga tbyutor (yordamchi pedagog xodim) sifatida tegishli malakaga ega volontyorlar va oliy ta'lim muassasalarining pedagogika yo'nalishidagi yuqori kurs talabalari pedagogik amaliyot davrida ixtiyoriylik asosida jalb qilinishi, o'quvchilarga uy sharoitida yakka tartibda ta'lim berayotgan o'qituvchilar ish haqlarini hisoblash Xalq ta'limi vazirligi hamda Moliya vazirligi tomonidan ishlab chiqilgan tartib bo'yicha amalga oshirilishi belgilab qo'yilgan.

3. O'zbekistonda inklyuziv ta'limning joriy holati va mavjud muammolari

Bugungi kunda respublika bo'yicha jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun jami 86 ta ixtisoslashtirilgan maktab va maktab-internatlari faoliyat yuritib kelmoqda. Unda 21,2 ming nafar, 21 ta sanatoriy turidagi maktab-internatlarda 6,1 ming nafar o'quvchilar ta'lim-tarbiya oladi. SHuningdek, uzoq muddat davolanishga muhtoj bo'lgan 13,3 ming nafar o'quvchilar uyda yakka tartibda o'qitiladi.

SHu bilan bir qatorda O'zbekistonda rivojlangan xorijiy davlatlar bilan hamkorlikda bir qator ishlar amalga oshirilmoqda. Xususan, 2014 — 2016 yillarda O'zbekiston Yevropa Ittifoqi bilan hamkorlikda «O'zbekistonda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'lim» loyihasini amalga oshirildi. Loyiha doirasida: respublikaning 5 ta hududida tajriba-sinov maydonchalari tashkil etildi; 150 nafardan ortiq tibbiy-psixologik-pedagogik komissiya va 1,3 ming nafardan ortiq pedagog xodimlar inklyuziv ta'lim xizmatlariga o'qitildi; pedagog xodimlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish bo'yicha ta'lim muassasalarining o'quv rejalariga ta'lim tizimiga inklyuziv amaliyotni tatbiq etishga doir 3 ta o'qitish moduli kiritildi; 2 ming nafardan ortiq alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar va ularning ota-onalariga inklyuziv ta'lim xizmatlari tashkil etildi.

Ushbu loyiha asosida Toshkent, Samarqand, Namangan, Xorazm va Surxondaryo viloyatlarida 5 ta tajriba-resurs markazi hamda 15 ta tajriba maktablari tashkil etilib, ularga 800 nafardan ortiq bolalar qamrab olindi.

O'zbekistonda inklyuziv ta'limning amalga oshirishga qaratilgan bir qator qonun va hujjatlar qabul qilingan:

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 5 сентябрдаги «Халқ таълими тизимига бошқарувнинг янги тамойилларини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-3931-сон қарори;

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги ПФ-5712-сон Фармони билан тасдиқланган Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш Концепциясиларини

Inklyuziv ta'limni rivojlantirish Kontseptsiyasidagi vazifalarni amalga oshirishga qaratilgan “Yo'l xaritasi” ishlab chiqilgan. U “Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berish sohasidagi normativ-huquqiy bazani takomillashtirish”, “Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilash” hamda “Inklyuziv ta'lim tizimini

rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish, ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini yaxshilash" kabi bo'limlardan tashkil topgan bo'lib, uni amalga oshirish mexanizmi, moliyalashtirish manbai, ijro muddatlari hamda ma'sul ijrochilar belgilab berilgan.

Savol va topshiriqlar

1. O'zbekistonda alohida yordamga muhtoj bolalarga yordam tashkil etish mazmuni haqida so'zlab bering.
2. O'zbekistonda inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirishning maqsadi nimadan iborat?
3. Kontsepsiyaniing vazifalar nimadan iborat?
4. Kontsepsiyani amalga oshirish bosqichlari va unda amalga oshiriladigan ishlar haqida gapirib bering.
5. O'zbekistonda inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari mazmunini yoritib bering.
6. O'zbekistonda inklyuziv ta'limning joriy holati va mavjud muammolari haqida nimalarni bilasiz?

Adabiyotlar:

1. Egamberdieva N.M. Ijtimoiy pedagogika. Darslik.T.2009
2. Mavlonova R.A., Voxidova N.X., Ijtimoiy pedagogika.O'quv qo'llanma.T.: Istiqlol 2009.
3. Salieva Z. Ijtimoiy pedagogika. O'quv qo'llanma. T.: Adabiyot uchqunlari. 2019
4. Галагузова М.А. История социальной педагогики. Учебное пособие Владос. 2000г.

Mavzu: Ijtimoiy pedagogika fanining kategoriyalari

Tayanch so'zlar: pedagogika, ijtimoiy pedagogika, kategoriya, pedagogik faoliyat, ijtimoiy ta'lim, tarbiya va ijtimoiy tarbiya, mexanizm.

1. Ijtimoiy pedagogika fanining kategoriyalari

Kategoriya - (yunoncha: kategoria- «ko'rsatma», «dalil», «tushuncha») pedagogikada pedagogik jarayonlar xususiyatlarini, mohiyat-mazmunini, shaxs va jamiyat, shaxs va guruh, shaxs va jamoa o'rtasidagi, ta'lim va tarbiya, ma'naviy-ma'rifiy, axloqiy-estetik, iqtisodiy-ekologik va h.k. munosabatlarni aks ettiruvchi asosiy tushunchadir. Kategoriya bilish jarayonlarining tarixiy rivojlanishi va jamiyat tajribasi asosida paydo bo'ldi. Kategoriyalar orqali inson borliqni va tevarak atrofni, ijtimoiy hayotda sodir bo'layotgan voqea-hodisalarni o'rganadi.

Har qanday fanning rivojlanishi jarayonida tushunchalar ana shu fan kategoriyalariga birlashadi. Hammamizga ma'lumki, pedagogika fanining asosiy kategoriyalariga "ta'lim", "tarbiya", "ma'lumot" singari tushunchalar kiradi. SHu kategoriyalar asosida "shaxs", "rivojlanish", "faoliyat", "jamiyat", "ijtimoiylashuv" singari ijtimoiy-gumanitar fanlar uchun umumiy bo'lgan tushunchalar qo'llaniladi.

So'nggi yillarda "pedagogik faoliyat" kategoriyasi ham keng qo'llanilmoqda. Ijtimoiy pedagogika fani pedagogikaning yo'nalishlaridan biri sifatida "Ijtimoiy pedagogik faoliyat", "Ijtimoiy ta'lim" va "Ijtimoiy tarbiya" singari kategoriyalarga ega. Pedagogika va ijtimoiy pedagogika fani kategoriyalarining bir-biridan farqli jihati quyidagi jadvalda aks etgan.

Pedagogik va ijtimoiy pedagogik kategoriyalarning qiyosiy jadvali

Pedagogika	Ijtimoiy pedagogika
ta'lim	ijtimoiy ta'lim
o'qitish	ijtimoiy o'qitish
tarbiya	ijtimoiy tarbiya
pedagogik faoliyat	ijtimoiy pedagogik faoliyat
institut	ijtimoiy institut
adaptatsiya	ijtimoiy adaptatsiya
tarbiyalash	ijtimoiylashtirish
qayta tarbiyalash	korrektsiya

2. Ijtimoiy pedagogika fanining kategoriyalari mazmuni, o'ziga xos xususiyatlari

Pedagogik faoliyat – ta'lim va tarbiya orqali ijtimoiy madaniy tajribani berishga yo'naltirilgan kasbiy faoliyat turidir. Bu faoliyat ta'lim standartlari, o'quv rejalari, dasturlari bilan belgilanadi.

Ijtimoiy pedagogik faoliyat bolaga ijtimoiylashuvi jarayonida (bolaning jamiyatga "kirishi") yordam ko'rsatishga qaratilgan kasbiy faoliyat turidir. Bola bilan bo'lishi mumkin turli xil ta'lim muassasalari, tashkilotlari, birlashmalari ijtimoiy pedagoglar bilan amalga oshiriladi.

Ijtimoiy pedagogik faoliyat har doim manzilli, ya'ni aniq bir bolaga va ijtimoiylashuv, jamiyatga integratsiya jarayonida yuzaga keladigan muammolarini hal etishga yo'naltirilgan bo'ladi.

Ijtimoiy ta'lim (o'qitish)

Ijtimoiy pedagogikaning asosiy kategoriyalaridan biri bo'lgan ijtimoiy ta'lim kategoriyasi ikki tomonlama xususiyatga ega. Birinchidan, ijtimoiy ta'lim — bu bolaning ijtimoiylashuviga yordam beruvchi ijtimoiy bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish jarayonidir. Ikkinchidan, ijtimoiy ta'lim — bu ijtimoiy sohada ishlash uchun maxsus tayyorgarlik ko'rish jarayonidir.

Ijtimoiy tarbiya. Pedagogikaning asosiy mezoni – tarbiya. Tarbiya – ijtimoiy hayotning abadiy va umumiy mezoni. Pedagogika bolalar tarbiyasini shaxs ahloqiy xislatlarini shakllantirishning maqsadga qaratilgan jarayoni sifatida ko'rib chiqadi. Biroq bu tarbiya jarayoni har doim ham yetarli darajada samarali bo'lmaydi. Yuqorida ijtimoiy ta'lim vazifasini ko'rib chiqib, ko'rsatdiki, bolada muayyan bir ijtimoiy bilim, malaka va ko'nikmalar shakllanishi kerak. Ularning shakllanishi jarayoni, masalan, otaga, onaga g'amxo'r, e'tiborli, mehribon, rahmdil munosabatlarning shakllanishi bilan bog'liq. Agar qandaydir sababga ko'ra bolada ijtimoiy bilimlar shakllanmagan bo'lsa, demak, munosabatlar shakllanmagan, ya'ni unga zarur bo'lgan ijtimoiylashuvda qandaydir shaxs xislatlari ham shakllanmagan. SHuning uchun ijtimoiy pedagogik faoliyat jarayonida boladagi

shunday ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan xislatlar shakllangan bo'lishi kerak – shuni o'zi ijtimoiy tarbiyaning vazifasidir.

Ya'ni, ijtimoiy tarbiya deganda muvaffaqiyatli ijtimoiylashuv uchun zarur bo'lgan ijtimoiy ahamiyatli bola shaxsi xislatlarining shakllanishi maqsadga qaratilgan jarayoni tushuniladi.

Savol va topshiriqlar

1. Pedagogika va ijtimoiy pedagogika kategoriyalarini ayting. Ularning o'xashash va farqli jihatlarini VENN diagrammasi asosida taqqoslang.
2. Ijtimoiy-pedagogik faoliyatning mazmunini yoriting.
3. Ijtimoiy ta'lim mazmunini yoriting.
4. Tarbiya va ijtimoiy tarbiya mazmunini yoriting.
5. Ijtimoiy pedagogik mexanizmlarini ijtimoiylashuv jarayonidagi ahamiyatni asoslang.

Adabiyotlar:

1. Egamberdieva N.M. Ijtimoiy pedagogika. Darslik. T. 2009
2. Mavlonova R.A., Voxidova N.X., Ijtimoiy pedagogika. O'quv qo'llanma. T.: Istiqlol 2009.
3. Salieva Z. Ijtimoiy pedagogika. O'quv qo'llanma. T.: Adabiyot uchqunlari. 2019
3. Галагузова М.А. История социальной педагогики. Учебное пособие. М. Владос. 2000.
4. В. Утёмов, М. Зиновкина, П. Горев. Креативная педагогика. – М., “Юрайт”. 2019

Mavzu: Ijtimoiy pedagogika fanining tamoyillari

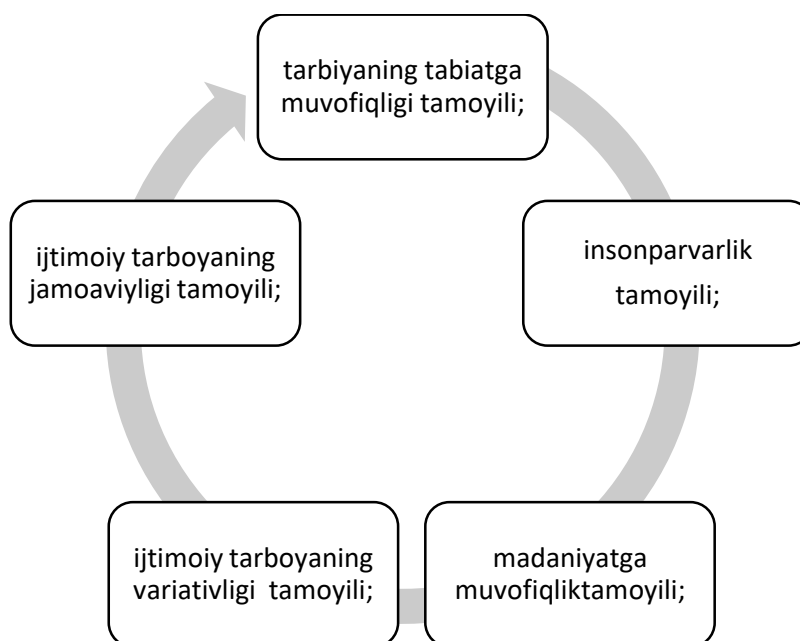
Tayanch so'zlar: tamoyil, asos, fan, printsip, qoida, tarbiyaning tabiatga uyg'unligi, insonparvarlik, madaniyatga uyg'unlik, variativlik, jamoaviylik.

1. Ijtimoiy pedagogika fanining tamoyillari.

«Tamoyil» tushunchasi lotincha «asos» degan ma’noni anglatadi. Har bir fan yoki soha o’z tamoyillari asosida rivojlanib boradi. Ijtimoiy pedagogika tamoyillari pedagogika fanining umumiy tamoyillaridan kelib chiqadi.

Fanlar printsip va qoidalari bizga bog’liq bo’lmagan xolda mavjud. Ulardan chetga chiqish mumkin emas, aks xolda pedagogik faoliyat befoyda, balki zararli ham bo’ladi. Ijtimoiy pedagogika pedagogikadan ajralib chiqdi, tabiiyki, o’z asosida shu fan printsiplariga tayanadi. Pedagogikadagi printsiplar shaxs ta’lim tarbiyasining umumiy yo’nalishini beradi va aniq pedagogik vazifalar hal etish uchun asos bo’lib xizmat qiladi. Biroq shu fan rivojlanishining har bir davri uchun pedagogika printsiplari haqidagi masala munozaralidir. Zamonaviy davr ham bundan mustasno emas. Olimlar u yoki bu printsiplarni olg’a suradilar yoki yangicha ma’lumotlarni izoxlaydilar. Bu borada ijtimoiy pedagogikada yanada ko’p qiyinchiliklar yuzaga kelmoqda, ammo uning dunyoviy balog’at yoshiga (100 yildan ortiq) qaramay O’zbekistonda bu fan endi o’zining birinchi qadamlarini qo’ymoqda. Biz uchta printsipni ko’rib chiqamiz: tarbiyaning tabiatga uyg’un bo’lishi to’g’risidagi printsip, tarbiyaning madaniyatga uyg’un bo’lishi printsipi va insonparvarlik printsipi. SHu printsiplardan har biri ijtimoiy pedagogikada o’zining talqiniga va o’ziga xos xususiyatiga ega.

2. Adabiyotlar tahlili asosida ijtimoiy pedagogikada quyidagi tamoyillar farqlanadi:

A) Tarbiyaning tabiatga uyg'un bo'lishi printsiipi

Abu Ali ibn Sino o'z asarlarida tarbiyaning tabiatga uyg'un bo'lishi haqida gapirgan edi. Masalan, «Uy-ro'zg'or tutish» haqidagi asarida Abu Ali Ibn Sino yozgan ediki, inson aqlli mavjudot, shuning uchun tabiatda alohida o'rin tutadi va uning qonunlariga ko'ra rivojlanadi. «Yolg'on xislatlarni qayta tarbiyalash» asarida esa Ibn Sino yozadiki, kimki axloqsiz insonni tarbiyalamoqchi bo'lsa, unda u uni har tamonlama o'rganishi, inson tabiati qoidalarini bilishi kerak.

Sharq Uyg'onish davri mutafakkiri Abu Nasr Forobiy pedagogikaning mustaqil fan sifatida ajralib chiqishiga qadar o'z asarida izoxlagan ediki, inson tabiatning eng oliy mavjudoti, u atrof-muhitni har tomonlama idrok qilishi mumkin. Forobiyning fikricha, bolalarda ijobiy axloqiy xislatlarni tarbiyalashda atrof-muhit katta o'rin tutadi. U bola shaxsining tabiiy kamolotiga ishonardi, bola tabiatdan go'zallik va mehr-oqibat bilan uyg'un ravishda tug'iladi.

Yan Amos Komenskiy o'zining «Buyuk didaktika» (1632) asarida tarbiyaning tabiatga uyg'unligi haqida fikr yuritib, o'qitish tabiiylikka asoslanishi, tabiat talablariga bo'ysunishini misollar asosida tushuntiradi.

Komenskiy tarbiyaning tabiatga uyg'unlik masalasida hamma narsaning asosi 4 ta deydi. Masalan: Olam 4 narsadan yuzaga kelgan, ya'ni; yer, suv, havo, yorug'lik. Dunyoning rivojlanishi ham 4 qismga bo'linadi, bular: bahor, yoz, kuz, qish. Insonning rivojlanishi ham 4 davrga bo'linadi; go'daklik, bolalik, o'smirlik, yetuklik. SHuningdek ta'lim jarayoni ham 4 ga bo'linadi; maktabgacha tarbiya, boshlang'ich ta'lim, o'rta ta'lim, oliy ta'lim¹⁰.

Komenskiyning pedagogik nazariyasida ta'lim-o'qitish, ya'ni didaktika katta o'rinni egallaydi. Bunda u tabiiylik usulini asos qilib oladi. Bu usulning mohiyati shundan iboratki, bunda bolaning yoshi, bilim darajasi, psixologik xususiyatlari hisobga olinib, darsni tabiat borlig'iga moslab olib borish kerak, degan g'oya ilgari suriladi.

¹⁰ Ян Амос Коменский. Буюк дидиактика асари. Тошкент.

Masalan: Qush o'ziga uya yasaydi, uya issiq va yumshoq bo'lishi kerak. Maktab ham xuddi shunday bo'lishi kerak¹¹.

Disterveg tarbiyaning eng muhim printsipti — uning tabiatga uyg'un bo'lishidir, deb hisoblaydi. Disterveg tarbiyaning tabiatga uyg'un bo'lishini quyidagi mazmunda talqin qildi, ya'ni tarbiya odamning tabiiy kamol topishiga qarab olib borilishi, o'quvchining yoshi va o'ziga xos xususiyatlari hisobga olinishi kerak, dedi. Disterveg o'qituvchilar bolalar diqqati, xotirasi, tafakkurining o'ziga xos belgilarini sinchiklab o'rganishlari kerak, deb aytdi; u psixologiyani “tarbiya to'g'risidagi fanning asosi” deb bildi. Distervegning katta xizmati shundaki, u pedagoglik tajribasini pedagogikani taraqqiy ettirishning manbai deb hisobladi. U mohir pedagoglarning bolalarni tarbiyalash va bu sohadagi ish tajribalarini o'rganish zarurligini ta'kidlab o'tdi.

Jan Jak Russo, bola tarbiyasi tabiat bilan uyg'un ravishda amalga oshirilishi kerakligini ta'kidlab: «Bolalar katta bo'lishidan ilgari bola bo'lishi kerak»liklarini, Iogan Genrix Pestalotsi rivojlanish har tomonlama va uyg'un bo'lishi lozimligini ta'kidlasalar, Adolʼf Disterveg ham I.G. Pestalotsi bu printsiptni eng muhim tarbiya printsipti deb hisoblaydilar.

Tarbiyaning tabiat bilan uyg'unligi printsiptida quyidagi qoidalarga tayanishi zarur:

- bolalar yoshi va o'ziga xos xususiyatlarini e'tiborga olish;
- me'yoridan chetga chiqish bilan bog'liq bo'lgan bolalarning individual xususiyatlarini e'tiborga olish;
- bola shaxsidagi ijobiy, kuchli tomonlarga tayanish;
- bola tashabbuskorligini va mustaqilligini rivojlantirish.

Tabiiylik, tabiiy muvofiqlik – bolani tarbiyalash, o'qitish va ijtimoiylashtirish bolaning jismoniy psixik rivojlanishi qonuniyatlari asosida sodir bo'lishi va tashkil etilishi kerak.

B) Insonparvarlik tamoyili

¹¹ Ўша асар.

Insoniylik so'zlari lotincha «hunmanus» so'zidan kelib chiqib, «insoniy» degan manoni bildiradi. Insonparvarlik – odamzotning qadri, uning erkinligi, qobiliyatlari har tomonlama namoyon bo'lishi uchun kurashishi, insonning baxt-saodati, teng huquqligi, adolatli hayotini ta'min etishga intilish, insoniylikning barcha tamoyillari yuzaga chiqishiga shart-sharoitlar yaratish ma'nosini anglatadi. Insonparvarlik o'zbek xalqi milliy ruhiyatining ajralmas fazilatlaridir^{12/}

Zamonaviy ijtimoiy tarbiya insonparvarligi bola (o'smir) va tarbiyachi munosabatlarini bosim ostida emas, balki dialog va o'zaro tushunish asosida, ziddiyatli xolatda emas, balki bir-biriga g'amxo'r bo'lish asosida qurishdan iborat.

Ibn Sino insonparvarlik pozitsiyasida turib, «Tadbir-e manozil» risolasida shunday yozadi: «...xizmatkorlarni o'zingga yaqin tut, ularni siltab tashlama, ularning extiyojlari haqida g'amxo'rlik qil, ularga nisbatan qahr-g'azabli bo'lma, ular bilan go'yo do'sting kabi munosabatda bo'l, ularni baxtsizlik onlarida yolg'iz qoldirma, chunki, ular ham insonlardir».

Insonparvarlik printsiplari ijtimoiy pedagogikada shaxsning erkinligi, baxti, hayoti, sog'ligini himoya qilishga va qo'riqlashga bo'lgan huquqlarni tan olish, bola ijodiy imkoniyatlari qobiliyatlari, qiziqishlarini rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish, hayotda o'z o'rnini topish, jamiyatda o'zini to'la ko'rsata olishni ko'zda tutadi.

Insonparvarlik printsiplari quyidagi qoidalarga amal qilishni talab qiladi.

— bolalarning jamiyatda qanday jismoniy, madaniy, ijtimoiy xolda bo'lishiga qaramay ularga yanada xurmatli munosabatda bo'lish.

— har bir bolaning o'zicha erkin bo'lishi, ularga xurmatli munosabatda bo'lish huquqini tan olish.

— bolaga o'ziga va atrofdagilarga xurmatini shakllantirishda «Men o'zim» tutgan o'rnini, o'z muammolarini o'zi hal qilish istagini shakllantirishda vujudga keladigan muammolarida yordam ko'rsatish;

¹² Зокиров М. Маърифий сабоқлар. Ж.2001й. 67 б.

— shavqat qilish va achinishga emas, balki bolalarga jamiyatda ijtimoiylashuviga yordam berish istagiga tayangan gumanizmning birinchi poQonasi bo'lgan raxmdilligining tushunilishi;

— muammoli bolalarni ayrim guruhlarga ajratishga va ularni normal bolalardan chetga olishga intilmaslik.

V) Madaniyat bilan uyg'un bo'lish printsipti

Madaniyatga uyg'unlik printsipti SHarq Uyg'onish davri mutafakkirlari Forobiy, Beruniy, Ibn Sino, Navoiy asarlarida o'z ifodasini topgan. Bunda ikkita muhim tezis belgilandi: shaxs madaniyat orqali shakllanadi, har qanday madaniyatning asosiy boyligi — insondir.

Nemis pedagogi Adolf Disterveg tarbiyaning madaniy uyg'unligi xususida shunday yozadi: bu “haqiqatga, go'zallikka va yaxshilikka xizmat qilishga qaratilgan tashabbuskorlikdir” deb aytdi.

Madaniyat bilan uyg'un bo'lish g'oyasi pedagogikamizda Abdulla Avloniy, nomi bilan bog'langan. Bu g'oya uning «Turkiy guliston yoxud axloq» degan asarida Vatanga muxabbat sifatida aks ettiriladi. «Inson tug'ilgan va o'sgan shaxrini sevadi. Biz turkistonliklar hayotimizdan ham avzal o'z quyoshli o'lkamizni sevganimizdek, arablar ham Arabistonini uning issiq qumli cho'llarini, eskimoslar o'z shimolini abadiy muz va qorlar bilan qoplangan eng sovuq yerlarini sevadilar».

Madaniyat bilan uyg'un bo'lish printsiptida quyidagi qoidalarni bajarilishi talab etiladi:

- bolalarda har xil madaniyat turlarining shakllanishida me'yordan chetga chiqishini e'tiborga olish:

- rivojlanishida nuqsoni bor bolalar ijodini rivojlantirish;

- bolani tarbiyalash ijtimoiylashtirish jarayonida jamiyat va tabiatning ma'naviy va moddiy madaniyati asosida amalga oshirilishi.

G) Ijtimoiy tarbiyaning variativligi tamoyili. Zamonaviy jamiyatlarda ijtimoiy tarbiyaning variativligi shaxs ehtiyojlarining xilma-xilligi bilan aniqlanadi. Tarbiyaning variativligi tamoyili umuminsoniy qadriyatlarga, etnik xususiyatlarga

asoslanib, shuningdek mintaqa, mamlakat sharoitlarni inobatga olib, tarbiya muassasalarida yoshlarni tarbiyalashga sharoitlar yaratish uchun ishlab chiqilgan.

Ijtimoiy tarbiyaning variativligi tamoyili XX asrning 80-yillari oxiridan boshlab ro'y bergan ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar sababli ishlab chiqildi.

Ijtimoiy tarbiyaning variativlik tamoyilini amalga oshirish:

- insonning turli xildagi hayotiy va shaxsiy masalalarini yechishga, qobiliyatini shakllantirishga;

- inson tomonidan o'zining rivojlanish strategiyalari, hayotiy va kasbiy yo'llarini tanlashga imkoniyatlarini kengaytirish uchun sharoitlar yaratadi.

G) Ijtimoiy tarbiyaning jamoaviyligi tamoyili.

Jamoaviylik tamoyilining zamonaviy ta'rifiga ko'ra ijtimoiy tarbiya turli jamoalarda amalga oshirilib, insonga hayot tajribasi, jamiyatga ko'nikish tajribasini qo'lga kiritish imkonini beradi.

Sanab o'tilgan tarbiya tamoyillarini inobatga olish va ularning ta'minlanishi ijobiy pedagogik natijaga erishishning shartlaridan biri hisoblanadi.

Savol va topshiriqlar

1. Pedagogika va ijtimoiy pedagogika mezonlarining umumiy va xususiy jihatlari haqida fikr yuriting.

2. Ijtimoiy pedagogika printsiplari:

a) tarbiyaning tabiat bilan uyg'un bo'lish printsiplining asosiy mazmuni;

b) madaniyat bilan uyg'un bo'lish printsiplining mohiyati;

v) insonparvarlik printsiplari haqida fikr yuriting.

3. Ijtimoiy pedagogikaning tarbiyaning variativligi, jamoaviyligi, shaxs rivojlanishiga markazlashuvi, ijtimoiy tarbiyaning birgalikdagi faoliyati hamda tarbiyaning tugallanmasligi tamoyillariga misollar keltiring.

Adabiyotlar:

1. Egamberdieva N.M. Ijtimoiy pedagogika. Darslik.T.2009
2. Mavlonova R.A., Voxidova N.X., Ijtimoiy pedagogika. O'quv qo'llanma. T.: Istiqlol 2009.
3. Salieva Z. Ijtimoiy pedagogika. O'quv qo'llanma. T.: Adabiyot uchqunlari. 2019
3. Галагузова М.А. История социальной педагогики. Учебное пособие. М. Владос. 2000.
4. В. Утёмов, М. Зиновкина, П. Горев. Креативная педагогика. – М., “Юрайт”. 2019

Mavzu: Ijtimoiy pedagogning kasbiy faoliyati

Tayanch so'zlar: ijtimoiy, kasb, faoliyat, pedagog, psixolog, diagnostika, tashkilotchilik, bashorat, himoya-muhofaza, profilaktika, tashkilotchilik-kommunikativlik.

Ijtimoiy pedagog kasbi respublikamizdagi iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy hayot o'zgarishlari natijasida paydo bo'ldi. Mazkur kasbning ahamiyati – aholiga ijtimoiy yordam ko'rsatish, ijtimoiy-madaniy muhitni insonparvarlashtirish, shaxsning ijtimoiy shakllanishiga ta'sir etish.

Ijtimoiy-pedagog ijtimoiy, pedagogik va ma'naviy-psixologik ko'makka muhtoj kishilarga malakali yordam ko'rsatishga qodir mutaxassisdir. Ijtimoiy pedagog kasbi xilma-xil mutaxassisliklarni o'zida aks ettiradi – keng sohada: oila pedagog-psixologi, etnolog, ijtimoiy yurist, valeolog, torroq sohada – aholining aniq qatlami: nogironlar, bolalar bilan ish olib boruvchi ijtimoiy xodim. O'zida xilma-xil kasblarga xos jihatlarni aks ettirganligi bois, mazkur soha integral tavsifga ega. Muhtojlarga yordam berish bilan avvaldan pedagog, psixolog, tibbiyot xodimlari va boshqa mutaxassislar shug'ullanishgan, keyinchalik alohida soha – ijtimoiy pedagog kasbi paydo bo'ldi.

Ijtimoiy-pedagog malaka xarakteristikasi uch qismdan iborat:

* mutaxassisning ish vazifalari;

* bilishi va qila olishi kerak bo'lgan narsalar, ya'ni kasbiy bilim va ko'nikmalarining majburiy miqdori;

* unga qo'yiladigan malaka talablari.

Malaka xususiyatlarining birinchi qismiga ko'ra, ijtimoiy pedagog majburiyatlari:

- talabalar (o'quvchilar, bolalar)ning yashash joylarida va o'qish joylarida shaxsni tarbiyalash, o'qitish, rivojlantirish va ijtimoiy himoya qilish bo'yicha chora-tadbirlar majmuini amalga oshiradi;

- talabalar (o'quvchilar, bolalar) shaxsining psixologik, tibbiy va pedagogik xususiyatlarini va uning mikro muhiti, yashash sharoitlarini o'rganadi;

- qiziqishlar va ehtiyojlarni, qiyinchilik va muammolarni, ziddiyatli vaziyatlarni, talabalar (o'quvchilar, bolalar) xulq-atvoridagi og'ishlarni aniqlaydi va ularni zudlik bilan ijtimoiy yordam va qo'llab-quvvatlaydi;

- talabalar (o'quvchilar, bolalar) shaxsi va muassasa, oila, atrof-muhit, turli ijtimoiy xizmatlar, idoralar va ma'muriy organlar mutaxassislari o'rtasida vositachi vazifasini bajaradi;

- ijtimoiy himoya va ijtimoiy yordam ko'rsatish, talabalar (o'quvchilar, bolalar)shaxsining huquq va yerkinliklarini amalga oshirish vazifalari, shakllari, usullarini belgilaydi;

- talabalar (o'quvchilar, bolalar) va kattalarning turli xil ijtimoiy qimmatli faoliyatini tashkil qiladi, ijtimoiy tashabbuslarni rivojlantirish, ijtimoiy loyihalar va dasturlarni amalga oshirishga qaratilgan tadbirlar, ularni ishlab chiqish va tasdiqlashda ishtirok yetadi;

- ijtimoiy muhitda insonparvar, ma'naviy sog'lom munosabatlarni o'rnatishga ko'maklashadi;

- talabalar (o'quvchilar, bolalar) ning psixologik qulayligi va shaxsiy xavfsizligi muhitini yaratishga yordam beradi, ularning hayoti va sog'lig'ini himoya qiladi;

- yetim bolalar va ota-ona qaramog'isiz qolganlar orasidan talabalar (o'quvchilar, bolalar) ning qimmatli qog'ozlaridan foydalanish, ishga joylashtirish, patronaj, uy-joy, nafaqa, pensiyalar, jamg'arma omonatlarini ro'yxatga olish ishlarini amalga oshiradi;

- vasiylik va homiylikka muhtoj, nogiron, og'ishgan xulqli, shuningdek yekstremal vaziyatlarda bo'lgan talabalarga (o'quvchilarga, bolalarga) yordam ko'rsatishda o'qituvchilar, ota-onalar (ularning o'rnini bosuvchi shaxslar), ijtimoiy xizmatlar, oila va yoshlar bandligi xizmatlari mutaxassislari, xayriya tashkilotlari va boshqalar bilan o'zaro hamkorlik qiladi.

Ijtimoiy pedagog o'z kasbiy faoliyatida kasbiy bilimlarga muhtoj :

- faoliyatning me'yoriy-huquqiy asoslari (O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi; bola huquqlari to'g'risidagi Konventsiya; O'zbekiston Respublikasi qonunlari, qonunlar, qarorlar, O'zbekiston Respublikasi hukumati qarorlari va ko'rsatmalar);

- ijtimoiy siyosat asoslari, huquq va davlat qurilishi, mehnat va oila qonunchiligi;

- umumiy va ijtimoiy pedagogika;

- bola shaxsini, uning jismoniy, ma'naviy va ijtimoiy rivojlanishini, normal va deviant xulq-atvorini o'rganadigan pedagogik, ijtimoiy, yosh va bola psixologiyasi;

- odamlarning birlashmalari va guruhlarini (oilalar, kichik guruh, maktab jamoasi, tengdoshlar guruhi va boshqalarni) o'rganadigan sotsiologiya.);

- valeologiya va ijtimoiy gigiena asoslari;

ijtimoiy diagnostika metodlari;

- turli jamiyatlarda bolalarning turli toifalari bilan ishlash uchun ijtimoiy-pedagogik faoliyat usullari va texnologiyalari;

- kasbiy tadqiqot faoliyatini ijtimoiy boshqarish va rejalashtirish usullari.

Ijtimoiy pedagogning kasbiy mahoratiga quyidagilar kiradi:

- **Analitik.** jamiyatda yuzaga keladigan va bolaning holati va rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan jarayonlarni nazariy tahlil qilish; bolaning va uning atrofidagi jamiyatning holatini tahlil qilish; bolaning muammosini aniqlash; muammoni bartaraf yetish bo'yicha birgalikdagi faoliyatni tahlil qilish;

- **Bashoratlash.** bola muammosini hal qilishni maxsus tashkil yetilgan ijtimoiy-pedagogik faoliyatga jalb qilish orqali prognozlashni nazarda tutadigan prognostik ko'nikmalar; uning oldida yuzaga kelgan muammoni hisobga olgan holda bola shaxsining rivojlanishini prognoz qilish. Ijtimoiy-pedagogik prognozlash ijtimoiy-pedagogik jarayonning mohiyati va mantig'ini, bolaning yoshi va ijtimoiy rivojlanishining naqshlarini, uning muammosining tabiatini bilishga asoslanadi. Bashoratli ko'nikmalar quyidagilarni nazarda tutadi: faoliyat maqsadi va uning vazifalarini belgilash; faoliyatni amalga oshirish yo'llarini tanlash; natijani bashorat qilish; mo'ljallangan maqsaddan mumkin bo'lgan og'ishlarni ko'rib chiqish; ijtimoiy-pedagogik faoliyat bosqichlarini aniqlash; vaqt ajratish; bola bilan birgalikdagi faoliyatni rejalashtirish;

- **Loyihalash.** faoliyatning aniq mazmunini aniqlashni, amalga oshirishni o'z ichiga olgan loyihaviy ko'nikmalar rejalashtirilgan natijani ta'minlaydi. Proeksion qobiliyatlarga quyidagilar kiradi: faoliyat maqsadini aniq vazifalarga aylantirish; bolalar, o'smirlar va yoshlarda yehtiyojlar, qiziqishlar, munosabatlar, sabablar, ularning qoniqish darajasini hisobga olish; moddiy bazaning imkoniyatlarini va ularning shaxsiy tajribasini hisobga olgan holda; vazifalarga yerishishning mazmuni, usullari va vositalarini tanlash; muayyan bola uchun ijtimoiy-pedagogik faoliyat dasturini yaratish.;

- **refleksif qobiliyatlar**. Ijtimoiy pedagogning o'z faoliyatini har bir bosqichida o'z-o'zini tahlil qilish, uning ijobiy va salbiy tomonlarini va olingan natijalarning bola shaxsiga ta'siri darajasini tushunish va uning muammosini hal qilishni o'z ichiga olgan refleksiv ko'nikmalar;

- **kommunikativ qobiliyatlar** shaxslararo muloqot madaniyatini o'zlashtirishni o'z ichiga olgan kommunikativ ko'nikmalar: bolani maqsadli va diqqat bilan "tinglash va yeshitish" qobiliyati; aloqa holatiga kirish va aloqa o'rnatish qobiliyati; bolaning muammosini tushunish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni aniqlash va to'plash qobiliyati; bolaning muloqot holatini yengillashtirish, ijobiy hissiy kayfiyatda munosabatlarni yaratish va rivojlantirish; bolaning og'zaki va og'zaki bo'lmagan xatti-harakatlarini kuzatish va sharhlash qobiliyati.

Ijtimoiy pedagogning kasbiy faoliyatining ob'ekti, uning malakaviy xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, ijtimoiylashuvi jarayonida yordam va yordamga muhtoj bo'lgan bolalar va yoshlardir. Ushbu turkumda to'laqonli oila va ijtimoiy ta'lim yetishmasligi natijasida yuzaga kelgan me'yordan pedagogik, psixologik, ijtimoiy og'ish, shuningdek, jismoniy, aqliy yoki intellektual rivojlanish buzilishi (ko'r, kar, miya yarim falaj-miya yarim falaj, aqliy zaif va boshqalar) bo'lgan juda ko'p bolalar mavjud.). Bu toifadagi bolalarning barchasi jamiyat va davlatga alohida ye'tibor berishni talab qiladi. SHu bilan birga, faol ijtimoiylashuv bosqichida bo'lgan barcha bolalar va yoshlar ushbu murakkab jarayonda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan "muvaffaqiyatsizliklar" ning oldini olish uchun ijtimoiy va pedagogik yordamga muhtoj.

Faoliyat sub'ekti ma'lum bir kasb egalari-ijtimoiy pedagoglardir.

Umuman olganda, faoliyatning mazkur sohasi o'zining aniq belgilangan funksiyalariga ega: diagnostik, tashkilotchilik, bashoratlash, himoya-muhofaza, profilaktik, tashkilotchilik-kommunikativ.

M.A.Galaguzova ijtimoiy-pedagogik faoliyatni olib borish uchun quyidagi bilimlarni o'zlashtirish zarurligini ta'kidlaydi:

- faoliyatning me'yoriy-huquqiy asosi (qonunlar, qonun osti hujjatlari, qarorlar, ko'rsatmalar, ijtimoiy pedagog faoliyatining ijtimoiy-huquqiy va ijtimoiy-iqtisodiy asoslari, bolaga yordam ko'rsatuvchi muassasalar tizimi);

- ijtimoiy pedagogika tarixi va nazariyasi;

- turli ijtimoiy muhitdagi turli toifadagi bolalar bilan ishlashga yo'naltirilgan ijtimoiy-pedagogik faoliyat metodikasi va texnologiyasi;

- bolani, uning jismoniy, ma'naviy va ijtimoiy rivojini, mo'tadil va turli og'ishlar ko'zga tashlanuvchi xatti-harakatlarini o'rganuvchi yosh psixologiyasi;

- insonlarning birlashma va guruhleri (oilalar, kichik guruhlar, maktab jamoasi, tengdoshlar jamoasi va b.sh.lar)ni o'rganuvchi sotsiologiya;

- kasbiy tadqiqotchilik faoliyatni ijtimoiy boshqarish va rejalashtirish metodlari.

Ijtimoiy-pedagog quyidagi bilimlarning samarali o'zlashtirishi maqsadga muvofiqdir:

1) shaxsning ijtimoiy kamolotini ta'minlovchi ijtimoiy-falsafiy va psixologik bilimlar (dialektika qonuniyatlari, shaxsning dinamik rivojlanishi, psixologik rivojlanish konsepsiyalarini yorituvchi qarashlar, psixologik omillar va ularning shaxs tarbiyasiga ta'siri, psixologik zo'riqishlar va salbiy ijtimoiy omillarni bartaraf etish yo'llari, ijtimoiy munosabatlar jarayonidagi ruhiy birlik va h.o.lar);

2) umumpedagogik bilimlar (asosiy pedagogik g'oyalar, konsepsiyalar, qonuniyatlilar, shu jumladan, pedagogik hodisalarning rivojlanish qonuniyatlarini bilish (ta'limning itimoiylashuvi, ta'lim-tarbiya maqsadlari, mazmuni va uslublari, davlat va jamiyat talablarining ijtimoiy-iqtisodiy vazifalar bilan belgilanishi, pedagogik jarayonning izchilligi, yaxlitligi, pedagogika nazariyasi va amaliyotining dialektik aloqadorligi, ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish maqsadlari, mazmuni, uslublari va shakllarining mushtarakligi, tarbiyaga nisbatan

har tomonlama yondashuv, bolaning yoshini va rivojlanish darajalarini hisobga olish va h.o.lar); pedagogikaning eng muhim nazariy g'oyalari, asosiy kategoriyalari va tushunchalarini bilish; asosiy pedagogik fakt (dalil)larni bilish; ta'lim va tarbiyaning umumiy uslubi haqidagi amaliy bilimlarni egallash va b.sh.lar);

3) ixtisoslik bilimlari (ijtimoiy-pedagogik faoliyat va maktabgacha ta'lim mazmuni, metodikasi va texnologiyasi, maktabgacha ta'lim muassasalari hamda oilada ijtimoiy-pedagogik faoliyatni tashkil etish yo'llari, ijtimoiy-pedagogik yordamga muhtoj sub'ektlar, ijtimoiy-pedagogik faoliyat yo'nalishlari, muayyan yo'nalishlar, shuningdek, maktabgacha ta'lim muassasalarida ijtimoiy-pedagogik faoliyatni tashkil etish maqsadi, salbiy ijtimoiy-pedagogik omillarni bartaraf etish shartlari, ijtimoiy-pedagogik faoliyatni tashkil etish jarayonida sub'ektlar o'rtasidagi hamkorlik mazmuni, ijtimoiy-pedagog oldidagi vazifalar, ijtimoiy-pedagogik ta'sir shakli, metod va vositalari, ijtimoiy-pedagogik faoliyat natijalari); maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyalanuvchilarini ijtimoiy hayotga moslashtirish, ijtimoiy munosabatlar jarayonida ishtirok etish va ta'lim olishga tayyorlash, maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyalanuvchilarida jismoniy kamchiliklar va salbiy xulq-atvorlarni to'g'rilash va h.o.lar);

4) metodik bilimlar (maktabgacha ta'lim yoshi bolalari bilan muloqot qilish, ular o'rtasidagi ijtimoiy-pedagogik faoliyatni tashkil etish, tarbiyachilar, ota-onalar hamda katta yoshli oila a'zolari bilan maktabgacha ta'lim yoshi bolalari o'rtasida yuzaga keluvchi kelishmovchiliklarning, oila tarbiyasidagi ziddiyatlarning oldini olish, tarbiyalanuvchilarda ijtimoiy muloqot, munosabat va faoliyatni tashkil etish ko'nikma hamda malakalarini shakllantirish; samarali shakl, metod va vositalaridan foydalanish yo'llari va boshqalar).

M.A.Galaguzovanning ijtimoiy pedagog tomonidan o'zlashtirilishi zarur bo'lgan kasbiy malakalar sirasiga quyidagilarni kiritadi:

- baholovchi (ijtimoiy muhitda sodir bo'layotgan va bolaning holati hamda rivojiga salbiy ta'sir ko'rsatayotgan jarayonlarning nazariy tahlili, bola holati va

uning atrofidagi muhit tahlili, bola duch kelayotgan muammolar, muayyan muammoni hal etish bo'yicha amalga oshiriluvchi hamkorlik faoliyatining tahlili) malakalar;

- bashoratlovchi (bola muammolarining hal qilinishini bashoratlovchi echimlarini ifodalovchi, duch kelishi mumkin bo'lgan muammolarni hisobga olgan holda bola shaxsi rivojini bashoratlovchi) malakalar;

- loyihalovchi (rejalashtirilayotgan natijani qo'lga kiritish imkonini beradigan faoliyat mazmunini aniq belgilovchi) malakalar;

- bajaruvchi (ijtimoiy pedagog faoliyati har bir bosqichida o'z-o'zini tahlil etishni, faoliyatning ijobiy va salbiy tomonlarini anglashni hamda olingan natijalarning bola shaxsini aks etish darajasini va unga tegishli muammolarning hal etilishini ifodalovchi) malakalar;

- muloqot (shaxslararo munosabatlarni tashkil etish madaniyatini: maqsadga yo'naltirilganlik va diqqat bilan bolani "eshita va tinglay olish" malakasi; muloqot vaziyatiga kira olish va aloqani o'rnatish olish malakasi; bola muammolarini anglash uchun zarur bo'lgan axborotlarni ko'ra olish va dalillarni yig'ish malakasi; bolaga muloqot vaziyatini engillashtirish olish, salbiy hissiy kayfiyatda ham muloqotni tashkil etish va rivojlantirish malakasi; bolaning og'zaki muloqoti va amaliy xatti-harakatlarini nazorat qilish va tartibga solish malakasini o'z ichiga oluvchi) malakalari kiritilgan.

M.G.Davletshinning ko'rsatishicha, pedagogik professiogramma (kasbiy tasnifnoma)da bo'lajak pedagoglarga xos quyidagi sifatlar aks etishi kerak:

- shaxsiy xislatlar (bolalarni yaxshi ko'rish, ularni sevish, mehnatsevarlik, jamoat ishlarida faollik va b.sh.lar);

- kasbga xos bilimlarga egalik (ta'lim va tarbiya jarayoni mohiyati bilan uning maqsad va vazifalarini tushunishi, psixologiya asoslarini, yosh psixologiyasi va pedagogik psixologiya asoslarini bilishi va b.sh.lar);

- o‘z kasbiga xos xislatlar (hozirgi zamon pedagogikasining metodologik bilimlarni egallashi, kuzatuvchanlik, diqqat-e’tiborni taqsimlay olishi, pedagogik fantaziyaning rivojlanganligi, pedagogik takt va h.o.lar);

- shaxsiy-pedagogik uddaburonlik (mashg‘ulotlar uchun zarur materiallarni tanlay olish, o‘quvchilarning bilish faoliyatini boshqara olish, o‘quv maqsadlarini rejalashtira olish va b.sh.lar);

- muloqotga kirisha olish (kommunikativlik) malakaga egalik (bolalarni o‘ziga jalb etishni bilish, bolalar va ota-onalar bilan maqsadga muvofiq pedagogik munosabatlarni tiklashni bilish, bolalar va ota-onalar bilan tashqaridan aloqa bog‘lashni bilish va h.o.lar);

- gnostik (bilish) malakalariga egalik (bolalarning asab-psixik taraqqiyoti darajasini aniqlay olish, o‘zining tajribasi va pedagogik faoliyati natijalarini tanqidiy tahlil qila olishi va b.sh.lar);

- ijodiy xislatlari (pedagogik mahoratni takomillashtirishga intilish, o‘quvchilarni tarbiyalash dasturini ishlab chiqish va uni amalga oshirish qobiliyati va h.o.lar).

Manbalarda shaxs va kasbiy sifatlar majmuini ifodalashga nisbatan yana turli yondashuvlar mavjud. Ana shunday yondashuvlardan biri bevosita ijtimoiy pedagogga xos bo‘lgan shaxsiy va kasbiy sifatlarni yoritishga yo‘naltirilgan. Unga ko‘ra ijtimoiy pedagog o‘zida: insonparvarlik sifatlari (mehribonlik, altruizm, o‘z qadr-qimmatini anglash hissiga egalik va b.sh.); ruhiy xislatlar (ruhiy kechinmalar jarayonini tabiiy hodisa sifatida qabul qilish, ruhiy holatning barqarorligi, yuqori darajada hissiy va irodaviy sifatlarga egalik); ruhiy baholash sifatlari (o‘z-o‘zini nazorat qilish, o‘z-o‘zini tanqid qilish, o‘z-o‘zini baholash); psixologik-pedagogik sifatlar (muloqotga kirishuvchanlik, o‘zgalarni tushuna olish, xushmuomalalik va h.o.lar)ni namoyon eta olishi zarur.

Ijtimoiy pedagogning kasbiy faoliyati sohalari

Shaxs faoliyati sohalariga izoh bering.

Ijtimoiy pedagogikaga oid manbalarda ta'lim muassasalarida tashkil etiluvchi ijtimoiy-pedagogik faoliyatning asosiy yo'nalishlari quyidagilar ekanligi ko'rsatiladi:

- tashxislash;
- bashoratlash;
- moslashtirish;
- qayta tiklash (korreksion reabilitatsiya);
- muhofazalash;
- oldini olish (profilaktika);
- ijodiy rivojlantirish (evrestik).

Yuqorida ko'rsatilgan yo'nalishlar o'z mohiyatiga ko'ra ta'lim muassasalarida tashkil etiluvchi ijtimoiy-pedagogik faoliyat mazmunida ham bevosita aks etadi. Ushbu yo'nalishlarga muvofiq ta'lim muassasalarida quyidagi ijtimoiy-pedagogik vazifalar hal etilishi zarur:

1) tarbiyalanuvchilarning fiziologik va psixologik rivojlanish darajasini o'rganish va baholash, ularning muayyan sohalar (mas., musiqa, tasviriy san'at, sport, raqs, ilmiy fanlar) bo'yicha qobiliyatlarga egaliklarini aniqlash asosida ularning umumiy kamoloti darajasini tashxislash;

2) tarbiyalanuvchilarda ko'zga tashlanuvchi qobiliyat yoki fiziologik, psixologik holatlarini inobatga olgan holda ularning ma'lum muddatlar (3, 5 va undan ortiq yillar)dagi rivojlanish darajasini taxmin qilish (bashoratlash);

3) bolalarning psixologik xususiyatlarini o'rganish asosida ularda oila, ta'lim muassasalari, shuningdek, mikro va makro guruhlar (tarbiyalanuvchi mansub bo'lgan guruh (o'rtoqlari, tengdoshlari davrasi) hamda ijtimoiy muhit)da ijtimoiy munosabatlarni tashkil etishga, ta'lim olishga tayyorlash (ijtimoiy moslashtirish);

4) tarbiyalanuvchilarning fiziologik va psixologik rivojlanishidagi nuqsonlarni aniqlash va ularni bartaraf etish maqsadida maxsus faoliyatni yo‘lga qo‘yish (qayta tiklash);

5) bolalarning haq-huquqlarini himoyalash, ularning jismoniy (tan jazosi berish, og‘ir mehnatga jalb etish) va psixologik (salbiy ruhiy ta’sir ko‘rsatish, qo‘rqitish, vahimaga solish, ta’ziq o‘tkazish) jihatdan kamsitilishlarining oldini olish, ularga nisbatan ko‘rsatilayotgan har qanday zo‘ravonlikni bartaraf etish (ijtimoiy muhofazalash);

6) tarbiyalanuvchilarning xulqi (“tarbiyasi og‘irlik”, huquqbuzarlik, axloqsizlik) va jismoniy-ruhiy rivojlanishdagi og‘ishlar (jismoniy nosog‘lomlik, ruhiy rivojlanishda ortda qolish)ning oldini olish (profilaktika);

7) tarbiyalanuvchilarda erkin, mustaqil fikrlash, o‘yin, ta’lim va mehnat faoliyatlarini tashkil etishga nisbatan ijodiy yondashuvni qaror toptirish (ijodiy rivojlantirish).

A.V.Mudrik ijtimoiy-pedagogik faoliyatni samarali tashkil etishning quyidagi tamoyillarini tavsiya etadi:

- ijtimoiy tarbiyaning insonparvarlik g‘oyalarga asoslanishi;
- ijtimoiy tarbiyaning tabiiy va ijtimoiy jarayonlar birligiga asoslanishi;
- ijtimoiy tarbiyada umuminsoniy va milliy qadriyatlarining ustuvorligi;
- ijtimoiy tarbiyani tashkil etishda umumjamiyat va shaxs ehtiyojlari va qiziqishlarining inobatga olinishi;
- ijtimoiy tarbiyaning keng jamoatchilik tomonidan amalga oshirilishi;
- ijtimoiy tarbiyani tashkil etishda shaxsni har tomonlama rivojlantirish;
- ijtimoiy tarbiyaning ijtimoiy qarashlar birligi asosida tashkil etilishi;
- ijtimoiy tarbiyaning uzluksiz, izchil, tizimli va maqsadga muvofiq tashkil etilishi.

Itimoiy-pedagogik quyidagi bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lishlari lozim:

- ijtimoiy-axborot yordami (tarbiyachilarni ijtimoiy himoyalash, ularga psixologik, huquqiy va ma'naviy yordam ko'rsatish hamda qo'llab-quvvatlash, shuningdek, ijtimoiy yordamni tashkil etish borasidagi xizmatlar ko'rsatishga oid masalalar bo'yicha ota-onalarni axborotlar bilan ta'minlash, shuningdek, maktabgacha ta'lim muassasalarida ijtimoiy-pedagogik faoliyat yoritishda o'zlari ham ulardan foydalanishlari);

- ijtimoiy-huquqiy yordam (shaxs sifatida tarbiyalanuvchilar huquqlarini muhofaza qilish, turli toifa va jismoniy imkoniyatlarga ega bolalarining huquqlarini himoyalash, ularning muayyan huquqlardan foydalana olishlarini ta'minlashda ota-onalar bilan hamkorlik faoliyat yuritish);

- ijtimoiy jihatdan qayta tiklash borasidagi yordam (salbiy ijtimoiy ta'sirlarga duch kelgan tarbiyachilarni ixtisoslashgan markazlar, majmualar, jamg'armalar va boshqa muassasalarda tarbiyalanuvchilarni ruhiy, axloqiy, hissiy holati va salomatligini qayta tiklash xizmatlarini ko'rsatishda faol ishtirok etish);

- ijtimoiy-maishiy xizmat (ijtimoiy inqiroz yoqasida bo'lgan oilalarda yashovchi tarbiyalanuvchilar uchun maishiy shart-sharoitlarni yaxshilash);

- ijtimoiy-iqtisodiy yordam (ijtimoiy yordamga muhtoj boquvchisini yo'qotgan, otasi yoki onasiz (yoki vasiysiz) tarbiyalanuvchilarning vaqti-vaqti bilan ko'rsatiladigan moddiy yordam, qoplama yordam, nafaqalar bilan ta'minlanishlariga ko'maklashish);

- tibbiy-ijtimoiy yordam (kasal bolalarni parvarishlash va ularning salomatligini tiklash chora-tadbirlarini belgilashda maktabgacha ta'lim muassasasining shifokoriga ko'maklashish);

- ijtimoiy-psixologik yordam (tarbiyalanuvchilar mansub bo'lgan oila yoki kichik ijtimoiy muhitlarda qulay iqlimni yaratish);

- ijtimoiy-pedagogik yordam (tarbiyalanuvchilarning ota-onalar, tengdoshlarlar, tarbiyachilar bilan munosabatlarida yuzaga keluvchi ziddiyat va yo'l qo'yiluvchi xatolarning oldini olish).

Faoliyat maqsadi shaxsning har tomonlama (ijtimoiy, jismoniy, ma'naviy-axloqiy, aqliy) rivojlanishi uchun qulay shart-sharoitlarni yaratishga hissa qo'shishdan iborat bo'lgan tarbiyachilarning zimmalariga quyidagi vazifalar yuklangan:

- 1) bolalarning umumiy rivojlanishlarini nazorat qilish;
- 2) ularning sog'liklarini saqlash va salbiy ta'sirlardan muhofazalash;
- 3) bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash;
- 4) ularda ijobiy sifatlarni shakllantirish;
- 5) bolalarni ijtimoiy munosabatlarning faol ishtirokchisi sifatida shakllantirish.

Ular zarur vaziyatlarda ota-onalarga ham metodik yordam ko'rsatadilar. Metodik yordam tarbiyalanuvchilarga ta'lim berish va ularda ma'lum sifatlarni tarbiyalashda oilaning tarbiyaviy imkoniyatlaridan to'la foydalanishga oid pedagogik maslahatlarni berishdan iborat bo'lishi mumkin.

Tarbiyalanuvchilar tomonidan psixologik yo'nalishda tashkil etiluvchi ijtimoiy-pedagogik faoliyat ham muhim ikki jihat, ya'ni bolalarni ruhan qo'llab-quvvatlash hamda ularning xulqi, xatti-harakatlarida namoyon bo'layotgan salbiy odatlarni, shuningdek, jismoniy rivojlanishidagi nuqsonlarni bartaraf etish (tuzatish)ga qaratilgan harakatlarni aks ettiradi.

Tuzatish, ya'ni ularning xulqi, xatti-harakatlarida namoyon bo'layotgan salbiy odatlarni, shuningdek, jismoniy rivojlanishidagi nuqsonlarni bartaraf etish murakkab jarayon bo'lib, uning to'g'ri tashkil etilishi tarbiyachilardan pedagogik malaka, boy ish tajribasiga egaliknigina emas, shu bilan birga irodali, chidamli, sabr-bardoshli va mustahkam asab tizimiga ega bo'lishni taqozo etadi.

Demak, ijtimoiy munosabatlar tobora murakkablashayotgan, bola rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi omillar (ommaviy axborot vositalari orqali ijtimoiy axloqqa zid holatlarning namoyish etilishi, bolalar jinoyatchiligining ortib borishi, bolalar kuchini ekspluatatsiya qilinishi, ekologik xavfning kuchayishi natijasida turli yuqumli kasalliklarning ko'payishi, turli mintaqalarda urush

harakatlarining borishi va hokazolar) soni ortib borayotgan mavjud sharoitda bolalarni ijtimoiy munosabatlarga moslashtirish ehtiyoji yuzaga keldi. Maktabgacha ta'lim muassasalarida yo'lga qo'yiluvchi ijtimoiy-pedagogik faoliyat tarbiyalanuvchilarning umumiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi omillarning oldini olish va bartaraf etishda muhim ahamiyatga ega. Mazkur faoliyat bir necha yo'nalishlarda amalga oshirilib, ularning har birida aniq pedagogik vazifalar hal etiladi.

Xuddi shuningdek, har bir xodim bir paytning o'zida aniq mutaxassislik bo'yicha ish olib boruvchi belgilangan kasb vakili sifatida namoyon bo'ladi va yuqorida aniqlangan tamoyillar asosida individual shaxsiy sifatlarni uzatuvchisi sifatida aks etadi. Ijtimoiy pedagog uchun kasbiy zaruriy sifatlarning uch tuzilishli mavjud (1-rasm): 1. Umumiy (pedagog kasbi uchun). 2. Xususiy (aniq mutaxassislik uchun – ijtimoiy pedagog). 3. Shaxsiy (aniq pedagog uchun).

SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

1. Ijtimoiy-pedagogik faoliyat deganda nimani tushunasiz?
2. Ijtimoiy pedagog kasbiga izoh bering.
3. Ijtimoiy pedagog qanday kasbiy bilimlarga ega bo'lishi lozim?
4. Ijtimoiy-pedagogik faoliyat yo'nalishlarini bayon etng.
5. Ijtimoiy pedagogning kasbiy faoliyat sohalariga izoh bering.

Adabiyotlar:

1. Egamberdieva N.M. Ijtimoiy pedagogika. Darslik.T.2009
- 2.Mavlonova R.A., Voxidova N.X., Ijtimoiy pedagogika.O'quv qo'llanma.T.: Istiqlol 2009.
3. Salieva Z. Ijtimoiy pedagogika. O'quv qo'llanma. T.: Adabiyot uchqunlari. 2019
4. Галагузова М.А. История социальной педагогики. Учебное пособие.М. Владос. 2000.

Mavzu: Ijtimoiylashuv ijtimoiy pedagogik hodisa sifatida

Tayanch

so'zlar:

ijtimoiylashuv, omil, mexanizm, vosita, agent, sub'ektiv, ob'ektiv, jarayon, identifikatsiya, intelektuallashuv, megaomil, mikroomil, mezoomil, biologik, ijtimoiy muhit.

1. Ijtimoiylashuv tushunchasi va uning bosqichlari

“Ijtimoiylashtirish” tushunchasiga falsafiy lug'atda: “Jamiyatning muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun zarur bo'lgan namunali xulq, psixologik mexanizm, sotsial norma va qadriyatlarni o'zlashtirish jarayoni¹³”- deb, ta'rif berilgan bo'lsa, o'zbek tilining izohli lug'ati”da “ijtimoiylashmoq” tushunchasi “ijtimoiy tus olmoq” ma'nosini anglatilishi ko'rsatilgan.

Mazkur tushuncha ilk bora 1987 yili amerikalik sotsiolog F.G.Keddingsning “Ijtimoiylashuv nazariyasi” nomli kitobida “insonni jamiyat yashashga tayyorlash” ma'nosida qo'llanilgan bo'lib, u o'z ichiga quyidagilarni oladi:

Shaxs tomonidan ma'naviy, aqliy va jismoniy ideallar tizimining o'zlashtirilishi.

Ana shu ideallar asosida ma'naviy, aqliy va jismoniy qadriyatlarni shakllantirish.

¹³ Фалсафа: қомусий луғат (Тузувчи ва масъул муҳаррир Қ.Назаров). – Т.: Шарқ, 2004. – 496 б. ; 40-б.

Shaxsning ijtimoiy va jismoniy muhitga bo'lgan munosabatlarini shakllantirish.

Belgilangan o'rganilgan va shakllangan ideallarga, qadriyatlarga, yehtiyojlarga, munosabatlarga mos individual xulq-atvor tamoyillari, motivlari, strategiyasi, rejalari, dasturlarini shakllantirish.

Shakllangan ideallar, qadriyatlar, ehtiyojlar, munosabatlar.

Ijtimoiylashuv-shaxs tomonidan ijtimoiy va madaniy normalarning o'zlashtirilishi hamda u tomonidan turli ijtimoiy rollarning rivojlanishi. Ijtimoiylashuv jarayoni hayot davomida — insonning tug'ilishidan to keksalik davrigacha amalga oshadi. Ijtimoiylashuv jarayonida inson ko'p ijtimoiy me'yorlar va ijtimoiy rollarni o'rganadi, boshqalar bilan o'zaro muloqotga o'rganadi, bu jarayonda uning nafsi shakllanadi. Inson ijtimoiy mavjudotga aylanadi. Ijtimoiylashuvni kengaytirish va chuqurlashtirish faoliyat sohasi, muloqot sohasi va o'z-o'zini anglash sohasida yuz beradi.

Jamiyat qanday bo'lishidan qat'iy nazar shaxs ijtimoiylashuvi turli bosqichlarda amalga oshadi. Umumiy holatda bu bosqichlarni yosh davrlari bilan bog'lab ko'rsatish mumkin. Yoshni davrlashtirishning turli ko'rinishlari bor, ularning ayrimlarini ko'rib chiqamiz

Shveysariyalik psixolog J.Piaje bola rivojlanishini quyidagi davrlarga: 1) sensomotor intellekti - tug'ilgandan 2 yoshgacha; 2) operatsiyagacha tafakkur davri - 2 yoshdan 7 yoshgacha; 3) aniq operatsiyalar davri - 7, 8 yoshdan - 11, 12 yoshgacha; 4) rasmiy operatsiyalar davri; Frantsuz psixologi A.Vallon esa yosh davrlarini 1) xomilaning ona qornidagi davri; 2) impulsiv harakat davri - tug'ilgandan 6 oylikkacha; 3) his-tuyg'u davri (emotsional) - 6 oylikdan 1 yoshgacha; 4) sensomotor (idrok bilan harakatning uyg'unlashuvi) davri - 1 yoshdan 3 yoshgacha; 5) personologizm (shaxsga aylanish) davri - 3 yoshdan - 5 yoshgacha; 6) farqlash davri - 6 yoshdan - 11 yoshgacha; 7) jinsiy yetilish va o'spirinlik davri - 12 yoshdan -18 yoshgacha; Rus psixologi L.S.Vigotskiy esa: 1. Chaqaloqlik davri inqirozi. 2. Go'daklik davri - 2 oylikdan 1 yoshgacha. Bir yoshdagi inqiroz. 3. Ilk bolalik davri - 1 yoshdan 3 yoshgacha - 3 yoshdagi inqiroz.

4. Maktabgacha davr - 3 yoshdan 7 yoshgacha - 7 yoshdagi inkiroz. 5. Maktab yoshi davri - 8 yoshdan 12 yoshgacha - 13 yoshdagi inkiroz. 28 6. Pubertat (jinsiy yetilish) davri - 14 yoshdan 18 yoshgacha, 17 yoshdagi inqiroz davrlariga bo'lib, uni ta'riflab bergan.

Inson ijtimoiylashuvi jarayonida esa quyidagi yosh davrlarini boshidan kechiradi: go'daklik davri (tug'ilgandan 1 yoshgacha), ilk bolalik (1-3 yosh), maktabgacha bo'lgan davr (3-6 yosh), kichik maktab yoshi (6-10,11 yosh), kichik o'smirlik (10-12 yosh), katta o'smirlik (12-14 yosh), o'spirinlik davri (15-17 yosh), balog'at yoshi (18-23 yoshlar) , yoshlik (23-30 yosh), erta yetuklik (30-40 yosh), yetuklik (40-55 yosh), katta yoshlilik (55-65 yosh), qarilik (65-70 yosh), uzoq umr ko'rishlik (70 yoshdan yuqori).

Ba'zi bir maqomlar bizga tug'ilishimizdan beriladi. Inson maqomi jinsi, millati, tug'ilgan joyi, ism-sharifi va boshqa omillardan kelib chiqadi: o'g'il yoki qiz, aka yoki opa, jiyan, nabira, shuningdek, bobokalonlari bilan ham tanishishi mumkin. Bunday maqomlar tug'ma yoki berilgan deb ataladi. Boshqalari esa insonning o'zi mustaqil ravishda jamiyatda shaxsiy xarakterlariga ko'ra erishgani bilan aniqlanadi. Masalan, pedagog, vrach, muxandis maqomini inson kerakli kasbiy ta'lim yurtida o'qigani va diplom olgani uchun oladi. Bu xolda erishilgan yoki olingan maqom haqida gap yuritiladi.

Maqom insonning jamiyatda o'zini tutishini aniqlaydi. Ma'lum bir vaziyatlarda shaxs o'zini istaganicha emas, balki o'z maqomiga ko'ra tutadi. Atrofidagi insonlar undan bu vaziyatlarda muayyan intizomni kutadi, ya'ni inson muayyan bir rolni o'ynashga majbur. Shuning uchun, inson maqomidan kelib chiqqan kutilayotgan intizom ijtimoiy rol deb ataladi.

Jamiyatda nafaqat u (jamiyat) bilan kutilayotgan maqomlar, balki ijtimoiy me'yor va qadriyatlarga to'g'ri kelmaydigan maqomlar ham mavjud. SHuning uchun rivojlanish jarayonida bola pozitiv ijtimoiy rolni va shu bilan birga negativ rolni ham o'zlashtirishi mumkin.

Pozitiv rolli: oila a'zosi (ota va ona, buva va buvi, o'g'il yoki qiz, aka va singil, nevara va b.), jamoa a'zosi (o'quvchi, o'rtoq, do'st, yetakchi va b.), iste'mol chi

(insonga ovqat, kiyim, oyoq kiyim va b.), fuqaro (Vatanni sevadi, u bilan faxrlanadi, vatanparvar bo'lish), mutaxassis (o'qituvchi, vrach, iqtisodchi, muxandis va b.).

Ijtimoiylashuv mexanizmlari. Insonning ijtimoiylashuv jarayoniga turli omillardan tashqari, shartli ravishda aytilganda “mexanizmlar” ham ta'sir o'tkazadi. Ijtimoiylashuv “mexanizm”i xususida turli qarashlar mavjud. Frantsiyalik ijtimoiy psixolog *Gabriel Tard bu mexanizmni taqlid*, Amerikalik olim *Uri Bronfenbrenner* “rivojlanib boruvchi moslashuvchanlik,” *V.S. Muxina* esa “o'xshashlik” deb qaraydi.

Insonning ijtimoiylashuvi turli omillar, agentlar bilan hamkorlikda va bir qator mexanizmlar asosida amalga oshadi. Frantsuz olimi Gabriel Tard amerikalik Uri Bronfenbrenner, rus olimlari V.S.Muxina va A.V.Petrovskiylarning tadqiqotlari ijtimoiylashuv mexanizmlariga turli yondoshuvlarni keltirib chiqaradi. Mavjud ma'lumotlarning umumlashtirilishi quyidagi mexanizmlarni alohida ajratib ko'rsatish imkonini beradi:

Imprinting mexanizmi (imprinting) - bu shaxsning xususiyatlarning refleksi va bilinish darajalari unga ta'sir qiladigan muhim narsalardan. Imprinting sodir asosan chaqaloqlik davrida. Biroq, hatto keyinchalik yoshi bosqichlari, u har qanday qo'lga mumkin tasvirlar, sezgilar va boshqalar. SHunday qilib, travmatik tajribasi yerta yoki oldindan orttirgan- maktab bolaligi (6 yilgacha) - tahqirlash, suiiste'mol qilish va hokazo. - hissiy sohada o'z izini qoldirish insonning "kechiktirilgan ta'siri" bo'lishi mumkin zo'ravon yoki agressiv xatti - harakatlarga, hissiy sovuqqonlik va boshqalarga. Yana bir misol, o'smirlik davrida qo'lga olingan "go'zal xonim" obrazi yoki o'smirlik (va ba'zan ilgari) mumkin ayollar bilan normal munosabatlarga aralashish va suprga salbiy tasir qiladi

Taqlid – biror-bir “namuna”ga o'xshash uchun harakat qilish. Bu holat insonning ijtimoiy tajriba to'plashining ixtiyoriy va asosan ixtiyorsiz yo'llaridan biridir. Taqlid o'zboshimchalik va ixtiyorsiz quyidagi har qanday misollar va xulq-atvor namunalaridan uning atrofida odamlar bilan o'zaro uchrashuvlar (birinchi

navbatda muhim shaxslar bilan), shuningdek, ommaviy axborot vositalari tomonidan taklif yetiladi.

Identifikatsiya hissiy va shaxs tomonidan me'yorlar, munosabatlar, qadriyatlar, xulq-atvorni o'zlashtirishning kognitiv jarayoni bilan o'zaro o'z sifatida modellari muhim shaxslar va mos yozuvlar guruhlarini.

Ko'zgu-bu ichki dialog biror kishi muayyan deb hisoblaydi, baholaydi, qabul qiladi yoki rad yetadi jamiyatning turli institutlariga, oilaga xos qadriyatlar, tengdoshlar, muhim shaxslar va boshqalar.d. aks yettirish mumkin bir necha turdagi ichki dialog bo'ling: o'rtasida turli inson jondan, real yoki o'ylab shaxslar bilan va hokazo. Tafakkur yordamida inson shakllanishi va uning xabardorligi va tajribasi natijasida o'zgargan u yashayotgan voqelik, uning bu voqelikdagi o'rni va o'zi.

Ijtimoiylashuvning an'anaviy mexanizmi (spontan) shaxs tomonidan xulq-atvor normalari, standartlari, munosabatlarining o'zlashtirilishini, oilasiga xos bo'lgan stereotiplar va uning yaqin atrof-muhit (qo'shni, do'st, va hokazo.).

Ijtimoiylashuv funktsiyalarining shaxslararo mexanizmi sub'ektiv muhim bilan inson o'zaro jarayoni uning uchun shaxslar. Bu psixologik mexanizmi asoslangan hamdardlik tufayli interpersonal uzatish, aniqlash, va hokazo. Muhim shaxslar ota-ona bo'lishi mumkin (har qanday yoshda), har qanday hurmatli kattalar, o'z tengdoshi do'st yoki qarama-qarshi jins, va hokazo. Tabiiyki, muhim shaxslar a'zo bo'lishi mumkin turli tashkilotlar va guruhlar bilan bir kishi o'zaro ta'sir qiladi va agar ular tengdoshlar bo'lsa, ular ham bo'lishi mumkin bir yosh subculture a'zolari. Biroq, bu odatiy hol yemas guruhlar va tashkilotlarda muhim shaxslar bilan muloqot qilish bir kishi ta'sir bu guruh yoki tashkilotning o'zi unga tegishli bo'lgan narsalar bilan bir xil yemas. SHuning uchun, ijtimoiylashuvning shaxslararo mexanizmini ajratib ko'rsatish tavsiya etiladi muayyan bir.

Insonning ijtimoiylashuvi, ayniqsa, bolalar, o'smirlar, yoshlar erkaklar, qizlar, yuqorida aytilganlarning yordami bilan sodir bo'ladi zikr mexanizmlari. SHunday qilib, qishloq, kichik shahar, qishloq sharoitida, shuningdek katta shaharlarda kam

ta'minlangan oilalar, an'anaviy mexanizmi muhim rol o'ynashi mumkin. Katta shahar sharoitida, institutsional va stilize mexanizmlar ayniqsa aniq ishlaydi. Aniq introvert tipdagi odamlar uchun (ya'ni, o'z-o'zini so'riladi, haddan tashqari tashvishli, self-tanqidiy), o'zlik mexanizmi eng muhim bo'lishi mumkin. Te yoki boshqa mexanizmlar turli jihatlarida boshqa rol o'ynaydi ijtimoiylashuvning. SHunday qilib, agar biz dam olish, moda haqida gapiradigan bo'lsak, keyin stilize qilingan mexanizm odatda yetakchi hisoblanadi va turmush tarzi ko'pincha an'anaviy mexanizm yordamida shakllanadi.

2. SHaxs ijtimoiylashuvining quyidagi omillari

Ijtimoiylashuv omillari. Ijtimoiylashuv bolalar, o'smirlar, yoshlarning rivo anishiga ta'sir qiluvchi ko'p sonli shart-sharoitlar bilan o'zaro munosabat jarayonida yuzaga keladi. Insonga ta'sir qiluvchi bu sharoitlar omil deyiladi. (1 –shakl)

Megoomillar - kosmos, yer shari va planetalar

Makroomillar – inson yashaydigan mamlakat, jamiyat, davlat hamda dunyoviy planetar jarayonlar – ekologik, demografik, iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy va b.

Mezoomillar – etnik ko'rsatmalarni shakllantirish, shaxsning milliy hayot va etnikaro munosabatlarning u yoki bu xollarini qabul qilishi, insonlarning o'z eposi (halqi) tarixi va hozirgi hayoti haqida qarashlari va fikrlari; bola yashaydigan va

rivojlanadigan mintaqaviy shart-sharoitlarning ta'siri; yashaydigan joy turi (shaxar, tuman markazi, qishloq); ommaviy kommunikatsiya vositalari va b.

Mikroomillar — yaqingina makonni va ijtimoiy muhitni tashkil qiladigan oila, ta'lim muassasalari, tengdoshlar guruhi va b. mana shu yaqingina muhitni, ya'ni bola o'sadigan muhitni sotsium yoki mikrosotsium deb atashadi.

Savol va topshiriqlar

1. Ijtimoiylashuv tushunchasining kelib chiqishi va jamiyat uchun zaruriy jarayon ekanligini tavsiflang.
2. Ijtimoiylashuv vositalarini tavsiflang.
3. Ijtimoiylashuv agentlari va mexanizmlarini gapirib bering.
4. Ijtimoiylashuv omillarini tavsiflang.

Adabiyotlar:

1. Egamberdieva N.M. Ijtimoiy pedagogika. Darslik.T.2009
2. Mavlonova R.A., Voxidova N.X., Ijtimoiy pedagogika.O'quv qo'llanma.T.: Istiqlol 2009.
3. Salieva Z. Ijtimoiy pedagogika. O'quv qo'llanma. T.: Adabiyot uchqunlari. 2019
4. Галагузова М.А. История социальной педагогики. Учебное пособие.М. Владос. 2000.

Mavzu: Ijtimoiy-pedagogik faoliyatda texnologiyalar

Tayanch tushunchalar: texnologiya, tushuncha, metod, tadqiqot yo'li, nazariya, ta'limot, ob'ekt.

1. Ijtimoiy - pedagogik texnologiya tushunchasi va uning mohiyati

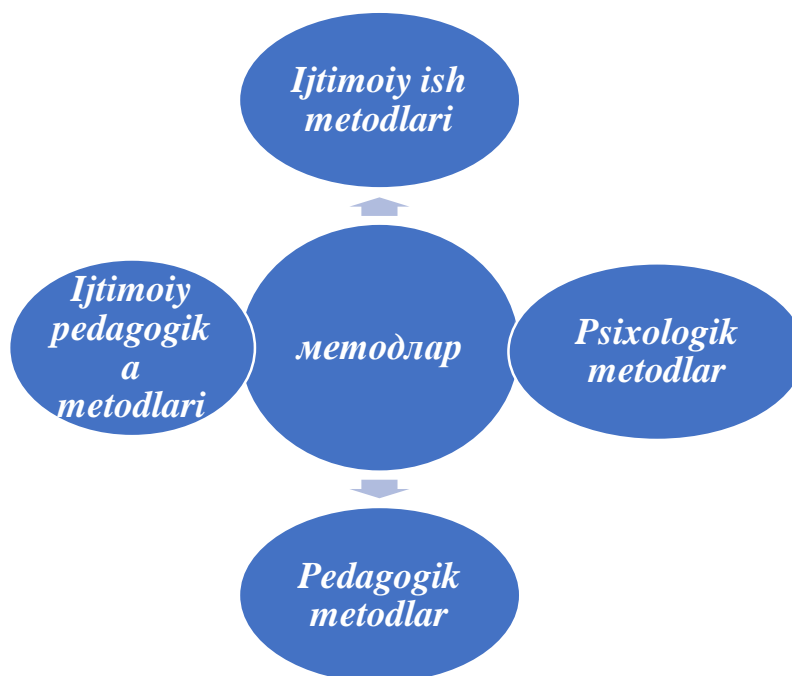
Metod (lotincha-metod-as-yo'l so'zidan) tadqiqot yo'li, nazariya, ta'limot ma'nolarini anglatib, o'rganilayotgan ob'ektning mohiyati va qonuniyatlaridan kelib chiqib, borliqni amaliy va nazariy o'zlashtirish usullari hisoblanadi. Ijtimoiy pedagogika fani pedagogikaning bir sohasi sifatida, pedagogikada qo'llanadigan tarbiyalash va o'qitishning an'anaviy metodlariga tayanadi. Ijtimoiy pedagog

metodlar orqali bolaning ongi, xulqi xis-tuyg'ulariga maqsadga muvofiq ta'sir o'tkazishi, hamda uni o'rab turgan ijtimoiy muhitga ta'sir etishi mumkin.

Metodlar — bolaning ijtimoiylashish jarayonida hamkorlik qiluvchi, pozitiv ijtimoiy tajriba to'plashida yordam beruvchi ijtimoiy pedagog va bolaning o'zaro bog'liq xatti-xarakatlari usullaridir. Ijtimoiy pedagogika ham pedagogikaning eng yangi sohalaridan biri ekanligini nazarda tutsak, uning metodlar tizimi xaqida gapirishga juda erta.

SHuning uchun ijtimoiy pedagog o'z amaliy faoliyatida pedagogika, psixologiya va ijtimoiy ishdagi metodlardan keng foydalanadi. Ijtimoiy pedagog o'z kasbiy faoliyatini bajarish uchun aloxida usullardan tashkil topgan metodlarni egallashi kerak. Metodlar, usullar va vositalar bir-birlari bilan shunday bog'liqlik, ular ayrim xolatlarda vositalar rolini ham bajarishi mumkin.

Ijtimoiy pedagog tomonidan qo'llaniladigan asosiy metodlar quyidagicha tasnif etiladi.

1. Ijtimoiy ish metodlari. Bunga ijtimoiy tashxis metodlari (interv'yu, monitoring, sotsiologik savol-javob ishlari, ekspertizadan o'tkazish va x. k). Ijtimoiy reabilitatsiya metodlari (mehnat terapiyasi, guruxli terapiya va x. k.) kiradi.

2. **Psixologik metodlar.** Bular psixodiagnostika (intellekt va qobiliyatlarni aniqlovchi testlar savol-javoblar, loyixa testlari, sotsiometriya), psixokorreksiya (psixogimnastika treninglar, psixologik konsultatsiyalar berish) kiradi.

3. **Pedagogik metodlar** (pedagogik tajriba, pedagogik nazorat, ta'lim-tarbiya berish metodlari).

4. **Ijtimoiy pedagogika metodlari** (ijtimoiy tarbiya, ta'sir ko'rsatish, ijtimoiy pedagogika hamkorlik qilish va x. k).

Ko'rib chiqilgan metodlar ijtimoiy pedagogikada aloxida emas, balki bir-biri bilan bog'liq holda qo'llaniladi.

O'z kasbining xususiyatlarini o'rganib chiqqan ijtimoiy pedagog oldida bu bilimlarni bolalar ijtimoiylashuvida, ularni deviant xulq-atvorini oldini olishda ularga ularga yordam berish jarayonida amaliy tadbiq etish muammosi ko'riladi. Bu muammoni hal qilish uchun ijtimoiy pedagogik faoliyat metodlari va texnologiyalarini bilish zarur. Avvalambor bu tushunchalarning ta'rifini aniqlab olish lozim. Olimlarning fikricha ijtimoiy pedagogik amaliyotidagi metodlar-bola ijtimoiylashuvi yoki reabilitatsiyasiga yordam beruvchi ijobiy ijtimoiy tajriba to'planishini ta'minlovchi ijtimoiy pedagogik va bolaning o'zaro bog'liq faoliyati bo'lganligi uchun ijtimoiy pedagogika metodlari haqida gapirish hali erta. Ular hozir shakllanish bosqichidalar. SHuning uchun ijtimoiy pedagog o'z amaliy faoliyatida pedagogika, psixologiya va ijtimoiy ishda qo'llanayotgan metodlardan foydalanadi.

Ijtimoiy pedagogika o'zining maqsad va vazifalarini amalga oshirishda quyidagi tadqiqot metodlaridan keng ko'lamda foydalanadi;

- umumantiquiy metodlar (analiz, sintez, umumlashtirish, qiyoslash, modellashtirish, loyihalash)

- umumpedagogik metodlar (kuzatish, suxbat; tajriba; manbalarni o'rganish; qayta ishlash, umumlashtirish)

- xususiy pedagogik - psixologik metodlar (individual va guruhli o'rganish, hurmatlash, tushuntirish, ijobiy fazilatlariga tayanish, ijtimoiy fikrlarni hisobga olish, tashxislash ekspert xulosalarini hisobga olish);
- tarixiy metodlar tarixiy qiyoslash, genetika, strukturaviy (alohida belgilar, shartli guruhlar) tarixiy manbalarni o'rganish;
- sotsiologik metodlar (anketa, so'rovnomalar, intervyu olish, sotsiometrik, biografik, monitoring, test topshiriqlari, modellashtirish);
- matematik – statistik (tahlil, natijalarni qayd etish, tekshirish).

Metoddan tashqari ijtimoiy pedagogikada “usul” va “vositalar” tushunchalari qo'llaniladi. usul metodning ifodasi sifatida tushunilib, metodga nisbatan xususiy, bo'ysunuvchan xarakterga ega. Aslida har bir metod amaliyot tomonidan to'plangan, nazariya tomonidan umumlashtirilgan usullar majmuasi orqali amalga oshiriladi.

Ijtimoiy pedagogning u yoki bu usulni qo'llashi aniq ijtimoiy pedagogik vaziyatga, bola xulq-atvoriga, zahiradagi usullarga bog'liq. Vosita usul va metoddan ko'ra kengroq tushuncha hisoblanadi. Chunki usul va metod faqatgina muayyan holatlarda vosita vazifasini bajarishlari mumkin. Vositalar-ijtimoiy pedagog tomonidan oldiga qo'yilgan maqsadga erishishi uchun qo'llanadigan moddiy, emotsional, aqliy va boshqa shartlar majmuasidir. Vositalar o'z mohiyatiga ko'ra faoliyat usullari hisoblanishmaydi, faqatgina biror-bir pedagogik maqsad (masalan, o'yin, suhbat, disput, konferentsiya, trening va boshqalar)ga yetishishi uchun qo'llanilganida faoliyat usuliga aylanishadi.

Ba'zi olimlar ijtimoiy pedagogika metodlarini umumiy pedagogika metodlariga mos qilib tasniflashadi: ishontirish, talab qilish, hikoya suhbat, bahs, jazolash va maqtash. Biroq ijtimoiy pedagogika xususiyatlarini qamrab oluvchi metodlar tasnifi quyidagi ko'rinishga ega:

SHunday qilib, ijtimoiy pedagogik faoliyat metodikasi ijtimoiy pedagogik faoliyat shakllari, metodlari, vositalari va nazorati mazmunining majmuasi

hisoblanadi. Turli metodlarning maqsadga muvofiq birikishi ijtimoiy pedagogik texnologiyaning mohiyatini tashkil qiladi.

“Ijtimoiy pedagogik texnologiyalar” tushunchasi “Pedagogik texnologiya” va “Ijtimoiy texnologiya” tushunchalaridan kelib chiqqan.

Ijtimoiy pedagogik texnologiya ijtimoiy pedagogik faoliyat metodlari va usullari majmuasidir.

Ijtimoiy pedagogning aralashishni talab qiluvchi har qanday muammoni hal qilish unga tashhis qo'yishdan boshlanadi. Tashhis qo'yish axborot taxlili, to'plash va tizimlashtirishdan iborat. Keyingi bosqich bu muammoni hal qilish yo'llarini qidirish bo'lib, buning uchun tashhis asosida maqsad qo'yiladi va unga muvofiq faoliyatning aniq vazifalari belgilanadi.

Ijtimoiy pedagog qanday texnologiyani qo'llashga ko'ra shunga mos tushuvchi faoliyat metodlari va shakllarini tanlaydi. Ish yakunlanganidan so'ng ijtimoiy pedagog bola muammosi qanchalik to'g'ri hal qilinganiga baho berishi lozim.

Ijtimoiy pedagogik texnologiyalar tasnifi

Tasnif asosi	Ijtimoiy texnologiyalar turlari
1) Qo'llanishi sohasi	Global Universal Mintaqaviy
2) Ob'ektlar	Guruh Jamo'a
3) Hal qilinayotgan vazifalar xarakteri	Individual Tashkiliy Informatsion Innovatsion ijtimoiy modellashtirish
4) Metodlarni o'zlashtirish sohasi	

5) ijtimoiy ish yo'nalishlari	ijtimoiy bashorat berish Sitsial-tibbiy Ijtimoiypsixologik ijtimoiy pedagogik ijtimoiy pedagogik profilaktika ijtimoiy pedagogik qo'llab-quvvatlash ijtimoiy rivojlanishi vaziyatini ijtimoiy pedagogik to'g'irlash Bolalikni ijtimoiy himoyasi Bolalar va o'smirlarning ijtimoiy pedagogik reabilitatsiyasi ijtimoiy tashhis qo'yish Ijtimoiy profilaktika Ijtimoiy nazorat Ijtimoiy reabilitatsiya Ijtimoiy adaptatsiya Ijtimoiy patronaj Ijtimoiy ta'minot Ijtimoiy terapiya Ijtimoiy maslahat berish
-------------------------------	---

Ijtimoiy pedagogik texnologiyasini qo'llashning misoli sifatida muammoni o'smir bilan ishlash texnologiyasini keltirsak bo'ladi.

Maslahatga tayyorgarlik	Aloqa o'rnatish	Vaziyatni o'rganish	Maqsad qo'yish	Hal qilishni izlash	Xulosa
Professional pozitsiyani ishlab chiqish, ichki diolog-konsultatsiyaga ko'ndirish,	Ishonchli munosabat, qo'llab-quvvatlash, inoiko, sinonim savollar, rezyume (umumlashtiril	Nima? Qiyinchiliklar va ularning sabablarini tahlil qilish. Qanday? a) tahlilning informatsion	Sen nimaga erishmoqchisan? Sen nimani olmoqchisan? Bu senga nima uchun	Axborot berish, onologiya metodi, mantiqiy asoslash. Aniq istak. Parodoksa	Savol: bizda qanday o'zgarishlar bo'ldi? Mijoz tomonidan natijalar

o'smirlar bilan ishlayotgan psixologlar talablarini tahlil qilish	gan savol), mavzuni o'zgartirish, o'zgaruvchan savollar, mijoz hissiyotlarini tushunish, mijoz va psixolog xis-tuyg'ularining verballashuvi, holatlar tavsifi. Metafora	-kognitiv parametrlari b) motivatsion parametrlari v) operatsion (malaka, qobiliyatlar) g) emotsional energetik (his-tuyg'u, temperament) d) xarakter va xulq-atvor jihatlari	kerak? Sen o'zingni kelajakda qanday his qilishni xohlaysan? kabi savollarni berish. Maqsadni shakllantirish: reallik, jalb etishlik, aniqlik, tekshirish	l instruksiyalar. a. Emotsional zararlanish. Relaksatsiya. Vaziyat tahlili. Ichki muzokaralar. SHaxsiy tarix transformatsiyasi. Ijtimoiy muammolar. Maqsadga intilish. Rolli ijro. Ijobiy kayfiyat.	sarhisobi, o'zgarishlarini parametrlariga qarab tahlil qilish inson nimaga erishmoqchi, u qanday munosabatda bo'ladi (keskinlik darajasining o'zgarishi, energiya paydo bo'lishi). U nima biladi? (tasavvur, fikr, o'zgarishi)
---	---	---	--	---	--

Trening ijtimoiy pedagogikaning keng tarqalgan va samarali texnologiyalardan biri hisoblanadi. Ijtimoiy pedagogik trening-jamoaviy ish olib borishning faol metodlariga asoslangan pedagogik ta'sir ko'rsatishdir. Bu tashkillashtirilgan muloqatning maxsus turi bo'lib, uning davomida shaxs rivojlanishishi, kommunikativ malakalar paydo bo'lishi, psixologik yordam ko'rsatish masalalari hal qilinadi. Mashg'ulotlar davomida o'smirlarda ichki qurilmalar almashuvi sodir bo'ladi, bilimlar kengayadi, o'ziga va atrofdagilarga ijobiy munosabat tajribasi shakllanadi.

Trening mashg'ulotlari paytida har bir o'smirda g'amxo'rlik ko'rsatiladi. U boshqalarning yordamiga tayanishi mumkin. SHuning uchun turli muomala stillarini sinab ko'rish, odamlararo ishonishni o'rganishi, avval unga xos bo'lmagan kommunikativ malaka va ko'nikmalarni o'zlashtirishga qodir. Bu mashg'ulotlar jamiyatda yanada faol hayotga tayyorlaydi. ijtimoiy pedagogik

trening guruhining vazifasi har bir ishtirokchiga o'zini individual vositalar bilan namoyon qilishga yordam berishdir. Biroq buning uchun o'z-o'zini anglab olishi lozim.

SHaxs o'z-o'zini tarbiyalashni quyidagi yo'nalishlar bo'yicha amalga oshiradi:

- 1) o'z "men"ini boshqalar bilan qiyoslash orqali qabul qilish, ya'ni inson boshqalar chetdan kuzatish qulayligi uchun bundan foydalanadi. Bu esa o'zini guruhning boshqa a'zolari bilan qiyoslashga ajoyib imkoniyat yaratadi.
- 2) O'zini boshqalarning qabul qilishlari orqali qabul qilish, ya'ni atrofdagilar berayotgan ma'lumotlarni qayta munosabat asosida ishlatish. Bu atrofdozlarning so'zlari, xis-tuyg'ulari, xulq-atvor reaksiyalari orqali o'ziga bo'lgan munosabatini bilib olishga yordam beradi.
- 3) O'zini faoliyat natijasi orqali qabul qilish, ya'ni inson nima qilganiga baho berish. O'z-o'zini baholashning bu usuli o'z imkoniyatlari haqidagi fikrni mustahkamlaydi.
- 4) O'zini tashqi qiyofa bahosi orqali qabul qilish.

SHaxsning rivojlanishiga imkon yaratuvchi trening maqsadlari:

- a) ishtirokchilarning ijtimoiy masuliyatini oshirish, ularning boshqalar bilan faol munosabatga kirishish qobiliyatini o'stirish.
- b) o'smirlarning faol ijtimoiy pozitsiyasini shakllantirish va o'z hayotlarida o'zgarish sodir eta olish qobiliyatini rivojlantirish.
- v) psixologik madaniy darajasini ko'tarish.

Treningning asosiy tamoyillari:

1. Ishtirokchilarning o'zaro hurmati va ishonchiga asoslangan to'laqonli shaxslararo muomala.
2. Doimiy qayta aloqa, ya'ni ishtirokchi boshqa ishtirokchilar xatti-harakatlariga baho beruvchi ma'lumotlarni olishi.
3. O'z-o'ziga tashhis qo'yish .

4. Rivojlanishning optimallasuvi.
5. Aqliy va emotsional sohalarning uyg'unlashuvi.
6. Trening va uning alohida mashg'ulotlarida ixtiyoriy qatnashish.
7. Guruh dinamikasiga yordam beruvchi guruhning doimiy tarkibi.
8. Yakkalik.
9. Mikrogruphlarda ishlash imkonini beruvchi erkin hudud.

Texnologiyalarni ijtimoiy pedagogik faoliyatiga joriy qilish mablag'ni iqtisod qilish ijtimoiy pedagogik faoliyatni ilmiy asosda tashkil qilishni ta'minlaydi, ijtimoiypedagog oldida turgan vazifalarni hal qilishning effektivligiga yordam beradi. Ijtimoiypedagog texnologiyalar ijtimoiy pedagogning keng ko'lamdagi vazifalari-tashhis qo'yish, ijtimoiy profilaktika, ijtimoiy adaptatsiya va ijtimoiy reabilitatsiyani yechishga yordam beradi.

Savollar:

1. Ijtimoiy pedagogik faoliyat metodikasiga ta'rif bering?
2. Ijtimoiy pedagogik texnologiya mohiyatini ochib bering?
3. Ijtimoiy pedagogik faoliyat metodlari va texnologiyalarini tasniflang
4. Ijtimoiy pedagogik trening o'tkazish xususiyatlarini aniqlang?

Adabiyotlar:

1. Egamberdieva N.M. Ijtimoiy pedagogika. Darslik.T.2009
2. Галагузова М.А. История социальной педагогики. Учебное пособие.М. Владос. 2000.
3. В.Утёмов, М.Зиновкина, П.Горев. Креативная педагогика. – М., “Юрайт”. 2019
4. Mavlonova R.A., Voxidova N.X., Ijtimoiy pedagogika. O'quv qo'llanma.T.: Istiqlol 2009.

Mavzu: Ijtimoiy tarbiya

Tayanch so'zlar: qiyin, «tarbiyasi og'ir», bolalar, pedagog, qarovsiz, jamiyat, beqaror, axloqli, irodasi bo'sh, pedagogik ta'sir.

1. «Tarbiyasi qiyin» yoki «tarbiyasi og'ir» bolalarning kelib chiqish sabablari va ular bilan olib boriladigan ishlar

«Qiyin» yoyinki «tarbiyasi og'ir» bolalar esa pedagogik jihatdan qarovsiz qoldirilgan bolalardir. «Qiyin bolalar» - jamiyatga zid yo'nalishdagi, beqaror axloqli, irodasi bo'sh, pedagogik ta'sirga doim qarshilik ko'rsatib keluvchi yoshlardir. «Qiyin» bolalar o'quvchilarning kam qismini tashkil etsa ham ular o'quv-tarbiyaviy ishlarda barqarorlikka jiddiy to'siq bo'ladilar. Ular maktabda va undan tashqarida (oilada, ko'chada, dam olish joylarida va x. k.) tartibsizlikni vujudga keltiruvchilar hisoblanadi.

«Tarbiyasi qiyin» yoki «tarbiyasi og'ir» bolalar bilan olib boriladigan ishlar nazokat, individual yondashuvni talab etadi. Bu yondashuv birinchidan bolaga e'tibor bilan, xayrixona munosabatni, ikkinchidan uning ijobiy fazilatlariga tayanishni va uchinchidan uning axloqiy kuchlari, potentsional imkoniyatlariga ishonishni nazarda tutadi.

«Tarbiyasi qiyin» yoki «tarbiyasi og'ir» bolalarning kelib chiqishining ijtimoiy-pedagogik va psixologik sabab va omillarini besh guruhga ajratish mumkin:

- 1) noqulay oilaviy muhit, ota-onalari o'rtasidagi ziddiyatli vaziyatlar;
- 2) o'qishga bo'lgan qiziqishning pasayib ketishi va shu munosabat bilan o'qishdan sovishi (60-70 % voyaga yetmagan jinoyatchilar bir sinfda ikki yil o'qigan);
- 3) ijtimoiy faolligi past va maktab jamoasida noqulay xolat mavjud;
- 4) mikromuhitning salbiy ta'siri, salbiy referent guruh ta'siri;
- 5) biror faoliyat yuzasidan o'z moyilligini, qiziqishini namoyon qilish imkoniyati bo'lmasligi.

Ular qatorida o'qituvchi tomonidan qo'y qo'yiladigan xatolar ham bo'lib, ularning ayrimlarini ko'rib chiqamiz.

O'qituvchi yo'l qo'yadigan birinchi xato - o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini bilmaslik yoki e'tiborga olmaslikdir.

Ikkinchi xato - bolalarda ro'y berayotgan fikrlash jarayonlarining o'ziga xos xususiyatini yetarlicha hisobga olmaslik, ularning bilimlarini o'zlashtirish

surhatiga ortiqcha baho berish, o'quv jarayonida o'rtacha o'quvchiga qarab ish yuritish, bolalardan har birining nerv sistemasi xususiyatini e'tiborga olmaslikdir.

Pedagogik xatolarining keyingi tipi – qiyin o'quvchiga nisbatan salbiy fikrda bo'lishdir. Pedagogik jihatdan salbiy noto'g'ri fikrda bo'lish o'qituvchining o'quvchi, uning qobiliyatlari va imkoniyatlari haqidagi oldindan shakllangan, barqaror, taxminlarga asoslangan, soxta fikrlaridir. o'qituvchining salbiy fikrda bo'lishi odatda sub'ektiv bo'lib, ishning xaqiqiy ahvoliga javob bermaydi va insoniy munosabatlarga to'g'ri kelmaydi, u o'quvchining xulq-atvoriga salbiy ta'sir etadi, uzoq davom etadigan mojarolarga olib keladi.

Tarbiyaviy ishlarni olib borishdagi to'rtinchi xato pand-nasixatlardan iborat bo'lib, u ba'zi o'qituvchilarning darslarida tez-tez qo'llanib turiladi. Turli xil tarbiyaviy tadbirlarning yuzaki, nomigagina o'tkazilishi bolalarning passiv tinglovchi va oddiy ijrochilarga aylanishiga majbur etadi.

O'qituvchilar tomonidan yo'l qo'yiladigan yana bir xato tarbiyada o'quvchilarga umumiy ta'sir ko'rsatish, ularning faoliyatini xulq-atvorini biror tomonga yo'naltirish bilan cheklanish, ularda talab etiladigan xususiyatlar va sifatlar o'z-o'zicha har qanday izchillikda va birlikda shakllanadi degan soxta tasavvurlardir. Keng tarqalgan xatolardan yana biri shundan iboratki, pedagog o'zini, o'zining shaxsiy ta'sirini asosiy tarbiyaviy vositasi deb hisoblaydi. Bunda u tarbiyalanuvchilar tomonidan bajariladigan ishlar, bu ishlar mazmunining to'laqonliligi, ularning bolalarning invidual xususiyatlari va imkoniyatlariga muvofiqligi asosiy tarbiyaviy omil ekanligini mutlaqo unutib qo'yadilar. Tarbiyalanuvchilarni emas, balki tarbiyachi faoliyatini rejalashtirish kerakligi ham shundan kelib chiqadi.

Va nixoyat, bolalar bilan olib boriladigan ishlardagi yana bir xato ayrim pedagoglarning «qiyin» bolalar taqdiriga beparvoligidir. O'qituvchining qo'rsiligi o'quvchining o'qituvchidan umuman maktabdan uzoqlashishiga sabab bo'ladi.

O'qituvchilarning tarbiyasi qiyin bolalar bilan ishlash uchun tizimli shaxsiy bilimlardan xabardor bo'lishi, axloqiy psixologik, nazariy va amaliy tayyorgarlikka ega bo'lishi talab etiladi.

Bunday bolalar bilan ish olib borganda quyidagilarga e'tibor berish kerak:

– o'quvchi shaxsiga salbiy ta'sir etuvchi sabablarning oldini olishga, bola huquqlarining buzilishi natijasida o'quvchi tarbiyasining qiyinlashuviga olib keluvchi sabab va sharoitlarni yo'qotishga;

– butun tarbiya jarayonini tuzatishga va normallashtirishga: a) bolaning rivojlanishidagi salbiy tomonlarni to'xtatish va barcha salbiy ta'sirlarni yengib o'tish (tuzatish va qayta tarbiyalash vazifalari); b) ancha yuqori daraja axloqiy, ijtimoiy barqaror va garmonik rivojlangan shaxsni tarkib toptirish. Uning asosida xaqiqat, to'g'rilik, yaxshilik go'zallik, mashuliyat, ong va xatti-harakat birligi yotadi.

O'qituvchi muntazam ravishda kasbiy mahoratini oshirishi zarur.

Bu o'rinda:

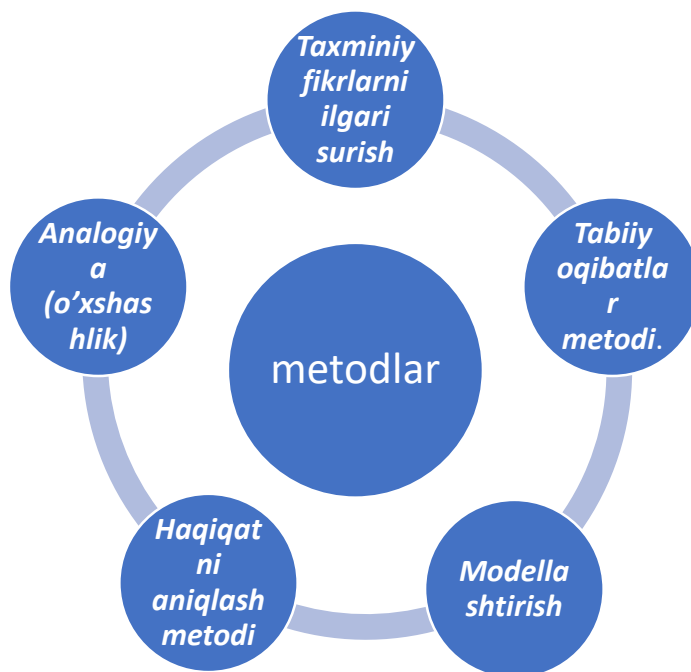
a) psixologik – pedagogik adabiyotlarni muntazam ravishda o'qib borish;

b) har bir pedagogning tashabbuskorligi va faolligini oshirishga yordam beruvchi ijodiy muhit yaratish;

v) metodik seminarlar va fan seksiyalari tashkil etish asosiy yo'llardan hisoblanadi.

2. Oilada «tarbiyasi qiyin» yoki «tarbiyasi og'ir» bolalar bilan ishlash

Adabiyotlarni o'rganish asosida oilada «tarbiyasi qiyin» yoki «tarbiyasi og'ir» bolalar bilan ishlashda quyidagi metodlar qo'llanilishi aniqladi.

Haqiqatni aniqlash metodi qayta tarbiyalashning asosiy metodi sifatida namoyon bo'ladi. Ota-onalar hamma narsani tushunib olish, to'g'ri qaror qabul qilish uchun xaqiqiy voqealarni, bola yo'l qo'ygan nojo'ya ishning xaqiqiy manzarasini aniqlash juda muhimdir.

Modellashtirish. Ota-onalar bolaning hamda voqeaning boshqa ishtirokchilarining xatti-harakatlari va qilgan nojo'ya ishlarining ketma-ketligini tiklaydilar: ro'y bergan voqeaning barcha tafsilotlarini, uning qanday bo'lganligini tavsiflab berishni so'raydilar, unisi nima degan-u, bunisi nima deganini surishtiradilar. Bu voqea ishtirokchilaridan har birining, shu jumladan bolasining ham, aybdorlik darajasini aniqlashga imkon beradi.

Bolaning axloqini genetik tahlil qilish. Bunda bolaning javobgarlikdan qochishga bo'lgan barcha urinishlari, tipik vaziyatlardagi axloqining o'ziga xos xususiyatlari esga olinadi, uning tasodifiy ishlari bilan harakterli fehl-atvori o'rtasidagi mantiqiy bog'liqlik aniqlanadi. Bu boladagi kamchilik mustaxkamlangan yoki mustaxkamlanmaganligini, qanday choralar ko'rish mumkinligini tushunib olishga yordam beradi. Ota-onalar ko'pincha: «Hech qachon o'g'lim shunday ish qilishi mumkin deb o'ylamagan edim!», – deydilar. Bu ularning bolaning avvalgi nojo'ya ishlari, bir qarashda unchalik ahamiyatli bo'lmagan ishlarni tahlil qilmaganligining natijasi. Vaxolanki, ana shu arzimagan ish bolaning

xulq-atvorida kamchilikning mustaxkamlanishiga yordam beradi va pirovardida qonunbuzarlikka olib keladi.

Analogiya (o'xshashlik). Ota-onalar o'xshash voqea, hodisa, ishlarni esga oladilar va bolaning xulq-atvoridagi tipik belgilar asosida sodir bo'lgan voqeaning va o'z vaqtida chora ko'rilmasa ro'y berishi mumkin bo'lgan voqea-hodisalarning aniq manzarasini ko'z oldiga keltiradilar.

Taxminiy fikrlarni ilgari surish. Nojo'ya ishni bola bironing tashabbusi bilan qilgani, o'zi esa qandaydir sabablarga ko'ra buni tan olmayotganligi o'z-o'zidan ko'rinib turgan bo'lsa, bu usul ko'p qo'llaniladi. Tahminiy fikrlar shunday bo'lishi mumkin: bolaning tengdoshlaridan yoki kattalardan kim o'g'li yoki qiziga ko'proq e'tibor berishini, nima uchun e'tibor berayotganligini o'ylab ko'rish; voqea sodir bo'lish vaqtida vujudga kelgan xolatlarni eslash; voqea arafasidagi bolaning psixik xolatini tahlil qilish; uning xatti-harakatlari, ishlari boshqa kishilarga bog'liqligini aniqlash; o'zini bolaning o'rniga qo'yib ko'rish («Men qanday ish tutgan bo'lar edim?»); bular asosida paydo bo'lgan taxminiy fikrlarni aniq voqea-hodisalar bilan taqqoslash.

Tabiiy oqibatlar metodi. Agar nojo'ya ish qilingan bo'lsa, bolani uning oqibatlarini tuzatishga, ma'naviy yoki moddiy zararning o'rnini to'ldirishga o'rganish zarur. Masalan, sindirdingmi – tuzatib qo'y, buzib qo'ydingmi – pul ishlab top va buzgan narsangni olib ber, xaqorat yoki xafa qildingmi – kechirim so'ra va xokazo.

Keyinchalik, bola, uning kelajagi uchun, har ikki tomonning xohishi bilan oilani saqlab qolish, oiladagi munosabatlarni sog'lomlashtirish lozim. Bular natijasi o'laroq shunday qoidalar ishlab chiqiladi.

1. Keskin kelishmovchiliklar sababini aniqlash va ularni qat'iylilik bilan bartaraf etish, xatti-harakati va ishlaridagi jo'shqin emotsionallikni ba'manilik, oqilona yo'l tutish bilan almashtirishga harakat qilish.

2. Oilaviy kelishmovchiliklarni xal etish uchun sharoit yaratilmaguncha bir-birlarining qarashlari va nuqtai nazaridagi kelishtirib bo'lmaydigan ziddiyatlardan qochish.

3. Barcha oila a'zolari o'rtasidagi munosabatlar asosiga ularni bir-biridan ajratib yuboradigan narsalarni emas, balki ularni birlashtiradigan narsalarni qo'yish kerak.

4. Bir-biriga nisbatan haddan tashqari talabchan bo'lmaslik, unchalik ahamiyatli bo'lmagan voqea-hodisalarga alohida ahamiyat bermaslik.

5. Boshqasining pozitsiyasida bo'lishga harakat qilish.

6. Bolalar oldida bir-biriga o'shqirmaslik, munosabatlarni oqilona yo'lga qo'yish, aniqlash, bir-biriga tanbeh berishdan o'zini tiyish.

7. O'zaro gina-kudratlardan qochish (ular keskinlikni va ishonchsizlikni keltirib chiqaradi).

8. O'zining biron-bir narsadan norozligini rafiqasi bilan yo'lqiz munosabatda, iltimos, istak ko'rinishida ifodalash.

9. Qandaydir voqea yoki oila a'zolarining xatti-harakati munosabati bilan noxush tuyg'ular ta'sirida qabul qilingan qarordan o'z vaqtida voz kechish. Uning oldiga bir oz vaqt o'tgandan keyin xotirjam ruhiy xolatda qaytish.

10. Turmush o'rtog'ining bolaga nisbatan qo'llayotgan choralari bolaning sog'ligiga zarar yetkazmaydigan holatlarda aralashmaslik.

«Tarbiyasi qiyin» yoki «tarbiyasi og'ir» bolalarning ota-onalari odatda bolalarning xulq-atvoridagi salbiy jihatlarni (ularning qaysi darajada ifodalanganlik darajasidan qathi nazar) kriminal hodisa deb biladilar va o'g'li yoki qizining axloqidagi har qanday chetga og'ishlardan iztirobga tushadilar. Ulardagi bunday kechinmalar ularning noto'g'ri ish ko'rishlariga sabab bo'ladi. Bu toifadagi bolalarni qayta tarbiyalash esa ijobiy ko'rsatmalar, ijodiy fikrlar va optimizmni talab etadi. Salbiy narsalarning rivojlanishi doimo ijobiy narsalarning rivojlanishi bilan to'xtatilishi mumkin. Buning uchun ana shu salbiy narsadagi asosiy kamchilikni (bu boshqa salbiy fazilatlarni o'ziga bo'ysundiradi) aniqlash lozim.

Qayta tarbiyalashning asosiy yo'nalishi o'g'li yoki qizida butun hayot faoliyati bilan bog'liq bo'lgan umumiy hamda aniq faoliyat turi (o'quv faoliyati, uy yumushlari, o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish) bilan bog'liq bo'lgan maxsus mehnat malakalarini shakllantirishdan iborat. Ota-onalar qanday mehnat turlarida qanday malaka va ko'nikmalar yaxshi namoyon bo'lmasligini, dangasalikning qanday

belgilari ustun kelishini (muntazam ravishda topshiriqlarni bajarishdan bosh tortishini; o'z ishlarini tashkil etishni istamasligini; ishdagi qiyinchiliklarni yengib o'tish xoxishining yo'qligini; o'z ishini boshqalar zimmasiga yuklashga harakat qilish; boshlagan ishini oxiriga yetkazishni xoxlamasligini; muayyan bir narsa xususida imkoniyatlari va qobiliyatlari bo'lgani xolda ishni sifatsiz bajarishini; jismoniy yoki aqliy zo'riqish bilan bog'liq bo'lgan ishlardan bo'yin tovlashini; o'zining sustligi yoki vijdonsizligini oqlashga harakat qilish) kuzatadilar.

Ko'rsatib o'tilgan belgilar yalqovlikning barcha ko'rinishlarini qamrab olmaydi, ammo ular eng ko'p tarqalgan va yaqqol ifodalangan belgilardir. Bundan tashqari, ota-onalar zo'riqishni chetlab o'tishga harakat qilishda odatdagi muomala shakllari qandayligini kuzatadilar va qanday irodaviy sifatlarni (qat'iylik, intizomlilik, uyushqoqlik, maqsadga qaratilganlik) tarbiyalashga asosiy e'tibor qaratish kerakligini belgilaydilar.

Bu holda ota-onalar bolaning xususiyatlariga qarab unga o'z qobiliyatlarini muvaffaqiyatli qo'llay olishi mumkin bo'lgan yoki unga muayyan qiziqish uyg'otadigan ishlarda uning faolligini rivojlantirishga harakat qilishlari kerak. Qiziqarli yoki bolaning qobiliyatlariga javob beradigan ish muvaffaqiyatga erishish imkonini beradi. Muvaffaqiyat esa, olimlarning fikricha, bolaning mehnatdan keyin bo'ladigan sahyi-harakatlari uchun muhim omil hisoblanadi. U endi mehnatdan bosh tortmaydi, balki, aksincha, o'z kuchini boshqa faoliyat turlarida sinab ko'rish istagini bildiradi. Asta-sekin u egallagan malaka va ko'nikmalar, tajriba, o'ziga ishonch majburiy mehnat turlari (o'qish, uy yumushlari va boshqalar) da unga muvaffaqiyat keltiradi. Ma'lumki, bolalar nimani bilsalar shuni bajaradilar. Ko'pchilik ota-onalar bolaning ichki kuchlarini doimo foydali ishlarni bajarishga, o'zining xulq-atvorini o'zi tashkil etishga, oilaning boshqa a'zolari to'g'risida g'amxo'rlik qilishga safarbar etish uchun bolalar bilan birgalikda mehnat qilish qoidalarini ishlab chiqadilar.

Psixolog – pedagogik nuqtai nazaridan tarbiyasi qiyin bolalar bilan ishlaydigan katta yoshdagilar quyidagi qoidaga rioya qilishlari lozim: ko'p nasixat

qilavermaslik; o'smir xis – tuyg'ularini xurmat qilish; hayotda mustaqil bo'lishga o'rgatish; ko'p do'q-po'pisa qilmaslik.

Savol va topshiriqlar:

1. Ijtimoiy tarbiya tushunchasining mazmun mohiyati nimadan iborat?
2. Tarbiyasi «qiyin» bola bilan olib boriladigan ijtimoiy pedagogik faoliyat mazmuni haqida fikr yuriting.
3. «Tarbiyasi qiyin» yoki «tarbiyasi og'ir» bolalar bilan olib boriladigan ijtimoiy pedagogik faoliyat mazmunini yoriting.

Adabiyotlar:

1. Egamberdieva N.M. Ijtimoiy pedagogika. Darslik.T.2009
- 2.Mavlonova R.A., Voxidova N.X., Ijtimoiy pedagogika.O'quv qo'llanma.T.: Istiqlol 2009.
3. Salieva Z. Ijtimoiy pedagogika. O'quv qo'llanma. T.: Adabiyot uchqunlari. 2019
3. Галагузова М.А. История социальной педагогики. Учебное пособие.М. Владос. 2000.
4. В.Утёмов, М.Зиновкина, П.Горев. Креативная педагогика. – М., «Юрайт». 2019

Mavzu: Ijtimoiy pedagogikada me'yorlardan chekinish

Tayanch so'zlar: me'yor, tibbiyot, psixologiya, pedagogika, sotsiologiya, jamiyat, jarayon, chekinish, og'ish, bola, ijtimoiy, xulq, negativ, pozitiv, narkomaniya, alkogolizm, jinoyatchilik.

1. Me'yorlardan chekinish-og'ish tushunchasi va me'yorlardan chekinish turlari

Ijtimoiy pedagogikada «me'yor» hamda «me'yorlardan chekinish» tushunchasi mavjud bo'lib, ular bolalarning ijtimoiy xulqi va rivojlanish jarayonini tavsiflashda yordam beradi. Chekinishlar asosan, negativ va pozitiv xarakterga ega. Negativ

chekinishlarga aqli zaiflik, shuningdek, narkomaniya, alkogolizm, jinoyatchilik singari insonning ijtimoiylashuviga, umuman jamiyatga salbiy ta'sir ko'rsatadigan xarakterlar negativ xarakterga kiradi.

Me'yorlardan chekinishning to'rtta turi mavjud. Bular: jismoniy, psixik, pedagogik va ijtimoiy.

Sog'liqni saqlash va rivojlanish nogironligi bo'lgan odamlarning bir nechta tasnifi mavjud. SHunday qilib, 1980-yilda, Jahon Sog'liqni saqlash tashkiloti cheklangan imkoniyatlar uch bosqichli ko'lamini Britaniya versiyasini qabul:

* kasallik-aqliy yoki fiziologik funktsiyalarning yo'qolishi yoki anomaliyasi, har qanday faoliyatni murakkablashtiradigan anatomik tuzilish yelementlari;

* cheklangan qobiliyat-inson uchun normal hisoblangan narsalar ichida biron-bir faoliyatni amalga oshirish qobiliyatining har qanday cheklanishi yoki yo'qolishi (nuqson mavjudligi tufayli) ;

* qobiliyatsizlik (nogironlik) – yoshi, jinsi yoki ijtimoiy omillarga asoslangan har qanday normativ rolni bajarishga to'sqinlik qiluvchi yoki cheklovchi muayyan shaxsning nuqson yoki cheklangan qobiliyatining har qanday oqibati.

Ijtimoiy pedagogika sohasida qator tadqiqotlar olib borgan M.A.Galaguzova og'ish turlarining tasnifini quyidagicha berilgan:

Jismoniy	Ruhiy	Pedagogik	ijtimoiy
-kasallik, -ko'rish qobiliyatining buzilishi, -eshitish qobiliyatining buzilishi.	-ruhiy rivojlanish- ning to'xtab qolishi, -aqliy qoloqlik, -nutq buzilishi, -iqtidorlilik.	-umumiy o'rta ta'lim olishdan chetga chiqish, -kasbiy ta'lim olishdan chetga chiqish.	-etimlik, -xulq-atvor normasidan og'ish: aroqxo'rlik; norkamaniya; taksikomaniya; foxishabozlik;

			daydilik va b.
--	--	--	----------------

1. Jismoniy chekinish birinchi navbatda insonning sog'ligi bilan bog'liq bo'lib, tibbiy ko'rsatkichlar orqali belgilanadi. Bularga insonning bo'yi, vazni kabilar kirishi mumkin. Bundan tashqari biron bir faoliyat yuritishda imkoniyatlari cheklangan, ya'ni sog'ligi tufayli o'z qobiliyatini yo'qotgan, defekti bor insonlar hamda nogironlar shular jumlasidandir. Sog'ligi va rivojlanishi jihatidan chekinishlarga duch kelgan insonlar turli klassifikatsiya-larga ajratiladi. SHunday imkoniyatlari cheklangan insonlar guruhiga quyidagilar kiradi:

- kasallar va betoblar. Bular faoliyat yuritishda qiyinchiliklarni vujudga keltiruvchi anatomik elementlar, psixik yoki fiziologik anomaliyalar yoki yo'qotishlarga duch kelgan insonlardir.

- imkoniyatlari cheklangan insonlar. Bular qabul qilingan me'yorlardan chekingan yoki o'z qobiliyatlarini yo'qotgan insonlardir.

- ishga layoqatsiz, nogiron insonlar. Bu yoshi, jinsi va turli ijtimoiy faktorlardan kelib chiqqan xolda insonning jamiyatdagi ijtimoiy rolini bajarishdagi imkoniyatlarining cheklanishidir,

Bunda «kamchilik» tushunchasi qo'llanadi. Insonlarda jismoniy, psixik, murakkab hamda og'ir kamchiliklar bo'lishi mumkin.

Jismoniy kamchilik bu – inson rivojlanishidagi bir umrlik yoki davriy kamchiliklar: xronologik, somatik yoki yuqumli kasalliklardir.

Psixik kamchilik insonning psixik rivojlanishidagi bir umrlik yoki davriy kamchiliklar bo'lib, u ta'lim olishda ma'lum qiyinchiliklarni vujudga keltirishi mumkin. Unga nutqning buzilishi, miyaning zararlanishi kabilar kiradi. Murakkab kamchilik ham jismoniy va psixik kamchiliklarni o'z ichiga oladi. Og'ir kamchilik – bu Davlat ta'lim standartlari asosida ta'lim olishga layoqatsiz jismoniy va psixik kamchiliklarning yuqori darajasidir.

2. Psixik chekinish birinchi navbatda bolaning akliy rivojlanganlik darajasi hamda ularning psixik kamchiliklari bilan bog'liq. Bu guruh insonlarga:

- psixik rivojlanishida turli xil to'siqlar mavjud insonlar;
- aqli zaiflar;
- oligofreniklar kiradi.

3. Pedagogik chekinish – bu pedagogika va ijtimoiy pedagogika fanida kam qo'llanib kelingan tushunchadir. Pedagogik chekinishga birinchi navbatda umumiy o'rta ta'limga ega bo'lmagan o'quvchilar kiradi. Bu kategoriyaga ma'lum sabablarga ko'ra o'qishga bormagan, faqat boshlang'ich ta'lim olish bilan cheklangan bolalar kiradi. Bunday xolatlarning ko'plab (ob'ektiv va sub'ektiv) sabablari mavjud. Masalan, o'quvchilar yoki talabalarning darsdan qochishi, materialni o'zlashtira olmaslik, o'qishdan bezishi, dangasalik, oiladagi nosog'lom muhit, bolalarning pul topish yo'lga tushib ketishi, ekologik yoki ijtimoiy kataklizmalar va x. k. sabablarni keltirish mumkin. Ko'pincha pedagogik chekinishga uchragan bolalarning oiladagi sharoitlari sabab bo'ladi.

4. Ijtimoiy chekinish. Ijtimoiy chekinish tushunchasi ijtimoiy me'yor tushunchasi bilan bog'liq. Ijtimoiy me'yor — bu jamiyat rivojlanishining ma'lum bosqichida insonlar yoki ijtimoiy guruhlar faoliyati va xulq-atvoridagi yo'l qo'yilgan yoki mumkin bo'lgan qoidalar, xatti-harakatlar andozasidir. Ijtimoiy chekinish yoki og'ishlarning oldini olish va tartibga solib borish uchun qadimda turli xil afsonalar, an'analar va diniy marosimlar yaratilgan.

Ijtimoiy me'yor ikkita guruhga ajratiladi:

- universal, ya'ni jamiyatdagi barcha insonlarga xos.
- xususiy, ya'ni jamiyatdagi ma'lum guruh yoki ma'lum kasb egalariga xos me'yorlardir.

Ijtimoiy me'yorlarni, shuningdek, huquqiy, ma'naviy, siyosiy, diniy va x. k. deb ham guruhlarga ajratish mumkin.

Bolalar orasidagi ijtimoiy me'yorlardan og'ish, jamiyatdagi salbiy illatlarning ta'siri, salbiy ijtimoiy guruhga kirib qolishi bilan xarakterlanadi. Bu bolalar o'zlarining jamiyatda o'rnatilgan me'yorlarga zid xatti-xarakatlari, xulq-atvorlari

bilan tengdoshlaridan ajralib buradilar, ijtimoiy pedagogikada bunday bolalarga nisbatan «tarbiyasi og'ir bolalar» atamasi qo'llaniladi.

Yu.V.Vasilkova tarbiyasi og'ir o'spirinning tarbiyasiga bosqichma-bosqich yondoshuvni ilgari suradi¹⁴:

- I. O'spirin bilan yaxshi munosabatlarni o'rnatish;
- II. O'spirinning shaxsiy ishi bilan tanishib chiqish;
- III. Pedagogik tarbiyasi og'irligining sabablarini aniqlash;
- IV. Psixologik va ijtimoiy pedagogik xaritalarini tuzish;
- V. O'spirin shaxsiyatiga ijobiy ta'sir qiluvchi faoliyat turini tanlash;
- VI. Tarbiya va o'z-o'zini tarbiyalash jarayonining birlashishi, o'spirin faoliyatini o'z-o'zini mukammallashtirishga qaratish.

Odob-axloq me'yorlari va ulardan chekinish yoki og'ish xollari borasidagi to'plangan bilimlar ularning sabablarini belgilovchi faktorlar mavjud ekanligidan dalolat beradi. Bu faktorlarni uchta guruhga ajratish mumkin: biogen, sotsiogen va psixogen.

Insonlarning hayotdagi har qanday «og'ish» hollari ularning potentsial imkoniyatlarining cheklanishiga, tashqi muhit bilan muloqotga kirishishiga o'zining salbiy ta'sirini ko'rsatadi. Insonda ro'y beradigan bunday xolatlarni sotsiologiya, psixologiya, ijtimoiy pedagogika, tibbiyot kabi ko'plab fan sohalari o'zlarining spetsifik xususiyatlaridan kelib chiqib o'rganadi, bu borada o'z nazariyalarini boyitib boradi. Masalan, tibbiyot fani me'yorlardan chekinish xolatini bolalarning patologik sog'ligining buzilishi bilan bog'liq deb baxolaydi. XIX —XX asrlarda chet mamlakatlarda imkoniyatlari cheklangan insonlarning tibbiy modeli xukmronlik qildi. Bu modelg' imkoniyatlari cheklangan insonlarga hech bo'lmaganda elementar ijtimoiy faoliyat yuritishlarini nazarda tutdi. Bunday insonlar ma'lum tayyorgarlikdan o'tib, o'zlari uchun o'zlari xarakat qilishar va bu bilan ular kimgadir ortiqcha yuk bo'lmasligi mumkin edi.

So'ngra chekinish xolatiga tushgan insonlarga nogiron (kuchsiz, ojiz) sifatida qarash vujudga keldi. Bu nazariyaga ko'ra imkoniyatlari cheklangan insonlar

¹⁴ Ю.В.Василкова, Т.А.Василкова. Социальная педагогика. М:Академия, 2003. 362-363 б.

mutloq sog'lom insonlar nazorati ostida bo'ldi. Bunday insonlarga yordam berish tashkil etildi va bu tibbiyot modeli davlatning ijtimoiy siyosatiga o'z ta'sirini o'tkazdi.

XX asrning 60-yillariga kelib imkoniyatlari cheklangan insonlarga yordam berishning tibbiy modeli o'rniga ijtimoiy modelg' vujudga keldi va uning rivojlanishi psixotahlilga suvandi. Bu modelga ko'ra imkoniyatlari cheklangan insonlar assotsiatsiyalarga birlashib, o'z xaq-huquqlarini talab etishdi va bu talab o'z sog'liqlarini tiklashdan ko'ra, jamiyat a'zolari bilan o'zaro munosabatni yaxshilashga nisbatan bo'ldi.

Savol va topshiriqlar

1. Me'yorlardan chekinish - og'ish tushunchasiga ta'rif bering.
2. Me'yorlardan chekinishning qanday turlarini bilasiz?
3. Ijtimoiy-pedagogik tashxis qanday amalga oshiriladi?

Adabiyotlar:

1. Egamberdieva N.M. Ijtimoiy pedagogika. Darslik.T.2009
2. Mavlonova R.A., Voxidova N.X., Ijtimoiy pedagogika.O'quv qo'llanma.T.: Istiqlol 2009.
3. Salieva Z. Ijtimoiy pedagogika. O'quv qo'llanma. T.: Adabiyot uchqunlari. 2019
4. Галагузова М.А. История социальной педагогики. Учебное пособие.М. Владос. 2000.
5. В.Утёмов, М.Зиновкина, П.Горев. Креативная педагогика. – М., "Юрайт". 2019

MAVZU: МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALAR BILAN TASHKIL ETILADIGAN IJTIMOIIY PEDAGOGIK FAOLIYAT

Tayanch tushunchalar: sog'lom bola, ota-ona, adaptatsiya, ijtimoiy muhit, jamiyat, ta'lim, tarbiya, ijtimoiy pedagogik faoliyat.

1. Sog'lom farzand va uning jamiyatga moslashuv jarayoni

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 29 dekabr kuni "2017-2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2707-sonli qarori maktabgacha ta'lim muassasasining faoliyatini yangi bosqichga ko'tarish, sohani bugungi kun talablari darajasida modernizatsiya qilishga xizmat qilib kelmoqda. Bu qaror asosida yosh avlodning maktabgacha ta'lim muassasalaridan to oliy ta'limgacha bo'lgan uzluksiz bilim olishlari, kasb o'rganishi uchun shart-sharoitlar yaratish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylandi.

Ma'lumki, inson o'z hayoti davomida oladigan barcha ma'lumotning yetmish foizini besh yoshgacha bo'lgan davrda olib ulgurishi aniqlangan. Darhaqiqat, bu davrda inson bolasi dunyoni anglaydi, o'z ona tilini o'zlashtiradi, ota-ona, oila, mahalla, Vatanga mehri uyg'onadi, umr davomida oladigan bilimlarga zamin hozirlaydi. Bunda, eng avvalo, oila asosiy rol o'ynasa, maktabgacha ta'lim muassasalarida mazkur faoliyat davom ettiriladi. SHu ma'noda maktabgacha yoshdagi bolalar bilan olib boriladigan ijtimoiy pedagogik faoliyat, bu faoliyatning asosida o'sib rivojlanib kelayotgan farzandlarning sog'lom va baquvvat bo'lib o'sishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Sog'lom farzand deyilganda nafaqat jismoniy, balki ma'naviy jihat ham e'tiborga olinadi. Aslida «Sog'lom bola» nima degani? «Sog'lom» so'zi: dard-kasaldan xoli; sog'; sog'likni saqlash talablariga to'la javob beradigan; beg'ubor, toza, sof; zararli ta'sirdan, salbiy xislat, illat va shu kabilardan xoli; toza, pok; ruhiy jixatdan shikast yetmagan; raso; g'oyaviy-mafkuraviy, ma'naviy jihatdan toza, pok, degan ma'nolarni beradi¹⁵.

¹⁵Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 3-жилд.-Т.: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» давлат илмий нашриёти, 2007. -563-б.

«Bola» esa yangi tugilgan, xali ko'krakdan, ona bag'ridan ajratilmagan go'dak; chavalok; hali yosh, voyaga yetmagan odam; farzand, o'g'il- qiz, zurriyot; yoshi kattalarning yoshlarga murojaat shakli¹⁶.

Imom Buxoriyning «Al-adab al-mufrad» asarida islom olamida bola sog'lomligiga alohida e'tibor berilganligi haqida shunday hadis keltiriladi: «Oyisha (r.a.) biron oilada farzand tug'ilsa, o'g'il yoki qizligini so'ramas edilar. Balki: «Sog'lommi?» - deb so'rar, «ha», deyilsa, «Olamlarning Parvardigori Allohga shukr», derdilar» deyilgan¹⁷.

Maktabga tayyorlashda bolalarning ruhiy tayyorgarligi, jismonan sog'lom bo'lishi, muloqotga kira olishi, so'z boyligini (zahirasini) boyitish, boshlang'ich elementar matematik tushunchalarga ega bo'lishi, yozishga boshlang'ich tayyorgarlik, ayrim so'zlar to'g'risida tasavvurlarni bilishi muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa 3-6 yoshli bolaning axborotga extiyoji ko'pdir. Bu borada ta'lim muassasalarida tarbiyalanayotgan barcha bolalar uchun ijtimoiy adaptatsiya muammosi muhim ahamiyatga ega. Hozirgi vaktida bolaning ko'nikish imkoniyatlarini oshirish, uning ijtimoiy aloqalarini kengaytirish bola shaxsining shakllanishi uchun nihoyatda katta ahamiyat kasb etmokda.

Adaptatsiya (lot. adaptatio — moslashuv) - organizmning, masalan, sezgi a'zolarining atrof-muhit sharoitlariga moslashishi, ko'nikishi¹⁸. Boshqacha aytganda, organizmning tashqi muhit bilan adekvat aloqalari shakllanishi xususiyatidir.

¹⁶ Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 1-жилд. - Т.: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» давлат илмий нашриёти, 2006. -305-306-б.

¹⁷ Имом Бухорий. Ал-Адаб Ал-Муфрад: (Адаб дурдоналари). / Тарж. Ш.Бобохонов, Н.Абдулмажид; Масъул мухаррир ва биографик маълумотлар, луғат муаллифи А.Самад. - Т.: «Фан», 2006. -408-б.

¹⁸ Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 1-жилд. - Т.: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» давлат илмий нашриёти, 2006. -39-б.

Bola tug'ma yurish-turish shakllariga ega emas va u ijtimoiy muhitda rivojlana borib uch asosiy komponentni: hudud (narsa-predmetlar, ulardan foydalanish vositalari), vaqt (kundalik tartib) va muomala shakllarini o'zlashtiradi. Demak, bola tug'ilishdanok uning faolligi «bola-kattalar» munosabatlari ichida tartibga solinadi.

Ijtimoiy pedagogikada bolalarning maktabgacha ta'lim muassasasiga ko'nikish darajasini aniqlash uchun quyidagi mezonlarga asoslaniladi: yengil adaptatsiya; o'rta adaptatsiya va og'ir adaptatsiya.

1. Yengil adaptatsiya - bolaning yurish-turishi 10-15 kun ichida me'yoriy holatga qaytadi. Bola MTM (maktabgacha ta'lim muassasi)ga qatnay boshlaganidan so'ng bir oy o'tgach, o'zini me'yorda tuta boshlaydi.

2. O'rta adaptatsiya - bolaning yurish-turishi yoki emotsional xolatidagi o'zgarishlar 15-30 kun ichida me'yoriy holatga kaytadi. Agar avval unda ozish kuzatilgan bo'lsa, keyinchalik u o'z vaznini tiklab oladi. MTMga qatnay boshlashidan bir oy mobaynida bir marotaba yengil kasallikka chalinishi va 7-10 kun MTMga kelmasligi mumkin.

3. Og'ir adaptatsiya shunda namoyon bo'ladiki, bolalarda tez-tez kaytadan kasal bo'lish kuzatiladi va u kasalliklar ba'zi xollarda jiddiy tus olishi mumkin (bronxit, pnevmoniya). Bu xolatda adaptatsiya bir oydan ziyod vaqtga cho'ziladi, rivojlanish va sog'liq ko'rsatkichlarida noxush holatlar ham namoyon buladi. Adaptatsiyaning jarayonining og'ir o'tishiga oilaviy tarbiyaning quyidagi kamchiliklari ham sabab bo'lishi mumkin: noto'g'ri ovkatlanish; salbiy odatlar; yoshiga mos kelmaydigan ko'nikmalar.

2. Ijtimoiy pedagogning bolalarni maktabgacha ta'lim muassasasiga faoliyatiga tayyorlashi quyidagi uch bosqichdan iborat bo'lishi kerak: tashhis, tayyorlov va amaliyot

Maktabgacha ta'lim muassasalarida davlat talabalari asosida maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyachi-pedagoglari va ta'lim muassasasi psixologik vrachlari

tomonidan ijtimoiy-gigienik jihatlarga bag'ishlangan ishlarda maktabgacha yoshdagi bolalarning adaptatsiya davrida bir qator muhim parametrlarni, ya'ni kasallanish, yurish-turish, ruhiy rivojlanishidagi o'zgarishlarni e'tiborga olish kerak.

Birinchi bosqich patronaji xaritasi: ota-onasi haqida ma'lumotlar: otasi (F.I.SH., tug'ilgan yili, mansabi, ish joyi); onasi (F.I.SH., tugilgan yili, mansabi, ish joyi); onasida homilaning kechishi va nechanchi bola ekanligi. Tug'ilishi. Maishiy sharoitlari: istiqomat kiluvchilar soni; yashash joyiga baho berish (qulayliklari); yuvinish moslamalari; yashash joyi havosining tozaligi; bola bilan birga yashayotgan bolalar qaysi muassasalarga katnashi.

Bola haqida ma'lumotlar: yoshi; sog'ligi; bolaga kim g'amxo'rlik qiladi? Bolaning kun tartibi qanaqa? U alohida xona, karavotga egami? Bedorlik vaqti: bola bedorlik vaqtini qanday o'tkazadi? Uyg'oqlik davrining uzunligi; sevimli o'yinchoklari; kiyinish-echinish, yuvinish jarayonlariga munosabati; kattalarning bolaga munosabatlari; bolaning kattalarga munosabati; bola bilan tez-tez sayr qilishadimi? Ovqatlanish: ovqatlanish tartibiga amal kilinadimi? Bola nima yeydi? Nima yordamida ovqatlantiriladi; bolaning ishtaxasi, faolligi. Uyqu: bolani uxlatishda o'zini tutishi; uyqudagi kiyimi; bola qanday uxlab koladi (tez, tinch)? kuniga necha marta, qancha uxlaydi? Uyqu xarakteri va uzunligi; qanday uyg'onadi (tinch, yig'i bilan)? Bola kunduzi qaerda uxlaydi (karavot, xona, ko'cha)? Tunda kanday uxlaydi? Bolani uxlatish uchun unga so'rg'ich beriladimi? va.h.k.

Tayyorlov bosqichi o'z ichiga ijtimoiy pedagog tomonidan muayyan vaziyat asosida qabul qilinadigan bir qancha chora-tadbirlarni qamrab olishi kerak.

Og'ir adaptatsiya sabablarini aniqlash: tuman pediatri, tibbiy xodimlar, psixolog, ta'lim muassasasi tarbiyachilari bilan aloqa va hamkorlik o'rnatish; bolalarning MTM, bolalar bog'chalariga kirishlaridan avval sog'lomlashtirish chora-tadbirlarini nazorat qilish; bolalarga ijtimoiy-pedagogik yordam rejasini tuzish; bolaning ta'lim muassasalarida yengil adaptatsiyasi uchun oilalar bilan aloqalar

o'rnatish; maktabgacha yoshdagi bolalarning adaptatsiyasi uchun ijtimoiy-pedagogik, ijtimoiy-psixologik, tibbiy chora-tadbirlarni aniqlash.

Amaliy bosqich quyidagi tamoyillarga asoslanishi kerak: oila va ta'lim muassasasida bolaga bir xil yondashuvni shakllantirish; oila bilan aloqalar - bolaning MTMga qatnay boshlaganida 3-4 kun mobaynida onasining ishtirok etishi; axborot bazasining kengayib borishini e'tiborga olish; bolalarning ruhiy-emotsional holatini qo'llab-quvvatlash.

Bolaning rivojlanish va dastlabki bilim olishi to'g'risida har bir oila va jamiyat bilishi zarur bo'lgan muhim tavsiyalar: hayotning dastlabki 8 yili, ayniqsa dastlabki 3 yili mobaynida bola oladigan g'amho'rlik va diqqat-e'tibor nihoyatda muhim ahamiyatga ega bo'lib, uning butun hayotiga ta'sir ko'rsatadi. Go'daklar hayotlarining dastlabki lahzalaridan boshlab, o'rganishni boshlaydilar. Ular mehru-muhabbat, alohida diqqat-e'tibor va bunga qo'shimcha ravishda to'yimli ovqatlanib, to'g'ri parvarish qilinsalar, tez o'sib ulg'ayadilar va bilimlarni tez o'zlashtiradilar. Murabbiylar bolalar tomosha qilishlari, eshitishlari, ushlab ko'rishlari va o'ynashlari uchun ularga yangi va qiziqarli narsalar berib, o'sib-ulg'ayishlari va o'rganishlarida yordam berishlari kerak. Go'daklar va yosh bolarni uzoq vaqt qarovsiz qoldirib bo'lmaydi. Bu ularning jismoniy va aqliy o'sib-ulg'ayishini sekinlashtiradi. Qiz va o'g'il bolalar oziq-ovqat, diqqat-e'tibor, g'amxo'rlikka teng miqdorda muhtoj bo'ladilar. Bolalar biror narsa qilishni o'rganayotgan va yangi so'zlarni aytayotganlarida ularning hammasini rag'batlantirish va maqtash zarur. Bolaning jismoniy va aqliy o'sib-ulg'ayishi qoniqarsiz bo'lsa, ota-onalar shifokorga maslahat so'rab murojaat qilishlari zarur. Bolaning dastlab o'z ona tilini o'rgatib, ularning mushohada yuritish va fikr-mulohazalarni ifoda etish qobiliyatlarining kamol topishiga yordam berish mumkin. Bolalar tilni qo'shiqlar, oilaviy voqea-hodisalar, she'rlar va turli o'yinlar vositasida tez va oson o'rgandilar. Barcha bolalar rivojlanganlik darajasiga muvofik turli o'yinchoqlar o'ynashlari kerak. Do'kondan sotib olgan o'yinchoqlar bilan bir qatorda suv, qum, karton qutilar, to'rtburchak shakldagi yog'och bo'laklari,

o'yinchok idishlar va qopqoqlar ham yaxshi vosita bo'lib xizmat kiladi. Maktabgacha yoshdagi bola 6 yoshga yetganda: ko'pcatilgan yo'ldan yupa olishi; ma'noli gaplashish va ko'plab typli co'zlapni qo'llashi; qapama-qapshiliklapni tushunishi (macalan, cemiz va opiq, uzun va kalta); boshqa bolalap bilan o'ynashi; doimiy epdamciz kiyina olishi; cavollapga javob bepa olishi; 5 tadan 10 tagacha napcalapni canay olishi; qo'lini yuva olish kabilarni bajara olishi kerak.

Bu davrda ota-onalap va mypabbiylapga bolaning gap-co'zlapiga tinglashlari, bola bilan bilan tez-tez muloqot qilishlari, agap bola dydyqlanca, ynga shoshilmacdan dona-dona kilib gapipishga undashlari, hikoyalap o'qib bepishlari, ularni typli o'yinlapga va yangi napcalapni o'zlashtipishga pag'batlantipishlari zarur. Bolalap dastlabki ijtimoiy myomala ko'nikmalapini tevapak-atpofdagilapni kuzatib, ylapga taqlid asosida hosil kiladilap hamda qanday xylq-atvoplap maqbyl, qaycilap nomaqbyl ekanini bilib oladilap.

Mazkur shakldagi ishlarni tizimli yo'lga qo'yish, maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalar uchun har tomonlama qulay shart-sharoitlar yaratish, farzandlarimizning barkamol va yetuk shaxs bo'lib shakllanishida muhim o'rin tutadi.

Savol va topshiriqlar

1. Ijtimoiy pedagogikada bolalarning maktabgacha ta'lim muassasasiga ko'nikish darajasi qanday mezonlar asosida aniqlanadi?
2. Ijtimoiy pedagogning bolalarni maktabgacha ta'lim muassasasiga faoliyatiga tayyorlashining qaysi bosqichlarini bilasiz? Ularni tavsiflang.
3. Bolaning rivojlanish va bilim olishiga oid tavsiyalarni sanang va tizimlashtiring.
4. Maktabgacha yoshdagi bolalarning bolalar muassasalari sharoitlariga ko'nikishining qanday o'ziga xos xususiyatlarini bilasiz?

Adabiyotlar:

1. Egamberdieva N.M. Ijtimoiy pedagogika. Darslik.T.2009
- 2.Mavlonova R.A., Voxidova N.X., Ijtimoiy pedagogika.O'quv qo'llanma.T.: Istiqlol 2009.
3. Salieva Z. Ijtimoiy pedagogika. O'quv qo'llanma. T.: Adabiyot uchqunlari. 2019
4. Галагузова М.А. История социальной педагогики. Учебное пособие.М. Владос. 2000.
5. В.Утёмов, М.Зиновкина, П.Горев. Креативная педагогика. – М., “Юрайт”. 2019

Mavzu: Umumta'lim maktablari o'quvchi-qizlarining ijtimoiy faolligini oshirish usullari va metodlari.

Tayanch so'zlar: umumta'lim maktabi, o'quvchi-qizlar, ijtimoiy faollik, usul, metod.

1. Umumta'lim maktablari o'quvchi qizlarining ijtimoiy faolligini oshirish dolzarb ijtimoiy muammo

Jamiyatdagi takomillashish jarayonida yoshlar ijtimoiy faolligining ortishi dolzarb masala. Chunki yoshlarni to'g'ri yo'lga yo'naltirish har bir ziyoli insonning burchidir. Ma'lumki, jamiyat taraqqiyoti – ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy-huquqiy, ma'naviy-ma'rifiy, madaniy jihatlarni o'zida qamrab oladi. Jamiyatda yashovchi yoshlar ana shu sohalarning barchasida ijtimoiy faollik ko'rsatishi hayotiy zaruriyatdir. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SHavkat Mirziyoev Oliy Majlisga Murojaatnomasida ta'kidlaganidek: “Mamlakatimizda olib borilayotgan keng ko'lamli islohotlar xalqimiz tomonidan qo'llab-quvvatlanmoqda. Bu o'zgarishlarning dastlabki natijalari aholimiz hayoti va kundalik turmushida o'zining yaqqol ifodasini topmoqda, el-yurtimizning ijtimoiy faolligi, ertangi kunga ishonchi o'sib bormoqda”.

Faollik, ijtimoiy va ilmiy bilim, huquqiy me'yorlar va majburiyatning mujassamlashuvi natijasi shaxsda ifodalanadi. Bu tarkiblarning sifati, ya'ni bilimlarni qay darajada o'zlashtirilganligi, ularning odatga aylantirilganligi faollikning namoyon etish darajasini belgilaydi. Ijtimoiy hamda siyosiy psixologik

nuqtai nazardan faollik: - yorqin ifodalangan faollik; - shunchaki ifodalangan faollik; - ifodalanmagan faollik kabi ko'rinishlarda namoyon bo'lishi mumkin¹⁹.

Faollikni ifoda etishni nazariy jihatdan quyidagilarga ajratish mumkin: reproduktiv o'xshatuvchi-faollik (shaxsiy tajriba yetarli emasligi natijasida, tajriba orttiruvchi vosita sifatida ifodalanadi); izlanuvchi-ta'minlovchi faollik (amaliyotda yuqori faollik va erkinlik kuzatiladi); ijodiy faollik (bilish faolligining oliy darajasi)²⁰.

“Ijtimoiy faollik” keng qamrovli tushuncha bo'lib, u talaba yoshlarning ta'lim-tarbiya, ilm-fan sohasidagina emas, balki madaniyat, san'at, siyosat, huquq kabi sohalarda ham faol bo'lishini anglatadi. Demak, “ijtimoiy faollik” o'zining tub mohiyatiga ko'ra, kishilar jamiyat hayotining iqtisodiy, siyosiy, ma'naviy, sotsial va boshqa sohalardagi faolligini ifodalaydi. Bozor munosabatlari va yangicha dunyoqarash shaxsning ijtimoiy faolligi strukturasi ma'naviy-intellektual, ijtimoiy-siyosiy faollik yetakchi va hal qiluvchi element ekanligini ko'rsatdi.

“O'zbek tilining izohli lug'ati”da “Ijtimoiy faollik”ga shunday ta'rif berilgan: “Faollik mehnatda yoki biror harakatda, jarayonda jadallik, jonbozlik ko'rsatish, ishchanlik, ta'sirchanlik” dir. Yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirishda jamiyat taraqqiyotiga daxldor bo'lgan barcha tashkilotlar va ijtimoiy harakatlar, tuzilma va sub'ektlar bab-baravar mas'ul hisoblanadi. Ayniqsa, yoshlarni birlashtirgan maxsus ijtimoiy harakatning bu jarayondagi o'rni o'zgacha. Bunda, eng muhimi, aholining yoshlardan iborat qatlamiga xos bo'lgan qiziqish va intilish, orzu-umid, his-tuyg'u, maqsad va manfaatlarning mavjudligidir. Demak, ijtimoiy faollik shaxsning o'ziga xos qobiliyati ekan, guruh sharoitida tashkil etiladigan to'g'ri muloqot va samimiy muhit, bahs va tortishuvlarning omilkorona yo'lga qo'yilishi bunda katta tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi. Umumta'lim maktablari o'quvchi-qizlarining ijtimoiy faolligini rivojlantirishda, ularda hayotga, milliy-madaniy merosimizga nisbatan faol munosabatni shakllantirish, ularning ma'naviy sog'lom, ruhan tetik rivojlanishi uchun ta'lim jarayonida zarur shart-sharoitlarni yaratish

¹⁹Р.Самаров. Янгиланаётган жамиятда ёшларнинг ижтимоий фаоллиги: муаммо ва ечимлар. Конференция материаллари. 91.6

²⁰ Ўша жой 93-94б

maqsadga muvofiq. Bu jarayonda esa insonning o'zligini anglashi muhim sanaladi. CHunki, inson o'zligini ro'yobga chiqarishi o'ziga bog'liq ekanligini qancha tez tushunib yetsa, u hayotga shunchalik chuqurroq qaraydi, oldiga muhim maqsadlar qo'yadi. Umumta'lim maktablari o'quvchi-qizlarini tarbiyalashda ular ruhiyatiga o'z-o'zini anglash tuyg'ularini singdirish orqali ijtimoiy yetuklikka erishuvini ta'minlash muhimdir. CHunki, bu tuyg'u insonning ma'naviy shakllanishi jarayonida voyaga yetadi. O'quvchi-qizlarning ijtimoiy faolligini oshirishda ijtimoiy faollik elementlarini milliy qadriyatlarimiz orqali rivojlantirishda xalqimizning ko'p yillik ana'nalari, madaniyati, urf-odatlarini, milliy bayramlari, boy qadimiy merosi o'zining alohida o'rni, ahamiyatiga ega.

2. Tarbiyaviy ishlar jarayonida o'quvchi qizlarning ijtimoiy faolligini oshirish.

Tarbiyaviy ishlar jarayonida o'quvchi qizlarning ijtimoiy faolligini oshirish, ularda milliy iftixor, milliy g'ururni shakllantirish va mustahkamlash zarur. Aqliy zakovat, ruhiy, ma'naviy kamolot, insofu diyonat, muruvvat, mehr-oqibat – bular barchasi ma'rifatli, ma'naviyatli insonlarning asosiy fazilatlarini sanaladi. Ana shu fazilatlarini o'quvchi qizlarimizda shakllantirish bugungi kunning muhim vazifasidir. Hozirgi globallashtirish jarayonida hayoli, iboli, odobli, intizomli, mas'uliyatli, sabr-bardoshli, diyonatli, vijdonli, iymonli, e'tiqodli, bag'rikeng, insonparvar, ijtimoiy faol va shu kabi oliyanob fazilatlar egasi bo'lgan yoshlargina yashash uchun zarur bo'lgan barcha qulayliklarni vujudga keltirishga qodir bo'la oladilar. Ijtimoiy taraqqiyotning demokratik rivojlanish jarayoni shaxsning o'z-o'zini anglashi, qadr-qimmatini qay darajada e'zozlashi, jamiyat uchun xizmat qila olish imkoniyati va harakatlariga ham bevosita bog'liq. Bularning barchasi shaxsning ijtimoiy faolligi bilan bog'liq. Yoshlarning ijtimoiy faollashuvi, deganda ularning ijtimoiy jarayonlarda ongli ravishda, mustaqil ishtirok etishlari, zarur bo'lganida, ijtimoiy munosabatlarni o'zgartirishga tashqaridan bo'ladigan bosimsiz ko'maklashishga intilishlari tushuniladi. Mas'uliyat ijtimoiylashuv jarayonida shaxsning yetukligini belgilovchi muhim ko'rsatkichlardan sanaladi. Ijtimoiylashuvning mas'uliyat hissiga bog'liq yo'nalishlaridan yana biri shaxsda shakllanadigan maqsad va ideallardir. Ular shaxsni kelajakni bashorat qilish,

ertangi kunini tasavvur qilish va uzoq-yaqinga mo'ljallangan rejalarni amalga oshirishga tayyorligini ta'minlaydi. Maqsad va rejasiz inson ma'naviyatsiz pessimistdir. Bu maqsad doimo o'zining anglanganligi va shaxs real imkoniyatlariga bog'liqligi bilan xarakterlanadi. Ularning shakllanishi va ongda o'rnamashishida ma'lum ma'noda ideal ham rolni o'ynaydi.

O'quvchi qizlar intellektual kamolotini yuksaltirish uchun istiqbolda qaysi omillarga e'tibor qaratish maqsadga muvofiq? Birinchidan, o'quvchi qizlarning erkin fikrlashiga ahamiyat berish, ularni qiziqqan fan sohalariga ilmiy-ijodiy yo'naltirish; ikkinchidan, o'quvchi qizlarning bo'sh vaqtlarini samarali tashkil etish, ilmiy salohiyatli o'quvchi qizlarni turli tanlov, olimpiada, ko'riktanlovlarda qatnashishlariga ko'maklashish; uchinchidan, o'quvchi qizlarda yangicha tahlil qilish qobiliyatini, tizimli tahlil va falsafiy tafakkur ko'nikmalarini rivojlantirish maqsadida o'qitishning innovatsion tizimiga o'tish, o'quv jarayonida olingan bilimlarni mustahkamlash va amaliyotda qo'llashga sharoit yaratish; to'rtinchidan, o'quvchi qizlarni faol yaratuvchanlik faoliyatiga keng jalb etish, respublika va xalqaro miqyosda o'tkaziladigan tanlovlarda dolzarb va istiqbolli innovatsion loyihalar bilan ishtirok etishlariga yordamlashish kabilarga jalb etish maqsadga muvofiqdir.

Savol va topshiriqlar

1. Umumta'lim maktablari o'quvchi qizlarining ijtimoiy faolligini oshirish qanday ijtimoiy muammolari mavjud?
2. Ijtimoiy faollik tushunchasining mazmun mohiyatini yoriting.
3. Tarbiyaviy ishlar jarayonida o'quvchi qizlarning ijtimoiy faolligini amalga oshirishning qanday shakl, metod va vositalarini bilasiz?

Adabiyotlar:

1. Egamberdieva N.M. Ijtimoiy pedagogika. Darslik.T.2009
- 2.Mavlonova R.A., Voxidova N.X., Ijtimoiy pedagogika.O'quv qo'llanma.T.: Istiqlol 2009.
3. Salieva Z. Ijtimoiy pedagogika. O'quv qo'llanma. T.: Adabiyot uchqunlari. 2019
4. Галагузова М.А. История социальной педагогики. Учебное пособие.М. Владос. 2000.
5. В.Утёмов, М.Зиновкина, П.Горев. Креативная педагогика. – М., “Юрайт”. 2019

Mavzu: Ijtimoiy pedagogning maktab yoshidagi bolalar bilan ish yuritishi

Tayanch tushunchalar: maktab, ota-ona, adaptatsiya, ijtimoiy muhit, pedagogik ish, jamiyat, ta'lim, tarbiya, ijtimoiy pedagogik faoliyat, maktab ma'muriyati, psixolog, ota-onalar qo'mitasi, hamkorlik.

1. Maktab yoshidagi bolalar bilan tashkil etiladigan ijtimoiy pedagogik faoliyat mazmuni

Maktab yoshidagi bolalar bilan ijtimoiy pedagogik ish olib borish maktabgacha tarbiya muassasalaridagi ijtimoiy pedagogik ishdan tubdan farq qiladi. Bu faoliyat o'quvchilarning doimiy kamol topishlari va ta'lim olishlariga bog'liq maktabdagi ijtimoiy pedagogik faoliyatning barcha jihatlarini bir bobda ochib berishning iloji yo'q shuning uchun biz eng muhim vaziyatlarini ochib berishga harakat qilamiz. respublikamizda maktab o'quvchilari bilan ijtimoiy pedagogik ish olib borish rivojlanmoqda. u qisman moziy tajribasi, qisman zamonaviy pedagogik tibbiy, psixologik, yuridik faoliyat turlariga tayanib ish olib bormoqda. So'nggi yillarda pedagogik jamoalar ham paydo bo'lib, ularda maktab nafat ta'lim-tarbiya masalalarini balki o'quvchining boshqa bir qator ijtimoiy muammolarini ham yechmoqda.

Maktabning asosiy ijtimoiy vazifasi bolaning ta'lim-tarbiya olishga bo'lgan huquqini amalga oshirish hisoblanadi. Zamonaviy maktab sharoitlarida bolalarning ijtimoiy pedagogik himoyasi quyidagicha amalga oshmoqda:

Maktab ma'muriyati sinf rahbarlari, guruh tarbiyachilari, kam ta'minlangan oilalar farzandalriga moddiy yordam, bepul ovqatlanish tashkil qilishadi. Sinf rahbarlarning bolaning oiladagi holatini o'rganishadi. qiyin bolalar bilan alohida shug'ullanishadi.

Maktabda psixologlar bola qobiliyatlari va qiziqishlarini o'rganishadi. Psixoterapevt va psixologlar ota-onalar va bolalarga maslahat berishadi va yordam berishadi.

Maktabda mavjud bo'lgan sog'liqni saqlash xizmati maktab o'quvchilarini tibbiy ko'rikdan o'tkazishadi, jismoniy tarbiya guruhlarini tuzishadi, kuchsiz bolalarga maxsus ovqatlanish tashkil qilishadi, karantin sinflarini nazorat qilishadi.

Maktabda ijtimoiy ishga maktab *direktori yordamchilaridan* biri rahbarlik qiladi. Tarbiya ishlari bo'yicha direktor o'rinbosari maktabning maktabgacha tarbiya muassasalari, turli hukumat tashkilotlari bilan aloqasiga katta e'tibor qaratadi.

Ota-onalar qo'mitasi ham o'z o'rnida tarbiyasi og'ir bilan ishlashga yordam beradi. Turli davlatlarda ijtimoiy pedagog ishiga ikki yondashuv mavjud: u maktab bilan hamkorlik qiladi yoki u maktabning shtatli hodimi hisoblanadi.

Maktab bilan hamkorlik qila turib ijtimoiy pedagog tez-tez maktabga borib turadi. Ota-onalar va o'quvchilarning o'zaro munosabtlarining yaxshilanishiga yordam beradi, dars qoldirish sabablarini aniqlaydi. U bolalar bilan qo'pol munosabatda bo'lgan oilalarni, jismoniy va ruhiy nuqsonli bolalarni aniqlaydi. Bola yoki oilaga yordam berish maqsadida bolaning uzoq davom etgan kasalligi sabablarini surishtiradi, bola o'qishda ortda qolmasligi uchun u bilan uyda va kasalxonada alohida shug'ullanadi. Bola tarbiyasidagi muammolarni xal qilish

uchun huquqshunos, shifokor, huquq tartibot organlari hodimlari xizmatidan foydalanadi.

Ko'pgina g'arbiy Yevropa davlatlarida ijtimoiy pedagog maktabning shtatli xodimi hisoblanadi. U ijtimoiy yordamga muhtoj bolalarni aniqlaydi. Bu bolalar maktab kursini uzlashtirishga qobiliyati yetmaydigan bolalardir. Bu bolalar maktab yoki oilada ruhiy tushkunlikni boshdan kechirishadi. Odatda bu bolalar voyaga yetmaganlar ishlari bo'yicha komissiya ro'yxatida turishadi. Ba'zan bolalar va ularning atrofidaogilar bilan munosabatlarini oydinlashtirish yetarli yordam beradi.

Ijtimoiy pedagog o'quvchining maktabdan tashqari vaqtini tashkillashtirib, o'z tarbiyaviy ishini olib borishida ota-onalar bilan hamkorlik qiladi. Hamkorlik yuzasidan seksiya, klublar, har xil mehnat, turistik bo'linmalar tashkil qiladi. Ijtimoiy pedagog pedagogik jamoaning tarbiyasi og'ir bolalar bilan ish olib borishini tartibga soladi. U maktab pedagogik jamoasiga doimiy tarzda sinfdagi psixologik muhit to'g'risida axborot beradi. Aynan shu holat maktabda ijtimoiy ish olib borishning rejasini tuzishda muhim ahamiyatga ega.

Ijtimoiy pedagog maktabdan chetlashtirilgan bolalarga alohida e'tibor qaratishi kerak. U ularni boshqa maktabga joylashtirishga, yangi jamoaga ko'nikishlariga yordam ko'rsatadi. Ijtimoiy pedagog dars soatlari vaqtida noqonuniy ishlab yurgan bolalarni aniqlaydi, ularning o'qish masalasini hal qiladi. U ko'p bolali oilalarning barcha imtiyozlaridan foydalanishlari, bolalarning reabilitatsion markazlarga qatnashlarini nazorat qiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari va sinf rahbarlari tumandagi oila va o'quvchilarni o'rganib chiqishadi. Ijtimoiy yordamga muhtoj bolalarga e'tibor berishadi, tarbiyasi og'ir bolalarni tarbiyalashda oilalarga yordam berishadi.

O'quv ishlari bo'yicha direktor o'rinbosari o'z faoliyatida to'garak, seksiya, klublarni tashkil qilish, o'tituvchining o'quvchilar bilan individual ishlashini, yashash joyida bolalar bilan konsultatsiya o'tkazish, alohida pedagogik e'tibor ga muhtoj bolalar bilan ish olib borishni nazorat qiladi.

Alohida fanlardan dars beruvchi o'qituvchilar bolalarning qiziqishlarini o'rganib chiqib, ularni turli to'garak va sektsiyalarga jalb qilishadi. Maktabda turli tadbirlar o'tkazishadi. Bu tadbirlarni o'tkazishda ota-onalar va sobiq o'quvchilar yordamidan foydalanishadi, maktabga mashhur kishilarni chaqirishadi.

Maktab yoshidagi bolalarning asosiy ijtimoiylashtiruvchi omili bolalar submadaniyatini shakllantiruvchi tengqurlar jamoasidir. Ijtimoiy pedagog bu hodisalarning funktsiyalarini bilishi, ularning o'quvchilarning shaxsiy hislatlari va ijtimoiy munosabatlarini rivojlantirishdagi o'rinlarini ko'ra olishi lozim.

2.Tengqurlar jamoasi va bolalar submadaniyati

Bola ijtimoiylashuvining shartlaridan biri tengqurlar bilan munosabatga kirishishdir. Bu munosabat bolalar bog'chasi guruhi, maktab sinflari, turli norasmiy bolalar va o'smirlar birlashmalari kabi kichik guruhlarda shakllanadi. Bolalar va o'smirlar guruhlarida tengdoshlar orasida funktsional, emotsional shaxsiy munosabatlar o'rnatiladi.

Funktsional munosabatlar bolalar faoliyatining alohida sohalari (mehnat, o'qish)da qayd etilgan bo'lib, kattalarning bevosita rahbarligi ostida guruhdagi xulq-atvor normalarini o'zlashtirish orqali shakllanadi. Tengdoshlar guruhining hamma a'zolari ham yosh jihatdan teng bo'lmaydi. Bu guruhga har xil yoshdagi, biroq umumiy qadriyatlar, munosabatlar tizimi yoki qiziqishlari bilan birlashgan bolalar ham kirishi mumkin. Tengdoshlar guruhi a'zolarining soni turlicha bo'lishi mumkin. O'rtoqlar guruhida 2-3dan 5 gacha, og'aynilar guruhida 7-9 gacha, assatsial guruhlarda 20 tagacha, rasmiy guruhlar-sinf, to'garak va boshqalarda 30-40 tagacha a'zo bo'lishi mumkin.

Tengqurlar guruhi odatda a'zolarining hududiy yaqinligi asosida shakllanadi. Tengqurlar guruhi individual qiziqishlarning mos tushishi, rasmiy tashkilot(sinf,skautlar guruhi va boshqalar) borligi va guruh a'zolari urtasida shaxsiy munosabatlar mavjudligi tufayli shakllanadi. Bu munosabatlar guruh a'zolarining xarakter va o'zaro ta'sirlarida, shuningdek sinfda rollarni taqsimlashda namoyon bo'ladi.

Birinchi dan yetakchi ajralib chiqadi. Eksperimental tadqiqotlarda yetakchisi bo'lmagan guruh aniqlanmagan. Sohaviy yetakchilar ham bo'lishi mumkin. Masalan, aqliy, emotsional, ishbilanmon yetakchi bo'lishi mumkin. Tengqurlar guruhini bir necha parametrlar bo'yicha tasniflashimiz mumkin:

Ijtimoiy tizimidagi yuridik maqomiga ko'ra tengqurlar guruhleri rasmiy, ya'ni jamiyat tomonidan tan olingan, biror bir davlat yoki jamoat tashkiloti bilan bog'liq bo'lgan guruhlar va norasmiy-o'z-o'zidan mavjud bo'lgan guruhlariga bo'linadi.

Ijtimoiy psixologik maqomiga ko'ra ular ikkiga bo'linadi, ya'ni mansublik guruhi-uning haqiqiy a'zolari mavjud (sinf, sport klubi va boshqalar) va referent guruhi- bunga inson mansub emas, biroq hayolan tayanadi.

Faoliyat yuritishning barqarorligi va uzoq muddatliligiga qarab doimiy, vaqtinchalik hamda hodisaviy guruhlariga ajratiladi.

Hudud jihatidan ular hovli, mahalla yoki biror bir muassasa tarkibida faoliyat yuritishlari mumkin.

Etakchilik borasida ular demokratik va avtoritar guruhlariga bo'linishadi.

So'nggi 10 yilliklarda tengqurlar guruhleri voyaga yetayotgan avlod ijtimoiylashuvida eng muhim mikroo'millardan biriga aylandi. Avvalgi davrlarga qaraganda ularning o'rni ancha jiddiylashdi, bunga bir qator jarayonlar o'z ta'siri ko'rsatdi.

Urbanizatsiyaning ta'sirida juda ko'p bolalar, o'smirlar shaharlarda yashashyapti va u yerda ko'proq tengdoshlar bilan muomala qilish imkoniga ega bo'lishmoqda. bu muomalani kattalar to'liq nazorat qila olishmaydi. Katta oilaning kichiklashuvi bir bolali va to'liqsiz oilalarning ko'payishi, oilalarning noto'g'ri tashkillashtirilganligi bolalar uchun oiladagi emotsional aloqalarning yetishmovchiligini uydan tashqarida to'ldirish zaruriyatini keltirib chiqaradi. Umumiy o'rta ma'lumot OAVlar shunga olib keladiki, voyaga yetayotgan avlod o'zlarining savodxonliklari va madaniy rivojlanishlari darajasiga ko'ra ancha tenglashib qolishdi. SHuningdek, bolalarning tengqurlar guruhlariga

birlashishlariga nafaqat kiyim-kechak yoki turmak, balki hayot tarzini ham belgilab beruvchi moda ham ta'sir ko'rsatmoqda.

Bolalar, o'smirlar va o'spirinlar bir vaqtning o'zida bir necha bir-birdan farqlanuvchi guruhlariga a'zo bo'lishlari mumkin. Rasmiy guruhlar (sinf, sport to'garagi va boshqalar) bolalar ijtimoiylashuviga ular hayotiy faoliyatining mazmuni, ularda shakllangan o'zaro munosabatlarning xarakteriga bog'liq ravishda ta'sir ko'rsatadi. Norasmiy guruhlar bolalar, o'spirinlar va o'smirlar ijtimoiylashuviga ularning tarkibi, yo'naltirilganligi yetkachilik turiga ko'ra ta'sir ko'rsatishadi.

Turli yosh va ijtimoiy madaniy xususiyatlarga ega bo'lishiga qaramay tengqurlar guruhining ijtimoiylashuvdagi funktsiyalari universaldir. Birinchidan, guruh a'zolarini shu jamiyat madaniyatiga o'rgatadi, ya'ni ularning xulq-atvorini guruh a'zolarining milliy, diniy, mintaqaviy, ijtimoiy mansubligiga moslashtiradi. Ikkinchidan, tengqurlar guruhlarida ijobiy xulq-atvorga o'rgatiladi. Bu ularga namunaviy xulq-atvorlarni ko'rsatish, g'ayri ijtimoiy xulq-atvorlarga nisbatan chora qo'llash orqali amalga oshiriladi. Uinchidan, tengdoshlar guruhlarida bolalar, o'smirlar va o'spirinlarning kattalar, xususan ota-onalar ta'siridan avtanomlashuvlari jarayonida muhim o'rin tutadi. To'rtinchidan guruh o'z a'zolariga yosh submadaniyatidan mustaqil bo'lish imkonini beradi.

O'rtoqlar va og'aynilar guruhlarida kiyinish, yurish-turish borasida tengdoshlar jamiyatiga mos bo'lishga harakat qilishadi. SHu bilan bir vaqtda o'z mustaqilliklarini ham saqlashadi. Ya'ni boshqa bolalarni o'z guruhlariga qo'shmaslikka harakat qilishadi. Beshinchidan, tengdoshlar guruhlarida bolalar tomonidan o'z-o'zini anglash, o'z-o'zini belgilab olish masalalarini yechishga qulay yoki noqulay sharoitlar yaratib beradi. Oltinchidan, guruh o'z a'zolari tomonidan "ekologik chuqurlik" sifatida qabul qilinadigan spetsifik ijtimoiy tashkilot hisoblanadi.

Guruhda emotsional va shaxsiy munosabatlar ham shakllanadi. Bolalar va yosh o'smirlar guruhlarida emotsional munosabatlarning asosiy funktsiyasi tengqurlar xulq-atvorini umumqabul qilingan xulq-atvor normalariga moslashdir.

Bu holatda do'stlik rishtalari, simpatiya birinchi o'ringa ko'tariladi. Aslida ular ontogenezda ancha avval paydo bo'lishgan. Agar maktabgacha yoshdagi bolalarga amal qilsa, bu holat boshqa bolalar tomonidan ijobiy qabul qilinadi.

SHaxsiy munosabatlar guruhdagi o'zaro bog'liqlik bo'lib, bunda bir bola xulq-atvorining sababi boshqa bola uchun shaxsiy ma'noga ega bo'ladi. SHaxsiy munosabatlar bola atrofdagilar bilan munosabatda kattalar rolini bajarganda yorqin namoyon bo'ladi.

Bolalar hamjamiyati bolalar submadaniyatining tashuvchisi hisoblanadi. Bolalar submadaniyati—bu bolalarga jamiyatga ko'nikishlariga va o'z normalarini yaratishlariga ko'maklashuvchi madaniy hudud va muomala doirasidir.

Bolalar submadaniyati bolaning ilk ijtimoiylashuvi vazifasini bajaradi. O'smirlar, o'spirinlar submadaniyatining namoyon bo'lishiga ijtimoiy harakatning yangi shakllarini tuzish kiradi. Bu ijtimoiy pedagog tomonidan to'g'ri qabul qilinishi kerak. O'smirlar kichkina bolalardan ancha faollar va o'z o'rinlarini topishlari uchun yangi faoliyat va xulq-atvor shakllarini qidirishadi. Biroq ular ancha tavakkalchi va bunga tayyor emaslar. O'spirinlik davrining inqirozi ham ko'p borada yangi muqobil faoliyat normalarini yaratishga bog'liq. SHuning uchun o'spirin-o'smir submadaniyati nafaqat ijtimoiylashtiruvchi, balki konstruktiv ijodiy funktsiyani ham bajaradi. O'smirlar va o'spirinlar submadaniyatini kattalar olamidanda ajratib turuvchi omillar madaniy va texnologik o'zgarishlar, yolg'izlik OAVlarning qarama-qarshi ta'siri, ijtimoiy muhitning beqarorligi bilan bog'liq. Bu hollarda o'spirinlar va o'smirlar guruhlari turli g'ayri-ijtimoiy xarakatlarga intilishlari ham mumkin.

O'spirinlar va o'smirlar submadaniyati rivojlanishining ikki yo'nalishi mavjud. Birinchisi u umumiy jihatlarga ega bo'lib, turli mintaqa va yo'nalishlarga ajraladi. Ikkinchi yo'nalish yoshlar submadaniyatiga g'ayri madaniyatlarning ta'siriga bog'liq. Bu holatda biz mavjud jamiyatning huquqiy asoslariga tajovuz qilmaydigan, birq axloq umumqabul qilingan xulq-atvor normalariga qarshi chiquvchi yoshlarni uchratishimiz mumkin. g'ayri madaniyatning borligi va uning

tarqalishi u yoki bu jamiyatning inqirozidan hamda insonlarning qoniqmayotganligidan dalolat beradi.

Savol va topshiriqlar

1. Maktab yoshidagi bolalar bilan tashkil etiladigan ijtimoiy pedagogik faoliyat mazmuni nimalardan iborat?
2. Tengqurlar jamoasi va bolalar submadaniyati deganda nimani tushunasiz? Fikringizni asoslang.

Adabiyotlar:

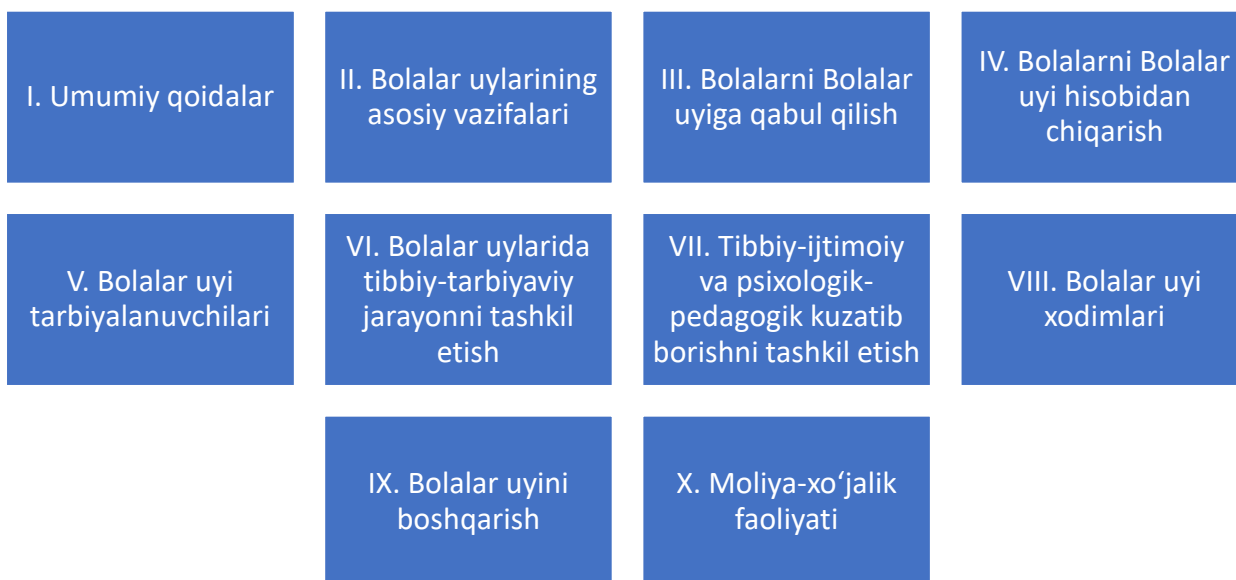
1. Egamberdieva N.M. Ijtimoiy pedagogika. Darslik. T.2009
2. Mavlonova R.A., Voxidova N.X., Ijtimoiy pedagogika. O'quv qo'llanma. T.: Istiqlol 2009.
3. Salieva Z. Ijtimoiy pedagogika. O'quv qo'llanma. T.: Adabiyot uchqunlari. 2019
4. Галагузова М.А. История социальной педагогики. Учебное пособие. М. Владос. 2000.
5. В. Утёмов, М. Зиновкина, П. Горев. Креативная педагогика. – М., “Юрайт”. 2019

Mavzu: Mehribonlik uylaridagi ijtimoiy-pedagogik faoliyat

Tayanch so'zlar: nizom, qoida, go'daklar uyi, yosh bolalar, tarbiya, tizimi, tarbiyaviy-sog'lomlashtirish, muassasa.

1. Bolalar uylari to'g'risidagi Nizomda bolalarni bolalar uyiga qabul qilish qoidalari

Bolalar uylari to'g'risidagi Nizom 13.06.2012 yilda O'zbekiston Respublikasi VAZIRLAR MAHKAMASINING 171-sonli QARORIGA Ko'ra tasdiqlangan bo'lib, u quyidagi bo'limlardan iborat:

Ushbu Nizom O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi tizimining Bolalar uylarini tashkil etish va ularning faoliyati, shuningdek ularda yetim bolalar, ota-ona qarovisiz qolgan bolalar hamda psixofizik rivojlanishi buzilgan bolalarga tibbiy-ijtimoiy, psixologik-pedagogik yordam berish va ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish tartibini belgilaydi.

Bolalar uyi yetim bolalar, ota-ona qarovisiz qolgan bolalar hamda psixofizik rivojlanishi buzilgan bolalar (keyingi o'rinlarda tarbiyalanuvchilar deb ataladi) uchun davlat ta'lim-tarbiya va davolash-sog'lomlashtirish muassasasi hisoblanib, u o'z faoliyatida O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlariga, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining qarorlariga, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, qarorlari va farmoyishlariga, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari va farmoyishlariga, boshqa qonun hujjatlariga, O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalariga, shuningdek ushbu Nizomga va o'z Ustaviga amal qiladi.

Nizomda bolalar uyining quyidagi tiplari belgilab qo'yilgan:

a) bolalar 3 yoshgacha bo'ladigan umumiy tipdagi Bolalar uyi. Zaruriyat bo'lganda ushbu muassasalarda 4 yoshgacha qabul qilinadigan, ular 7 yoshgacha bo'lishi mumkin bo'lgan psixofizik rivojlanishi buzilgan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan guruhlar tashkil etiladi;

b) 4 yoshgacha qabul qilinadigan, ular bu yerda 7 yoshgacha bo'lishi mumkin bo'lgan psixofizik rivojlanishi buzilgan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan tipdagi Bolalar uyi.

Nizomga ko'ra quyidagilar bolalar uylarining asosiy vazifalari hisoblanadi:

tarbiyalanuvchilarni tibbiy yordam bilan ta'minlash, tarbiyalash va ularga ta'lim berish, ularni kamol toptirish va qo'llab-quvvatlash;

tarbiyalanuvchilarni to'laqonli psixologik reabilitatsiya qilishga, ijtimoiy moslashishga va jamiyatga integratsiyalashga ko'maklashadigan uy sharoitiga yaqinlashtirilgan shart-sharoitlar yaratish;

tarbiyalanuvchilarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini ijtimoiy-huquqiy himoya qilishni ta'minlash;

tarbiyalanuvchilarni psixologik, intellektual va jismoniy kamol toptirishni ta'minlash;

tarbiyalanuvchilarni dispanserizatsiyalash, profilaktika, davolash va sog'lomlashtirishni, psixofizik rivojlanishi buzilgan bolalar uchun korreksiya-tiklash tadbirlarini, tarbiyalanuvchilarni tibbiy-psixologik-pedagogik reabilitatsiya qilishni o'z ichiga oladigan davolash-sog'lomlashtirish ishlarini tashkil etish;

davolash-sog'lomlashtirish, ta'lim-tarbiya va zaruriyat bo'lganda, korreksiya-rivojlantirish jarayoni sifatini oshirishga yo'naltirilgan ish shakllari va usullarini takomillashtirish;

zarur tarzdagi sanitariya-gigiyena va epidemiyaga qarshi rejimlarni ta'minlash, infeksiyalar paydo bo'lishi va tarqalishining oldini olish.

Bolalar uyiga quyidagi toifaga kiruvchi bolalar qabul qilinadilar:

a) yetim bolalar va ota-ona qarovisiz qolgan bolalar:

ota-onalari vafot etgan, ota-onalar ota-ona huquqlaridan mahrum etilgan, ota-onalarning ota-ona huquqlari vaqtincha cheklangan, ota-onalar huquqiy

layoqatsiz deb e'tirof etilgan, ota-onalar kasal bo'lgan, ota-onalar uzoq vaqt (6 oydan ortiq) bo'lmagan, shu jumladan ota-onalar o'z bolalarini tibbiyot muassasalaridan olishni rad etgan hollarda, shuningdek ota-ona qarovi mavjud bo'lmagan boshqa hollarda;

tashlandiq (topilgan) bolalar;

qoldirib ketilgan bolalar (tug'ruq muassasasidagi yoki statsionardagi hamda tekshirish va davolashning to'liq kursidan o'tgan, biroq uzrli sabablarsiz uch kun muddatda ota-onalar yoki ularning o'rnini bosuvchi shaxslar tomonidan olinmagan bolalar);

b) o'ziga o'zi xizmat ko'rsatish imkoni yo'qligi tufayli doimiy ravishda yakka tartibda parvarish qilishga muhtoj psixofizik rivojlanishi buzilgan bolalar ota-onalar roziligi bilan va ota-onalari bor-yo'qligidan qat'i nazar;

v) o'zini o'zi boshqarish organlari tomonidan taqdim etilgan tegishli hujjat bo'yicha kam ta'minlangan oilalarning bolalari, shuningdek faqat ota-onasining biriga (ona yoki otaga) ega bo'lgan bolalar tuman (shahar) hokimining qarori bo'yicha, bolaning bu yerda bo'lishi muddatini uzaytirish keyinchalik qayta ko'rib chiqilgan holda 1 yilgacha muddat bilan.

Bolalar uyiga bolalar yangi tug'ilgan paytdan boshlab qabul qilinadi va 3 yoshgacha tarbiyalanadi, bolada psixofizik rivojlanish buzilishi mavjud bo'lgan hollarda esa – 4 yoshgacha tarbiyalanadi, tuman (shahar) hokimining belgilangan tartibdagi qarori asosida bu yerda ularga 7 yoshgacha bo'lish imkoni beriladi.

Quyidagilar Bolalar uyiga qabul qilishga vaqtinchalik monelik hisoblanadi: jarayonning faol bosqichidagi sil kasalligi; teri va sochning yuqumli kasalliklari; o'tkir, shu jumladan virusli yuqumli kasalliklar; markaziy asab tizimining o'tkir kasalliklari; teri-tanosil kasalliklari.

Ko'rsatib o'tilgan kasalliklarga chalingan bolalar statsionar davolanish uchun hududiy davolash-profilaktika muassasalariga yuborilishi zarur va davolanish tugallangandan keyin Bolalar uyiga yuboriladi.

2. Go'daklar uyida tarbiyalash xususiyatlari

Go'daklar uyi yosh bolalarni tarbiyalash tizimida alohida o'rin egallaydi. Bu tarbiyaviy-sog'lomlashtirish muassasalari ota-onasi qaramog'isiz qolgan bolalarga oila o'rnini bosishga, ona mehridan judo bo'lgan bolaning normal rivojlanishi uchun barcha sharoitlarni yaratishga qaratilgan.

Hozirgi kunda go'daklar uyining moddiy bazasi ancha kengaydi, ulardagi tarbiyaviy ishlar ham yaxshilandi. Tarbiyaning ilmiy asoslangan asosiy qoidalarining amalga oshirilishi bolalar rivojlanishida ijobiy natijalarga olib kelmoqda.

Go'daklar uylarida bolalar tarbiyasi tizimining effektivligini belgilab beruvchi asosiy omil tarbiyachilarning insoniyligi, o'z ishiga mas'uliyat bilan yondashishi hisoblanadi. Har bir tarbiyalanuvchiga mehr bilan munosabatda bo'lish bolalar sog'ligi va rivojlanishi bilan bog'liq bo'lgan asosiy shartdir. Go'daklar uyi tarbiyachisi nafaqat tibbiy va pedagogik ma'lumotli bo'lishi, balki yuqori axloq, madaniyatga ega bo'lishi, bolalarni sevishi lozim.

Bolalar uylarida bolalarning tarbiyalanishi va rivojlanishi uchun sharoitlar yaratishda bolalarning yoshini emas, uning sog'ligi, holati va yetishgan rivojlanish darajasini inobatga olish kerak. Bolalarning bir qismi tarbiya jarayoniga yoshiga qarab qurilishi mumkin, biroq aksariyat tarbiyalanuvchilar o'zlaridan ancha kichik yoshli bolalarga mos keluvchi ta'lim tarbiyaga ehtiyoj seziladi. Odatda go'daklar uyiga ijtimoiy noxush oilalardan kuchsizlangan go'daklar kelib tushishadi, ularning ba'zilari esa bundan oldin uzoq vaqt shifoxonada ham davolanishgan. Ularga alohida e'tibor qaratish lozim.

Go'daklar uyining spetsifik xususiyatlari bola organizmi rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadigan o'z salbiy jihatlariga ham ega. Odatda tarbiyachining har tomonlama rivojlanishini ta'minlash qiyin bo'ladi. Biroq bu go'daklar uyining asosiy maqsadi hisoblanadi. Tarbiyachi va ijtimoiy pedagog noxush omillarning bolaga ta'sirini susaytirishi, bola hayotini taassurotlar bilan boyitishi lozim.

Go'daklar uyining asosiy vazifasi bolalarning to'liq jismoniy va ruhiy rivojlanishlarini ta'minlashi, ularni jamiyat hayotiga tayyorlash, ularning ijtimoiy adaptatsiyalarini yengillashtirishdir.

Go'daklar uyida pedagogik ishni tashkil qilayotganda yosh bolalarning asab-ruhiy rivojlanishlari qonuniyatlariga tayanish, ularning quyidagi xususiyatlari: jadallik, bolalar organizmining past qarshilik ko'rsatish darajasi, jismoniy va ruhiy rivojlanishning yaqin o'zaro munosabati, bolalarda kattalar bilan muomala qilishga, ijobiy emotsiyalarga, harakat faolligiga, yangi taassurotlarga katta ehtiyoj borligi kabilarni inobatga olish lozim.

Go'daklar uyida bolalar sog'ligini saqlashga, xususan ularning asab tizimlarini asrashga katta e'tibor beriladi. Bu esa harakat, nutq, xotira, diqqat, tafakkur, tasviriy faoliyat, estetik va axloqiy rivojlanish asosi hisoblanadi. Go'dak hayotining ilk 3 yili ichida kerakli ko'nikmalarni egallay olmasa keyinchalik buni o'rni to'ydirishning iloji bo'lmaydi. SHuning uchun go'daklar uyining vazifasi bolaga hayotining ilk oylaridanoq rivojlanishdan ortda qolishga imkon bermaslik.

Go'daklar uyida tarbiyalanayotgan bolalar kontingenti bir qator xususiyatlari bilan ajralib turishadi. ijtimoiy noxush oilalardan kelib tushgan aksar bolalar noxush ijtimoiy va biologik analizga egalar. Agar xizmat ko'rsatuvchi shaxslar bola qichqirig'iga vaqtida javob bermasalar bolada shaxsiy-emotsional muomala aloqasi o'z vaqtida shakllanmaydi. Natijada hayotining ilk yilidayoq uning yurish-turishida ikki nuqson paydo bo'lishi mumkin. Birinchisi, bola passiv, harakat va emotsional faolligi past, bu esa salbiy odatlar (bammoq so'rish, boshini qimirlatib o'tirish)ning paydo bo'lishiga olib keladi.

Ikkinchisi, notinch uyqu, sababsiz yig'i, boshqa bolalarga agressiv munosabat va buning natijasi yurish-turishida salbiy streotiplar paydo bo'lishidir.

Bu nuqsonlari bor bolalarda kattalar bilan kam muomalada bo'lish nutq rivojining ortda qolishiga sabab bo'ladi. Hayotning ilk yilida oliy nerv sistemasining shakllanishiga yetarli e'tibor bermaslik bu tizimning rivojiga

keyinchalik ham o'z ta'sirini ko'rsatadi. Hayotining ikkinchi yilida bolaning anglash faolligi susayadi, bola xonada maqsadsiz harakatlanadi, yangi odamlardan qo'rqadi yoki aksincha ular bilan ortiqcha jismoniy aloqaga intiladi. Nutq rivojlanishi ortda qolaveradi, salbiy odatlar ham saqlanib qoladi.

Hayotining uchinchi yilida bolada mavhum anglashning ilk belgilari namoyon bo'lishi lozim: bola o'zini shaxs sifatida ajrata boshlaydi, uning nutqi muomala vositasiga aylanishi mumkin va boshqa go'daklar uyida tarbiyalanayotgan bolalarda bu borada ortda qolish kuzatilishi mumkin. asabiy namoyon bo'lishlar kuchayadi (bolaga biror narsa rad etilganda yig'i bilan o'zini polga tashlashi mumkin), boshqa bolalarga, ba'zan kattalarga nisbatan agressivlik kuchayadi. Bular mikro ijtimoiy muhit xususiyatlari va sog'liq holati kabi ob'ektiv sabablarning natijasidir. Bunda kattalar bilan muomala qilishning yetishmasligi va ijobiy emotsiyalarning kamligi asosiy o'rin tutishini inobatga olib, bularning o'rnini bolaga tarbiyaviy ta'sir orqali to'ldirishga harakat qilish lozim. ijtimoiy pedagog oliy nerv faoliyatining rivojlanishini xarakterlaydigan normativ ko'rsatkichlardan kelib chiqishi kerak.

3.Go'daklar uyida bolalarning ijtimoiy adaptatsiyasi jarayonida ijtimoiy pedagogning o'rni

Bola hayotining ilk yillarida unda u o'sib-rivojlanayotgan mikro ijtimoiy muhit talablarini aks etuvchi ijtimoiy yurish-turishning muayyan turi shakllanadi. Mikro ijtimoiy muhitning o'zgarishi yurish-turishning o'zgarishini ham keltirib chiqaradi. Bu esa yoshlik davrida anchagina mushkul vazifa bo'lib odatda Adaptatsion sindrom rivojlanishiga olib keladi.

Go'daklar uyida bolalar doimo bolalar muassasasining mikro ijtimoiy muhitida bo'lishadi va bu muhit ular uchun ijtimoiy yurish-turishni shakllanishining asosi hisoblanadi. Bu sharoitlarda bolalar oiladagidan barvaqtroq tengdoshlari bilan muomalaga ko'nikishadi, kattalar bilan aloqalarga kirishishadi.

Bolalar uyida go'dak ijtimoiy yurish-turishning stereotipini o'zgartirish zarurati haqida gapirganda uch asosiy holatni nazarda tutish lozim:

1. Bola hayotining ilk oylarida shifoxonadan to'g'ri go'daklar uyiga o'tkaziladi.
2. Bola yoshiga qarab boshqa guruhga o'tkaziladi.
3. Bola bolalikka olinadi yoki bolalar uyiga topshiriladi.

Albatta kam uchraydigan holatlar ham bo'lishi mumkin. Masalan, bola go'daklar uyiga to'g'ri oilasidan kelib tushadi yoki onasi uni go'daklar uyiga tashlab ketadi, barcha sanab o'tilgan holatlar o'z xususiyatiga egalar, u yoki bu darajada Adaptatsion sindromni keltirib chiqarishadi. SHuning uchun biz ularga batafsil to'xtalamiz.

Adaptatsiya lotincha so'z bo'lib, **adaptation** - moslashuv ma'nosini bildiradi. Bu yerda adaptatsiya ilmiy izlanish olib borishda qo'lga kiritilgan natijani (metodologik, usul, model, algoritm va.h.k.larning) tadqiq etilayotgan ob'ekt yoki predmetni ifodalay olishligi nazarda tutiladi.²¹

Go'daklar uylarida tarbiyalanayotgan bolalar o'z adaptatsion mexanizmlari bilan mashg'ulot o'tkazish uchun kamroq imkoniyatlarga egalar, demak ularda ijtimoiy ko'nikish darajasi ham ancha past. SHuning uchun o'zgargan sharoitlarga o'tish ular uchun qiyin omil hisoblanadi. Ustiga ustak go'daklar uyi bolalari og'irlashgan biologik va ijtimoiy anamnezga egalar, ularning rivojlanishi va sog'ligi ko'rsatkichlari ham doimo optimal emas. Bu jihatlar ham markaziy nerv tizimi ishchanligini tushiradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar funktsional tizimning ko'pgina tarkibiy qismlarining xomligi xarakterli bo'lib, bu ularda Adaptatsion mexanizmlar tizimida qizg'inlik holatlarini tez paydo bo'lishiga sabab bo'ladi. Go'daklar uylari bolalari esa ruhiy stress holatiga juda oson tushishadi.

Adaptatsiyaning barcha shakllarini o'rganish bolaning yangi muhit sharoitlariga ko'nikishi bosqichlarini, shuningdek Adaptatsion bosqichning murakkabligi darajasini belgilovchi omillarni aniqlash imkonini berdi.

Ko'nikish bosqichlari:

²¹ Ҳасанбоев Ж.ва бошқ. Педагогика фанидан изоҳли луғат. Тошкент. 2008. 146

1. Keskin davr yoki dezadaptatsiya bosqichi. Bu bosqichda yangi mikroijtimoiy muhit talablari va odatiy yurish-turish stereotiplari o'rtasida kelishmovchilik mavjud bo'ladi. Bu vaqtda ayniqsa yurish-turish parametrlarida-kattalar bilan munosabatlar, nutq faolligi, o'yinlarda o'zgarishlar ko'p bo'ladi. Shuningdek, tana og'irligining kamayishi, infeksiyalarga qarshilik ko'rsatishning pasayishi kabi hodisalar ham kuzatiladi.

2. Adaptatsiyaning o'zi. Bunda bola yangi muhitni faol o'zlashtirib unga mos keluvchi yurish-turish shakllarini ishlab chiqadi. Bu davrda turli tizimlardagi chetga chiqishlarning kamayishi kuzatiladi. Hammadan tez ishtaha (15 kun) normallashadi, uyqu va emotsional holat vaqti cho'ziladi. O'yin va nutq faoliyati esa hammasidan keyin o'z o'rniga qaytadi (60 kungacha).

3. Kompensatsiya davri. Bunda organizm faoliyati to'liq normallashadi.

Birinchi va ikkinchi bosqichlarning xarakter va xususiyatlari adaptatsiyani murakkabligi bo'yicha tasniflash imkonini beradi.

Yengil adaptatsiya. Bola yurish-turishidagi buzilishlar muddati 20 kun bo'ladi. Bunda ishtahaning ham biroz pasayishi kuzatiladi. 10 kun mobaynida bola iste'mol qiladigan narsalar hajmi normasiga qaytadi, uyquning tiklanishi 7-10 kunda ro'y beradi, emotsional holat, nutq faoliyati va bolalar bilan o'zaro munosabatlar 15-20 kun ichida normallashadi.

SHu bilan birga kattalar bilan munosabatlar deyarli o'zgarmaydi, harakat faoliyati ham pasayadi. Bola adaptatsiya davrida kasallikka chalinmaydi.

O'rta og'irlikdagi adaptatsiya. Bola yurish-turishida barcha buzilishlar yaqqol namoyon bo'ladi va ularning muddati ancha uzoq. Uyqu va ishtaha 20-30 kunda normallashadi, mo'ljal olish faoliyatining buzilishi o'rtacha 20 kun davom etadi, nutq faoliyat 20-40 kungacha qayta tiklanmaydi. Emotsional holat bir oy mobaynida beqaror bo'lib turadi, harakat faoliyatining tiklanishi 30-35 kunda sodir bo'ladi.

Bu davrda ham kattalar bilan o'zaro munosabatlar buzilmaydi. O'rta og'irlikdagi adaptatsiya respirator indeksiyasi kabi kasalliklar paydo bo'lishi mumkin.

Adaptatsiyaning bu yo'nalishi bolalarda odatda 9 oylik yoshdan 1,5 yoshgacha qayd etiladi. Biroq agar bolalarda sog'liq bilan bog'liq muammolar bo'lsa yoki go'daklar uyida sog'lomlashtirish-tarbiya ishi yomon tashkil qilingan bo'lsa har qanday yoshdagi bolada bu holatlar qo'zg'atilishi mumkin.

O'rta og'irlikdagi adaptatsiya bolalarda bir guruhdan boshqa guruhga o'tkazilayotganda, statsionardan go'daklar uyiga kelib tushganda namoyon bo'ladi.

Og'ir adaptatsiya. Bu adaptatsiya turi muddatining uzunligi (2-6 oy va ko'proq) va barcha alomatlarining og'irligi bilan xarakterli hisoblanadi.

Organizmning ko'nikish imkoniyatlarining shakllanishi bola ruhiyatining emotsional-ijtimoiy va bilib olish sohasi bilan yaqin bog'liq hisoblanadi. Emotsional muvozanat va shu asosda shakllanadigan anglab olish faoliyatining yuqori darajasi yengil va muvafaqqiyatli adaptatsiyani ta'minlaydi.

4. Bolalar uylaridagi ijtimoiy pedagogik faoliyat

Bolalar uylari yosh alomatlariga ko'ra maktabgacha yoshdagi bolalar uylari, maktab o'quvchilari bolalar uylari va turli yoshdagi bolalar uchun bolalar uylariga bo'linishi mumkin.

*Bolalar uylarining asosiy vazifalari*²²: tarbiyalanuvchilarni tibbiy yordam bilan ta'minlash, tarbiyalash va ularga ta'lim berish, ularni kamol toptirish va qo'llab-quvvatlash;

tarbiyalanuvchilarni to'laqonli psixologik reabilitatsiya qilishga, ijtimoiy moslashishga va jamiyatga integratsiyalashga ko'maklashadigan uy sharoitiga yaqinlashtirilgan shart-sharoitlar yaratish;

tarbiyalanuvchilarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini ijtimoiy-huquqiy himoya qilishni ta'minlash;

²² O'zbekiston Respublikasi VAZIRLAR MAHKAMASINING 13.06.2012 yilgi 171-sonli QARORI. Bolalar uylari to'g'risidagi Nizom

tarbiyalanuvchilarni psixologik, intellektual va jismoniy kamol toptirishni ta'minlash;

tarbiyalanuvchilarni dispanserizatsiyalash, profilaktika, davolash va sog'lomlashtirishni, psixofizik rivojlanishi buzilgan bolalar uchun korreksiya-tiklash tadbirlarini, tarbiyalanuvchilarni tibbiy-psixologik-pedagogik reabilitatsiya qilishni o'z ichiga oladigan davolash-sog'lomlashtirish ishlarini tashkil etish;

davolash-sog'lomlashtirish, ta'lim-tarbiya va, zaruriyat bo'lganda, korreksiya-rivojlantirish jarayoni sifatini oshirishga yo'naltirilgan ish shakllari va usullarini takomillashtirish;

zarur tarzdagi sanitariya-gigiyena va epidemiyaga qarshi rejimlarni ta'minlash, infeksiyalar paydo bo'lishi va tarqalishining oldini olish.

Bu vazifalarni bajarish ijtimoiy pedagogdan kasbiy bilim, pedagogik mahoratni talab etadi. SHu bilan birga mamlakatda ijtimoiy iqtisoiy vaziyatning o'zgarishi bu muassasalarning ko'pgina muammolari-bolalar ta'lim-tarbiyasi, adaptiv reabilitatsion muammolarni hal qilishga yangi yondoshuvlar ishlab chiqishni talab qiladi.

Tarbiyalanuvchilar, pedagoglar, tarbiyalanuvchilarning ota-onalari yoki ota-onalarning o'rnini bosuvchi shaxslarga tibbiy-ijtimoiy va psixologik-pedagogik yordam tashkil etiladi. Bunda:

tarbiyalanuvchilarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilinadi;

tarbiyalanuvchilar bilan diagnostik, profilaktik, korreksion, maslahat berish va reabilitatsiya ishlarini muvofiqlashtiriladi;

vrachlar, tarbiyachilar, pedagoglar, muassasa ma'muriyati va Bolalar uyining boshqa xodimlari bilan profilaktik, maslahat berish, ta'lim (seminarlar, treninglar) ishlarini olib boriladi;

tarbiyalanuvchilarning ota-onalari yoki ota-onalarning o‘rnini bosuvchi shaxslar bilan maslahat berish va rehabilitatsiya ishlarini olib boradi²³:

Ijtimoiy pedagogik yordam quyidagi yo‘nalishlar bo‘yicha olib boradilar

a) tarbiyalanuvchilarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish sohasida:

tarbiyalanuvchilarning shaxsiy hujjatlar yig‘majildini o‘rganish va uning ijtimoiy maqomi barqarorligini aniqlash;

tarbiyalanuvchilarning mulkiy va nomulkiy huquqlari himoya qilinishini ta‘minlash;

etishmayotgan hujjatlarni izlash va to‘plash ishlari;

tarbiyalanuvchilarga va ularning mol-mulkiga nisbatan qonun buzilishiga yo‘l qo‘ygan shaxslarni qonun hujjatlarida nazarda tutilgan javobgarlikka tortishga ko‘maklashish;

tarbiyalanuvchilarning qarindoshlarini aniqlash va ular bilan mustahkam aloqalar o‘rnatish;

tarbiyalanuvchilarning manfaatlarini ko‘zlab sud majlislarida qatnashish;

b) Bolalar uyidagi hayotga moslashish uchun bolaning zarur bo‘lgan imkoniyatlarini aniqlash va rivojlantirish sohasida:

rivojlanishning tibbiy, ijtimoiy, psixologik, pedagogik muammolari tashxisi;

bolalarning individual-psixologik va fiziologik xususiyatlarini hisobga olgan holda rivojlanishning yakka tartibdagi dasturlarini tuzish, pedagogik ta‘sir ko‘rsatish metod va usullarini tizimli rivojlantirish;

²³ Низомнинг VII Tibbiy-ijtimoiy va psixologik-pedagogik kuzatib borishni tashkil etish бўлими

bolalarning ijobiy his-tuyg'ularini rivojlantirishga yo'naltirilgan tadbirlarni ishlab chiqish va amalga oshirish, ularni atrofdagi voqelikka moslashtirish, ijobiy ko'nikma va odatlarni, muayyan bilimlar va uquvlarni shakllantirish;

v) tarbiyalanuvchilarni joylashtirishning boshqa muqobil shakllari sohasida:

ota-onalar yoki ota-onalarning o'rnini bosuvchi shaxslarni tarbiyalanuvchini oilaga qabul qilishga tayyorlash;

tarbiyalanuvchini tayyorlash va o'z oilasiga qaytarish;

tarbiyalanuvchini qabul qiladigan oila hayotiga tayyorlash;

bolalarni joylashtirishning oilaviy shakllarini va bolani tarbiyalash uchun oilaga qabul qilishni xohlovchi shaxslarni tanlash.

Bu ishlar quyidagi faoliyat turlarida amalga oshiriladi:

Ijtimoiy pedagog tashhis qo'yish va maslaht	Ijtimoiy profilaktik faoliyat	Ijtimoiy tarbiya
<p>Maqsadi: shaxs sotsiogenezi dinamikasini kuzatish, uning buzilish sabablarini aniqlash;</p> <p>Ijtimoiy psixologik muammolarini va ularni xal qilish usullarini o'rganish;</p> <p>Tarbiyachilarning ijtimoiy adaptatsiyalari xususiyatlarini o'rganish;</p> <p>ijtimoiy tavakkal guruhi tarbiyalanuvchilarini</p>	<p>Maqsadi: bolalar ijtimoiy rivojlanishidagi buzilishlarni oldini olish, shaxsning to'liq rivojlanishi uchun sharoitlar yaratish;</p> <p>Bolalarda ruhiy keskinlik profilaktikasi dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish;</p> <p>Qulay ijtimoiypsixologik mikromuhit yaratish;</p> <p>tarbiyalanuvchilarning o'z</p>	<p>Maqsadi: shaxs ijtimoiylashuvi jarayoniga faol ta'sir ko'rsatish, ijtimoiy tarbiya va ijtimoiy pedagogik rehabilitatsiya dasturlari orqali unga ijobiy ta'sir ko'rsatish;</p> <p>Hayotiy malakalar va ko'nikmalarni rivojlantirish dasturi;</p> <p>Profiarientatsiya dasturi:</p>

<p>aniqlash;</p> <p>Bolalar qiziqish va qobiliyatlarini o'rganish;</p> <p>ijtimoiy rivojlanishning individual xaritalarini tuzish;</p> <p>Bolalar rivojining ijtimoiy tarmoqlva individual vaziyatiga tashhis qo'yish;</p> <p>Bolalarning kattalar va tengdoshlari bilan muloqotda bo'lishlariga tashhis qo'yish;</p> <p>ijtimoiy xulq-atvordan chetga chiqishlariga tashhis qo'yish.</p>	<p>oilalari, pedagoglar va tengdoshlari bilan muloqot qilishlarining eng optimal yo'lini tanlash;</p> <p>shaxsiyatlararo munosabatlarning profilaktikasi dasturi.</p> <p>ijtimoiy zararli illatlar (araqxo'rlik, giyohvandlik, taksikomaniya)ning profilaktikasi dasturi.</p>	<p>Jinsiy tarbiya va oilaviy hayotga tayyorlash dasturi;</p> <p>Aloqa ko'nikmalari va muloqat madaniyatini rivojlantirish dasturi;</p> <p>Xulq-atvordagi turli chetga chiqishlarni (agressiya, avtoagressiya, adiktiv xulq-atvor, uyatchanlik, autiz) to'g'irlash dasturi.</p> <p>Xarakter aktsentuatsiyalarining psixoterapiyasi dasturi.</p> <p>“Men” obrazining to'g'irlash dasturi</p>
---	---	--

O'z faoliyatida ijtimoiy pedagog bir qator vazifalarni hal qiladi:

1. Bolaning ijtimoiy maqomini aniqlash;
2. Tarbiyalanuvchilarning individual rivojlanish dasturini tuzish;
3. Bola adaptatsiyasi, intergatsiyasi, rehabilitatsiyasi.

SHu bilan birga u o'z faoliyatida tashhis qo'yish, bashorat qilish, rehabilitatsion vositachilik va patronaj o'tkazish vazifasini ham bajaradi. ijtimoiy pedagog faoliyati bola ijtimoiy maqomini aniqlashdan boshlanadi. Hujjatlarni o'rganish, suhbat, test o'tkazish yo'li bilan ijtimoiy pedagog yechishi lozim bo'lgan muammolarni aniqlaydi. Bola kasallanishini tashhisi qanchalik aniq qo'yilsa, unga berish mumkin bo'lgan yordam turini aniqlash oson bo'ladi.

Bolaning tarbiyasi jamoada kechadi, shuning uchun ijtimoiy pedagog bolalar jamoasini ham to'liq o'rganadi.

Ijtimoiy pedagogning keyingi vazifasi tarbiyalanuvchilarning individual rivojlanishi dasturini tayyorlash, ya'ni bolalar uyining bitiruvchisi qanaqa bo'lishi kerakligini tasavvur etish lozim. Buning uchun ijtimoiy pedagog tarbiyachi bilan birgalikda bolaning barcha hujjatlarini, uning muammolarini tahlil qiladi, vaziyatdan chiqish yo'llarini qidiradi.

Ish bosqichlari

1. Tayyorlov-muassasaga kirishlarida tanishish bolalar, bola hayoti muhitining omillari, aloqalar o'rnatish, ijtimoiy tashhisi, shaxsning pedagogik imkoniyatlari bilan tanishish, shahar (tuman) muassasalari bilan aloqalar o'rnatiladi, bolalar kartatekasi tuziladi, ishning qisqacha tahlili beriladi.

Tadqiqot usullari

Psixologik test o'tkazish:

- a) "maktab ta'limiga ko'nikish" anketasi
- b) ruhiy holatlarning tashhis qilinishi
- v) bolaning muhitga ko'nikishiga muassasa ta'sirini aniqlash maqsadida kuzatuv olib borish, intervyu olish

Anketa so'rovnomasi o'tkazish:

- a) insho-bolaning ijodiy qiziqishini aniqlash uchun (adabiyot o'qituvchisi o'tkazadi)
- b) qizishlarini so'rab bilish
- v) kasbiy qiziqish bo'yicha anketa

2. Tashkiliy-muammolarni tasniflash, ularni tahlil qilish. ijtimoiy pedagog o'z faoliyatining ustuvor yo'nalishlarini, ijtimoiy ijod shakllarini aniqlaydi, ishda ijtimoiy institutlarni (oilalar, maktab, yoshlar tashkilotlari, sog'lomlashtirish

muassasalari, armiya, ijtimoiy xizmatlar) tartibga soladigan ijtimoiy yordamchilar tarkibini tuzadi, ta'lim, sog'liq, dam olish payti muammolari bilan shug'ullanuvchi tashkilot, to'garaklar imkoniyatlarini o'rganadi, ijtimoiy pedagogik tadqiqotlar natijalarini tizimlashtiradi.

3. Bevosita ijtimoiy ish - kuzatuv, g'amxo'rlik, maslahat berish, bola huquqlarini himoya qilishga yordam berish, murakkab vaziyatlarning tahlili.

4. Ish shakllari:

1. Tarbiyalanuvchi uchun uslubiy tavsiyalar ishlab chiqish;
2. Bola ijtimoiylashuvi dinamikasini kuzatuv xaritasi orqali kuzatish.

5. Vositalar-predmetlar, hodisalar, jarayonlar.

Psixologlar bilan birgalikda ijtimoiy pedagog bitiruvchilarning o'z-o'zini belgilab olishlari (kasb-hunar to'g'risida suhbatlar, korxonalariga ekskursiyalar, professional ta'lim olish to'g'risida suhbatlar), insonning jamiyatdagi turli ijtimoiy rollarini o'zlashtirishlari (vatanparvar, oila a'zosi, jamiyat a'zosi, iste'molchi, professional va boshqa), oila funktsiyalari va tuzilishi bilan tanishishlari, adaptiv mexanizmlarning shakllanishi muammolari bilan shug'ullanishadi. Bolalar uyidagi murakkab tarbiyaviy jarayon tarbiyachilardan nafaqat bugungi vazifalarni, balki ham bolaning ham jamoaning rivojlanish tendentsiyalarini o'zlashtirishni talab qiladi.

Ijtimoiy pedagogning internatdagi faoliyatining asosiy funktsional vazifalari:

1. Tarbiyalanuvchilarga nisbatan insoniylik munosabatlarini shakllantirish, pedagogik jarayonda bolalarning huquqlari, manfaatlari, sog'liqlarini himoya qilish va saqlash;
2. Bola shaxsining xavfsizligini ta'minlash va psixologik qulay sharoit yaratish;
3. Tarbiyalanuvchilarning shaxsiy xususiyatlari, ularning hayotiy faoliyatlari, sharoitlarini o'rganish;

4. Bolalar va o'smirlarning qiziqish va ehtiyojlari, muammo va qiyinchiliklari, ularning ijtimoiy xulq-atvori va ijtimoiy adaptatsiyalarida chetga chiqishlarni aniqlash;
5. Ijtimoiylashuv jarayonida tarbiyalanuvchilarni ijtimoiy pedagogik rehabilitatsiyasini o'tkazish;
6. Tarbiyalanuvchilar uchun ijtimoiy qadrlil faoliyat turlarini tashkil qilish va tartibga solish;
7. Ijtimoiy va pedagogik qarovsiz tarbiyalanuvchilarni ijtimoiy pedagogik rehabilitatsiyasini o'tkazish;
8. Tarbiyalanuvchi va muassasa, oila a'zolari, ijtimoiy institutlar o'rtasida vositachi bo'lish;
9. Tarbiyalanuvchilarga yordam ko'rsatishda pedagoglar, psixologlar, vasiylar, ot-onalar bilan hamkorlik qilish;
10. Ijtimoiy xizmatlar xodimlari bilan birgalikda bitiruvchilarni ishga joylashtirish, ularni yashash joyi, imtiyozlar, nafaqalar bilan ta'minlash yuzasidan hamkorlik qilish.

Savol va topshiriqlar

1. "Vasiylik", "bolalikka olish", "qaramog'iga olish" tushunchalariga ta'rif bering.
2. Qabul qiluvchi oila deb qanday oilaga aytiladi?
3. Ijtimoiy pedagogning qabul qiluvchi oila bilan ishlashining asosiy metodlari qaysilar?
4. Ijtimoiy pedagogning go'daklar uyidagi faoliyatining xususiyatlari.
5. Ijtimoiy pedagogning bolalar uyi va internatdagi faoliyatining mazmuni.

Adabiyotlar:

1. Egamberdieva N.M. Ijtimoiy pedagogika. Darslik.T.2009
- 2.Mavlonova R.A., Voxidova N.X., Ijtimoiy pedagogika.O'quv qo'llanma.T.: Istiqlol 2009.
3. Salieva Z. Ijtimoiy pedagogika. O'quv qo'llanma. T.: Adabiyot uchqunlari. 2019
4. Галагузова М.А. История социальной педагогики. Учебное пособие.М. Владос. 2000.
5. В.Утёмов, М.Зиновкина, П.Горев. Креативная педагогика. – М., “Юрайт”. 2019
6. Onalik va bolalikni himoya qilish bo'yicha O'zbekiston Respublikasi qonunlari to'plami.

Mavzu: Ijtimoiy pedagogning reabilitatsion xizmati modeli va mexanizmi.

Tayanch so'zlar: bolalar, o'smirlar, haq-huquq, ijtimoiy, pedagog, reabilitatsiya, xizmat, model, mexanizmi, sabab, vosita, usul, ta'lim, tarbiya.

1. Ta'lim tizimining reabilitatsiya xizmati tushunchasi.

Maxsus statistika va sotsiologik tadqiqotlardan ma'lum ki,ko'plab mamlakatlarda bolalar va o'smirlar nochor ahvolda yashamoqdalar. Bu nochorlik ularning: psixologik va fiziologik sog'liining susayishida; haq-huquqlarining buzilishida; ularga nisbatan kuch ishlatilishida; alohida pedagogik faoliyat talab etiladigan hamda ijtimoiy kelib chiqishi past oila farzandlarining maktablardan siqib chiqarilishida; ishga joylashtirishda umumdavlat tizimining ish olib bormasligida; defekti bor, aqliy yoki jismonan zaif yoshlarni ish bilan ta'minlash muammolarining nazardan chetda qolganligida namoyon bo'lmoqda.

Bu masalalar balog'atga yetmagan bolalar orasidagi jinoyatchilik sonining ortib borishiga sabab bo'lmoqda. SHuning uchun bolalar va yoshlarning ijtimoiy

hayotini hamda ularning ichki ma'naviy dunyosini sog'lomlashtirish doir chora-tadbirlarini yo'lga qo'yish zarur.

Buning uchun: bolalar va o'smirlar rivojlanishining buzilish sabablarini aniqlash, ularni hal etish usul va vositalarini aniqlash; normal shaxsni rivojlantirishga qaratilgan tarbiya jarayonini adekvat tahlil zarur.

Voyaga yetmagan yoshlarning psixologik krizisini bartaraf etish faqatgina jamiyatni (iqtisodiy, ma'naviy va siyosiy) sog'lomlashtirish va umuminsoniy qadriyatlar asosida shaxsni rivojlantirishni ta'minlaydigan tarbiya tizimini yaratish asosida amalga oshiriladi. Bunda eng asosiy vazifalardan biri bolalar va o'smirlarga yordam ko'rsatish tizimini tubdan islox qilishdir. Bu tizim bolalar va o'smirlarning ma'naviy-axloqiy sog'ligini, Konstitutsion xaq-huquqlarini himoya qilishga qaratiladi. Bulardan biri bolalar huquqini himoya qilish xaqidagi Konventsiyadir.

2. Ta'lim tizimining reabilitatsiya xizmati — bu har bir bolaning yaxshi rivojlanishini va ijtimoiylashuvini ta'minlovchi, ularni kompleks xolda reabilitatsiya qilishga qaratilgan umumiy xizmatdir.

Reabilitatsiya qilish xizmatining asosiy maqsadi-bolalarning rivojlanishidagi, xulq-atvoridagi, faoliyatidagi kamchiliklarning oldini olib profilaktika qilish va qayta tiklashdan iboratdir.

Reabilitatsiya qilish xizmatining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat: bolalar va o'smirlarning rivojlanishidagi o'zgarishlarning (deformatsiyalanish) sabablarini aniqlash; ularni bartaraf etishning vosita va usullarini topish; ta'lim-tarbiya va yashash sharoitini jadallashtirish; normal shaxsning shakllanishiga qaratilgan adekvat (bir xil) pedagogik jarayonni vujudga keltirish; maxsus reabilitatsion xizmatga muhtoj bolalarga korreksion rivojlantiruvchi maxsus dasturlar asosida har tomonlama yordam berish va x.k.

Reabilitatsiya qilish tamoyillari: hududdagi iqtisodiy, ijtimoiy, xududiy o'ziga xosliklarni inobatga olish; reabilitatsion tadbirlarning xilma-xilligi; pedagogik, ijtimoiy psixologik va biologik metodlarning birligi; bosqichlilik; individuallik, gumanistik yondoshish. Reabilitatsion xizmat ko'rsatishning ahamiyati: bolaning sog'ligini, qiziqishi va huquqlarini himoyalash; devyatsiya xolatidagi rivojlanishni oldindan profilaktika qilish; pedagogik jarayonni insonparvarlashtirishni tashkil etishdan iboratdir.

Reabilitatsiya qilish sub'ektlariga: ijtimoiy — pedagogik jihatdan qarovsiz qolgan bolalar; voyaga yetmagan huquqbuzarlar, deviant, dezadaptatsiyalangan bolalar va yetimlar; psixosomatik va asabiy, ruhiy kasallangan bolalar kiradi.

3. Reabilitatsion xizmatni boshqarish modeli va uni amalga oshirish mexanizmi.

Yordam ko'rsatishning reabilitatsion xizmati bolalar va o'smirlarga ijtimoiy-huquqiy, psixologik, tibbiy va pedagogik jihatdan qo'llab-quvvatlashni ta'minlashga qaratilgandir. Bu xizmat ularning: turmush sharoiti va tarbiyasini jadallashtirishga ko'mak berish orqali; shaxsiy mol-mulkka egalik huquqlarini himoya qilish orqali; voyaga yetmagan yoki ekstremal (masalan, halokatga uchragan) xolatlarga tushgan, sharoiti og'ir oila farzandlariga turli xil yordam berish orqali; qaltis guruxdagi oilalar va voyaga yetmaganlarga yordam berish orqali; kashandachilikka ruju qo'ygan oilalarning, ekstremal xolatlarning qurbon bo'lgan yoki ota-onasiz qolgan, voyaga yetmagan bolalarga turli xil yordam berish orqali amalga oshiriladi.

Ijtimoiy huquqiy, psixologik-tibbiy va pedagogik yordam quyidagi tamoyillarga asoslanadi: qonunga muvofiqlik; insonparvarlik; adolatparvarlik; demokratiya; tashkilotchilik va nazorat; differentsial va individual yondashish; o'z vaqtida yordam berish; yordamning yetarli va kompleksli bo'lishi; ilmiy asoslanganlik va xizmat ko'rsatishda xududni hisobga olish.

Hududiy tamoyildan kelib chiqqan xolda xizmat ko'rsatish ma'lum davlat organlari tomonidan amalga oshiriladi. Xizmat tajribalarini umumlashtirish, ilmiy metodik tavsiyalar berish, xizmat ko'rsatish xodimlarining malakasini oshirish uchun shaxar, viloyat, tuman va Respublika ilmiy metodik markazlari tashkil etiladi. Ularning eng asosiysi tuman ijtimoiy xizmat ko'rsatish tashkilotidir.

Bolalar va o'smirlarga yordam ko'rsatish: psixologo-tibbiy, pedagogik yordam, kasb tanlash bo'yicha maslaxat berish, tashkiliy axborot, metodik ishlar, oilaviy hayotning uyg'unligini ta'minlash; o'qituvchi va tarbiyachilar bilan maslaxat berish kabi bo'limlardan tashkil topgan.

Ta'lim tizimidagi xududiy rehabilitatsiya xizmati bir hududda bolalar va o'smirlarga ijtimoiy yordam ko'rsatish xizmati ma'lum kontingent asosida xududni inobatga olish tamoyilidan kelib chiqib amalga oshiriladi.

Hududiy rehabilitatsion xizmati xodimlari: muassasalararo umumhamkorlik; xizmat ko'rsatishni ilmiy metodik ta'minlanganligi; rehabilitatsiya xizmatida kadrlar masalasi; ob'ektlarini tanlash va diagnostika qilish; rehabilitatsiya sub'ektlarining kelishuvi mexanizmi asosidagi faoliyati samara beradi.

Savol va topshiriqlar

1. Ijtimoiy pedagogning rehabilitatsion xizmati modelini tuzing.
2. Yordam ko'rsatishning ijtimoiy-huquqiy asoslarini tavsiflang.
3. Yordam ko'rsatishning psixologik asoslarini ayting.
4. Yordam ko'rsatishning tibbiy va pedagogik asoslari haqida nimalarni bilasiz
5. Yordam ko'rsatish turlarini qiyosiy tahlil qilib, har birining avzallik va kamchilik tomonlarini ko'rsating.

Adabiyotlar:

1. Egamberdieva N.M. Ijtimoiy pedagogika. Darslik.T.2009
- 2.Mavlonova R.A., Voxidova N.X., Ijtimoiy pedagogika.O'quv qo'llanma.T.: Istiqlol 2009.
3. Salieva Z. Ijtimoiy pedagogika. O'quv qo'llanma. T.: Adabiyot uchqunlari. 2019
4. Галагузова М.А. История социальной педагогики. Учебное пособие.М. Владос. 2000.
5. В.Утёмов, М.Зиновкина, П.Горев. Креативная педагогика. – М., “Юрайт”. 2019

Mavzu: Oila, mahalla va ta'lim muassasasi ijtimoiy - pedagogik hamkorligi

Tayanch so'zlar: oila, bola, o'smir, ijtimoiy, pedagog, model, mexanizmi, sabab, vosita, usul, ta'lim, qadriyat, tarbiya.

1. Oila-mahalla-ta'lim muassasasi hamkorligi

Inson avvalo oila bag'rida unib-o'sadi, shaxs sifatida shakllanadi. Oiladagi ta'lim-tarbiya, ma'naviy-axloqiy qadriyatlar keyinchalik odamlar orasida — mahalla-ko'yda, ta'lim muassasalarida sayqal topadi. Vatanimiz va xalqimizning ertangi kunini, jahon hamjamiyatidagi obro'-e'tiborini belgilovchi barkamol avlodni voyaga yetkazishdek ulug' vazifani amalga oshirishda oila-mahalla-ta'lim muassasasi hamkorligini tizimli yo'lga qo'yishni talab etadi.

Bugungi kunda mamlakatimizdagi o'n mingga yaqin fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlarida «Oila-mahalla-ta'lim muassasasi» jamoatchilik kengashlari tashkil etilib, ular ota-onalarning farzand tarbiyasidagi mas'uliyatini kuchaytirish, o'quvchilarning darslarga qatnashishini o'rganish bo'yicha zarur chora-tadbirlarni amalga oshirmoqda.

1994 yilda ishlab chiqilgan «Oila-mahalla-ta'lim muassasasi» hamkorligi Kontsepsiyaning maqsadi-yosh avlod ta'lim-tarbiyasi jarayonida maktab, oila, mahalla hamkorligini mustahkamlash, shuningdek, yoshlarni milliy urf-odat va

umuminsoniy qadriyatlar, tarixiy an'analar asosida ishlab chiqilgan va amalga oshirilayotgan zamonaviy texnologiyalar asosida tarbiyalashdan iborat. Mazkur Kontsepsiyada ko'zda tutilgan maqsad va vazifalarning amalga oshirilishi navqiron avlodni turli xil huquqbuzarliklar, ekstremizm, giyohvandlik, «ommaviy madaniyat» kabi illatlardan asrab-avaylashning, bo'sh vaqtini mazmunli o'tkazishning, yoshlarni kasbga yo'naltirishning muhim omili bo'lmoqda.

SHu bilan birga Kontsepsiya oldiga qo'yilgan g'oyalarining hayotga tadbir etilishi, shaxslarning o'z hayoti va fuqarolik pozitsiyalarini, erkin fikrlaydigan shaxsni shakllantirish va rivojlantirishga, ijobiy fazilatlar va imkoniyatlarning namoyon bo'lishiga yordam bermoqda.

Kontsepsiyada dastlab oila tilga olinishi bejis emas albatta. Darhaqiqat, yoshlarimizni har tomonlama sog'lom va barkamol etib tarbiyalashda oilaning o'rni beqiyos. Buyuk allomalarimiz farzand tarbiyasida oilaning o'rni va ahamiyati haqida ko'plab asarlar yaratganlar. Xususan, Abdurauf Fitrat «Oila yoki oila boshqarish tartiblari» deb nomlangan asarining ikkinchi qismini aynan farzand tarbiyasiga bag'ishlagan. Unda oiladagi eng og'ir vazifa farzand tarbiyasi ekani, xalqning harakat qilishi, davlatmand bo'lishi, baxtli bo'lib izzat-hurmat topishi, jahongir bo'lishi, zaif bo'lib xorlikka tushishi, faqirlik jomasini kiyib, baxtsizlik yukini tortib e'tibordan qolishi, o'zgalarga tobe, qul va asir bo'lishi bolalikdan o'z ota-onalaridan olgan tarbiyalariga bog'liqligi alohida ta'kidlanadi.

"Sog'lom bola yili" Davlat dasturida fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlarining ta'lim muassasalari bilan o'zaro hamkorligini mustahkamlash, sog'lom bolani tarbiyalashda mahallaning rolini oshirish, ularning "Oila-mahalla-ta'lim muassasasi" hamkorligini to'g'ri yo'lga qo'yishga alohida e'tibor qaratish kabi vazifalar belgilangan.

2. Mahalla-ijtimoiy institut sifatida

«Mahalla» atamasining kelib chiqishi ham uzoq tarixga borib taqaladi va u arabcha so'z bo'lib o'zbek tilidagi «joy» ma'nosini bildiruvchi «mahallun»

so'zidan kelib chiqqan. U turli mintaqalarda mahallot (joy), guzar, jamoa, elat, elod nomlarida atalib kelingan. Ammo mahalla nafaqat tarix, balki bugungi va ertangi kunimizni ham tutashtirib turuvchi maskan hisoblanadi. SHu bilan birga mahalla milliylikimiz timsoli hamda qadryatlar va urf-odatlarini avloddan avlodga yetkazuvchi ijtimoiy makon sifatida, o'zligimizni anglashga, milliy g'urur va vataparvarlikni yuksaltirishga xizmat qiladi.

Qadim zamonlardayoq yurtimizda mahallalar ijtimoiy hamkorlik maskani sifatida sharqona demokratiyaning yadrosi bo'lib xizmat qilgan. Mahalla ahli jamoaga oid masalalar hal etishdan tashqari, muhtojlarga yordam ko'rsatish, to'y va taziyalarda xonadon sohiblari bilan bir tanu bir jon bo'lib uning og'irini yengil, mushkulini oson qilishda ham ishtirok etgan. Mahalla ahli tomonidan qabul qilingan qarorlar barcha tomonidan birdek og'ishmay ijro etilgan. Nega deganda, bundan qarorlar shunday qabul qilinganki, uning odilona va to'g'ri ekanligi har qanday shubhaga o'rin qoldirmagan.

Bugun yurtimizda mahalla instituti rasmiy nom bilan fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari deb ataladi. Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoev ta'kidlaganidek, mahalla mustaqillik yillarida aholiga eng yaqin va xalqchil tuzilmaga aylandi. Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari «Kuchli davlatdan – kuchli fuqarolik jamiyati sari» kontseptsiyasini hayotga tadbiiq etishda eng muhim tashkiliy-institutsional bo'g'inga aylandi.

“Jamiyatda ijtimoiy-ma'naviy muhitni sog'lomlashtirish, mahalla institutini yanada qo'llab-quvvatlash hamda oila va xotin-qizlar bilan ishlash tizimini yangi darajaga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida”gi Prezident Farmoniga muvofiq, har bir mahallada “Obod va xavfsiz mahalla” tamoyiliga asoslangan yangi tizim joriy etish rejalashtirilib, unga ko'ra O'zbekiston Respublikasi Mahalla va oilani qo'llab-quvvatlash vazirligi hamda uning Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar, Toshkent shahar va tuman (shahar) bo'linmalari tashkil etildi.

Jamiyatda “Obod va xavfsiz mahalla” tamoyilining to’laqonli va samarali joriy etilishida har tomonlama ko’maklashish, oilalar va mahallalardagi ijtimoiy-ma’naviy muhitni sog’lomlashtirishda fuqarolarning o’zini o’zi boshqarish organlari bilan yaqin hamkorligini o’rnatish vazirlikning asosiy vazifa va faoliyat yo’nalishlaridan biri hisoblanadi.

«Fuqarolarning o’zini o’zi boshqarish organlari to’g’risida»gi Qonunning birinchi moddasida²⁴ qonunning maqsadi ifodalangan bo’lib, unga ko’ra fuqarolarning o’zini o’zi boshqarish organlari faoliyati sohasidagi munosabatlarni tartibga solishlari kerakligi uqtirilgan. Shu bilan birga mazkur Qonunning 13-moddasi “Fuqarolar yig’ini kengashining vakolatlari” deb nomlanib, uning vakolatlari qatoriga ommaviy-siyosiy, ma’naviy-ma’rifiy, madaniy, sport tadbirlarini va boshqa tadbirlarni tashkil etishi ko’rsatilib, bu faoliyatda u yosh avlodni tarbiyalash masalalari yuzasidan ta’lim muassasalari bilan hamkorlik qilishi belgilab qo’yilgan.

Mahalla jamiyat turidagi an’anaviy ijtimoiy institut yoki jamiyat hayotini tashkil yetishning shakli hisoblanadi. Mahalla o’z qo’mitasini tashkil etib, uning raisini tanlab, mahalla aholisining kundalik hayoti va bo’sh vaqtini tashkil etishga qaror qilgan, shuningdek, shahar ma’muriyatining yuqori organlariga qonun va tartibni ta’minlash uchun mas’ul bo’lgan shaxslar tomonidan mahalliy o’z-o’zini boshqarishni amalga oshiradigan kichik tumandir. Mahallada hamma bir-biri haqida batafsil va ishonchli ma’lumotlarni biladi. Mahalla xalq muloqotining asl instituti bo’lib, ko’p asrlar davomida mavjud bo’lgan, birinchi navbatda, yaxshi qo’shnihilik munosabatlariga rioya qilish, keksalarni hurmat qilish, yoshlar tarbiyasiga alohida ahamiyat berish imkoniyatlari katta bo’lgan maskandir.

²⁴ ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНИНГ ҚОНУНИ. ФУҚАРОЛАРНИНГ ЎЗИНИ ЎЗИ БОШҚАРИШ ОРГАНЛАРИ ТЎҒРИСИДА»ГИ ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҚОНУНИГА ЎЗГАРТИШ ВА ҚЎШИМЧАЛАР КИРИТИШ ҲАҚИДА. Қонунчилик палатаси томонидан 2013 йил 15 мартда қабул қилинган. Сенат томонидан 2013 йил 28 мартда маъқулланган

SHuningdek, butun mahalla o'z aholisiga to'y, janoza va boshqa tadbirlarni tashkil etishda, uy qurishda yoki ta'mirlashda yordam beradi. Mahalla "Mahalla ham ona, ham ota", «Mahalla o'z aholisi taqdiriga befarq bo'lolmaydi», «Mahallaning qaroriga hamma so'zsiz bo'ysundi», «Mahallada hamma teng» «Mahallada qaror yagona tamoyil – adolat asosida qabul qilinadi» degan yozilmagan qoidalarga asoslanib ish yuritadi, SHu bois mahallaning ijtimoiy mavqei baland.

Bugungi kunda "mahalla" tizimi ko'p hollarda o'zbek oilasining qadriyatlar tizimini turli ma'naviy, axloqiy va ijtimoiy inqirozlardan saqlaydigan milliy, tarixan tarkib topgan davlat muassasasidir. Shu ma'noda mahallaning tarbiyaviy o'rni va ahamiyati juda zarur va samaralidir. Mahallani shaxs ijtimoiylashuvining zaruriy tamoyillari shakllangan, o'zaro ta'sir va ijtimoiy ta'sir jarayonini o'z ichiga olgan tarbiyaning turmush tajribasi hukmron bo'lib kelgan ijtimoiy institutdir. Bu maskanda inson tarbiyalanadi, rivojlanadi, ijtimoiy normalar, qadriyatlar, tajribani o'zlashtiradi. Mahallada "Bir bolaga yetti qo'shni ota-ona" kabi bolalar tarbiyasiga kuchli ta'sir etuvchi o'zbek xalq maqollari joriy qilingan. Demak, mahallada ota-ona bilan bir qatorda qo'shnilar shu mahalla nomining sha'ni va qadr-qimmatini asrash uchun yaqin atrofda yashayotgan o'smir yoki bolaning xatti-harakatiga hushyor bo'ladilar. Har qanday oqsoqol ("oq soqol") o'zini noto'g'ri tutayotgan yigit yoki qizga tanbeh berishi, shuningdek, bu haqida uning ota-onasiga bildirishi mumkin. Ota-ona farzandining taqdiriga bee'tibor bo'lmagan bu insondan minnatdor bo'lishi kerak.

Mahalla qo'llab-quvvatlash va yagona organizm sifatida harakat qiladi hamda o'zida insoniylik hislatini shakllantirish, atrofdagilarga mehr-muhabbat, ojizlarga mehr-shafqat, muruvvat, sha'n va qadr-qimmatni asrash, insonlarni qadrlash va ularga rahmat aytish kabi tarbiyaviy rolini namoyon qiladi. O'zbek muhitida tug'ilgan yoki tarbiya topgan odam bir oilaning farzandi hisoblanmaydi, u shaxs tarbiyasida katta rol o'ynaydigan mahallaning farzandi hisoblanadi.

Mahallarda, ta'lim muassasalarida ibratli xonadon vakillari, urush va mehnat faxriylari, yozuvchi va shoirlar ishtirokida "Har bir farzand uchun butun mahalla

mas'ul", "Biz-O'zbekiston farzandlarimiz!" mavzularidagi madaniy-ma'rifiy tadbirlar, aksiyalar", "Biz bir oilamiz!", "Ozod va obod yurtda baxtli hayot quruvchilarmiz",- deb nomlangan tadbirlar, sport musobaqalari tashkil etilmoqda. Bunday tadbirlar yoshlarni ijtimoiylashuvida, ularni milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash, mustaqil fikrlashini shakllantirish, oila, jamiyat, mamlakat oldidagi mas'uliyatini oshirish, Vatan taqdiriga daxldorlik tuyg'usini mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Mahallaning jamiyat hayotidagi rolini belgilab, birinchi Prezidentimiz Islom Karimov ushbu noyob jamoat tuzilmasi hozirgi kunda "Mahalla-xalqning vijdoni" degan yuksak ta'rifga to'la javob berishini ta'kidlagan. Yosh oilani qo'llab-quvvatlash va shakllantirish, unga zarur yordam va yordam ko'rsatishda mahallaning o'rni va ahamiyati beqiyosdir. O'zbekistonda oila jamiyatning asosiy bo'g'ini sanaladi. Uylarda tinchlik va osoyishtalikni ta'minlash, yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash oila yili doirasidagi tadbirlarning asosidir. Zero, turmush tarzini shakllantirish va oilalarning moliyaviy ahvoli ko'p jihatdan mahallaga bog'liq yekanligi ma'lum. SHu maqsadda "Mahalla" jamg'armasi va manfaatdor vazirlik va idoralar tomonidan barkamol avlodni tarbiyalash vazifalarini hal yetishda jamoatchilik ta'sirini oshirishga qaratilgan "Oila - mahalla-ta'lim muassasasi" o'zaro hamkorlik mexanizmini mustahkamlash bo'yicha chora-tadbirlar majmui ishlab chiqildi va amaliyotga keng joriy etilmoqda.

Savol va topshiriqlar

1. Oila, mahalla va ta'lim muassasasi ijtimoiy - pedagogik hamkorligi mazmunini yoritib bering.
2. Ta'lim muassasasi va oilada beriladigan ijtimoiy pedagogik faoliyatning o'xshash va farqli jihatlarini Venn diagrammasi asosida ko'rsating.
3. Mahallaning jamiyat hayotidagi o'rni va rolini tasniflab bering.

Adabiyotlar:

1. Egamberdieva N.M. Ijtimoiy pedagogika. Darslik.T.2009
- 2.Mavlonova R.A., Voxidova N.X., Ijtimoiy pedagogika.O'quv qo'llanma.T.: Istiqlol 2009.
3. Salieva Z. Ijtimoiy pedagogika. O'quv qo'llanma. T.: Adabiyot uchqunlari. 2019
4. Галагузова М.А. История социальной педагогики. Учебное пособие.М. Владос. 2000.
5. В.Утёмов, М.Зиновкина, П.Горев. Креативная педагогика. – М., “Юрайт”. 2019

Mavzu: Ijtimoiy pedagogikada vasiylik va homiylik.

Tayanch so'zlar: mamlakat, vasiylik, homiylik, shaxslar, huquq, qonun, manfaat, tizim, respublika, Fuqarolik kodeksi, Oila kodeksi.

1. Vasiylik va homiylik. Uning me'yoriy-huquqiy hujjatlarda aks etishi

Mamlakatimizda vasiylik va homiylikka muhtoj shaxslarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilishning samarali, ko'p bosqichli tizimi yaratilgan. Ularni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash bo'yicha ta'sirchan chora-tadbirlar bosqichma-bosqich ko'rilmoqda. Ma'lumki, respublikamizda vasiylik va homiylik bilan bog'liq huquqiy munosabatlar asosan Fuqarolik kodeksi, Oila kodeksi, Vazirlar Mahkamasi qarori bilan tasdiqlangan «Vasiylik va homiylik to'g'risidagi Nizom» va boshqa me'yoriy hujjatlar bilan tartibga solinib kelingan.

Mazkur faoliyatni yanada yaxshilash maqsadida Vasiylik va homiylik to'g'risida Qonunchilik palatasi tomonidan 2013 yil 8 noyabrda Qonun qabul qilindi va Senat tomonidan 2013 yil 12 dekabrda mahqullangan bo'lib, u 9 bo'lim, 50 ta moddadan iborat.

Ushbu qonunning 3 moddasida vasiylik va homiylik, vasiylikdagi yoki homiylikdagi shaxs hamda vasiylikdagi yoki homiylik belgilanishiga muhtoj bo'lgan shaxslar tushunchasiga aniq ta'rif berilgan. Unga ko'ra:

vasiylik — oʻn toʻrt yoshga toʻlmagan yetim bolalarni va ota-onasining qaramogʻidan mahrum boʻlgan bolalarni, shuningdek sud tomonidan muomalaga layoqatsiz deb topilgan fuqarolarni ularga tahminot, tarbiya va taʼlim berish, ularning mulkiy va shaxsiy nomulkiy huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish maqsadida joylashtirishning huquqiy shakli;

homiylk — oʻn toʻrt yoshdan oʻn sakkiz yoshgacha boʻlgan yetim bolalarni va ota-onasining qaramogʻidan mahrum boʻlgan bolalarni, shuningdek sud tomonidan muomala layoqati cheklangan fuqarolarni ularga tahminot, tarbiya va taʼlim berish, ularning mulkiy va shaxsiy nomulkiy huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish maqsadida joylashtirishning huquqiy shakli.

Oʻzbekiston Respublikasi Oila kodeksining 151-moddasida farzandlikka olishning qonuniy asoslari koʻrsatib oʻtilgan. Farzandlikka oluvchilar bilan farzandlikka olinganlar oʻrtasida tuqqan ota-ona bilan bolalar oʻrtasidagi kabi huquqiy munosabatlar vujudga keladi va farzandlikka olish sir saqlanadi. Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi har bir shaxsning hayoti va sirlarining dahlsizligini kafolatlaydi (27- modda).

Sogʻligʻining holatiga koʻra mustaqil ravishda oʻz huquqlarini amalga oshira olmaydigan va oʻz majburiyatlarini bajara olmaydigan voyaga yetgan muomalaga layoqatli fuqarolarga bu shaxslarning iltimosiga koʻra homiylk belgilanishi mumkin;

vasiylikdagi yoki homiylkdagi shaxs — oʻziga nisbatan vasiylk yoki homiylk belgilangan shaxs;

vasiylikdagi yoki homiylk belgilanishiga muhtoj boʻlgan shaxslar alohida - gʻamxoʻrlikka, shuningdek oʻz huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilinishiga muhtoj boʻlgan yetim bolalar va ota-onasining qaramogʻidan mahrum boʻlgan bolalar, ota-onalik huquqidan mahrum etilmagan ota-onasi boʻlgan hamda bolalarning hayoti yoki sogʻligʻiga bevosita tahdid tugʻdirayotgan yoki ularning tahminoti, tarbiya va taʼlim olishiga doir talablarga javob bermaydigan sharoitda yashayotgan bolalar, sogʻligʻining holatiga koʻra

homiylikka muhtoj bo'lgan voyaga yetgan muomalaga layoqatli fuqarolar, muomalaga layoqatsiz yoki muomala layoqati cheklangan fuqarolar deb belgilab qo'yilgan.

Qonuning 5-moddasida “Vasiylik va homiylikning asosiy printsiplari” keltirilgan bo'lib, u quyidagilardan iborat:

- 1) qonuniylik;
- 2) insonparvarlik va mehr-shafqat;
- 3) vasiylik va homiylik masalalarida individual yondashuv;
- 4) bolalarni oilada tarbiyalash shaklining ustuvorligi;
- 5) vasiylik va homiylikka doir majburiyatlarni qabul qilishning va rad qilishning ixtiyoriyligi.

Qonunga ko'ra, vasiylik — o'n to'rt yoshga to'lmagan voyaga yetmaganlarga, sud tomonidan muomalaga layoqatsiz, deb topilgan shaxslarga tahminot, ta'lim-tarbiya berish, shuningdek, shaxsiy hamda mulkiy huquq va manfaatlarini himoya qilishning huquqiy shaklini ifodalaydi. Homiylik esa o'n to'rt yoshdan o'n sakkiz yoshgacha bo'lgan voyaga yetmaganlarga, sud tomonidan muomala layoqati cheklangan, deb topilgan voyaga yetgan shaxslarga, shuningdek, voyaga yetgan muomalaga layoqatli bo'lsa-da, sog'lig'i tufayli o'z huquq va majburiyatlarini amalga oshirolmaydigan shaxslarga (ularning iltimosiga ko'ra) tahminot, ta'lim-tarbiya berish, shaxsiy hamda mulkiy huquqlari va manfaatlarini himoya qilishning huquqiy shaklini bildiradi. Ayniqsa, qonunda vakolatli organlar faoliyatini muvofiqlashtirish, ularning huquq, majburiyat va javobgarliklarini, vasiylik va homiylikning samarali mexanizmlarini belgilash, uni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash, vasiylik va homiylikka olingan shaxsga tegishli molmulkni saqlash va boshqarish bilan bog'liq qoidalarni takomillashtirish, vasiy va homiylarning javobgarliklarini belgilash kabi munosabatlarni tartibga solish nazarda tutilgani ahamiyatlidir. Qonunda vasiylik va homiylik mexanizmlari xalqaro me'yor va zamon talablariga muvofiqlashtirilgan.

Qonunning 19-moddasiga ko'ra, vasiylik va homiylik tuman, shahar hokimining qarori bilan belgilanadi. Vasiylik yoki homiylik belgilanishiga muhtoj

bo'lgan shaxsning yashash joyi bo'yicha, agar shaxs muayyan yashash joyiga ega bo'lmasa, vasiyning yoki homiyning yashash joyi bo'yicha belgilanadi. Ota-ona yashash joyida vaqtincha bo'lmaganda, agar bola ular tomonidan olti oydan ortiq muddatga qarindoshlarining yoki boshqa yaqin kishilarning vasiyligida yoki homiylikda va nazorati ostida qoldirilgan bo'lsa, mazkur shaxslarning bolaga nisbatan vasiylik yoki homiylik belgilanadi. Qonunda belgilanishicha, voyaga yetgan fuqarolar faqat o'z roziligiga ko'ra vasiy yoki homiy etib tayinlanishi mumkin. Tuman, shahar hokimi vasiy yoki homiy bo'lish istagini bildirgan shaxsning yozma arizasiga muvofiq vasiy yoki homiy tayinlaydi. SHuningdek, ota-onalik huquqidan mahrum etilgan yoki ota-onalik huquqlari cheklangan; sud tomonidan muomalaga layoqatsiz yoki muomala layoqati cheklangan deb topilgan; sobiq farzandlikka oluvchilar, agar farzandlikka olish ularning o'z zimmasiga yuklatilgan majburiyatlarini bajarishdan bo'yin tovlaganligi yoki lozim darajada bajarmaganligi, ota-onalik huquqlarini suiiste'mol qilganligi, farzandlikka olinganlar bilan shafqatsiz munosabatda bo'lganligi, surunkali alkogolizm yoki giyohvandlikka muhtalo bo'lganligi oqibatida bekor qilingan; o'z zimmasiga yuklatilgan majburiyatlarini bajarmaganligi yoki lozim darajada bajarmaganligi yoxud o'z huquqlarini suiiste'mol qilganligi uchun vasiy yoki homiy majburiyatlarini bajarishdan chetlashtirilgan; qasddan sodir etgan jinoyati uchun ilgari hukm qilinganlar mazkur qonunga muvofiq vasiy yoki homiy etib tayinlanishi taqiqlanadi. Qonunda vasiylik va homiylikni tugatish, vasiy va homiyning o'z majburiyatlarini bajarishdan ozod qilish hamda chetlatish, vasiylikdagi va homiylikdagi shaxslarning mulkiy huquqlarini himoya qilish, vasiylik va homiylik sohasidagi nazorat kabi masalalar ham belgilab berilgan.

Vasiylik va homiylik tarixidan

O'zbek halqi hamma davrda, har doim ota-onasidan judo bo'lib, qarovsiz qolgan bolalarga g'amxo'rlikni o'z zimmasiga olgan. Bu masala Markaziy Osiyoda xatto davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan. XI asrda yashab, ijod etgan Yusuf Xos Xojib davlatning mashul kishilari qashshoq, tul-etimlarga mehribon,

ko'ngilchan bo'lishi lozimligini, xususan, ularning extiyojlariga alohida munosabatda bo'lishni uqtirgan.

Buyuk mutafakkir A.Navoiy «Ixlosiya» madrasasi qoshida ota-onasidan yetim qolgan bolalar uchun maktab ochgan va ularni o'z hisobidan kiyim-kechak, oziq-ovqat bilan tahminlagan.

Qo'qon xoni yetimlarning boshini silab, ularning tarbiyasiga alohida e'tibor bergan Xudoyorxon davrida yetim-esirlar, ota-onasiz qolgan bolalarni saroyga to'plab tarbiyalaganlar. Ba'zi nochor oilalar ham bolalarini xon tarbiyasiga topshirganlar. Saroyda bolalar o'qitilgan, sarpo, kiyim-kechak, oziq-ovqat bilan tahminlab turilgan.

BMT halqaro ekspertlarining ma'lumotlari bo'yicha harbiy va sharqiy Yevropa mamlakatlarida tashlab ketilgan bolalar soni keskin oshgani ko'rsatiladi. Rivojlanayotgan mamlakatlarda ham bunday bolalar soni ortib bormoqda.

Bolalarga muxabbat ularga e'tiborli bo'lish O'zbekiston halqiga qadimdan odat bo'lib kelgan. Birinchi Prezident I. A. Karimov bu xususda shunday deydi: «Insonparvarlik — bu o'zbek halqining milliy ruhi, ajralmas belgisidir. Bag'ritoshlik va zulm unga yotdir... Bugungi kunda ham o'zbek oilasi — ezgulik va xayoli bolalarga muxabbat, kattalarni xurmat qilish, yaqinlariga nisbatan va birovlarining dardiga g'am-tashvishiga g'amxo'r, mehribonlik timsolidir».

O'zbek halqi eng yaxshi sharqona anhnalariga amal qilib har doim mexmondo'st va do'stona munosabatda bo'lgan, urush qurbonlarini asrab boshpana bergan va ularga g'amxo'rlik qilganlar, farzandlarini o'zlarining tarbiyasiga olganlar (1941-1945 yil) 15 ta yetim qolgan bolani asrab olgan Shomahmudovlar oilasini eslash kifoya. Urush boshlanganiga Shomahmudovlar — Shomaxmud va uning rafiqasi Baxri Akromova artelda terimchi bo'lib ishlaganlar. 1966 yili zilzila oqibatida boshpanasiz qolganlarning bolalarini ham o'z oilasiga qabul qildilar. Shomahmudov «Hurmat belgisi» ordeni, Baxri Akromova

«Qahramon ona» ordeni bilan mukofotlanganlar. Ular Raxmat Fayziyning «Hazrati inson» romanining asosiy qahramonlaridir.

Savol va topshiriqlar

1. Vasiylik va homiylik tushunchasini tavsiflang.
2. Vasiylik va homiylik tarixi haqida nimalarni bilasiz?
3. Vasiylik va homiylik faoliyati qaysi me'yoriy-huquqiy hujjatlarda aks etadi?

Adabiyotlar:

1. Egamberdieva N.M. Ijtimoiy pedagogika. Darslik. T.2009
2. Mavlonova R.A., Voxidova N.X., Ijtimoiy pedagogika. O'quv qo'llanma. T.: Istiqlol 2009.
3. Salieva Z. Ijtimoiy pedagogika. O'quv qo'llanma. T.: Adabiyot uchqunlari. 2019
4. Галагузова М.А. История социальной педагогики. Учебное пособие. М. Владос. 2000.
5. В. Утёмов, М. Зиновкина, П. Горев. Креативная педагогика. – М., «Юрайт». 2019

Mavzu: Deviant xulq-ijtimoiy pedagogik muammo sifatida

Tayanch so'zlar: deviatsiya, tarbiyasi qiyin, tarbiyasi og'ir o'smirlar, pedagogik ta'sirlar, bolalar, jamiyat, me'yor, qoida.

1. Deviatsiya va uning turlari

Jamiyat tomonidan qabul qilingan xatti-xarakatlar, qoidalar va me'yorlardan chekingan o'smirlarning tarbiyasi qiyin yoki tarbiyasi og'ir o'smirlar deb atashadi. Tarbiyasi og'ir o'smirlar deganda turli xil sabablarga ko'ra pedagogik ta'sirlarga qarshi chiquvchi bolalar tushuniladi. Jamiyatda o'rnatilgan me'yor va qoidalarga rioya qilmaydigan shunday tarbiyasi og'ir o'smirlarni fanda deviatsiya deb atashadi.

Deviatsiya — bu ijtimoiy pedagogik muammo bo'lib, inson ruhiy olamidagi, uning atrofidagi muhitning o'zgarish xollari bilan bog'liq. Bu xol, ayniqsa, o'smir yoshdagi bolalarga xosdir. Chunki bu yosh eng qiyin va murakkab davr bo'lib, bu yoshdagi bolalarning anatomo-fiziologik, intellektual, axloqiy va boshqa jihatlarida o'zgarishlar ro'y beradi. Bu o'zgarishlar o'z navbatida ularning psixikasida o'zgarishlar ro'y berishiga zamin yaratadi. Ularning ijtimoiy statusida, jamoada o'zini tutishida o'zgarishlar ro'y berib, ularni ko'proq «Men kimman?» — degan savol qiynaydi.

Deviatsiya o'z ichiga deviant, delinkvent va kriminal xatti-xarakatlarni birlashtiradi. Deviant xatti-xarakat — bu psixik sog'lom shaxslar tomonidan me'yoriy qoidalarni buzish xollaridir. Deviant xatti-xarakat — bu kichik ijtimoiy munosabatlar (oila, maktab) hamda xarakter, jinsiy va yosh xususiyatlari jihatidan yaqin kichik ijtimoiy guruhlariga xos ijtimoiy me'yorlardan, xatti-xarakatlar va qoidalardan og'ish, chekinishning bir turidir. Ya'ni bu turdagi xarakatni intizomsizlik deb ham atash mumkin. Agressiya, chaqiriq, ishda va mehnat faoliyatida o'zboshimchalikka yo'l qo'yish, bolalar va o'smirlarning ichkilikka berilishi, daydib yurishlari, oliftagarchilik qilishlari, assotsialg' xarakatlarga berilish kabilar deviant xarakatlarning asosiy ko'rinishlaridir. Ma'lum vaziyatlarda bolalar va o'smirlarning shu kabi xatti-xarakatlarni namoyon etishi deviant xarakatlarning tipik xususiyatidir.

Delinkvent xatti-xarakat — deviant xarakatlardan farqli o'laroq, ular vaziyat ta'sirida emas, balki yuqoridagi kabi assotsialg' xarakatlarning doimiy xarakterga ega bo'lishidir. Delinkvent xarakatlarning quyidagi turlari mavjud:

— xaqoratlash, xo'rlash, azoblash va undan xuzurlanish kabi agressiv bosqinchilik xarakatlar;

— kichik o'g'riliklar, tahmagirlik, avtotransport va boshqa kerakli buyum va anjomlarni o'g'irlash kabi moddiy foyda ko'rishga qaratilgan o'z shaxsiy manfaati yo'lidagi xarakatlar;

— narkotiklar sotish va tarqatish.

Kriminal xatti-xarakat — bu jinoiy javobgarchilikka tortilishga yoshi yetgan shaxslarning huquqlarga zid xarakatlari bo'lib, ular ustidan jinoiy ish qo'zg'atilish jarayonidir. Kriminal xarakatlarga deviant va delinkvent xarakatlar asos yaratadi.

2. Deviant xarakterlarning asosiy sabablari

Bolalar, o'smirlar va umuman ba'zi jamiyat a'zolarining jamiyat tan olgan me'yorlarga zid keluvchi xatti-xarakatlarni namoyon etishi birdaniga, o'z-o'zidan bo'ladigan hodisa emas. Insonlarning shunday yo'l tutishiga nimadir sabab bo'ladi. Deviant xatti-xarakatlarni keltirib chiqaradigan sabablarni bir, ikkita muammoga bog'lash noto'g'ridir. Bu xatti-xarakatlarning ildizlari nixoyatda sertarmoq iqtisoddan tortib tarbiyagacha, madaniyatdan to dingacha, oilaviy muhitdan, ota-onaning o'zaro munosabatlari, axloqiy xarakatlariga bog'liq. Ijtimoiy pedagogika fanini o'rganar ekanmiz, deviant xatti-xarakatlar bir-biri bilan bog'lanib ketgan xolatlar natijasi ekanligining (avloddan-avlodga o'tadigan nasliy (genetik) xususiyatlar (qiziqqonlik, yengiltaklik, «o'ta aqllilik», xudbinlik, vazminlik...), kishi yashab o'sgan va tarbiyalangan muhit, deviant xatti-xarakatni sodir etishi uchun mavjud vaziyatlar) guvoxi bo'lamiz.

1. Deviant xarakatlarni vujudga keltiruvchi faktorlar

Voyaga yetmagan yoshlar orasida deviant xarakatlarni vujudga keltiruvchi qator faktorlar mavjud. Jumladan:

1) ***Biologik faktorlar***, ya'ni bolalarning ijtimoiy hayotga moslashuvini murakkablashtiruvchi noxush fiziologik va anatomik xolatlar: Ularga:

— genetik (aqli o'ta zaiflar, ko'rlar, karlar va x.k.);

— psixofiziologik (ya'ni inson organizmiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi, somatik xarakatlarni, allergiyalar va toksik kasalliklarni vujudga keltiruvchi turli xil ziddiyatlar, kimyoviy moddalar, energiyalar va x.k.),

— fiziologik (atrofdagilarda noxush kayfiyat uyQotuvchi tashqi qiyofa, tilning duduqligi va x.k.)

2) **Psixologik faktorlar**, ya'ni insondagi psixopotologik yoki aktsentuant (xaddan tashqari) xolatlar. Bu faktorlar asab kasalliklari (psixopatiya, nevrasteniya kabi kasalliklar).

3) **Ijtimoiy-pedagogik faktorlar**, ya'ni bolalik davridan boshlab maktab, oila va jamoatchilik tarbiyasidagi nuqsonlar.

4) **Ijtimoiy-iqtisodiy faktorlar**, ya'ni bu jamiyatdagi ijtimoiy tengsizlikdir: jamiyatning boylar va kambaQallar deb ajratilishi, halqning ma'lum qismining qashshoqlanib qolishi, oylik maoshining kamligi, ishsizlik, inflyatsiya va x. k.

5) **Ma'naviy-axloqiy faktorlar**. Ularga birinchidan, jamiyatdagi ma'naviy qadriyatlarning qadrsizlanishi, insonlarning ma'naviy qashshoqlanishi kirsam, ikkinchidan, muayyan jamiyatning undagi ro'y berayotgan deviant xarakatlarga befarqlik, loqaydlik xolatlari kiradi.

3. Deviant xulq-atvorli bolalarni rehabilitatsiya qilish yo'llari. Tarbiyalovchi funktsiya bolani atrof muhitga kirishishi ta'lim tarbiya jara yonida adaptatsiya, ijtimoiylashtirish jarayonini amalga oshirishni ko'zda tutadi.

Deviatsiya kontseptsiyasida rehabilitatsiya, profilaktikava korrektsiya masalalari. Deviant xatti-xarakatdagi bolalar va o'smirlarga nisbatan profilaktika, rehabilitatsiya va korrektsiya ishlari amalga oshiriladi.

Rehabilitatsiya — bu bola shaxsining huquqi, huquqiy statuyi, sog'ligi, ishga layoqatsizligini tiklashga qaratilgan kompleks, ko'p darajali, bosqichli va dinamik tizimdir. U profilaktika va korrektsiya singari aspektlarni o'z ichiga oladi.

Profilaktika — bu rehabilitatsiya tizimidagi shaxsning rivojlanishidagi u yoki bu chekinishlarni yo'qotishga shart-sharoitlar yaratishga qaratilgan tadbirlardir. U ko'proq ijtimoiy muhit bilan bog'liqdir.

Korreksiya — bu hayotiy chekinishlarga uchragan bolalar va o'smirlar bilan olib boriladigan aniq faoliyat hisoblanadi.

Savol va topshiriqlar:

1. Deviatsiya va uning turlari.
2. Deviant xarakterlarning asosiy sabablari.
3. Deviant xulq-atvorli bolalarni rehabilitatsiya qilish yo'llari.
4. Rehabilitatsiya, profilaktika, korreksiya ishlarining mazmuni haqida fikr yuriting.

Adabiyotlar:

1. Egamberdieva N.M. Ijtimoiy pedagogika. Darslik.T.2009
2. Mavlonova R.A., Voxidova N.X., Ijtimoiy pedagogika. O'quv qo'llanma. T.: Istiqlol 2009.
3. Salieva Z. Ijtimoiy pedagogika. O'quv qo'llanma. T.: Adabiyot uchqunlari. 2019
4. Галагузова М.А. История социальной педагогики. Учебное пособие. М. Владос. 2000.
5. В. Утёмов, М. Зиновкина, П. Горев. Креативная педагогика. – М., “Юрайт”. 2019

Mavzu: Spirtli ichimliklar iste'mol qilishga moyil o'smirlar bilan olib boriladigan ijtimoiy-pedagogik faoliyat

Tayanch tushunchalar: bola, ichkilikbozlik, yoshlar, ijtimoiy, pedagogik, tibbiyot, spirtli ichimlik, surunkali kasallik, ijtimoiy pedagogik.

1. Bolalik alkogolizmining sabablari va oqibatlari.

Bolalar alkogolizmi muammosini turli soha vakillari: shifokorlar, o'qituvchilar, psixologlar o'rganib, uning sabab-oqibatlari, o'ziga xos xususiyatlarini aniqlaganlar. Unga ko'ra bolalarning alkogol mahsulotlariga odatlanishi ikki davrga bo'linadi.

Birinchi davr - bolalarning alkogol mahsulotlariga odatlanishi ixtiyorsiz xarakterga ega bo'lib, uning asosiy sabablari homiladorlik va emizish davrida spirtli ichimlik iste'mol qilish yoki mast holatda homilador bo'lishdir. Ota-onalarning ichkilikbozligining naslga salbiy ta'siri masalasiga qadimgi miflarda ham misollar keltirilgan.

Tibbiyot asoschisi Gippokrat homiladorlik vaqtida alkogol mahsulotlarini iste'mol qiladigan ota-onalarning farzandlarida ahmoqlik, epilepsiya kabi kasalliklar rivojlanishini ta'kidlagan. SHveytsariyada XIX asr boshlarida maxsus Mehribonlik uylarida tarbiya topayotgan mingdan ortiq idiot bolalari tibbiy ko'rikdan o'tkazilgan. Ma'lum bo'lishicha, ularning barchasi spirtli ichimliklar iste'mol qilgan ota-onalarning farzandlari ekanligi aniqlangan. Ilm-fan tomonidan to'plangan ma'lumotlar homilador ayol tomonidan spirtli ichimliklarni iste'mol qilish oqibatlari qanchalik og'ir ekanligini ko'rsatadi.

Xomilaning spirtli zaharlanishi, ayniqsa, birinchi uch oyda, ichki organlar va a'zolarining jadal shakllanishi jarayonida turli rivojlanish anomaliyalariga, boshqacha aytganda, deformatsiyalarga olib keladi: qo'l va oyoqlarning to'liq yo'qligi, barmoqlarning birlashishi, jinsiy a'zolar rivojlanishidagi nuqsonlar, boshning kattaligi, yuzning o'rtasining tekislashi,

Ikkinchi davr - maktabgacha va boshlang'ich maktab yosh davrni o'z ichiga olib, bu davrda bolalarning alkogol mahsulotlariga odatlanishining asosiy sababi: ota-onalarda pedagogik bilimlarning yetishmasligi (alkogol ishtahani oshiradi, anemiyani davolaydi, uyquni yaxshilaydi) spirtli ichimlikka qiziqish paydo bo'lishiga olib keluvchi oilaviy ichkilikbozlik an'analari hisoblanadi.

Biologik tadqiqotlar alkogolizmning genetik jihatdan uzatilmaligini, faqat ota-onadan olingan xarakterning xususiyatlaridan kelib chiqqan holda unga moyillik

uzatilishini isbotladi. Bolalarda ichkilikbozlikning rivojlanishida asosan otalarning salbiy namunalari, oiladagi ichkilikbozlik vaziyat hal qiluvchi hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Uchinchi davr-o'smirlik va o'spirinlik. Asosiy sabablar: asotsial oilalar; ommaviy axborot vositalaridagi reklamalar; bo'sh vaqtlarning yetishmasligi; alkogolizm oqibatlarini haqida bilimlarning yetishmasligi; muammolardan chekinish. Bu davrda spirtli ichimliklarni jalb qilish shakllanishi odat tusiga kirib, ko'p hollarda bolaning spirtli ichimliklarga qaramligiga olib keladi.

Oila boshliqlarining bolalar ko'z o'ngida muntazam ravishda alkogol mahsulotlarini iste'mol qilishlari oilaviy munosabatlarga, bolalarning axloqiy rivojlanishiga salbiy ta'sir o'tkazadi. Quyidagi turdagi oilalarda bolalarning alkogol mahsulotlarini erta iste'mol qilishga odatlanishi aniqlangan:

1) oila a'zolari o'rtasidagi munosabatlar ziddiyatlarga qurilgan. Bunday oilalarda uning a'zolari asosan bir-birlari bilan salbiy munosabatda bo'ladilar. Bu oiladagi bola spirtli ichimliklarni ichish asosida o'z norozilik reaksiyasini bildiradi. Bunday norozilik faol yoki passiv bo'lishi mumkin. Faol norozilik natijasida bolalar uydan qochib ketishlari, narsalarni o'g'irlashlari mumkin;

2) asotsial oilalar. Bunday oilalar turmush darajasi juda past bo'lib, bolalar ustidan umuman nazorat yo'q. Bu oilaning bolalarida tashqi dunyoga nisbatan agressiv munosabat shakllanadi.

Maxsus adabiyotlarda alkogol mahsulotlarini iste'mol qilish moyilligi bo'lgan bola shaxsining to'rt turi aniqlangan:

- 1) o'ziga yuqori baho beradigan, tanqidni qabul qilmaydigan bolalar;
- 2) shafqatsizlik va tajovuzkorlik hissi oshgan bolalar;
- 3) qarovsizlikning yuqori darajasi tufayli ijtimoiylashmagan bolalar;
- 4) depressiya va turg'unlikka moyil bo'lgan bolalar.

Bolalarni spirtli ichimliklarni iste'mol qilishga odatlanib qolish darajalari. O'smirlar o'rtasida o'tkazilgan maxsus tadqiqotlar asosida maktab o'quvchilarini alkogolga odatlanib qolish darajalari holati o'rganilib, uni quyidagi yetti darajasi aniqlangan.

Bolalarni alkogolga odatlanib qolish darajalari

№	Daraja nomi	Odatga kirish sabablari
1	0 daraja	-
2	Boshlang'ich daraja	-o'zini kattalardek his qilish -hammaga o'xshashga harakat qilish
3	Namoyishkorona iste'mol qilish darajasi	-kayfiyatni ko'tarish -o'ziga ishonchni orttirish -muloqotga kirishishi darajasini orttirish
4	Yuqori darajadagi xavf	-tonusni ko'tarish - asablarni tinchlantirish -kompaniyada quvnoq bo'lish
5	Alkogol mahsulotlarini iste'mol qilishga ruhiy bog'lanib qolish darajasi	-vaqtincha real hayotdan uzoqlashish -o'ziga ishonchni orttirish
6	Alkogol mahsulotlarini iste'mol qilishga jismoniy bog'lanib qolish darajasi	-yomon kafiyyatni bartaraf etish -rael hayotdan uzilish -hayotdagi mavqeini oshirish
7	Alkogol mahsulotlarini iste'mol qilishga to'liq bog'lanib qolish darajasi	kasalmandlik holatini bartaraf etish

2. Ijtimoiy pedagogning ichimlik iste'mol qilishga mayli bor bolalar bilan faoliyat olib borishning asosiy yo'nalishlari quyidagilardir.

Alkogol mahsulotlarini iste'mol qilishga moyil bolalar bilan ijtimoiy-pedagogik ish profilaktik, rehabilitatsiya tadbirlari majmuasi shaklida, shuningdek, bolalar hayotining turli sohalarini tashkil yetish orqali amalga oshiriladi.

Bunday ijtimoiy-pedagogik faoliyat quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

- * bolaga individual-shaxsiy yondashuv;
- * bola shaxsining ijobiy tomonlariga tayanish;

* bolaga yondashuvning ob'ektivligi;

* maxfiyligi.

Alkogol mahsulotlarini iste'mol qilishga moyil bolalar bilan olib boriladigan ijtimoiy-pedagogik faoliyatning adaptatsion, profilaktik, vositachilik, reabilitatsion kabi yo'nalishlari mavjud.

Alkogol mahsulotlarini iste'mol qilishga moyil o'smirlar bilan ijtimoiy-pedagogik faoliyatning maqsadi bolalarning alkogol mahsulotlarini iste'mol qilishga yordam beradigan salbiy omillarni bartaraf etishdir. Mazkur salbiy omillarning ayrimlarini ko'rib chiqamiz.

Birinchi omil individual-aqliy: shaxs xususiyatlarining buzilishi, motivatsion sohaning deformatsiyasi, muloqot qobiliyatining yetishmasligi, pedagogik beparvolik, bolaning aqliy rivojlanishini kechikishi.

Ikkinchi omil - individual-somatik-jismoniy rivojlanishda qoloqlikka olib keluvchi alkogolizmga, irsiy somatik kasalliklarga moyil bola mavjudligini nazarda tutadi.

Uchinchi omil- kattalar tomonidan bola huquqlarining buzilishi, bolani noqonuniy harakatlarga jalb qilish, oilaning ijtimoiy mavqesining pastligi, oiladagi o'zaro munosabatlarning salbiy xarakteri.

To'rtinchi omil-shaxsga salbiy ta'sir yetuvchi ijtimoiy-psixologik iqlim, guruh ijtimoiy mavqeining pastligi.

Bular bolani alkogol mahsulotlarini iste'mol qilishga qaramlikning rivojlanishiga olib keluvchi asosiy omillardir. SHuning uchun ijtimoiy-pedagogik faoliyat bolaning ijtimoiylashuvini murakkablashtiruvchi omillarni kamaytirishga yoki butunlay bartaraf etishga qaratilishi kerak.

Ijtimoiy-pedagogik faoliyatni maqsadli tashkil etish orqali quyidagi vazifalarni amalga oshirish mumkin:

-muayyan bolaga faol samarali ijtimoiy-pedagogik yordam ko'rsatish va himoya qilish shakllarini yaratish;

-ijtimoiy-pedagogik va korreksion ishlar jarayonida o'smirda ijobiy qadriyat yo'nalishlarini shakllantirish;

- o'smirlarni ijtimoiy foydali faoliyatga jalb etish, biror bir faoliyat turiga qiziqishlarini shakllantirish;
- faol shaxsni tarbiyalash, unda fuqaro, oila a'zosi sifatidagi ijobiy fazilatlarini tarbiyalash, oila, jamiyat a'zolariga hurmatni shakllantirish;
- tibbiy, psixologik, pedagogik va boshqa chora-tadbirlar majmuasini amalga oshirish orqali bolaning jismoniy va ruhiy salomatligini mustahkamlash;
- bolaning huquqiy madaniyati asoslarini shakllantirish;
- zamonaviy jamiyat inqirozi sharoitida "yashash" ko'nikmalarini shakllantirish.

Alkohol mahsulotlarini iste'mol qilishga moyil bola bilan ishlashda ijtimoiy pedagog faoliyatidagi asosiy yo'nalishlar:

- 1) alkohol mahsulotlarini iste'mol qilishga moyil bo'lgan bolaning shaxsiy rivojlanishi orqali ijtimoiy moslashuv darajasini oshirish bo'yicha tadbirlar;
- 2) bolalar alkoholizmning zararli ta'sirlarini ko'rgazmali namoyish etuvchi tadbirlarni tashkil etish asosida bolalarda spirtli ichimliklarni iste'mol qilishga salbiy munosabatni shakllantirish;
- 3) oila salomatligini, uning turmush tarzini va a'zolari o'rtasidagi munosabatlar madaniyatini yaxshilash maqsadida ota-onalarni tarbiyalash tadbirlari;
- 4) alkohol mahsulotlariga qaram bo'lgan bolaning ijtimoiy rehabilitatsiyani tashkil etish;
- 5) bola va atrofdagi jamiyat o'rtasidagi vositachilikni buzilish holatlarini bartaraf yetish.

O'z faoliyatida ijtimoiy pedagog quyidagi uch rolda harakat qiladi:

- oilada ota-onalar va bolalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarda o'zaro hurmat, bir-birin tushunish asosida qurishning ahamiyati va imkoniyatlari bilan oilani tanishtirish, o'spirinlik davri rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari haqida gapirib berish, ijtimoiy-pedagogik maslahatlar berish;
- oila, mehnat, ma'muriy va jinoyat qonunchiligi hamda psixologiya, pedagogika, ijtimoiy pedagogika sohasiga oid masalalarni tushuntiruvchi maslahatchi; muammoli hayotiy vaziyatlarni hal etish, oilada bolalar tarbiyasi haqida maslahat beradi;

- ota-ona yoki bevosita atrof-muhit tomonidan bola huquqlari buzilgan hollarda bajaruvchi himoyachi.

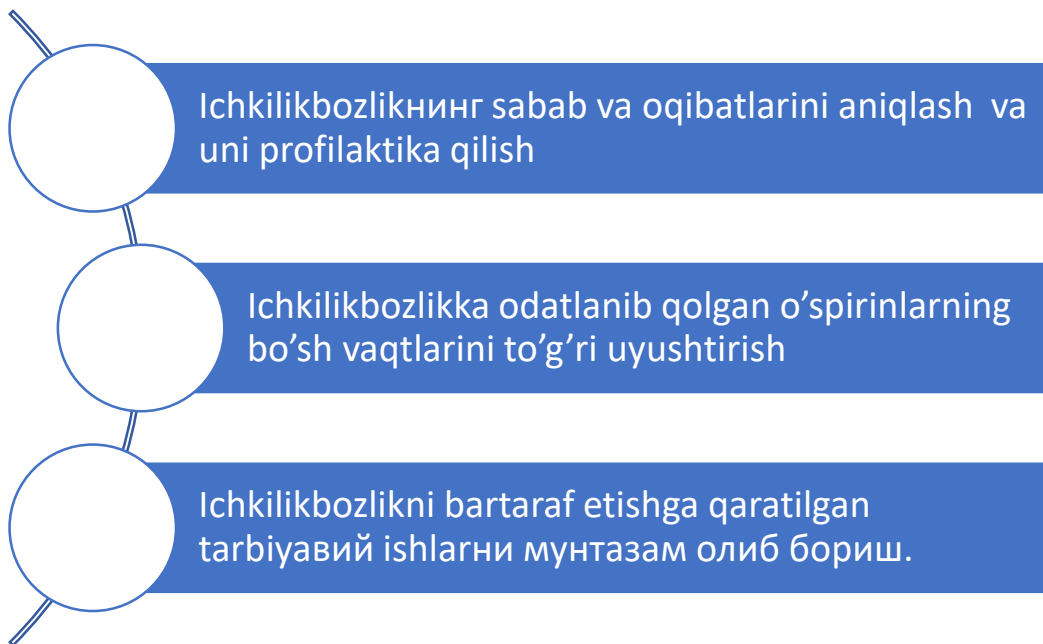
Spirтли ichimliklarni iste'mol qilishga moyil bolalar bilan ijtimoiy pedagog faoliyatida markaziy o'rinni axloqiy-ijtimoiy tarbiyaning bir qismi bo'lgan va bolalarda yoshligidan spirтли ichimliklarga salbiy munosabatni shakllantirishga qaratilgan ichkilikka qarshi tarbiyaga beriladi.

Deviant xulqli bolalar, o'smirlar va yoshlarni ichkilikbozlikka qarshi tarbiyalashdan maqsad ularni ijtimoiy normaga qaytarishdir. Ijtimoiy norma - shaxsning ijtimoiy layoqati (moslashuvi), uning yaxlitligi, uyg'unligi, o'z harakatlarini tanqidiy baholay olishi, shuningdek, boshqalarning hatti-harakatlari, faoliyatdagi izchilligi bilan tavsiflanadi. Spirтли ichimliklarni suiiste'mol qilish va spirтли ichimliklarga qaramlik tomonidan buzilgan bu xususiyatlar. Bu huquqbuzarliklar individual tarbiyaviy ishlar markazida bo'lishi kerak.

Ta'lim jarayonida aqliy ehtiyojlarni rivojlantirish, bolalarni bo'sh vaqtini foydali mashg'ulotlar bilan band qilish.

Bu mashg'ulotlar alkogolizmning oqibatlarini tushuntirishga emas, balki spirтли ichimliklarni iste'mol qilish axloqsizlik ekanligiga, uning salbiy oqibatlari nafaqat insonning o'ziga, balki atrofdagilarga, qarindosh-urug'larga, do'stlariga ma'naviy zarar yetkazishini tushuntirish kerak.

Ijtimoiy pedagog bolalar ichkilikbozligini oldini olish, bartaraf etish uchun oila, maktab jamoasi, o'smirlar bilan individual, guruhli, jamoaviy shakllarda ish olib borishi hamda mazkur yo'nalishdagi faoliyati davomida quyidagilarga e'tibor qaratishi zarur:

Bolalar alkogolizm muammosi murakkab muammo, uni bartaraf etish faqat ijtimoiy pedagogning sa'y-harakati bilan emas, balki barcha faoliyat sub'ektlarining hamkorligi asosida amalga oshirilsagina, uning yechimi ijobiy natijalar berishi mumkin.

Savol va topshiriqlar.

1. Spirtli ichimlikni kelib chiqish tarixi haqida ma'lumot bering.
2. Spirtli ichimliklarni iste'mol qilishga moyil o'smirlar bilan olib boriladigan ishlar qanday tashkil etiladi?
3. Ijtimoiy pedagogning ichimlik iste'mol qilishga mayli bor bolalar bilan tashkil etadigan faoliyatining asosiy yo'nalishlari qaysilar?
4. O'smirlar bilan ichkilikka qarshi ishlash metodlari qanday metodlarga bo'linadi, ularni tavsiflang.

Adabiyotlar:

1. Egamberdieva N.M. Ijtimoiy pedagogika. Darslik.T.2009
- 2.Mavlonova R.A., Voxidova N.X., Ijtimoiy pedagogika.O'quv qo'llanma.T.: Istiqlol 2009.
3. Salieva Z. Ijtimoiy pedagogika. O'quv qo'llanma. T.: Adabiyot uchqunlari. 2019
4. Галагузова М.А. История социальной педагогики. Учебное пособие.М. Владос. 2000.
5. В.Утёмов, М.Зиновкина, П.Горев. Креативная педагогика. – М., “Юрайт”. 2019

Mavzu: Giyohvandlik deviant xulq shakli sifatida

Tayanch so'zlar: giyohvandlik, eyforiya, modda, kayfiyat, modda, iste'mol, shaxs, jamiyat, zarar.

1.Giyovandlik bolalar deviant xulq-atvorining shakllaridan biri sifatida

Giyohvandlik (asosan **narkomaniya** nomi ostida keng tarqalgan^{25 [1]}, yunonchadan narke - karaxtlik va maniya; hamda **bangilik** deb ataladi) — narkotik moddalarga o'rganib qolish, ruju qilish, aniqrog'i tabiiy yoki sintetik zaharli moddalar (ayrim dori moddalari)ni vaqtincha yoki surunkasiga iste'mol qilish natijasida kelib chiqadigan kasallik holati. G. organizm somatik va ruhiy holatining chuqur o'zgarishiga sabab bo'ladi va giyohvandni tanazzulga olib boradi.

Ijtimoiy tibbiy sohada giyohvand moddalarni iste'mol qilishning ikki turi mavjud:

- 1) giyohvand moddalarni iste'mol qilishni o'z ixtiyori bilan chek qo'yishi mumkin bo'lgan holat;
- 2) u bu ishni qilishga qurbi yetmaydigan holat.

Giyohvandlikning ijtimoiy pedagogik yo'nalishda o'rganish uni giyohvandlikka jismoniy yoki ruhiy tobelik bilan xarakterlanadigan deviant xulq-atvor shakli ekanligini aniqlasa bo'ladi. Bu tobelik bolani jismoniy yoki ruhiy ishdan chiqishiga, shaxsning ijtimoiy adaptatsiyasiga olib keladi.

²⁵ O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil

Giyohvandlikning turlaridan biri taksikomaniya hisoblanadi. Taksikomaniyada giyohvand modda o'rniga organizmga benzin kabi maishiy kimyo vositalar kiritiladi. Taksikomanlar odatda 13-14 yoshli o'smirlar bo'lib, ular o'z organizmlarining zaharlanishi oqibatlarini tushuna olishmaydi. Taksikomaniyaning xavfi shundaki bolalar organizm zaharlanishi natijasida yo nobud bo'lishadi yoki shunga olib boruvchi harakatlar sodir etishadi. Taksikoman tirik qolgan taqdirda ham bola organizmiga zaharli moddalarning ta'siri juda yomon oqibatlar-nogironlik, aqlinorasolikka olib keladi.

Giyohvandlik hozirgi kunda quyidagi sabablarga ko'ra jiddiy muammo hisoblanadi:

-o'smir yoshidagi giyohvandlarning ommaviy ko'payishi.

-qimmat turuvchi va kuchli ta'sir ko'rsatuvchi narkotik moddalarni iste'mol qilishning keng tarqalishi.

-giyohvand bolalar va o'smirlar ijtimoiy maqomining o'zgarishi.

Agar 5 yil avval bular asosan noxush oilalarda voyaga yetgan farzandlar bo'lsa, hozirgi kunda giyohvand bolalar va o'smirlar safi yuqori daromadli oilalar farzandlari bilan to'lib bormoqda. Bu oilalardagi o'smirning moliyaviy erkinligi, yuqori bo'lmagan axloqiy normalar alohida yoshlar submadaniyatini shakllantirishga olib keldi. U submadaniyatlarda yetakchi qadriyat vazifasini erkin vaqt o'tkazish bajaradi. Giyohvand moddalar esa muayyan hayot tarzining xususiyati hisoblanadi. Mashhur diskotekalar, rok-yulduzlar kontsertlari giyohvand moddalar iste'mol qilinadigan xavfli joylarga aylangan.

Bugungi kunda garchi bir dozasi uchun narxi 50-150\$ bo'lsa ham kokoin, heroin, "ekstozi", trombopol, tabletkalari kabi giyohvand moddalarni iste'mol qilish katta xavf tug'dirmoqda. Birinchi iste'mol qilish bosqichi "yarim giyohvandlik" bosqichiga aylanib unda o'smir turli narkotik vositalarni qayta-qayta iste'mol qila boshlaydi. Turli narkotiklarni iste'mol qilgan o'smir ularning ichidan birini tanlab oladi. Bu yerda chetga chiquvchi xulq-atvorning kasallikka aylanishi haqida gapirish mumkin. Chunki kerakli narkotik turi tanlangach giyohvandning avval ruhiy, so'ngra jismoniy tobeligi boshlanadi.

O'smirlik davrining qiyinchiliklari haqida yuqorida to'xtalib o'tilgan edi. O'smir guruhlar o'z xususiyatlariga ega bo'lib, ular:

-kattalarning g'amxo'rligiga qarshi chiqish

-tengdoshlar bilan guruhlarga birlashish kabi o'smir xulq-atvor reaksiyalari bilan bog'liq.

2. O'smirlar orasidagi giyohvandlikning asosida ma'lum bir sabablar yotadi.

Ularning ayrimlarini keltiramiz:

1. shaxsning xarakteri ko'rsatkichlari;

2. ruhiy va jismoniy og'ishlar;

3. shaxsning ijtimoiylashuvida turli omillar ta'siri.

a) biologik omillar-narkotik vositalarga nisbatan bag'rikenglik, kasallik, charchoq munosabati bilan giyohvand moddalar qabul qilish;

b) ruhiy-eyforiya holatini boshdan kechirishga qiziqish, o'zini namoyon qilishga intilish, ijobiy ijtimoiy qiziqishlarning yo'qligi, ruhiyatning buzilishi;

v) ijtimoiy tengdoshlar guruhlari, moddaning ta'siri;

d) ijtimoiy madaniy va submadaniyatning ta'siri-ba'zi yoshlar guruhlari narkotiklarni hayotning ajralmas bo'lagi deb hisoblashadi;

e) yoshlarning givandlashuv muammolarini uzoq vaqt oshkor qilmasliklari;

j) sobiq mafkuraviy va ijtimoiy institutlarning barham topishi, o'smirlarning g'arb madaniyati bilan qiziqib qolishlari;

z) narkotiklarga yetishish mumkinligi.

Yoshlar giyohvandigi bilan shug'ullanayotgan pedagoglar va olimlar o'smirlarning giyohvand moddalarni iste'mol qilishlari sabablari haqida o'z nazariyalarini ilgari surmoqdalar. Bu nazariyalarning mazmuni va nomlanishi ular qaysi omillarni eng muhim deb hisoblashlariga ko'ra aniqlanadi.

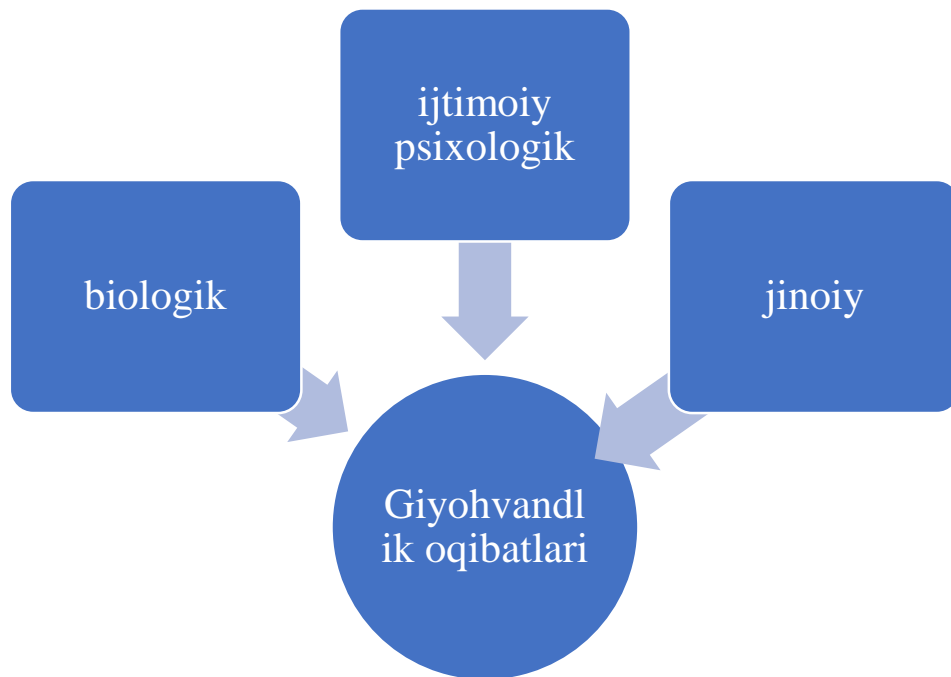
Programmalashtirish nazariyasining tarafdorlari (G.A.SHichko, E.I.Bextel, A.N.Mayurov, S.N.SHeverdin, F.G.Uglov, A.A.Gabiani, A.I.Durandina, Dj.di Djennaro va boshqalar) ijtimoiymadaniy omilni yaqqol ajratib, o'smir spirtli ichimlik, giyohvand moddalarni iste'mol qilishi jamiyatda keng tarqalgan ichish-chekish an'analari, spirtli ichimliklar reklamasi, atrofdagilarning yomon namunasi oqibati deb hisoblashadi. Demak, o'quvchilarni informatsion va psixologikantialkogol himoya bilan qurollantirish lozim.

Ijtimoiy pedagogik qarovsizlik nazariyasi tarafdorlari (D.V.Kolesov, V.Guldman, M.Raytenberg, A.F.Boyko, B.S.Bratus va P.I.Sidirov) bolalar va o'smirlarning giyohvand xulq-atvorini mikro ijtimoiy muhitning noxush sharoitlari va o'smirning psixologik xususiyatlari keltirib chiqaradi deb hisoblashadi. Muammoning yechimini bu nazariya tarafdorlari o'quvchilarning ijtimoiy pedagogik qarovsizliklarini oldini olishda deb ko'rsatishadi.

Bulardan kelib chiqqan holda shunday savol tug'iladi-voyaga yetmaganlarning giyohvand bo'lib qolishlariga nima sabab bo'lmoqda? Bunda hammasi muayyan bir shaxsga bog'liq.

Giyohvandlikning nafaqat o'zi, balki ashxs rivojlanishi, uning ijtimoiy hayotda ishtirok etishi uchun yomon oqibatlarni keltirib chiqarishi ham salbiy hodisadir.

3.Giyohvandlik oqibatlari 3 turga ajratiladi: biologik, ijtimoiy psixologik va jinoiy:

Biologik oqibatlarga faollik, shaxsning quvvat zahirasining tushishi, biologik ehtiyojlarning kamayishi (ovqat, uyqu), qarshilik ko'rsatishning pasayishi, bola organizmining barbod bo'lishi kiradi.

Ijtimoiy psixologik oqibatlarni bolaning axloqiy degradatsiyasi deb xarakterlasak bo'ladi. Avval unda giyohvand modda iste'mol qilishdan boshqa qiziqishlari va ehtiyojlari pasayadi, so'ngra umuman yo'q bo'lib ketadi. Giyohvand moddaga qiziqish butun hayotning o'rnini bosadi. Atrof-muhit giyohvand tomonidan giyohvand moddalarni topishni va iste'mol qilishni og'irlashtiruvchi va yengillashtiruvchi nuqtai nazardan baholanadi. Jamiyat bilan foydali ijtimoiy aloqalar uziladi (giyohvand do'stlaridan ajraladi, o'qishni xohlamaydi). Ruhiy qulay holat faqatgina giyohvand moddaning kerakli me'yori iste'mol qilinganda yuzaga kelishi mumkin.

Giyohvandlikning jinoiy oqibatlari biologik va ijtimoiypsixologik oqibatlar bilan izohlanadi. Bu o'zaro aloqaning mexanizmi quyidagi ko'rinishga ega. Giyohvand o'z qiziqishi, ehtiyojlarini qondirish uchun o'qishni yoki ishini tashlashi kerak. Chunki uning vaqti faqat giyohvand moddalar izlash bilan o'tadi. Ularni doimiy xarid qilishga mablag' yetishmaganligidan giyohvand ularninoqonuniy yo'l bilan qo'lga kiritish yo'llarini izlaydi (o'g'irlik, talon-taroj orqali). Pul yo'q bo'lgan

hollarda narkoman o'z maqsadiga yetishish uchun har nimaga xatto qotillikka ham tayyor bo'ladi.

Narkotik vositalarni noqonuniy ishlab chiqarish, qo'lga kiritish, saqlash yoki sotish, bolalarni narkotik moddalar iste'mol qilishga undash, tarkibida narkotik moddalar bo'lgan o'simliklarni yetishtirish, narkotik iste'mol qilish uchun maxsus joylarni tashkil qilish bilan bog'liq jinoyatlar boshqa guruhga mansubdir.

Giyohvand moddalarni iste'mol qiluvchi o'smirlarni aniqlash muayyan qiyinchilik tug'diradi, ularni bevosita davolash bilan tibbiy-narkologik xizmat ko'rsatuvchilar shug'ullanishadi, ijtimoiypedagogning maktabdagi asosiy faoliyati narkomaniya profilaktikasidir.

Milliy va xorij pedagogik adabiyotlarida zararli odatlar profilaktikasi masalalarini o'rganish shuni ko'rsatadiki, yosh avlodning giyohvandlikka qarshi tarbiyasi masalasida ikki asosiy tendentsiya kuzatiladi:

- a) axborot-faoliyat yondoshuvi (milliy adabiyotlarda)
- b) axborot-faoliyat yondoshuvi (xorij amaliyotida).

Axborot-faoliyat yondoshuvi tarbiyalanuvchining o'zini giyohvandlikka qarshi faoliyatga jalb qilish orqali giyohvandlikka qarshi kurash yuritishni nazarda tutadi (A..N.Yakushev, K.R.Ismagilov).

Informatsion-emotsional yondoshuvda axborot bilan bir qatorda ijtimoiy psixologik treningga ham katta e'tibor qaratiladi.

Xorij giyohvandlikka qarshi tarbiyasida faol metodlarga yetakchi rol topshirilib ularning o'ziga xos xususiyati faoliyat, malaka va ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilganlikdir. Bundan kelib chiqadiki, ijtimoiy pedagog maktab o'quvchilari bilan birgalikda giyohvandlikka qarshi dasturni ishlab chiqayotganida faol metodlardan foydalanishi lozim. Bunday zamonaviy metodlarga giyohvandlikka qarshi treninglar, o'yinlar kiradi.

Falsafa, sotsiologiya va pedagogikada o'yin shaxs ijtimoiy individligini shakllantirish ususli hisoblanadi. O'yin nazariyachilari bolalar va o'smirlar yoshidagi o'yin hayotga tayyorgarlik usullaridan biri hisoblanishini tan olishgan. Uning faoliyati boshqalar tajribasini o'zida sinab ko'rishning tayyor modeli

hisoblanib, shaxsning aqli va xissiyotiga ta'sir qiladi (A.S.Makarenko, A.N.Leontev, S.L.Rubinshteyn, D.N.Uznadze va boshqalar).

Uzoq muddatli o'yinlar rolli o'yinlarning maxsus turi hisoblanib, uning asosiy xususiyatlari ommaviylik, muddatining uzunligi, o'yinning real haqiqatlar bilan bog'lanib ketishidir. Uzoq muddatli o'yin darsdan tashqari tadbir sifatida o'tkazilib, giyohvandlikka qarshi xulq-atvor, munosabat shakllantirishga qaratilgan. Bu o'yinni o'tkazishda ijtimoiy pedagogning vazifasi rollarni tarbiyaviy effekti maksimal ta'minlaydigan qilib taqsimlashdir. Xususan pedagog yoki pedagoglar guruhi o'yinda qatnashishadi, yuqori sinf o'quvchilari pedagoglar va o'smirlar o'rtasida vositachi bo'lishadi.

Ijtimoiy pedagog maktab ta'lim tarbiyasining turli yo'nalishlariga moslab o'yinni tashkillashtiradi.

Ona-tili va adabiyoti, tarix, davlat huquq asoslari, kimyo, biologiya darslariga o'quvchilar insho, bayon, diktant yozishadi, giyohvandlikka qarshi kurash mavzusida nutq va referatlar bilan chiqish qilishadi.

Sinfdan tashqari faoliyatlarida ular giyohvandlikka qarshi qaratilgan devoriy gazetalar, rasmlar tayyorlashadi. SHuningdek, intervyu metodi ham qo'llanilib, u nafaqat giyohvand shaxslardan, balki ularning oila a'zolari, qo'shnilaridan ham olinadi. Sinfdan tashqari faoliyatda ijtimoiy pedagog o'smirlarga mahalliy huquqni muhofaza qiluvchi, ijtimoiy, tibbiy-narkologik muassasalar bilan aloqalar o'rnatishga yordam beradi. O'quvchilar huquqni muhofaza qilish organlari faoliyatini va narkologik statistikani, tumandagi giyohvandlik vaziyatni o'rganishadi, bolalar uylariga borishadi.

Barcha to'plangan materiallar pedagog-tashkilotchi qo'llariga to'planadi va uzoq muddatli o'yinni yakunlaydigan teatrli sahna ko'rinishi uchun ishlatiladi. Uzoq muddatli o'yin o'quvchilarning giyohvandlikka qarshi faoliyati bilan ham bog'liq. Unda o'quvchilar mustaqil ravishda giyohvandlikka qarshi adabiyotlarni o'rganishadi, referat va dokladlar tayyorlashadi, giyohvandlikka qarshi reydlarda ishtirok etishadi, mahalliy giyohvandlik holatini o'rganish bo'yicha mustaqil tadqiqotlar olib borishadi.

Savol va topshiriqlar.

1. Maktab yoshdagi bolalar bilan ijtimoiy pedagog ish olib borishning xususiyatlari nimadan iborat?
2. Maktabning ijtimoiy vazifalarini sanab bering?
3. O'quvchilarning ijtimoiylashuvi jarayonida tengdoshlar jamiyati va bolalar submadaniyatining ahamiyatini ochib bering?
4. "Tarbiyasi og'ir o'smirlar" ijtimoiy pedagogikasi muammo sifatida?
5. Maktab va yashash joyida tarbiyasi og'ir o'smirlar bilan ijtimoiy pedagogik ish yuritishda qayday bosqich va texnologiyalardan foydalaniladi?
6. "Ichkilikbozlik" tushunchasiga ta'rif bering?
7. Bolalar ichkilikbozligining xususiyatlarini ochib ko'rsating?
8. O'spirin yoshdagi bolalarning ichkilikbozligi sabablari va oqibatlarini tushuntirib bering?
9. Bolalarda ichkilikka ruju qo'yishni keltirib chiqaruvchi oilaviy xarakterdagi sabablarga nimalar kiradi?
10. Ijtimoiy pedagogning ichkilikbozlikka qarshi faoliyatining asosiy yo'nalishlari va funktsiyalari qaysilar?
11. Bolalar va o'smirlarning antialkogol rehabilitatsiyasi metod va shakllarini sanab o'ting.
12. "Giyohvandlik" tushunchasiga ta'rif bering?
13. O'smirlar orasida giyohvandlikning biologik, psixologik va ijtimoiy sabablarini alohida ko'rsating.
14. O'smirlar giyohvandligi oqibatlarini sanab bering?

Adabiyotlar:

1. Egamberdieva N.M. Ijtimoiy pedagogika. Darslik. T. 2009
2. Mavlonova R.A., Voxidova N.X., Ijtimoiy pedagogika. O'quv qo'llanma. T.: Istiqlol 2009.
3. Salieva Z. Ijtimoiy pedagogika. O'quv qo'llanma. T.: Adabiyot uchqunlari. 2019
4. Галагузова М.А. История социальной педагогики. Учебное пособие. М. Владос. 2000.
5. В. Утёмов, М. Зиновкина, П. Горев. Креативная педагогика. – М., «Юрайт». 2019

Mavzu: Oila. Ijtimoiy pedagogikada oila tiplari va turlari

Tayanch tushunchalar: tashxis, ijtimoiy pedagogik tashxis, mikromuhit, psixologik tavsif, oila tarbiyasi, pedagogik jarayonlar, shaxsning individual-psixologik tavsifi, ijtimoiy pedagogik tekshiruv, oila tashxisi, oila tarbiyasi, marifiy axborotli yondoshuv.

1. Oila ijtimoiy institut sifatida

Oila jamiyat bag'rida tashkil topadi, taraqqiy etib borar ekan, o'zi ana shu jamiyatning kichik bir bo'lagi sifatida namoyon bo'ladi. Jamiyatdagi ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar, oila taraqqiyotiga ta'sir etadi. Oilada ta'lim-tarbiya xususiyatlari esa jamiyatda o'z aksini topadi.

Zardushtiylik dinining muqaddas kitobi «Avesto»da: «O'g'il bolalarga nisbatan qiz bolalar ilmu donish o'rganishga kirishsinlar. Zeroki, ular ota-ona manzilida bo'lgan vaqtlarida ota xonadonini tartibga solib, ziynat berib yursalar, jufti xaloli manziliga borgach, bola tarbiyasi, kelajak nasli ta'limi bilan mashxur bo'lmoqlari lozim bo'ladi». Avestoda oila butunligini saqlash nikoh tartiblari, er-xotinning majburiyati, nikohni bekor qilinishi sababi va shartlari batafsil bayon etilgan. Uylantirmoqchi, oila qurmoqchi bo'lgan har bir kishiga yo'l ko'rsatmoq va moddiy yordam ham mazxablarning vazifasidir.

Zardusht deydi: «Ey oila qurayotganlar, ya'ni yigit, qizlar, Sizlarni ogohlantirib shuni aytmoqchimanki, har biringiz pokiza hayot yo'lida g'ayrat qilingiz». Avestoda oila qurish jufti-xalol tanlashda shoshma-shosharlikka yo'l qo'ymaslik, ota-ona, keksalar maslaxatiga quloq tutish xususida ham diqqatga

molik mulohazalar mavjud. Xullas, zardushtiylik dinning muqaddas kitobi «Avesto»da ajdodlarimizning oila va xotin-qizlarni mukarram tutish haqida peshqadam fikrlarni o'z ifodasini topgan. Eng muhim zardushtiylik e'tiqodidagi boblarimiz oilani jamiyatning muqaddas bo'lgan bo'lagi deb bilib, uning rivoji, ravnaqi, mustahkamligi uchun tizimlarning o'rganish sotsiologiyani maxsus yo'nalishlari hisoblanadi.

Oila-ijtimoiy institut sifatida bir qator bosqichlardan o'tadi. Bu bosqichlarning ketma-ketligi oilaviy jarayon yoki oilaning hayot tarzini tashkil qiladi. Tadqiqotchilar bu jarayonda turli fazalarni ajratmoqdalar. Ammo ularning ichida eng asosiylari quyidagilardir.

A) birinchi nikohdan o'tish-oilani tashkil bo'lishi.

B) bolalanishning boshlanishi - birinchi bolaning tug'ilishi.

V) bolalanish nihoyasi-kenja bola tug'ilishi.

G) «bo'shagan uya» oxirgi farzandning nikohi va uning oiladan bo'linishi.

D) oilaning tugatilishi-er-xotinlardan birini o'limi.

Oila sotsiologiyasi oila tashkilotining quyidagi umumiy ajratish aqidalari mavjud: nikoh shakliga qarab oila manogom va poligam oilaga bo'linadi.

Oilaning birinchi vazifasi A.G.Xarchyovning fikricha axolini tabiiy to'ldirish bolaga bo'lgan talabni qoniqtirish, bu shaxsiy reja shu bilan bir qatorda oila bir qator quyidagi vazifalarni bajaradi:

- tarbiyaviy vazifa-yosh avlodni ijtimoiylashtirish, jamiyatning madaniyatini rivojlantirish;

- ho'jalik maishiy vazifa-jamiyat a'zolarining jismoniy sog'ligini saqlash, bolalar va qariyalarga mehribonlik;
- iqtisodiy vazifa-bir oila a'zolariga ikkinchi oila a'zolari uchun moddiy mablag' olish, voyaga yetmagan va mehnatga layoqatsiz oila a'zolarini iqtisodiy qo'llash;
- birlamchi ijtimoiy nazorat muhiti-hayot faoliyatini turli muhitda oila a'zolarining xulq-atvorini axloqiy tartibga solish, shuningdek, er-xotin, ota-ona va bola, o'rta va katta avlod o'rtasida mas'uliyat va majburiyatlarning tartibga solish;
- ma'naviy muloqot-oila a'zolari shaxsiyatlarining rivojlanishi, o'zaro ma'naviy kamol topishi;
- ijtimoiy mavqe-oila a'zolarini ma'lum bir ijtimoiy mavqeni taqdim qilish, ijtimoiy tarkibni qayta ishlash;
- hordiq chiqarish-samarali dam olishni tashkillash, dunyoqarashlar, ehtiyojlarni o'zaro rivojlanishi;
- hissiyot-ruhiy himoya, his-tuyg'uni qo'llab-quvvatlash, shaxslarni emotsional barqarorligi va ruhiy terapiya.

Oilaning ijtimoiy maqomi

Oila va oilaviy munosabatlar murakkab pedagogik jarayon bo'lib, u:

- 1) bolalarga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish odatlari, an'analari, metodlarini ishlab konstruktiv metodini;
- 2) bolalarning dam olishlari, mehnat qilish va o'quv mashQulotlari tartibini o'rnatib, tashkilotchilik vazifasini;
- 3) ota-onalar, ota-onalar va bolalar, bolalarning o'zlari o'rtasidagi yaqinlari, qarindoshlar, qo'shnilar va shu kabilar bilan to'g'ri o'zaro munosabatlar qoidasini ishlab chiqib kommunikativ vazifalarini bajaradi.

Oilaning jamiyatda moslashuvining ko'rsatgichi uning ijtimoiy maqomi hisoblanadi, ya'ni oilaning bugungi kundagi holati. Oila maqomi oila a'zolarining

individual tavsiflari majmuasidan shakllanadi. Oilaning to'rtta maqomi mavjud bo'lib, ular: ijtimoiy-iqtisodiy, ijtimoiy-ruhiy, ijtimoiy-madaniy, vaziyat-rol maqomlaridir.

Ijtimoiy-iqtisodiy maqom - oilaning moddiy holatini belgilaydi. Bu oila daromadlari, yashash ko'rsatgichlarini o'z ichiga oluvchi moddiy ta'minotlanganlikdir. Daromadlar yuqori, o'rta va past bo'lishi mumkin.

Yuqori-daromad va yashash sharoitlari darajasi nafaqat maishiy ehtiyojlarni qondirish imkoniyatini beradi, balki boshqa xizmatlardan foydalanishga ham zamin yaratadi.

O'rta-holat minimal ijtimoiy ehtiyojlarni qondira oladi, biroq dam olish ta'lim va boshqa xizmatlardan foydalanishga ham zamin yaratadi.

Past-daromad va yashash sharoitlari darajasi belgilangan me'yorlardan past, ovqat, kiyim-kechak, yashash joyi to'lovi kabi masalalarda ham muammo chiqib turadi.

Psixologik (ruhiy) maqom-bu oilaning psixologik iqlimi. Yaxshi iqlim emotsional yaqinlik, hamkorlik, teng huquqlilik bilan xarakterlanadi. Yomon, noxush iqlim esa nizo-janjallar ko'pligida emotsional noqulayliklarda namoyon bo'ladi.

Ijtimoiy-madaniy maqom-ta'lim darajasi, yurish-turish madaniyati, anonalarni saqlab qolish va o'tkazish vazifasi, qiziqishlarning keng doirasi, rivojlangan ma'naviy ehtiyojlar, dam olish va maishiy hayotning birgalikdagi shakllari.

Vaziyat-rol maqomi-bolaga munosabat xarakteri?

Oilaning ijtimoiy moslashuv bo'yicha tadqiqot o'tkazish uchun ijtimoiy pedagog uning xususiyatlarini bilishi, ularga baho berish lozim.

A.Q.Minavarovning fikricha oilaning tarbiyaviy funktsiyasining darajasi uch yo'nalishda bo'luvchi uning tuzilmasiga bog'liq.

Bu yo'nalishlar demografik-ko'pbolalik, kambolalik, ikki yoki uch avlodning birgalikda yashashi, ota-onalarning ikkalasini ham bo'lishi, oila a'zolarining ta'lim olganliklari darajasi, bolalarni tarbiyalashda vazifalarni taqsimlash, oila tarbiyasining o'ziga xosligi, shuningdek oilaning milliy xususiyatlari ham inobatga olinadi.

Oila tipologiyasi ijtimoiy moslashuv darajasi bo'yicha farq qiluvchi qiyidagi to'rtta asosiy kategoriya bo'yicha farqlanadi:

Yaxshi oilalar - o'z vazifalarini muvaffaqiyatli amalga oshirishadi, o'z bolasi ehtiyojlariga tez ko'nikishadi. Muammo paydo bo'lsa, tezlikda bartaraf etiladi.

Tavakkalchi oilalarda - adaptativ qobiliyatlar pastroq bo'lib, ular bola tarbiyasini qiyinchilik bilan amalga oshiradilar hamda ijtimoiy pedagog yordami va nazoratiga ehtiyoj sezadilar.

Muvaffaqiyatsiz oilalar - hayotiy faoliyatning biror-bir sohasida past ijtimoiy maqomga ega bo'lib, o'zlariga yuklatilgan vazifalarni bajara olmaydilar, ularning adaptativ imkoniyatlari past, bola tarbiyasi jarayoni katta qiyinchiliklar bilan kechadi. Bu oila turi uchun ijtimoiy pedagogning faol yordami zarur. Muammolari xarakteridan kelib chiqib pedagog ularga ta'limiy, psixologik yordamlar ko'rsatadi.

G'ayri ijtimoiy oilalar - bu oilalarni tubdan isloh qilinishi lozim. Bu oilalarda ota-onalar g'ayriaxloqiy va g'ayrihuquqiy hayot tarzini olib borishadi, yashash sharoitlari oddiy tozalik-gigienik talablarga javob bermaydi. Bolalar tarbiyasi bilan shug'ullanmaydilar, bolalar nazoratsiz qolib, rivojlanishda ortda qolishadi. Ijtimoiy pedagog bu toifadagi oilalar bilan ishlaganda huquqni muhofaza qilish organlari bilan hamkorlikda faoliyat yuritishi zarur. Oila muhitining o'zi ham ayrim holatlarda salbiy ma'nodagi ijtimoiylashuvga aloqador bo'lib qolishi mumkin. Olimlar o'tkazilgan qator tadqiqotlar asosida ana shunday omillarning to'rt guruhini ajratganlar:

- ota-onalar o'rtasida murosaning yo'qligi, oilaviy o'zaro munosabatlarni mustahkamlash borasida aniq belgilangan ahloqiy tamoyillarning mavjud emasligi;
- ota-onalarning ruhiy nosog'lomligi va qonunbuzarligi;
- yashash sharoitlarining yaxshi emasligi, bolaning to'laqonli o'sishi, dars tayyorlashi, jismonan chiniqishi uchun sharoitlarning etarli emasligi;
- maktab sharoitining talab darajasida emasligi;

- mahalla xududida oila obro'sining yaxshi emasligi, notinch, noqobil oila maqomiga egalik;
- global axboratlashuv sharoitida turli axborot manbalari, jumladan, Internet tarmog'i orqali bola ongiga etib kelayotgan turli ma'lumot, ig'vo, uydirma, mish-mish, oila qadriyatlariga zid axloq namunalari va boshqalar oxirgi yillarda bola ijtimoiylashuviga salbiy ta'sir ko'rsatayotgan ijtimoiy omillar jumlasidandir.

Yuqoridagi holatlar ayniqsa, globallashuv davrida oila institutining bola sotsializatsiyasi va ijtimoiy tarbiyasidagi o'rni nechog'li sezilarli ekanligini isbotlamoqda.

Oilada ijtimoiy tarbiyaning bosqich va vositalari.

Rus sotsiologi N.Andreenkova¹⁰ ijtimoiylashuv jarayonini ikki katta bosqichda tasavvur qiladi. Uning **birinchi bosqichi** – individning ijtimoiy mavjudot sifatida shakllanishini ta'minlovchi hayot bo'lagini o'z ichiga olib, u inson hayotining qariyb uchdan bir qismini tashkil etadi. Bu davrda asosan bolaning:

- dastlabki ilk sotsializatsiyasi (bolalik davri);
- normativ xulqning marginal jihatlarini o'zlashtirish davri (o'smirlik davriga to'g'ri keladi);
- o'spirinlikdan balog'at yoshiga o'tish davrini o'z ichiga olgan ijtimoiylashuv oqibatlari yaxlit namoyon bo'ladigan bosqich.

Ikkinchi bosqich – shakllanib bo'lgan shaxsning jamiyatda faoliyat yuritishi davrlarini o'z ichiga olgan hayot bosqichi. Bunda shaxs dastlab mehnatga yaroqli jamiyat a'zosi sifatida, so'ngra naqaqa yoshiga etgan inson siftida o'z o'rniga ega bo'ladi.

Oilada voyaga yetayotgan yosh avlodda ota-onaga, Vatanga mehr-muhabbat tuyg'ularini shakllantirish, ma'naviy-axloqiy, milliy-madaniy qadriyatlarni ular ongi va tafakkuriga singdirishda ta'sirchan uslublardan foydalanish, oila, mahalla va ta'lim muassasalarining har tomonlama barkamol avlodni tarbiyalashdagi rolini, oilaviy tarbiya jarayonida milliy qadriyatlarning ahamiyatini yanada oshirish zarur.

Savol va topshiriqlar.

1. Ijtimoiy pedagogikada oila qanday tiplar va turlarga bo'linadi?
2. Oilaning qanday ijtimoiy vazifalarini bilasiz?
3. Oilaning ijtimoiy moslashuvi qanday amalga oshiriladi?
4. Ijtimoiy pedagogikada oila turlariga oid klaster tuzing.

Adabiyotlar:

1. Egamberdieva N.M. Ijtimoiy pedagogika. Darslik. T.2009
2. Mavlonova R.A., Voxidova N.X., Ijtimoiy pedagogika. O'quv qo'llanma. T.: Istiqlol 2009.
3. Salieva Z. Ijtimoiy pedagogika. O'quv qo'llanma. T.: Adabiyot uchqunlari. 2019
4. Галагузова М.А. История социальной педагогики. Учебное пособие. М. Владос. 2000.
5. В.Утёмов, М.Зиновкина, П.Горев. Креативная педагогика. – М., “Юрайт”. 2019

Mavzu: Noto'liq oilaning ijtimoiy-pedagogik muammolari

Tayanch so'zlar: noto'liq oila, oila, munosabat, shakl, sharq, xalq, tadbir, marosim, farzand, tarbiya.

1. Noto'liq oilaning turlari, kelib chiqish sabablari

Noto'liq oila – ba'zan turmush o'rtog'idan birining o'limi tufayli judolikka mahkum etilganlar oilasida ham o'ziga xos munosabatlar shakllangan bo'lib, ularda go'yoki “arvoh” oilaviy jarayonlarning barchasida ishtirok etayotganga o'xshaydi. Ayniqsa, sharq xalqlarida marhumning ruhini hurmat qilib, barcha oilaviy tadbir va marosimlarda ularning ruhlarini shod etuvchi duolar o'qiladi, ular yaxshi gaplar bilan eslanadi, duolar mavjud bo'ladi. Bu farzandlar tarbiyasida ham ijobiy, ham salbiy rol o'ynaydi.

Ajrimlar tufayli paydo bo'lgan noto'liq oila – XX asrning oxirlarida ko'payib ketgan noto'liq oila turi. Golodning ma'lumotlariga ko'ra, Rossiyadagi oilalar ajrimi shu qadar ko'paydiki, har 100 ta nikohga 51 ta oila ajrimi to'g'ri keldi. Bunga sabablardan biri ota-onalik rollarining bajarilmasligi, otaning bola tarbiyasidan sovuqqonlik bilan chetlashishidir, chunki ko'pgina otalar ajralishgandan so'ng ma'lum muddat o'tgach, farzandlari bilan umuman yuz ko'rmas bo'lib ketishadi. Afsuski, O'zbekistonda oila va nikoh nechog'li qadrlanmasin, oilaviy ajrimlar ham qayd etiladi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, oxirgi yillarda yiliga o'rtacha 14,5 mingdan 15 mingacha oila ajrimlari qayd etiladi, ajrimlarning sudlar orqali rasmiylashtiriladigan turlari FXDyo orqali rasmiylashtiriladiganidan ko'proqdir. Ajrim bo'lgan oilalarning 70 foizi yosh oilalar bo'lib, ularda o'rtacha 2,5 ta bola chala etim bo'lib qoladi. Bu kabi noto'liq oilalarda o'ziga yarasha ijtimoiy-iqtisodiy muammolar paydo bo'ldaiki, shu bois ham davlatimizning oila siyosatining mazmuni noto'liq oilalar sonini kamaytirishga qaratilgandir. Bunda masalaning moddiy tomonidan ham uning ma'naviy-ahloqiy tomonlari bizni ko'proq tashvishga soladi.

Beva bo'lib qolish, yoki turmush o'rtog'ining vafoti munosabati bilan noto'liq bo'lgan oila ham ko'proq onaning farzandi bilan yolg'iz qolishidir. Bunday oilalardagi ma'naviy muhit ajrim tufayli paydo bo'lgan noto'liq oilanikidan farq qiladi. O'zbek onalari bunday holatlarda otasining ruhi hurmatidan farzandlarida yuksak insoniy fazilatlarni tarbiyalashga intiladi. Bunday o'ziga xoslik qator tadqiqotlarda alohida qayd etilgan.

Mustaqillik davrida O'zbekistonda xalk hayotida misli kurilmagan ijobiy o'zgarishlar ro'y berdi. SHu bilan birga so'nggi o'n yillikda bir qator muammolar yanada dolzarblashdi. SHulardan biri - oila institutining zaiflashishi, ajralishlar va ularning asorati sifatida noto'liq oilalar sonining keskin o'sishidir.

Noto'liq oilalar sonining ortib borishi va ulardagi bolalarning otasiz usishi nafaqat O'zbekistonda, balki barcha taraqqiy etgan va rivojlanayotgan davlatlarda o'z ifodasini topadigan katta ijtimoiy-iqtisodiy, ijtimoiy-psixologik va pedagogik muammodir.

Noto'liq oila va undagi bola tarbiyasi ijtimoiy muammo sifatida V.V.Bodrova, Ya.G.Nikolaeva, A.Yu.Gross, T.A.Gurko, O.G.Yusupova, Ye.I.Kalabixina, S.Yaroshenko, S.Ayvezova, L.N.Ovcharova, L.M.Prokofg'eva, Z.A.Xatnina, Z.SHoumarova va boshka olimlar tomonidan urganilgan.

Yuqorida qayd qilingan olimlarning barchasi o'z ishlarida bir umumiy xulosani ifodalaydilar. Ularning fikricha, noto'liq oilada qanday yaxshi sharoit yaratilmasin, unda komil shaxsni shakllantirib bulmaydi²⁶.

Noto'liq oila masalasini ilmiy tadqiq etgan ishlar (Lapshina Ye.A., Kantemirova G.A., Nikolaeva Ya.G., Zelenchukova S.V., Nedelina Ye.V.) tahlillari va adabiyotlar tahliliga ko'ra, muammoning dolzarbligi quyidagilar bilan belgilanadi:

Birinchidan, jamiyatda noto'liq oilalar sonining ortib borishi oila institutiga salbiy ta'sir kursatadi, uning mustaxkamligini zaiflashtirib boradi;

Ikkinchidan, noto'liq oilalar sonining ortishi yoshlarda oila xakidagi tasavvurlarining to'g'ri shakllanishiga salbiy ta'sir kiladi;

Uchinchidan, yoshlardan komil shaxs shakllantirishda qator muammolarni yuzaga keltirishi mumkin.

To'rtinchidan, yosh oilalar, aksariyat xolda ayollar va bolalarni iktisodiy jixatdan murakkab vaziyatga tushiradi.

Beshinchidan, voyaga yetmagan yoshlarda jinoyatchilik, shu jumladan, ularning og'ir turlarining o'sishiga shart-sharoit yaratadi.

Oltinchidan, ota-onalarga eng muhim vazifalari - tarbiya funktsiyalarini to'laqonli ado etishlariga yetarli imkon bermaydi.

²⁶ Лапшина Е.А. Педагогические условия формирования конкурентоспособной личности учащихся из неполных семей в воспитательной системе школы. / Диссертация и автореферат на соискание учёной степени кандидата педагогических наук. – Ульяновск.2010.

Yettinchidan, ayollarning ma'lum qismida jinsiy-tanosil kasalliklarining ko'payishi, reproduktiv organlarida onkologik xastalik-lar sonining oshishiga olib kelishi mumkin.

Sakkizinchidan, jamiyatda poliandriya va poligeniya, ya'ni ko'p erlik hamda ko'p xotinlik xolatlarining usishiga olib keladi.

To'qqizinchidan, maxalliy millatlar, jumladan, uzbeklardagi uta muxim, kimmatli etnopsixologik xislatlardan biri bulgan ota-ona xurmati, oiladagi mavkei, ota-onalik va farzandlik burchlarining shakllanishiga salbiy ta'sir kiladi.

O'ninchidan, avlodlar orasidagi xissiy emotsional yakinlik, ota-ona va bolalar o'rtasidagi munosabatlarning zaiflashishiga olib keladi.

O'n birinchidan, ota modeli, namunasining yukligi o'g'il bolalar shaxsining erkak, oila boshlig'i, ota sifatida shakllanishiga salbiy ta'sir kiladi, ularda ayolsifat xarakterning paydo bulishiga imkon yaratadi. Qizlarda ota yo'qligi ota mavqei, hurmati, er-xotin munosabatlarini ko'rmasligi, voyaga yetib shaxsiy oilaviy hayot qurganda er-xotin munosabatla-rini talab darajasida olib borishiga salbiy ta'sir kiladi.

Yuqoridagilarning barchasi yoshlarni zamon ruhida, umummilliy va milliy kadriyatlar asosida tarbiyalab voyaga yetkazishimizda kator murakkab muammolarni yuzaga keltirishi mumkin.

Noto'liq oilalar sonining kun sayin ortib borishining ayrim sabablarini qo'rib chiqamiz. Buning eng asosiy sabablaridan biri - yoshlarimiz oilaviy hayot haqida to'laqonli va psixologik pedagogik jihatdan to'g'ri savodli tasavvurga ega emasligi. Oila masalalarida shaxs xulki ustidan ijtimoiy nazoratning susayishi, «Odamlar nima deydi?» mazmunidagi an'anaviy savol ta'sir kuchining keskin zaiflashganligi ikkinchi sabab sifatida ko'rsatish mumkin.

Demokratik jamiyat qurayotganda shaxs erkinligini tahminlash, fukaro-ning shaxsiy hayotiga qo'pol ravishda aralashmaslik, bu borada Xotin-qizlar qo'mitasi, «Mahalla», «Sog'lom avlod» fondlari, hokimliklar va hukumat tomonidan oila,

oila tarbiyasini yaxshilash masalalariga bag'ishlangan ishlarga tayanishimiz darkor.

SHunga qaramasdan, noto'liq oilalarning ko'payishi, poliginiya²⁷ (ko'p xotinlilik) hamda poliandriya²⁸ (ko'p erlilik) tendentsiyasining kuchayish omillariga, bizning fikrimizcha, oilada erkak mavqeining pasayishi, erkak-larda impotentsiyaning yosharishi, son jihatdan o'sishi, ayollarda jinsiy hulkning erkinlashishi, yoshlarning hayotiy qiymatliklarida kuzatilayotgan o'zgarishlar, urg'u ma'naviy boylikdan iqtisodiy boylik tomon ko'chishi, ya'ni ma'naviy boylikdan iqtisodiy, moliyaviy boylik keskin ustunlik qilishi, aholida kuzatilayotgan gipodinamiya, urbanizatsiya natijasida mamlakat aholisida shahar hayot tarzining tarqalishi, turli ijtimoiy-iqtisodiy sabablarga ko'ra yerli xalq orasida migratsiyaning kuchayishi va boshkalar kiradi.

Yuqorida bayon etilgan fikrlardan noto'liq oilaga karshi kurashish, noto'liq oilani fakat salbiy, muammoli oila turi sifatida ko'rsatish, ularni yomon jixatdan idrok etish mahnosi kelib chiqmaydi. SHunday noto'liq oilalar borki, ular to'liq oiladan o'n chandon yaxshi yashaydi va o'z oilaviy vazifalarini to'laqonli, yuqori saviyada bajarib kelmoqda.

Adabiyotlar tahlili asosida noto'liq oilalar oila funktsiyalarining to'laqonli bajarish darajasiga shartli ravishda ko'ra quyidagi uch turga bulish mumkin:

- oila funktsiyalarini yuqori darajada bajarayotgan noto'liq oila. Bu vaqtincha yoki uzok yillar davomida noto'liq bo'lib, oilaning barcha funktsiyalarini to'liq ravishda bajarib kelayotgan noto'liq oila. Bunday oilalarga aksariyat xolda yetuk yoshdagi avlod - buva, buvilar yordam beradilar va bola tarbiyasi, bo'sh vaqtini to'g'ri tashkil etish, moddiy tahminot kabi funktsiyalar to'liq bajarilishida o'zlarining hissalarini qo'shadilar. Bunda (agar bevalar oilasi bo'lmasa) ajrashgan oila bilan

²⁷ Шоумаров F, Расулова З. Оила энциклопедияси. - Т.: «Ilm-Ziyo-Zakovat», 2016. -270-б.

²⁸ Ўша жойда. -270-б.

yashamayotgan turmush o'rtog'i ham oila funktsiyalarining bajarilishiga imkon darajasida o'z tashabbusi bilan hissa qo'shadi;

- o'rta darajadagi noto'liq oila. Oila funktsiyalarining bajarilishiga oila bilan yashamayotgan turmush o'rtog'i aliment to'lashdan ortik hech kandy hissa qo'shmaydi. Oila funktsiyalaridan eng muhimi bo'lgan bolani tarbiyalash masalalarida onada, ba'zi xollarda otada (otasi bilan yashayotgan bulsa) yetarli qiyinchiliklar uchraydi. Shu bilan birga ona aksariyat xollarda mehnat faoliyati bilan band bo'lishi oqibatida oilada psixoterapevtik, regulyativ, kommunikativ funktsiyalar ham yetarli bajarilmaydi;

- oila funktsiyalarini past darajada bajarayotgan noto'liq oila. Oila funktsiyalarining yarmidan ko'pini bajarmayotgan, bolalar tarbiyasini o'z holiga tashlab qo'ygan, ko'pincha o'z onalik vazifasini deyarli bajarmayotgan, ichkilikka berilgan, oilada muntazam ravishda nosog'lom psixologik muxit bo'lgan moddiy nochor, noto'liq oilalar. Ushbu turdagi oilaviy muxit bahzan to'liq oilalar orasida ham uchrab turadi.

Noto'liq oilada bola shaxsini talab darajasida shakllantirish uchun quyidagilarga e'tibor berish lozim:

1. Noto'liq oilada bola tarbiyalayotgan yosh onalarga psixologik yordam ko'rsatish. Bu psixologik maslahat, psixologik trening, psixologik monitoring, psixologik tashviqot, seminar, maxsus o'quvlar (ota-onalar universiteti doirasida), maxsus tayyorlangan buklet, broshyuralar va boshka shakllarda bo'lishi mumkin.

2. Noto'liq oilada o'sgan va o'z sohasida tanikli bo'lgan artist, sportchi, olim, rahbar, yozuvchi, shoir va boshkalarni maktab o'quvchilari bilan uchrashuvlarini tashkil kilib, ular hayotidagi kiyinchiliklarni kandy yengib, shunday muvaffakiyatlarga erishganliklari haqida davra suhbatl qilish lozim. Bun-dan maksad noto'liq oilani ideallashtirish emas, balki yoshlarda, ayniksa, noto'liq oilada voyaga yetayotgan bolalar hayotida uchraydigan kiyinchiliklarni yengishga

irodani safarbar qilishga o'rgatishdir. Bunday uchrashuvlar tulik oila bolalariga ham foydalidir.

3. Noto'liq oilada o'sayotgan o'g'il bolalarni (agar o'z otasi namuna vazifasini bajara olmayotgan bo'lsa) qarindoshlar, qo'shnilar yoki yaqin tanishlar orasida har tomonlama namuna bo'ladigan kishi vaqtincha otalikka olishi. Otaliqqa olgan erkak yoki ayol vakti-vakti bilan o'z farzandlari bilan birga noto'liq oilada voyaga yetayotgan bolaning bo'sh vaqtini madaniy tashkil etishi lozim, toki otasiz o'sayotgan bola yoki qiz to'lakonli oiladagi munosabatlar, ota va ona mavqei, ular orasidagi namunali munosabatlarni idrok etib, o'ziga kelgusi hayotida namuna sifatida olsin.

4. Oila funktsiyalarni past darajada bajarayotgan noto'liq, moddiy jihatdan o'ta nochor oilalardagi bolalarni maxalla, psixolog tavsiyasiga ko'ra onaning roziligi bilan vaqtincha bir yilga mehribonlik uylariga kabul qilish va bir yil o'tgach muddatini uzaytirish masalasini ona ishtirokida mahalla faollari, psixolog, mehribonlik uyi rahbarlari ko'rib chiqishlari tavsiya etiladi.

5. Noto'liq oiladagi bolalarni tug'ma layoqati va qiziqishini xisobga olib sport, musika, tasviriy san'at va boshqalarga jalb qilish lozim.

6. Noto'liq oilalar bilan mahalla hamda maktab psixologi muntazam ishlashi va psixologo-pedagogik monitoringini olib borishi lozim.

7. Noto'liq oiladagi bolalarni tahtil davrida dam olishlarini tashkil etish, qo'shimcha ta'lim olishlarida yordam berish kerak.

8. O'zbekistonda noto'liq oila psixolog, pedagog, sotsiolog, yurist, iktisodchi, tibbiyotchi, demograf olimlar tomonidan ilmiy tadkik etilishi lozim.

Yuqorida keltirilgan choralarni amalga oshirish noto'liq oilalarning bir qator muammolarni samarali bartaraf etish imkonini beradi.

2. Noto'liq oilalarda maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari

Bolalar tarbiyasida namunali oilalar bilan bir qatorda bolalarga moddiy sharoit yaratish bilangina chegaralanadigan, bolaning tarbiyasi, uning kelajagi haqida o'ylamaydigan, e'tibor bermaydigan noto'liq oilalarni ham uchratish mumkin. Oila a'zolarining ajralishlari yoki ota va onaning birining vafot etishi natijasida noto'liq oilalar paydo bo'ladi. Oila a'zolaridan birining bola tarbiyasida qatnashmasligi qator obektiv qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Natijada bola tarbiyasi bilan shugullanuvchi onaning zimmasiga ikkita og'ir vazifa: o'z qaramog'ida qolgan bolalarni moddiy jihatdan ta'minlash va ularning tarbiyasi uchun javobgar bo'lish mashuliyati yuklanadi. Bundan tashqari yoig'iz ona juda katta ruhiy qiyinchilikni hamda bolalar tarbiyasiga doir katta javobgarlikni his qila boshlaydi. Noto'liq oilaga xos xarakterli xususiyat uning o'ziga xosligi (yopiqligi)dir. Tevarakatrofdan unga ta'sir etish birmuncha qiyinroq bo'ladi. Chunki oila a'zolari ona va bolalar to'liq oila a'zolariga nisbatan kamgapligi, kamsuqumliligi va tortinchoqligi bilan ajralib turadi. Noto'liq oilada o'ziga xos ruhiy muhitning mavjudligi va uning vaqti-vaqti bilan o'zgarib turishi bu oilada tarbiyalanayotgan bolaning aqliy, axloqiy va ruhiy kamolotiga alohida ta'sir etadi. Masalan, bolaning ota-onasi bilan bo'lgan osoyishta va erkin munosabati-uning ijtimoiy ongiga, xulq-atvoriga, o'z-o'ziga bo'lgan ishonchining ortib borishiga ijobiy ta'sir etadi. Tekshirishlardan ma'lumki, to'liq oilada tarbiyalangan bola odatda oila va oila a'zolari to'g'risida kamroq tashvishlanadi, o'z oilasi to'g'risida hotirjamlik hissi mavjud bo'ladi. Oilaning ajralishi tufayli sodir bo'ladigan to'xtovsiz oilaviy nizolar va sonsanoqsiz mojarolar oilaviy muammolarning tez-tez muhokama qilinishi bolaning osoyishtaligi, hotirjamligini, tinchini, huzur-halovatini yo'qotadi, o'ziga nisbatan ishonchsizlikning ortishiga sabab bo'ladi. Kuzatishlar natijasida bola qanchalik kichik yoshda bo'lsa oila va uning oqibatlarini, ajralishini tasavvur qila olmaydi degan tushuncha noto'g'ri ekanligi ma'lum bo'ldi. Bolalar qanday yoshda bo'lishlaridan qat'iy nazar oilaviy nizo va ajralishdan qattiq iztirob chekadilar, ruhiy tushkun, odamovi bo'lib qolishadi. Sababsiz oilaviy mojarolar bolaning tasavvurida xotirasida yoqimsiz iz qoldiradi, bu esa uning ruhiy jihatdan normal rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Natijada bunday oila bolalarida qo'rquv

hissi, hadiksirash hissi uyg'onadi va hatto bolalarning nutqlarida nuqsonlar paydo bo'la boshlaydi, duduqlanib, ishonchsizlik bilan gapiradigan bo'lib qoladilar. Maktabgacha yoshidagi bolalar oila ajralishiga dastlab juda sust, sezilarsiz munosabatlarni bildirsa-da, asta-sekin katta maktabgacha yoshida ular otasiz yoki onasizlikni chuqurroq his eta boshlaydilar. Bolalarning otasizlikni his etishlarini ularning turli xatti-harakatlarida, jumladan, onasiga bo'lgan munosabatlarida o'zgarishlarda kuzatish mumkin. Bolalarning tevarak-atrofdagi voqelikka bo'lgan kuchli qiziqishlari susaya boshlaydi, tengdoshlari va kattalarga bo'lgan munosabati keskin o'zgaradi, injiq, janjalkash, gap ko'tara olmaydigan va kattalarga quloq solmaydigan bo'lib qoladilar. Eng xavflisi shundaki, boladagi samimiylik, g'amho'rlik o'rnini asta-sekin bag'ritoshlik, befarqlik egallay boshlaydi, chunki bola oila ajralishi jarayonini, eng yaqin kishilarining bir-birlariga bo'lgan sovuqqonlik, berahmlik munosabatlarini o'z ko'zi bilan ko'rgan, g'azablangan va nihoyat, bunga o'rganib qolganligidir. Bundan tashqari, bola qolgan onaning tarbiya faoliyatida ruhiy o'zgarishlarning yuz berishi, bolaga nisbatan o'zini mehribonroq, g'amxo'rroq qilib ko'rsatishi, uning barcha ehtiyojlarini to'la qondirishga harakat qilishi otasiga nisbatan bolada g'azab uyg'otishiga urinishi, intilishi bolada yangi salbiy munosabatlarni: e'tiborsizlik, beparvolik, ba'zi hollarda esa qaysarlik va o'jarlik yolg'onchilik va irodasizlikning shakllanishiga sabab bo'ladi. Natijada, bolaga tarbiyachilar tomonidan ta'sir etish qiyinlashadi, asta-sekin pedagoglar bunday bolalarni tarbiyasiga qiyin va tarbiyadan chetda qolgan bolalar deb atay boshlaydilar. Tarbiyasi qiyinlashib borayotgan bolalar soni noto'liq oilalar hisobiga yanada ortib borayotganligi tashvishlanarli. Oilada tarbiyaning bir tomonlama olib borilishi, bolaning shaxsiy xususiyatiga yetarlicha e'tibor berilmasligi, ya'ni ota va ona tomonidan teng ta'sirning yo'qligi, bola bilan bo'ladigan munosabatlarning sifat jihatidan o'zgarganligi asta-sekin unda otasiga yoki onasiga nisbatan yotsirash hissining uyg'onishiga sabab bo'ladi, bu esa uning rivojlanishiga katta xavf tug'diradi. Oiladagi yangicha yashash sharoiti bola ruhiyatiga ikki xil ta'sir etadi: faqat ota yoki onaning ta'sirida bola bir tomonlama rivojlanadi va aksincha, ota yoki onaning maqsadga muvofiq oqilona ta'sir etishi

bola rivojlanishining bir tekis bo'lishini tahminlaydi. Har ikki holatning ijobiy va salbiy tomonlarini bilish, bola tarbiyasi uchun ta'sir ko'rsatish metodlarini aniqlash muhimdir. Izlanishlar shuni ko'rsatmoqdaki, noto'liq oilaning tarbiyaviy ta'siri ijobiy natija berishiga nisbatan ko'proq salbiy ta'sir etmoqda. Chunki, bugungi noto'liq oila boshlig'ining ruhiyati bundan 20 yil oldingi noto'liq oila boshlig'ining ruhiy xususiyatidan tubdan farq qiladi. Onaning iqtisodiy jihatdan tahminlangani ayrim hollarda uning ma'naviy qiyofasini o'zgartirib yubormoqda, natijada bunday ona tarbiyasidagi bolaning rivojlanishi notekis bo'lib, yoshligidagi xulq-atvori maktab yoshiga yetganda keskin o'zgarmoqda. Onasini mensimaydigan, unga ishonmaydigan, o'zini onadan ustun tutadigan bo'lib qolishi va tarbiyaviy ta'sir etib bo'lmaydigan holat vujudga kelib, bola tez orada tarbiyadan chetda qolmoqda. Ko'pincha onaning tarbiyasida qolgan bolaning hayotiy tajribasi bir tomonlama, tor bo'ladi: hayoti davomida hosil bo'lgan har qanday yangi vaziyatda bola o'zining o'rnini, o'zini qanday tutish zarurligini mustaqil belgilashda, qarama-qarshiliklarni yengishda boshqa bolalarga nisbatan uquvsiz ekanligi sezila boshlaydi va uning o'ziga bo'lgan ishonchi kamayadi. Onaning chegarasiz erkalashlari, ortiqcha mehribonchiligi, bolaga har doim kichkina, ko'ngli yarim deb qarashi bolada mustaqillikning rivojlanishini kechiktiradi, unga o'z kuchiga ishonmaslik, har doim onasiga suyanib ish ko'rish odati shakllanadi. Bolaning ijtimoiy tushunchasi to'liq oiladagi bolaning tushunchasidan birmuncha tor bo'ladi, chunki onaning oilada ham ona, ham ota vazifasini bajarishi uning ijtimoiy tasavvurlarini kengaytirmaydi. Noto'liq oilada tarbiyalangan bolalarga ijtimoiy hayot to'g'risidagi tushunchalarning torligi o'g'il bolalarga nisbatan qiz bolalarda yaqqol seziladi, chunki o'g'il bolalarning sport o'yinlariga, texnikaga bo'lgan qiziqishlari o'yin, mehnat faoliyatlarida o'zaro munosabatda bo'lishlari ularda ijtimoiy tushunchalarning ma'lum darajada o'sishini tahminlaydi. Qiz bolada esa aksinchadir, chunki ular hayotining asosiy qismini onasi va qiz bolalar o'rtasida muloqotlarda o'tkazadi, bu hol uning kelgusi hayot yo'lini belgilashida ayrim qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Bahzan noto'liq oilada tarbiyalanayotgan bolaning xulq-atvorida aqliy rivojlanishida orqada qolish

sodir bo'ladi. Maktabda esa o'zlashtirishida va orqada qolishning sababi oilada ona tomonidan qulay psixologik muhitning yaratilmaganligi onaning shaxsiy masalalarini hal etish bilan bandligi yoki bolaga nisbatan beparvoligi hisoblanadi. Bunday hollarda bolaning rivojlanishi va tarbiyasi maktabgacha ta'lim tashkilotlarining alohida diqqat e'tiborida turishi va unga yordam berishlari zarur. Tarbiyachi pedagoglar esa noto'liq oiladan keladigan bolalarni o'rganishi ularni tarbiyalashi, sabr toqatli bo'lishi va bolaga shaxsiy yondashishi zarur.

Savol va topshiriqlar.

1. Noto'liq oilaning turlari, kelib chiqish sabablarini tavsiflang.
2. Noto'liq oilada bola shaxs tarbiyasini amalga oshirish imkoniyatlarini yoriting.
3. Noto'liq oilada bola shaxsini shakllantirishning ijtimoiy-pedagogik tizimi nimalardan iborat?

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mirziyoyev SH.M. "Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini mard va oliyanob xalqimiz bilan birga quramiz" mavzusidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutqi. – T.: "O'zbekiston", 2016. – 56 b.
2. Mirziyoyev SH.M. "Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligi garovi" mavzusidagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasi. – T.: O'zbekiston, 2017. – 48 b.
3. Mirziyoyev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyanob halqimiz bilan birga quramiz. – T.: O'zbekiston, 2017. – 488 b.

4. Mirziyoyev SH.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. – T.: O'zbekiston, 2017.– 102b.
5. Karimov I.A. Eng asosiy mezon – hayot haqiqatini aks ettirish. – T.: O'zbekiston, 2009. – 24 b.
6. Karimov I.A. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etish yo'llari va choralari. – T.: O'zbekiston, 2009. – 59 b.
7. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma'naviyat, 2008. – 176 b.
8. Akramova F.A. “Oilada muomalani tashkil etish psixologiyasi” Toshkent ”SHams ASA”-2006 yil
9. Akramova X.S., Zamonaviy ta'lim jurnali. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan olib boriladigan ijtimoiy pedagogik faoliyat. 2016, №4.
10. Asranbaeva M.X. Noto'liq oilalarda maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari. NamDU ilmiy axborotnomasi. № 4, 2020
11. Андреев В.И. Педагогика: Учебный курс для творческого саморазвития. – Казань: Центр инновационных технологий, 2000 – 608 с.
12. Azizxo'jaeva N.N. O'qituvchi tayyorlashning pedagogik texnologiyasi. – T.: TDPU, 2000. – 52 b.
13. Davletshin M.G, SHoumarov G'.B, Sog'inov G'.B. “Zamonaviy o'zbek oilasi va uning psixologik xususiyatlari” Toshkent-1993 yil
14. Dillon J.T. The basic questions of education. What to ask ourselves when education our young. Lewiston. – N.Y.: Edwin MellenPress. – 2010. – 292 p.
15. Education today: the OECD perspective. OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) – 2013. – 128 p.
16. Egamberdieva N. Ijtimoiy pedagogika. – T.: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2009. – 232 b

17. Falsafa: qomusiy lug'at (Tuzuvchi va mas'ul muharrir Q.Nazarov). – T.: SHarq, 2004. – B.173-174.
18. Karimova V. “Oilaviy hayot psixologiyasi” O'quv qo'llanma Toshkent-2006 yil
19. Kieron Hatton Social Pedagogy in the UK: Theory and Practice. Russel House Publishing, 2013. – 114 p.
20. Ma'naviyat: asosiy tushunchalar izohli lug'ati. – T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2010. – 760 b.
21. Mavlonova R.A., Voxidova N.X., Ijtimoiy pedagogika. O'quv qo'llanma. T.: Istiqlol 2009.
22. Mavlonova R.A., Voxidova N.X., Rahmankulova N.X. Pedagogika nazariyasi va tarixi. Darslik. T.: Fan va texnologiyalar. 2010.
23. Quronov M., Qurbonniyozova Z. Ijtimoiy pedagogika – T.: RTM, 2002. – 134 b.
24. Salieva Z. Ijtimoiy pedagogika. O'quv qo'llanma. “Adabiyot uchuqunlari” nashriyoti. Toshkent-2019y.- 184b
25. Yo'ldoshev J.G'. Ta'lim yangilanish yo'lida. – T.: O'qituvchi, 2000. – 207 b.
26. Yo'ldoshev J.G'. , Usmonov S. Ilg'or pedagogik texnologiyalar. – T.: O'qituvchi, 2004. – 101 b.
27. Бедаш Н.Н. Развитие и воспитание детей – социальной заказ общества. // Вестник НГУ. Серия: Педагогика, 2009. Том 10, выпуск 1. – С.110-113.
28. Белова Е.С. Одаренность малыша раскрыть, понять, поддержать. – М.: Флинта, 1998. – 144 с.
29. В. Утёмов, М. Зиновкина, П. Горев. Креативная педагогика. – М., “Юрайт”. 2019
30. Выготский Л.С. Педагогическая психология. – М.: АСТ, 2005. – 671 с.
31. Галагузова М.А. История социальной педагогики. Учебное пособие. М. Владос. 2000.

32.Мудрик А.В. Основы социальной педагогики. – М.:, 2006. – 205 с.

33.Шоумаров F, Расулова З. Оила энциклопедияси. - Т.: «Ilm-Ziyo-Zakovat», 2016. -270-б.

TAYANCH ATAMALAR

Avtonomlashuv-(avtova homus (yunon)-qonun) o'z-o'zini boshqarish va tartibga solish imkoniyatini qo'lga kiritish.

Adaptatsiya-insonning ijtimoiy muhit bilan faol o'zaro munosabatda bo'lish va uning potensialini shaxsiy rivojlanish uchun ishlatish qobiliyati.

Anamnez-ota-ona yoki bolani tarbiyalovchi boshqa shaxslardan shifokor, pedagog yoki psixolog tomonidan bola haqida ma'lumot olish. Anamnez to'planayotganda bolaning irsiyligi, boshdan kechirgan kasalliklari, nutq, o'yin faoliyati rivojlanish xususiyatlari to'g'risida ma'lumotlar aniqlanadi.

Anomaliya-jism yoki ruhiy rivojlanishning umumiy normalaridan ancha og'ish.

Anomal bolalar-normal ruhiy va jismoniy rivojlanishda buzulishlar bo'lgan bolalar. Ularni yengib o'tish maxsus uchun maxsus metodlar talab qilinadi.

Affektiv buzilishlar-emotsional sohaning buzilishi bo'lib, kuchli asabiylashish, asabiylashish darajasining tushib ketishida namoyon bo'ladi. (opatiya, befarqlik). Bular markaziy nerv sistemasining funksional va organik buzilishi oqibatida yuzaga keladi.

BEVOSITALIK-INSON VA UNING VAZIYATI HAQIDA ANIQ TASAVVURGA EGA BO'LISH VA BUNI NAMOYISH QILISH.

BIR SHAXSNING BOSHQASIGA TA'SIR O'TKAZISHI-ONG, IRODA, XIS-TUYG'U ORQALI INSON FAOLIYATI VA XULQ-ATVORIGA TA'SIR KO'RSATISH. U ISHONTIRISH, EMOTSIONAL YUQTIRISH ORQALI AMALGA OSHIRILADI. TA'SIR BIR ODAM TOMONIDAN IKKINCHI ODAMNI (UNING QARASHLARI, TASAVVURLARI) O'ZGARTIRISH JARAYONI VA NATIJASI.

BOLA-18 YOSHGA TO'LMAGAN SHAXS.

BOLALAR ICHKIBOZLIGI-BOLALAR DEVIANT XULQ-ATVORI SHAKLLARIDAN BIRI BO'LIB, ICHKILIKKA PATOLOGIK RUJU QO'YISH BILAN XARAKTERLANIB, SHAXSNING IJTIMOYIY DEGRATATSIYASIGA OLIB KELADI.

Bolalar jinoyatchiligi-salbiy ijtimoiyhuquqiy hodisa bo'lib, voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etiladigan barcha g'ayri huquqiy xatti-harakatlar majmuasi hisoblanadi.

Bolalarga ijtimoiy yordam ko'rsatish- ijtimoiy himoyaning shakllaridan biri bo'lib, kam ta'minlangan oilalar farzandlarining hayotiy ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan ijtimoiy chora-tadbirlar majmuasi- ijtimoiy pedagog bolalarga turli yordam ko'rsatadi. Biroq ularning ichida ustuvor yordam bolalikni ijtimoiy pedagogik qo'llab-quvvatlash hisoblanadi.

Bolalikka olish-bolalikka oluvchi va bolalikka olinuvchi o'rtasida ota-ona va farzandlar o'rtasida mavjud huquq va majburiyatlarni o'rnatuvchi yuridik akt.

Bolalikni ijtimoiy himoyalash-qonunchilik va bola huquqlari to'g'risidagi xalqaro konvensiyada mustahkamlangan voyaga yetmaganlar huquqlarining kafolatini ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlar. Bu bolalarning optimal biologik va ijtimoiy rivojlanishini, ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarga ko'nikishini ta'minlab beruvchi huquqiy, iqtisodiy, tibbiy va psixologik-pedagogik choralar kompleksidir.

Bolaning ijtimoiylashuvi-uning ijtimoiy hayotga qo'shilishi bo'lib, shu jamiyatda xos bilimlar, qadriyatlar, norma-qoidalar, xulq-atvor namunalarini o'zlashtirishdan iborat. (M.A..Galaguzova)

Bolaning ijtimoiy adaptatsiyasi-bolaning ijtimoiy muhit sharoitlariga faol ko'nikishi, bolaning ijtimoiy muhit bilan o'zaro munosabatlari turi.

Bolaning ijtimoiy dezadaptatsiyasi-uning ijtimoiy muhit sharoitlariga muvaffaqiyatli ko'nikishiga to'sqinlik qiluvchi ijtimoiy ahamiyatga ega xislatlarning yo'qotilishi.

Vasiylik- **muomalaga layoqatsiz shaxslarning shaxsiy va mulkiy huquqlarini himoya qilish.**

Guruhning ijtimoiy psixologik iqlimi-guruh har bir a'zosining faoliyatiga ta'sir qiluvchi guruhdagi munosabatlarning dinamik maydoni.

Deviant xulq atvor- ijtimoiy yoki axloqiy normalarga mos kelmaydigan xulq-atvor.

Delinkventlik (ing. "gunohkorlik")-o'rnatilgan normalarni buzuvchi va huquqbuzarlikka olib keluvchi xulq-atvor.

Denamik steriotip- bosh miya faoliyatining fiziologik shakli bo'lib, inson xatti-harakatining shartli reflektor tartibida namoyon bo'ladi. Ularga insonning odatlari, oddiy mehnat ko'nikmalari kiradi.

Etim bolalar-18 yoshgacha bo'lgan bir yoki ota-onasining ikkisi ham vafot etgan bolalar.

Etimlik-jamiyatda ota-onasidan judo bo'lgan bolalarning borligi bilan izohlanadigan ijtimoiy hodisa.

Jamoa- ijtimoiy munosabatlar va yagona ijtimoiy faoliyat asosida birlashgan guruh.

Jinoyat-delinkvent xulq-atvor turi bo'lib, shaxsga, qonun bilan qo'riqlanadigan ob'ektlarga tajovuz qiluvchi ijtimoiy havfli xatti-harakat.

Jinoiy xulq-atvor-jinoiy javobgarlikka tortish yoshiga yetganda jinoiy ish qo'zg'atishga asos bo'luvchi g'ayri huquqiy harakatlar.

Ijtimoiylashuv-insonning butun hayoti mobaynida o'z-o'zini o'zgartirish va rivojlantirishning boshqariladigan va maqsadga yo'naltirilgan jarayoni.

Ijtimoiy tarbiya- bevosita insoniy munosabatlar, shuningdek shu

Insoniylik-bolani shaxs sifatida qadrlaydigan, uning g'ururi va erkinligini himoyalash bilan xarakterlanadigan, inson manfaatini ijtimoiy institutlarni baholashning asosiy me'yori deb hisoblaydigan qarashlar tizimi.

Infantilizm-organizmning ruhiy rivojlanishidagi to'xtab qolish bo'lib, bolalik davridagi rivojlanish bosqichi jihatlarini saqlab qolish bilan xarakterlanadi.

Inqiroz-shaxs rivojlanishining diskret vaziyatida uning maqsadga qaratilgan hayotiy faoliyatining to'xtab qolishi. Surunkali inqiroz ijtimoiy dezadaptatsiya, o'z joniga qasd qilish, asab-ruhiy va psixologik kasalliklarga olib kelishi mumkin.

Ishontirish-mantiq, isbot-dalilga asoslangan aqliy emotsional ta'sir. Uning mohiyati inson ongiga ta'sir qilishga qaratilgan, demak ishontirishning muvaffaqiyali bo'lishi ong qonunlariga mos kelishiga bog'liq. Ishontiruvchi so'zlar tushunarli bo'lishi kerak. Ishontirish individual tajribaga qaratilishi lozim.

Ichki ishonch-axborotni tanqidsiz qabul qilish va unga muvofiq kayfiyat, xulq-atvorni o'zlashtirishga qaratilgan ta'sir. Ishontirishning samaradorligi ishontiruvchi shaxsning kuchi va boshqa shaxsning ishonuvchanligi, shuningdek ular o'rtasidagi munosabatlarga bog'liq.

Iqtidorlilik-bolaning o'z yoshi normalariga nisbatan aqliy rivojlanishda ancha ilgarilab ketishi.

Katamnez-davolash yakunlangandan so'ng kasal haqida olinadigan ma'lumotlar. Maxsus kuzatuv ostida bo'lgan o'quvchilarning mehnat hayoti, ta'limi to'g'risida davriy ma'lumot to'plash.

Kommunikativlik-shaxslararo muloqat madaniyatiga ega bo'lish, bolani tinglash va eshitish qobiliyati, muomalaga kirisha olish va aloqa o'rnatish, axborot to'plash, turli ijtimoiy munosabatlar o'rnatish va rivojlantirish, bolaning verbal va noverbal xulq-atvorini kuzatish.

Kompensatsiya-buzilgan funksiyalar o'rnini to'ldirish, rivojlantirish.

Konkretlik-umumiy fikrlardan voz kechish va savollarga aniq javob berish qobiliyati.

Korreksion tarbiya-jamiyatdagi hayotga ko'nikish uchun sharoitlar yaratish, ba'zi toifa odamlarni rivojlanish nuqsonlarini yengib o'tish yoki bartaraf etish.

Madaniyat-jamiyat, ijodiy kurslar va inson qobiliyatlarining tarixan rivojlanish darajasi bo'lib, insonlar hayoti va faoliyatini tashkil qilish shakllari, shuningdek, ular tomonidan yaratilayotgan moddiy va ma'naviy qadriyatlarda o'z ifodasini topadi.

Madaniyatlilik-bola tarbiyasi va ijtimoiylashuvi jarayoni shu jamiyat va millatning ma'naviy va moddiy madaniyati asosida qurilishi lozim.

Maqom-bemorni ko'rilayotgandagi holati tavsifi.

“Men” konsepsiyasi-insonning o'zi haqidagi tasavvurlari tizimi.

Mikrosotsium-o'z tarkibiga oila, qo'shnihilik, tengdoshlar guruhlari, turli ijtimoiy, davlat, diniy, xususiy va tarbiyaviy tashkilotlari mavjud, muayyan hududda faoliyat yurituvchi jamiyat.

Nazoratsizlik-bolalarni, ularning xulq-atvorini, bo'sh vaqtlarini qanday o'tkazishlarini nazorat qilmaslik, ularning tarbiyasi haqida qayg'urmaslik.

Oila-insonlar kundalik hayotining asosiy qismi- jinsiy munosabatlar, bolani dunyoga keltirish, bolalarning ilk ijtimoiylashuvi kabi holatlar sodir bo'ladigan ijtimoiy institut.

Ontogenez-hayvon yoki o'simlik olamining yaralishidan boshlab hayotining oxirigacha indevidual rivojlanishi. Ontogenez organizmning tashqi muhitning aniq bir sharoitlarda rivojlanishi hisoblanadi. Ontogeneza har organizm birin-ketin rivojlanish bosqichlaridan o'tadi. Inson ontogenezi ikki bosqichdan iborat-prenatal va postnatal.

Pedagogik tashhis-o'quvchi va o'quvchilar jamoasi shaxsiyatini ta'lim-tarbiya jarayoniga indevidual va differensial yondoshuvni ta'minlash uchun o'rganish.

Pedagogik texnologiya-ta'lim-tarbiyaning pedagogik samaradorligini oshiruvchi omillar tahlili orqali optimallashtirish jarayonidir. Pedagogik texnologiya bolalarni natijaviy qilib tarbiyalash, ta'lim berish va rivojlantirishga yordam

beradi. Pedagogik texnologiyalarning asosiy belgilari natijalilik, algoritm mavjudligi, iqtisod, loyihalashtirish, butunlik va boshqarish hisoblanadi. Bu pedagogik texnologiyalar ish samaradorligini oshirishi, har qanday sharoitlarda qo'llaniladi, bir-biri bilan bog'liq aniq ifodalangan bosqichlarga egaligidan dalolat beradi.

Pedagogik qarovsizlik-shaxs rivojlanishiga barcha omillar majmuasining dezintegratsiya ta'siri oqibati. Ular avvalambor to'laqonli individual-psixologik rivojlanishni ta'minlovchi yetakchi faoliyat turlarini qoniqarsiz o'zlashtirishda namoyon bo'ladi.

Professional ijtimoiy pedagogik faoliyat-bolalar va o'smirlarni o'rab turuvchi mikrojamiyatda ijtimoiy tarbiyasi bo'yicha bosqichma-bosqich ish olib borish bo'lib, bolalarning muvaffaqiyatli adaptatsiyasi, individuallasuvi va integratsiyasiga qaratilgan. Uning ob'ekti bola hisoblanib, predmeti-bolalarning ijtimoiy tarbiyasi jarayonidir.

Rahmdillik-kimgadir yordam berishga tayyor bo'lish yoki kimnidir hamdardlik, insonparvarlik tufayli kechirish.

Reabilitatsiya- bemorning psixofizik imkoniyatlari doirasida normal mehnat va hayotga qaytishi. Bu avvalambor tibbiyot yordamidan insonning jismoniy nuqsonlarini bartaraf etish, ikkinchidan maxsus o'quv metodlarini qo'llash, uchinchidan professional tayyorganlik asosida erishiladi.

Referent guruh-inson uchun o'lchov birligi hisoblangan tavsiyalar, ma'lumotlar.

Refleksiya-insonning ichki ruhiy faoliyati bo'lib, o'z xatti-harakatlari, hislatlari, holatlarini anglab olishga qaratilgan; insonning o'z ma'naviy dunyosini anglab olishi.

Somatik-jismoniy.

ijtimoiy adaptatsiya- metod va usullar tizimi bo'lib, uning maqsadi insonlarga ularning ijtimoiylashuvi va yangi ijtimoiy sharoitlarga ko'nikishlariga yordam berish.

ijtimoiy diaqnozika- ijtimoiy hodisani, uning holatini xarakterlaydigan va uning rivojlanish tendensiyalarini aniqlash maqsadida kompleks o'rganish jarayoni. Metod, usullar vositasida tadqiq etishga asoslanadi. ijtimoiy diaqnozika ijtimoiy muammoni a'zolarga bo'lib tashlash orqali o'rganishni ko'zda tutadi. Olingan ijtimoiy tashhis o'rganilayotgan ijtimoiy hodisalarning salbiy tendensiyalarini oldini olishga qaratilgan amaliy harakatlar uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

ijtimoiy yetim-biologik ota-onaga ega, biroq ular muayyan sabablarga ko'ra bola tarbiyasi bilan shug'ullanishmaydi va unga g'amxo'rlik qilishmaydi.

Ijtimoiyinformatsion yordam-bolalarni ijtimoiy g'amxo'rlik, himoya, shuningdek ijtimoiy xizmatlar faoliyati to'g'risidagi ma'lumotlar bilan ta'minlashga qaratilgan yordam.

ijtimoiy ish- ijtimoiy sohadagi tashkiliy faoliyat bo'lib, jamiyatning barcha qatlamlaridagi ijtimoiy muammolarni yechishga qodir bo'lgan maxsus ijtimoiy mehanizm hisoblanadi. Uning maqsadi inson manfaati va ehtiyojlarini moddiylashtirish, ijtimoiy va shaxsiy ahsmiyatga ega natijalarni qo'lga kiritish, jamiyatda shaxsning, guruhning yoki jamoaning ijtimoiy maqomini mustahkamlash yoki o'zgartirish.

ijtimoiy iqtisodiy yordam-muhtoj bolalarning ruhiy, axloqiy va emotsional holatini tiklash bo'yicha muassasa, markazlarda yordam ko'rsatish.

ijtimoiy normalar-insonlar xatti-harakatlarini, ularning ijtimoiy hayotini muayyan madaniyat, jamiyat qadriyatlariga muvofiq tartibga soluvchi xulq-atvor me'yorlari.

ijtimoiy patronaj-shaxs huquqlari, voyaga yetmaganlarning mol-mulklarini himoya qilishning maxsus turi. Texnologiya sifatida ijtimoiy vasiylik vasiylikka muhtoj odamlarni aniqlaydi, vasiylarni tanlaydi, ularning o'zaro munosabatlarini tartibga soladi. Patronaj uyda profilaktik, sog'lomlashtirish, sanitar chora-tadbirlarni o'tkazishni ko'zda tutadi.

ijtimoiy pedagog- ijtimoiy pedagogika mutaxassisligi bo'yicha o'rta yoki oliy professional ma'lumotga ega bo'lgan mutaxassis, ijtimoiy pedagogik faoliyatni professional tartibda yurita oladigan mutaxassis.

ijtimoiy pedagogika-shaxs ijtimoiylashuvi qonuniyatlarini o'rganishga, jamiyatning ijtimoiy muammolarini hal qilish maqsadidagi samarali metodlar va ijtimoiy pedagogik faoliyat texnologiyalarini joriy qilishga qaratilgan pedagogika sohasi.

ijtimoiy pedagogik bashorat-bolani yuzaga kelgan muammo bilan bog'liq ravishda biror bir ijtimoiy pedagogik faoliyatga jalb qilish orqali bu muammoni xal qilishni bashorat qilish. ijtimoiy pedagogik bashorat ijtimoiy pedagogik jarayonning mantig'i va mohiyati, uning qonuniyatlarini bilishga tayanadi.

ijtimoiy pedagogik markaz- ijtimoiy psixologik markazlar, xududiy guruh va birlashmalar, tarbiya muassasalari tarmog'i.

ijtimoiy pedagogikaning professional maqomi-sub'ektning huquq, majburiyatri va vakolatlarini aniqlab beruvchi shaxslararo munosabatlar tizimidagi o'rni. Ijtimoiypedagog maqomi u egallab turgan holatning in'ikosi hisoblanadi: ma'muriy ijtimoiypedagog, jamoaviy ijtimoiypedagog, oilaviy ijtimoiypedagog, ta'lim muassasasining ijtimoiypedagogi. Biroq professional maqom obro'-e'tiborini aniqlab bermaydi. Ular professional-shaxsiy munosabatlar jarayonida shakllanadi.

ijtimoiy pedagogik faoliyat metodikasi- ijtimoiy pedagogik faoliyatning mazmuni, shakli, usullari, vositalari va nazorati majmuasi.

ijtimoiy pedagog refleksiyesi-har bir bosqichda o'z faoliyatini tahlil qilish, uning salbiy va ijobiy tomonlarini aniqlash, olingan natijalarni bola shaxsiyatiga ta'sirini o'rganish.

ijtimoiy pedagogik reabilitatsiya-bola organizmining ba'zi buzilgan funksiyalari, uning ijtimoiy maqomining o'zgarishi va unda og'uvchi xulq-atvorning paydo bo'lishi bilan bog'liq bolaning ijtimoiy aloqalarni yo'qotishini tiklashga qaratilgan choralar tizimi.

ijtimoiy pedagogik profilaktika-bolada turli faollik turlarining namoyon bo'lishiga va bolalarning optimal ijtimoiy rivojlanishiga shart-sharoitlar yaratishga qaratilgan ijtimoiy tarbiya chora-tadbirlar tizimi.

ijtimoiy pedagogik faoliyat-bolaga ijtimoiylashuv jarayonida va jamiyatda o'z-o'zini amalga oshirishi uchun yordam ko'rsatishga qaratilgan professional faoliyat.

ijtimoiy pedagogik faoliyat texnologiyasi-ratsional va maqsadga qaratilgan xatti-harakatlar bilan xarakterlanadigan amaliy ijtimoiy pedagogik faoliyat, metod va usullari majmuasi.

ijtimoiy pedagogik yordam-bolaning ijtimoiylashuvi va to'la qonli rivojlanishi uchun psixologik, pedagogik sharoitlar yaratib beruvchi ijtimoiy pedagogik chora-tadbirlar tizimi.

IJTIMOY PROFILAKTIKA-TURLI SALBIY XARAKTERDAGI IJTIMOY OG'ISHLARNI KELITIRIB CHIQRUVCHI ASOSIY SABABLAR VA SHART-SHAROITLARNI OLDINI OLISH, BARTARAF ETISH YOKI NEYTRALLASHTIRISHGA QARATILGAN DAVLAT, IJTIMOY, IJTIMOYTIBBIY VA TASHKILY CHORA-TADBIRLAR MAJMUASI.

IJTIMOY PSIXOLOGIK YORDAM-OILA VA MIKRO JAMIYATDA QULAY MIKROIQLIMNI YARATISHGA, UY, MAKTAB JAMOASINING SALBIY TA'SIRLARINI BARTARAF ETISHGA QARATILGAN YORDAM.

ijtimoiy reabilitatsiya-insonning ijtimoiy muhitda faoliyat yuritish qobiliyatini tiklashga qaratilgan jarayon-texnologiya sifatida tibbiy, maishiy, kasbiy, shaxsiy darajadagi reabilitatsiyaga qaratilgan chora-tadbirlar majmuasini ilgari suradi.

ijtimoiy reabilitatsion yordam-bolalarning ruhiy, aqliy, emotsional holati va sog'ligini tiklashga qaratilgan yordam.

ijtimoiy sog'lik-individning tashqi muhit bilan o'zaro munosabatlarning mukammallashuvi shakli va vositalarini muayyan darajasidir, bu o'zaro munosabatlarning muvaffaqiyatli amalga oshirish imkonini beruvchi ruhiy va

shaxsiy rivojlanish darajasi. ijtimoiy sog'likning aksi ijtimoiy qarovsizlik holatidir.

ijtimoiy tajriba-turli ko'nikmalar va malakalar, ___ va usullar, xulq-atvor normalari va stereotiplari, insonlar bilan muomala tajribasi, adaptatsiya, o'z-o'zini anglab olish tajribalari majmuasi.

ijtimoiy tarbiya-shaxsning muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvi uchun zarur bo'lgan ijtimoiy ahamiyatga ega hislatlarni shakllantirish jarayoni.

ijtimoiy tarbiyada yoshga ko'ra yondoshuv-inson rivojlanishiga har bir yosh guruhning xususiyatlari va imkoniyatlarini inobatga olgan holda shart-sharoit yaratib berish.

ijtimoiy tarbiyaga individual yondoshuv-tarbiyalanuvchilarning individual xususiyatlarini ham shaxsiy ham individ darajasida inobatga olish.

ijtimoiy ta'lim- ijtimoiy bilimlarni va bolaning ijtimoiylashuviga ko'maklashuvchi ijtimoiy ko'nikma va malakalarni yetkazish jarayoni.

ijtimoiy ta'minot-davlat moddiy ta'minoti tizimi va ijtimoiy yordamga muhtojlarga yordam ko'rsatish doirasida turli ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish tizimi.

ijtimoiy terapiya-davlat tuzilmalari, jamoat tashkilotlari va birlashmalari, shu jumladan diniy tashkilotlarning ijtimoiy munosabatlarning muayyan bir shakllariga amaliy ta'sir qilish jarayoni.

ijtimoiy texnologiya-turli ijtimoiy muammolarni yechish va aholining ijtimoiy himoyasini ta'minlashda ijtimoiy ishchilar va ijtimoiy xizmat ko'rsatish muassasalari tomonidan qo'llaniladigan vosita, metod va ta'sirlar majmuasidir. ijtimoiy pedagog faoliyatining zahirasida 4 turdagi ijtimoiy texnologiyani kuzatish mumkin: ijtimoiy ishga tegishli, ijtimoiy psixologik, ijtimoiy tibbiy, ijtimoiy pedagogik.

ijtimoiy qarovsizlik- ijtimoiy xislatlar, ehtiyojlar, qadriyatlarning rivojlanmasligiga, **bo'sh** ijtimoiy refleksiyaga, ijtimoiy rollarni egallashda qiyinchiliklarga olib keluvchi omillarning oqibati.

ijtimoiy harakat-turli ijtimoiy guruhlarining umumiy maqsad sari qaratilgan birgalikdagi xatti-harakatlari.

Ijtimoiy hudud-bola ko'z o'ngida har kuni sodir bo'ladigan harakatlar, ijtimoiy munosabatlar, transport, narsa-predmetlarning qiyofasining majmuasi.

Ijtimoiy huquqiy yordam-inson va bola huquqlariga amal qilishga, bu huquqlarni amalga oshirishga, bolalarni oilaviy, mehnat, fuqarolik masalalari bo'yicha huquqiy tarbiyalashga qaratilgan yordam.

Sotsium-insonning ijtimoiy atrof-muxiti, hamjamiyati.

Submadaniyat-muayyan insonlar guruhining hayot tarziga ta'sir qiluvchi ijtimoiy psixologik belgilar (norma, qadriyat, steriotip, did) majmuasi.

Tabiatsimonlik-bola tarbiyasi, ta'limi va ijtimoiylashuvi bola rivojlanishining qonunlari asosida qurilishi lozim.

Tavakkal guruhi oilalari-voyaga yetmagan bolalarning ota-onalari yoki ularning qonunuiy vakillari bolalarni tarbiyalashdagi o'z majburiyatlarini bajarmayotgan va bolalar tarbiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatayotgan oilalar.

Tarbiyaning qiyin kechishi-pedagogik ta'sirlarni o'zlashtirish xohishi yoki qobiliyatining mavjud bo'lmasligi darajasi.

Ta'limning qiyin kechishi-turli ruhiy pedagogik va ijtimoiy-madaniy sabablar tufayli yuzaga kelgan o'zlashtirishning past ko'rsatkichi o'quv ko'nikma va malakalarning yo'qligi rivojlanishning uyg'un kelmasligining u yoki bu darajasi.

Tayanch shaxs-insonning asosiy hayotiy intilishlarini belgilab beruvchi tabiiy qolipdir. Tayanch intilishlar hammada bir hil bo'ladi, biroq ularning namoyon bo'lishi genetik va tashqi omillarga bog'liq bo'ladi.

Tibbiy-ijtimoiy yordam-ta'li-tarbiya jarayonida sog'likni tiklash yoki mustahkamlashga qaratilgan chora-tadbirlar.

Uyg'un hayot tarzi-inson tomonidan ongli ravishda tuziladigan adaptativ zarur faoliyat turlari va qiziqishlar bo'lib, ular jismoniy, ruhiy, ijtimoiy va ma'naviy salomatlikni ta'minlashga yordam berishadi. Uyg'unlik insonning dinamik holati bo'lib, uni bir maromda ushlab turish uchun uzluksiz harakatni talab qiladi. Uyg'un hayot tarziyanada kengroq tushuncha inson uyg'unligining tarkibiy qismi bo'lib, u tushuncha intilish, imkoniyatlar darajasining insonlar, atrof-muhit bilan kelishishining optimal munosabatlari bilan aniqlanadi.

SHaxslararo munosabatlar-ommaviy ijtimoiypsixologik hodisalar bo'lib, bir guruhda bo'lgan va birgalikdagifaoliyat hamda muloqot jarayonida bir-biriga ta'sir ko'rsatuvchi shaxslar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarda namoyon bo'ladi.

SHaxslararo muomala-insonlar orasida aloqalar o'rnatishning murakkab jarayoni. Pedagogik jamoada shaxslararo muomalaning quyidagi xususiyatlari to'g'rilanishga muhtoj: ba'zi pedagoglarning sabrsizligi, irodasizligi, kasbdoshlarini tinlay olmaslik, o'z maqomini oqlash. ijtimoiy pedagogik treninglar, boshlang'ich pedagog maktablari orqali sabr-matonat, tinglash madaniyati kabi xislatlarni shakllantirsa bo'ladi.

SHaxsning hayot tarzi-maqsadga muvofiq shakllangan qiziqishlar, faoliyat turlari va hayot yo'llari tizimi.

SHaxsning o'z-o'zini rivojlantirishi-bu insonning o'z hayotiy faoliyatining sub'ektiga aylanishidir. Sub'ektlik-insonning hayotdagi faol, mustaqil holati va maqomi. U inson tug'ilishidanoq unga xos bo'lib, uning ilk psixologik namoyon bo'lishi bolaning jonlanishi hisoblanadi. YOsh o'tgan sari u o'z shakllarini o'zgartiradi-insonda axloqiy, estetik, ijtimoiy va psixologik qo'zg'atuvchi sabablar paydo bo'ladi. Inson o'z-o'zini anglash, muomala va faoliyat sub'ektiga aylanadi. Bu faollik ham shaklan ham mazmunan o'zgaradi. Inson qanchalik yoshi o'tsa u shunchalik ko'proq o'z-o'zini rivojlantirish sub'ekti bo'ladi.

Xayriya-alohida shaxslar yoki tashkilotlar tomonidan kam ta'minlangan oilalar, muhtojlarga ko'rsatiladigan yordam.

Hayotiy vazifalar-insonning hayotiy yo'naltirilganligi, faoliyat usuli, o'ziga, olam va insonlarga nisbatan munosabat turi.

Homiylik-voyaga yetmaganlarning (boshqa toifa insonlarning ham) shaxsiy va mulkiy huquqlarini himoya qilish shakli, ya'ni homiylikda vasiylikka qaraganda ancha keng toifadagi bolalar huquqlari himoya qilinishi mumkin.

Huquqbuzarlik-biror-bir huquqni buzuvchi har qanday xatti-harakat. Huquqbuzarliklar ijtimoiy xavfli harakat va jinoyatlarga bo'linadi.

O'zaro munosabatlar-jamoada ijtimoiy psixologik iqlimni shakllantirish asosi.

O'z-o'zini aktuallashtirish-insonning o'z shaxsiy imkoniyatlarini to'liq aniqlashga va rivojlantirishga qaratilgan doimiy intilish.

O'Z-O'ZINI ANGLASH-INSON ONGINING ENG OLIY IRODASI BO'LIB, O'ZI HAQIDAGI TASAVVURLAR, XULQ-ATVORI, FAOLIYATI, EHTIYOJLARINI ANGLASHDAN NAMOYON BO'LADI.

O'z-o'zini tarbiyalash-insonning o'zida ijobiy xislatlarni shakllantirish va salbiy xislatlarni bartaraf etishga qaratilgan, tashkillashtirilgan faoliyati.

Qadriyatlar-harakat usuli, metodikasi va uning individual yetimga aylanishi uchun shart-sharoit yaratish.

Qurilma (ustanovka)-muayyan xulq-atvor, tasavvurni boshdan kechirishga tayyor bo'lish. Qurilmalar faoliyatning barqaror kechishini belgilab berishadi. Agar shaxsiy qurilmalar kasbiy faoliyatning xarakterini belgilab bersa ijtimoiy qurilmalar mutaxassisning mijoz bilan o'zaro munosabati usullariga oydinlik kiritadi.

Emotsional zararlanish-bevosita emotsional holatlarni uzatish orqali ta'sir ko'rsatish (qo'l, yuz xatti-harakatlari, intonatsiya)

Empatiya-dunyoga boshqalar nazari bilan qarash, uni boshqalar kabi tushunish, boshqalarning xatti-harakatlarini ularning nuqtai nazariga ko'ra qabul qilish va shu bilan birga o'zining tushunchasini bildirishga qodirlik.

Talabalar bilimini baholash uchun test topshiriqlari

1. Ijtimoiy pedagogika kursini o'rganishdan maqsad nima ekanligini aytib bering?

Savol:

1. Kurslarni chuqurroq o'rganish
2. Bolaning ijtimoiylashuvi.
3. Tarbiya usullarini o'rganish
4. Xulqi og'ir bolalar bilan ishlash.

5. Deviant xulq atvorli bolalar bilan ishlash

Javob:

2,4,5

2. Bolaning kamol topishi, shaxs bo'lib shakllanishida ijtimoiy, xususan, ota-onalar va bola o'rtasidagi munosabatlar, ularning o'zaro hissiy birligi muhim ahamiyatga ega degan fikrning muallifi bo'lmagan olimni aniqlang?

95 b

1. Z.Freyd
2. N.Bor
3. B.Styopin
4. G.Kun

Javob:

2, 3, 4

3. Ijtimoiy pedagogika fanining amaliy vazifalari to'g'ri ko'rsatilgan qatorni toping?

1) bola (o'smir) ongida yaxshilik, adolat, yaqinlariga, ijodga, o'zaro tushunishga muhabbatni tarbiyalash;

2) o'quvchilarning a'lo o'qishlari sabablarini aniqlash;

3) atrof-muhit, inson, uning jismoniy va ma'naviy xususiyatlari, jamiyatdagi huquq va majburiyatlarni bilishga intilishni shakllantirish;

4) g'urur, mustaqillik, o'ziga ishonch hissini rivojlantirish;

A. 5) bola (o'smir)da oila, maktab, tengdoshlari davrasida, ishda muomala madaniyatini oshirish. tug'diradi.

Javob

B. * 1), 3), 4) 5) javoblar to'g'ri.

4. Keltirilgan ta'rifni atamasi bilan juftlang.

№	Ta’rif	№	Atama
1	shaxsiy va kasbiy imkoniyatlarini ochib berishda talabani individuallik sifatida ko‘rib chiqish	A	insonparvarlik
2	kasbiy faoliyat sub’ekti sifatida o‘zini shakllantirish	B	sub’yektga xoslik
3	talabaning kasbiy rivojlanishini rag‘batlantirish	C	faollik
Javobi:	1- A	2 –B	3 –C

5. Ijtimoiy pedagogika darslarni samaradorligini oshiruvchi omillarni ajrating va mos raqamlarni jadvalning javob raqamlar qismiga yozing.

1) Ijtimoiy sohadan xabardorlik; 2) ovoz texnikasi;3) evristik suhbatlar; 4) nafas texnikasi; 5) huquqlardan xabardorlik; 6) mehribonlik uylari faoliyatini bilish; 7)suxbat,8)mimika

Belgilar turi	Javob raqamlar
Samaradorlik Omillari	
Nutq texnikasi	

Javob:

Belgilar turi	Javob raqamlar
Samaradorlik omillari	1, 3, 5,6,7.
Nutq texnikasi	2, 4.8

6. Ijtimoiy pedagogika kursining terminlarini aniqlang. Javoblar jadvaliga “ha” yoki “yo‘q” so‘zlari orqali ifodalang.

A) ijtimoiylashuv;

- B) g'ururlilik;
- C) kasbiy faoliyat ;
- D) hayriya;
- E) bola;
- F) quvonch;
- G) muruvvat.

Javoblar:	A	B	C	D	E	F	G

Javob:

Javoblar:	A	B	C	D	E	F	G
	Ha	Yo'q	Ha	Ha	yo'q	yo'q	ha

7. Ijtimoiy pedagogika fanini qaysi fanlar bilan bog'liqlikda ish ko'rishi mumkinligini sxemada ifodalang

✓	Pedagogika
✓	Psixologiya
✓	Fiziologiya
✓	Matematika
✓	Fizika
✓	Biologiya

Javoblar:	A	B	C	D	E	F
Javoblar:	A	B	C	D	E	F
	1	2	3	-	-	6

8. Ijtimoiy pedagogikada qo'llaniladigan metodlarning kreativligini o'sishiga qarab raqamlang.

	Rakamlar
Metod turlari	
Kuzatish	

Suhbat	
Aqliy hujum	
Rolli o'yinlar	

Javob:

	Rakamlar
Metod turlari	
Kuzatish	1
Suhbat	2
Aqliy hujum	3
Rolli o'yinlar	4

9.SHaxsni shakllanishida ta'sir etuvchi asosiy omillarni moslashtiring?

Savol

Makroomillar	(mega-eng katta) – kosmos, yer shari, planetar jarayonlarni kiritisa bo'ladi.
Megaomillar	(makro-katta) – davlat, xalq, jamiyat, shuningdek bularga demografik, ijtimoiy, siyosiy, ekologik, ya'ni yerning barcha aholisining ijtimoiylashuviga ta'sir ko'rsatadigan omillarni kiritiladi.
Mikroomillar	hudud va yashash joyi ommaviy aloqa tarmoqlari, u yoki bu submadaniyatga tegishliligiga ko'ra ajratilgan

	guruhlarning ijtimoiylashuvi shart-sharoitlari. Mezoomillar etnik qurilmalarni shakllantirish jarayoniga, mintaqaviy sharoitlarga, shu hududning OAVlariga ta'sir qiladi.
Mezoomillar	muayyan shaxslarga ta'sir qiluvchi omillarga -oila, qo'shnilar, tengdoshlar guruhlari, tarbiya muassasalari, turli ijtimoiy, diniy, davlat, xususiy tashkilotlar kiradi.

Javob

Megaomillar	(mega-eng katta) – kosmos, yer shari, planetar jarayonlarni kiritsa bo'ladi.
Makroomillar	(makro-katta) – davlat, xalq, jamiyat, shuningdek bularga demografik, ijtimoiy, siyosiy, ekologik, ya'ni yerning barcha aholisining ijtimoiylashuviga ta'sir ko'rsatadigan omillarni kiritiladi.
Mezoomillar	hudud va yashash joyi ommaviy aloqa tarmoqlari, u yoki bu submadaniyatga tegishliligiga ko'ra ajratilgan guruhlarning ijtimoiylashuvi shart-sharoitlari. Mezoomillar etnik qurilmalarni shakllantirish jarayoniga, mintaqaviy sharoitlarga, shu hududning OAVlariga ta'sir qiladi.
Mikroomillar.	muayyan shaxslarga ta'sir qiluvchi omillarga -oila, qo'shnilar, tengdoshlar

	guruhlari, tarbiya muassasalari, turli ijtimoiy, diniy, davlat, xususiy tashkilotlar kiradi.
--	--

10. Quyidagi tushunchalarning soddadan- murakkabga tomon ketma-ket joylashish tartibini ko'rsating.

- 1) Usul 2) metod 3) metodika 4) metodologiya 5) texnologiya

11. Ijtimoiy pedagogika tashkil etiladigan o'quv mashg'ulotlarining asosiy turlari qaysi javoblarda to'g'ri ko'rsatilgan?

1. Ma'ruza 2. Seminar 3. Teatr, muzey, ko'rgazmalarga ekskursiya 4. Amaliy mashg'ulot 5. Laboratoriya mashg'uloti 6. Pedagogik amaliyot 7. Mustaqil ish

8. O'quv va ishlab chiqarish amaliyoti.

Javob: 1 2 4

12. Asar mualliflariga mos tastiqlarni tanlang

	al-Xorazmiy "Kitob al-amal bir usturlabat" asarini yaratgan
	Forobiy "Hisob al-hind" asarini yaratgan
	Beruniy "Al-osorul boqiya an il qurun ul haliya" asarini yaratgan
	Ibn Sino "Tib qonuni" asarini yaratgan

Javob:

ha	al-Xorazmiy "Kitob al-amal bir usturlabat" asarini yaratgan
Yo'q	Forobiy "Hisob al-hind" asarini yaratgan
ha	Beruniy "Al-osorul boqiya an il qurun ul haliya" asarini yaratgan
ha	Ibn Sino "Tib qonuni" asarini yaratgan

13. Quyidagi asarlarni mualliflarini tanlang

1	Hindiston	a	Ibn Sino
2	Donishnoma	b	Beruniy

3	Devoni Hikmat	c	Forobiy
4	Ilmlar majmuasi	d	Ahmad Yassaviy

Javob:

1	2	3	4
B	A	D	C

14. Mutafakkirlarni fikrlarini moslashtiring.

1	Tarbiya biz uchun yo hayot-yo momat, yo najot-yo halokat, yo saodat-yo falokat masalasidir	a	Gelvetsiy
2	Tarbiya qanchalik yetilishkan bo'lsa, Xalqlar o'shanshalik baxtli bo'ladi	b	Avloniy
3	Bola shaxs sifatida rivojlanishida unga bir yaxshi jamoa kerak	c	Beruniy
4	Ilm-fan insonlarning zaruriyatlarini qondirish ehtiyojlaridan paydo bo'ladi	d	Ibn Sino

Javob:

1	2	3	4
B	A	D	C

15. Mehribonlik uylari tarbiyachilarining tolerantlik fazilatini shakllantirish bilan bog'liq kompetentligiga mos fikrlarini moslashtiring.

1	tarbiyalanuvchiga yondashuvga doir muloqot va tolerant ustanovkalar tizimi	a	kognitiv
2	tolerant shaxs, uni shakllantirish va rivojlantirish shakl, metod va vositalari hamda kasbiy jihatdan o'z-o'zini takomillashtirish haqidagi bilimlar	b	emotsional
3	o'zining tarbiyachilik faoliyatini tahlil etish,	c	faoliyatga doir

	kasbiy-shaxsiy jihatdan o'z-o'zini rivojlantirishga tayyorlik, tarbiyalanuvchilarda tolerantlik fazilatini shakllantirish metod va vositalarini qo'llay olish		
--	---	--	--

Javob:

1	2	3
b	a	c

16 . Ijtimoiy pedagogning kasbiy faoliyati sohalari to'g'ri keltirilgan qatorlarni belgilang.

	muhofazalash;
	oldini olish (profilaktika);
	mehnat bayrami;
	tashxislash;
	bashoratlash;
	moslashtirish;
	qayta tiklash (korreksion reabilitatsiya);
	hasharlar;
	izlanuvchan-tadqiqot
	ijodiy rivojlantirish (evrestik).

Javob:

+	muhofazalash;
+	oldini olish (profilaktika);
-	mehnat bayrami;
+	tashxislash;
+	bashoratlash;
+	moslashtirish;

+	qayta tiklash (korreksion reabilitatsiya);
-	hasharlar;
-	izlanuvchan-tadqiqot
	ijodiy rivojlantirish (evrestik).

17. Ijtimoiy pedagogik faoliyat olib borgan pedagoglarni belgilang:

- 1) Ya.A.Komenskiy; 2) A.Avloniy; 3) A.Makarenko; 4) I.Pestolatstsi;
5) I.F.Gerbart

Javob:

Ya.A.Komenskiy	A.Avloniy	A.Makarenko	I.Pestolatstsi	I.F.Gerbart
yo'q	xa	xa	xa	xa

18. Yosh davralarini to'g'ri ko'rsatilganmi.

1)	Go'daklik davri (0-1yoshgacha)	
2)	Yangi davri (1-3 yoshgacha)	
3)	Maktabgacha tarbiya yoshi (3-7 yoshgacha)	
4)	Kichik maktab yoshi (6-16 yoshgacha)	
5)	o'smirlik davri (12-16 yoshgacha)	
6)	o'spirinlik davri (14-18 yoshgacha)	

Javob:

1)	Go'daklik davri (0-1yoshgacha)	ha
2)	Yangi davri (1-3 yoshgacha)	ha
3)	Maktabgacha tarbiya yoshi (3-7 yoshgacha)	ha
4)	Kichik maktab yoshi (6-16 yoshgacha)	yo'q
5)	o'smirlik davri (12-16 yoshgacha)	ha
6)	o'spirinlik davri (14-18 yoshgacha)	ha

19. Muruvvatlilik va saxovatlilik fazilatlarini shakllantirishga xizmat qiluvchi mezonlarni ko'rsating?

Savol:

	begʻarazlik;
	ixtiyoriylik;
	aniqlik;
	yoʻnaltirilganlik;
	vaqt bilan bogʻliq;

Javob:

Ha	begʻarazlik;
Yoʻq	sabrlilik;
Ha	aniqlik;
Ha	yoʻnaltirilganlik;
Yoʻq	vaqt bilan bogʻliq;

20. Savol: Ijtimoiy pedagogika fani gumanitar fanmi?

1. Ha

2. Yoq

Javob: Ha

21. Qaysi soʻz birikmalari «saxovat» – tushunchasining maʼnolarini ifoda etadi?

	kishining mardligi
	kishining saxiyligi
	kishining halloligi
	kishining odamgarchil
	kishining qoʻli ochiqlik

Javob:

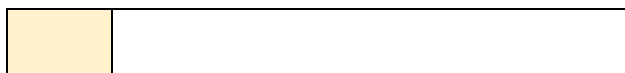
Yo'q	kishining mardligi
ha	kishining saxiyliigi
Yo'q	kishining halloligi
Yo'q	kishining odamgarchil
ha	kishining qo'li ochiqlik

22. Muruvvat – qanday ma'noni .. ma'nolarini ifoda etadi 13b

	kishining mardligi
	kishining istarasi issiqligi
	kishining halloligi
	odamgarchil
	jismonan sog'lomligi

Javob:

ha	kishining mardligi
Yo'q	kishining istarasi issiqligi
Yo'q	kishining halloligi
ha	odamgarchil
Yo'q	jismonan sog'lomligi

23.Savol. Voyaga yyetmagan yetim bolalarga ular voyaga yetguncha g'amxo'rlik qilish va ularga qolgan mol-mulkka qarab turish, ya'ni ma'naviy otalik qilish nima deb ataladi?

Javob: Vasiylik

24.Savol. O'zining mazmuni, yuridik xususiyatlari va tarkibiga ega bo'lgan, turli qonun hujjatlari bilan tartibga solinadigan qonunga xilof, aybli qilmish nima deb ataladi?

Javob: Huquqbuzarlik

25.Savol. Ijtimoiy pedagogikada biror kimsani himoya etish, tarafini olish kabi majburiyat zimmasiga yuklatilgan shaxs yoki muassasa qaysi nom bilan ataladi?

Javob: Homiylik

26.Savol: Ijtimoiy pedagogik nuqtai nazardan M.A.Galaguzova oilaning to'rt asosiy turini ajratib ko'rsatadi. Ushbu turlarni moslashtiring

No	Oila turlari	Tavsifi
1	Ajralish xavfi bor oilalar guruhi	Bunday oilalar o'z vazifalarini muvafaqqiyatli hal etadi, o'z bolasi ehtiyojlariga tez moslashadi. Muammolar kelib chiqqan holatda ularga bir karra yordam ko'rsatish etarli.
2	Tinch, baxtli oilalar	Bunday oilalar ba'zi me'yordan og'ish, ularda adaptiv qobiliyatlar pastligi bilan tavsiflanadi. Ular bola tarbiyasini katta qiyinchilik bilan eplashadi va ijtimoiy pedagog tomonidan beriladigan o'z vaqtidagi yordam va kuzatuvga ehtiyoj sezadilar.
3	Asotsial oilalar.	Bunday oilalar hayotiy faoliyatning biror-bir sohasida past ijtimoiy maqomga ega bo'lib, ular o'zlariga yuklatilgan vazifalarni bajara olmaydilar, ularning adaptiv imkoniyatlari

		past, bola tarbiyasi jarayoni katta qiyinchiliklar bilan sekin, kam natijali kechadi.
4	Notinch, baxtsiz oilalar.	Bunday oilalarning holati ularni tubdan isloh qilinishiga ehtiyoj sezadi. Bu oilalarda ota-onalar amoral va g'ayriqonuniy hayot tarzini yo'lga qo'yishadi, yashash sharoitlari eng oddiy sanitar-gigienik talablarga javob bermaydi.

Javob:

№	Oila turlari	Tavsifi
1	Tinch, baxtli oilalar.	Bunday oilalar o'z vazifalarini muvafaqiyatli hal etadi, o'z bolasi ehtiyojlariga tez moslashadi. Muammolar kelib chiqqan holatda ularga bir karra yordam ko'rsatish etarli.
2	Ajralish xavfi bor oilalar guruhi	Bunday oilalar ba'zi me'yordan og'ish, ularda adaptiv qobiliyatlar pastligi bilan tavsiflanadi. Ular bola tarbiyasini katta qiyinchilik bilan eplashadi va ijtimoiy pedagog tomonidan beriladigan o'z vaqtidagi yordam va kuzatuvga ehtiyoj sezadilar.
3	Notinch, baxtsiz oilalar.	Bunday oilalar hayotiy faoliyatning biror-bir sohasida past ijtimoiy maqomga ega bo'lib, ular o'zlariga yuklatilgan vazifalarni bajara olmaydilar, ularning adaptiv imkoniyatlari past, bola tarbiyasi jarayoni katta qiyinchiliklar bilan sekin, kam natijali kechadi.
4	Asotsial oilalar.	Bunday oilalarning holati ularni tubdan isloh qilinishiga ehtiyoj sezadi. Bu oilalarda ota-onalar amoral va g'ayriqonuniy hayot tarzini yo'lga qo'yishadi, yashash sharoitlari eng oddiy sanitar-gigienik talablarga javob bermaydi.

27.Savol: Farzandlikka olgan oila bilan olib boriladigan ijtimoiy-pedagogik faoliyat bosqichlari va Ijtimoiy-pedagogik faoliyat vazifalarini moslashtiring

№	Ijtimoiy-pedagogik faoliyat bosqichlari	Ijtimoiy-pedagogik faoliyat vazifalari
1	Farzandlikka oluvchi oilani qidirish.	A) Axborot berish
2	Bo'lg'usi qabul qiluvchi ota-onalarni o'rganish.	B)Tashhis qo'yish (ilk)
3	Bola bo'lgan muassasa va oilalarga tashrif buyurish (bolalar uyi, inqirozli oila) va boshqalar.	V)Vositachilik
4	Bo'lg'usi bola qabul qiluvchi oilani o'rganish.	G)Tashhis qo'yish (guruhlashgan)
5	Boshlang'ich ta'lim: ma'ruza qilish, hikoya, suhbat o'tkazish, video-fil'mlar ko'rsatish.	D)Ta'lim berish
6	Bolani oilaga oylashtirish, ota-onalarga chuqur ta'lim berish.	E)Patronaj

Javob:

1-A)	2-B)	3-V)	4-G)	5-D)	6-E)
-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------

28.Savol. Farzandlikka olgan oila bilan olib boriladigan ijtimoiy-pedagogik vazifalarini bajarishda qo'llaniladigan metodlarni tanlang

№	Ijtimoiy-pedagogik	Ijtimoiy-pedagogik
----------	---------------------------	---------------------------

	faoliyat vazifalari	faoliyat metodlari
1	Axborot berish	A) Anketa so'rovlari, suhbat, interv'yu o'tkazish
2	Tashhis qo'yish (ilk)	B) Anketa so'rovlari o'tkazish, suhbat
3	Vositachilik	V) Kerakli metodlardan o'z o'rnida foydalanish
4	Tashhis qo'yish (guruhlashgan)	H) Test o'tkazish, suhbat, hujjatlarni o'rganish
5	Ta'lim berish	D)Ma'ruza, suhbat, kuzatuv, mashg'ulotlar
6	Patronaj	E) Kuzatuv, suhbat

Javob:

1-A)	2-B)	3-E)	4-G)	5-D)	6-V)
-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------

29. Mehribonlik uylarida ijtimoiy-pedagogik faoliyatni texnologik jihatdan tashkil etishning mantiqiy izchilligi to'g'ri keltirilgan qatorni aniqlang

Savol: bevosita ijtimoiy-pedagogik ish, tayyorlov, yakuniy-baholovchi ,tashkiliy,

Javob: Tayyorlov, tashkiliy bevosita ijtimoiy-pedagogik ish, yakuniy-baholovchi

30. Quyida berilgan javoblarda mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilarining muassasaga kelib tushishining asosiy sabablari jadvaliga rbhbiby “ha” yoki “yo'q” so'zlari orqali ifodalang.

A) yetim bolalar;

B) tarbiyadan voz kechilganlar;

- C) ijtimoiy moslashmagan, noqobil oila (ota-onalar ning (yoki ulardan birini) axloqsiz va g'ayriijtimoiy xulq-atvori sababli ota-onalik huquqidan mahrum etilgan yoki cheklangan) farzandlari;
- D) ota-onalik huquqidan mahrum etilmagan, ammo spirtli ichimlik va giyohvand moddalarni iste'mol qiluvchi ota-onalarning farzandlari;
- E) ixtiyoriy bola
- F) nogironlikka ega bo'lgan ota-onalarning farzandlari;
- G) mahalla tavsiya etgan bola.

Javoblar:	A	B	C	D	E	F	G

Javob:

Javoblar:	A	B	C	D	G	E	F
	Ha	Ha	Ha	Ha	Yo'q	Ha	Yo'q

31. Necha yoshga to'lmagan, voyaga yetmagan bolalar, ya'ni shaxslar farzandlikka olinishi mumkin?

Javob: 18

32. Savol: fikr kimga tegishli: "Ijtimoiy pedagogika — barcha yosh va ijtimoiy guruhlar ijtimoiy tarbiyasini o'rganuvchi pedagogika" dir.

Javob: A.V.Mudrik

33. Savol: fikr kimga tegishli: "Ma'lum yutuqlarni birlashtiruvchi va ularni ijtimoiy tarbiya jarayonida amalga oshiradigan fan", — deb hisoblaydi.

Javob: V.D.Semenov

34. Savol: fikr kimga tegishli: "Ijtimoiy pedagogika ijtimoiy muhitning shaxsni shakllantirishga va ijtimoiy tarbiya muammolariga ta'siri qonuniyatlarini o'rganuvchi fandır".

Javob: I.P.Podlasiy

35. Savol: fikr kimga tegishli: «So‘nggi yillarda O‘zbekistondagi ijtimoiy ish tez rivojlandi va mamlakat hamda ijtimoiy xodim kasbi mintaqada faoliyatning ushbu turida o‘zining etakchi rolidan faxrlanishi uchun barcha asosga ega».

Javob: Buyuk Britaniyalik olim Terri Myorffi

39. A.V.Mudrik ta’limotiga ko’ra ijtimoiylashtirishning asosiy bosqichlarini to’g’ri tartiblashtiring

№	Ta’rif	№	Atama		
1	chaqaloqlik (tug‘ilgandan 1 yoshgacha); 2) ilk bolalik (1-3 yosh); maktab yoshigacha bo‘lgan bolalik (3-6 yosh); 3) kichik maktab yoshi (6-10 yosh).	A	Bolalik davri:		
2	kichik o‘smirlik yoshi (10-12 yosh); katta o‘smirlik yoshi (12-14 yosh).	B	O‘smirlik davri:		
3	ilk o‘spirinlik yoshi (15-17 yosh); o‘spirinlik yoshi (18-23 yosh); yoshlik (23-30 yosh).	C	Yoshlik davri:		
4	ilk etuklik yoshi (30-40 yosh); etuklik yoshi (40-55 yosh); qarilik yoshi (55-65 yosh).	D	Yetuklik yoshi		
5	(65-70 yosh); nuroniylik yoshi (70 yoshdan yuqori).	E	Keksalik yoshi		
Javobi:	1 – A	2 – B	3 – S	4 – D	5-E

40. Yevropa davlatlaridan ijtimoiy pedagogika faniga hissa qo‘shgan olimlar to’g’ri ko’rsatilgan qatorni ko’rsating.

1. M.Mid;
2. Z.Freyd;
3. A.Makarenko;
4. R.Benedikt ;
5. L.N.Tolstoy;
6. T.Persons;

7. J.Piaje

Javob: _____

Javob: 1, 2, 4, 6, 7.

41. Ijtimoiy pedagog sifatlari to'g'ri ko'rsatilgan qatorni ko'rsating

1. shaxsni anglash;
2. o'z fikrini anglatish;
3. o'zaro o'rin almashish;
4. o'z o'rmini bildirish;
5. hamfikrlik;
6. o'zini sevish;
7. o'z-o'zini anglash;
8. o'zini o'ylash.

Javob: _____

Javob: 1, 2,3, 4, 5, 7.

42. Oilalarga ko'rsatiladigan ijtimoiy-pedagogik yordamning uchta asosiy xususiyatlarini to'g'ri tartiblashtiring

№	Ta'rif	№	Atama
1	ta'limiy	A	ta'lim berish va tarbiyalash
2	ruhiy jihatdan qo'llab quvvatlash, ruhiy zo'riqishlarni bartaraf etish va qayta tiklash;	B	psixologik
3	tashkil etish, ta'lim va tarbiyada yuzaga keluvchi muammolarning oldini olish, mavjud muammolarni bartaraf etish orqali bola xulq-atvoridagi og'ishlarni yoki fiziologik nuqsonlarni bartaraf etish hamda	C	vositachilik

	zarur axborotlar bilan ta'minlash.		
Javobi:	1 – A	2 – B	3 – S

43. Savol: Oilalarga ko'rsatiladigan ijtimoiy-pedagogik yordamning uchta asosiy xususiyatlarining ta'riflarini bayon eting

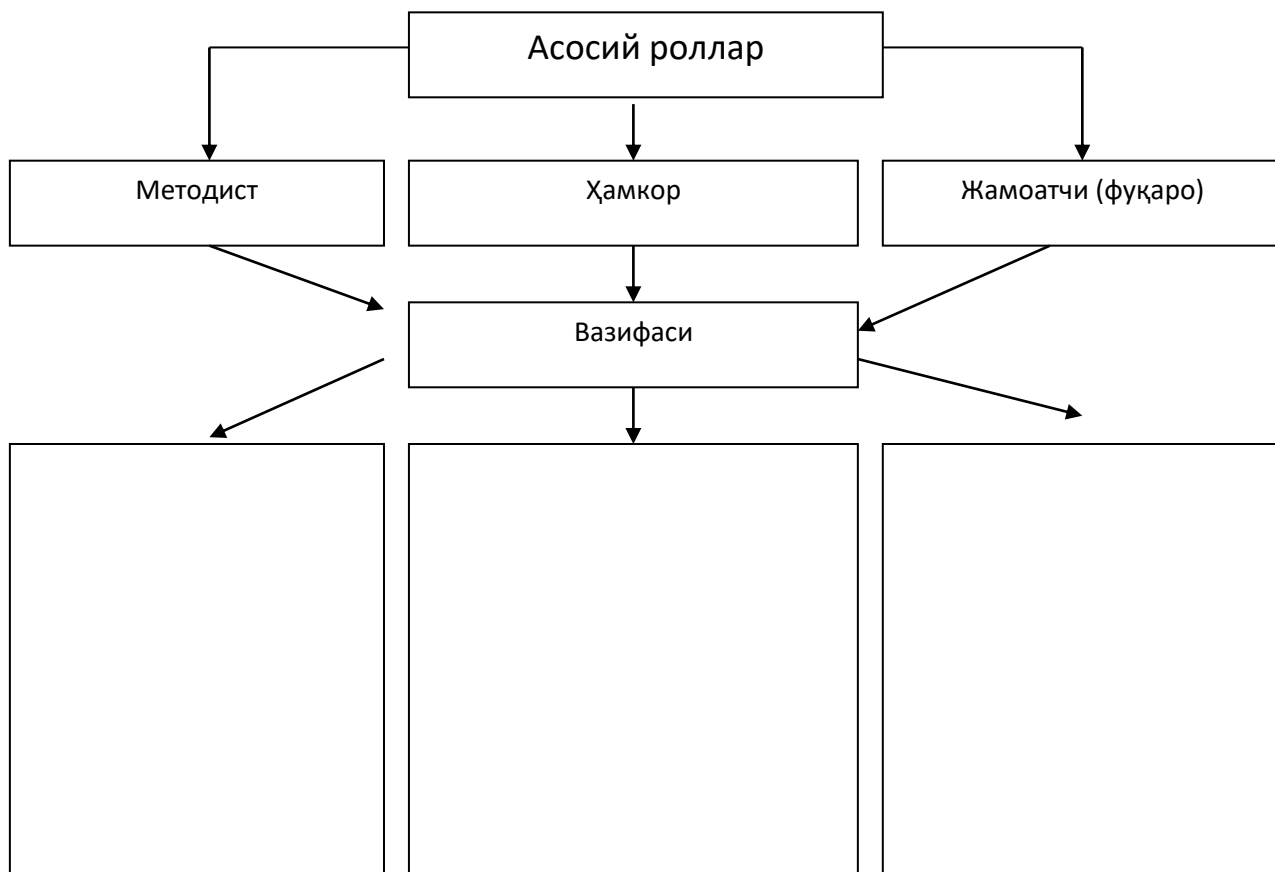
№	Ta'rif		№	Atama
1			A	ta'lim berish va tarbiyalash
2			B	psixologik
3			C	vositachilik
Javobi:	1 – A	2 – B	3 – S	

Javob:

№	Ta'rif		№	Atama
1	ta'limiy		A	ta'lim berish va tarbiyalash
2	ruhiy jihatdan qo'llab quvvatlash, ruhiy zo'riqlarni bartaraf etish va qayta tiklash;		B	psixologik
3	tashkil etish, ta'lim va tarbiyada yuzaga keluvchi muammolarning oldini olish, mavjud muammolarni bartaraf etish orqali bola xulq-atvoridagi og'ishlarni yoki fiziologik nuqsonlarni bartaraf etish hamda zarur axborotlar bilan ta'minlash.		C	vositachilik
Javobi:	1 – A	2 – B	3 – S	

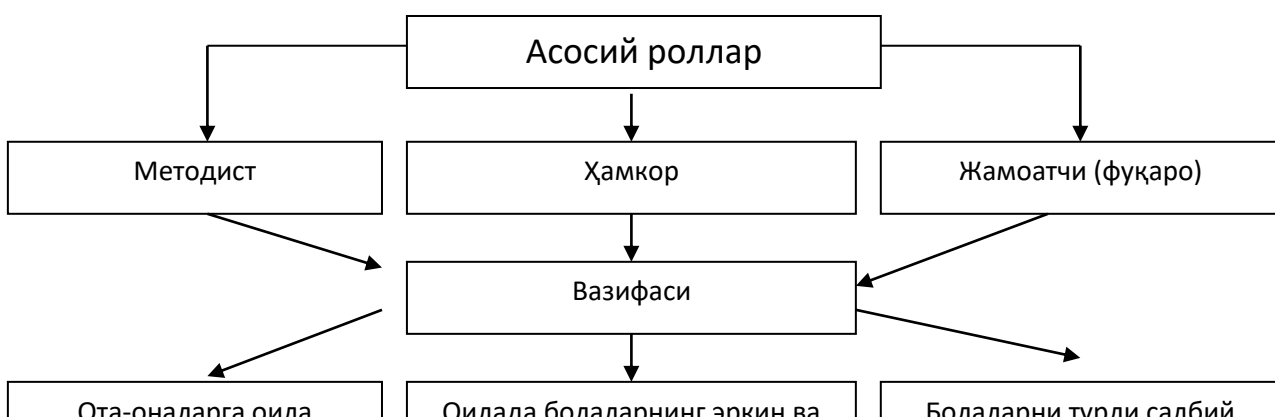
44. Ijtimoiy pedagogning oilalarga ijtimoiy-pedagogik

yordam ko'rsatishdagi vazifalari bandini to'ldiring

3-rasm. Ijtimoiy pedagogning oilalarga ijtimoiy-pedagogik yordam ko'rsatishdagi asosiy rollari

Javob:

45. Savol: Ijtimoiy pedagogikaning fan sifatida rivojlanishining birinchi bosqichi - qaysi davrni o'z ichiga oladi?

Javob: eng qadimgi davrlardan XVII asrgacha bo'lgan davrni

46. Savol: Alisher Navoiyning Mahbub ul-qulub» asrida ijtimoiy pedagogik faoliyatning asosini tashkil etuvchi qaysi fazilatlar haqida so'z yuritgan

Javob: Muruvvatlilik va saxovatlilik

46. Savol: Ijtimoiy pedagogikaning fan sifatida rivojlanishining ikkinchi bosqichi - qaysi davrni o'z ichiga oladi?

Javob: XVII-XIXasrlar

47. Savol: Ijtimoiy pedagogikaning fan sifatida rivojlanishining uchinchi bosqichi - qaysi davrni o'z ichiga oladi?

Javob: XXasrdan bugungi kungacha bo'lgan davrni

48. Savol:

«Tarbiya haqida ayrim fikrlar»(1963) asarida o‘zining ijtimoiy-pedagogik qarashlarini bayon etgan xorijlik olim kim?

Javob: Lokk Jonn

49. Savol: «Emil yoki tarbiya haqida» asarida oilada bolani tarbiyalashda yosh va individual xususiyatlarini hisobga olishni, bolani har tomonlama chuqur o‘rganishni talab qilgan ma’rifatparvarlar singari olim kim?

Javob: Jon-Jak Russo

50. Savol: «Lingard va Gertruda», «Gertruda o‘z bolalarini qanday qilib o‘qitadi», «Onalar kitobi yoki onalar uchun o‘z bolalariga kuzatish va gapirishni qanday o‘rgatish haqida qo‘llanma» kabi asarlarida oilaning bola tarbiyasidagi o‘rni masalasini bayon etgan olim kim?

Javob: Iogann Genrix Pestalotssi

51. Savol: XIX asr ijtimoiy pedagogikaning asosiy yo‘nalishlari to‘g‘ri ko‘rsatilgan qatorlarni aniqlang:

	ijtimoiy pedagogika fani kuchli rivojlangan
	ijtimoiy pedagogikaning nazariy asoslarini ishlab chiqilgan.
	ta’lim sohasidagi ijtimoiy pedagogik faoliyat vujudga kelgan.
	ijtimoiy pedagogika harakat doirasining kengayishi ro‘y bergan
	Kasb egalari, yordamchilar

	yetishib chiqgan
--	-------------------------

Javob:

Yo'q	ijtimoiy pedagogika fani kuchli rivojlangan
ha	ijtimoiy pedagogikaning nazariy asoslarini ishlab chiqilgan.
ha	ta'lim sohasidagi ijtimoiy pedagogik faoliyat vujudga kelgan.
ha	ijtimoiy pedagogika harakat doirasining kengayishi ro'y bergan
Yo'q	Kasb egalari, yordamchilar yetishib chiqgan

52. Savol: Ijtimoiy pedagogikani yangi g'oyalar va tarbiya usullari bilan boyitgan pedagogika arboblari to'g'ri ko'rsatilgan qatorlarni aniqlang:

	Fridrix Disterveg
	Pestalottsi
	S.Xoll
	E.Meyman
	Torndayk

Javob:

Yo'q	Fridrix Disterveg
Yo'q	Pestalotsti
ha	S.Xoll
ha	E.Meyman
ha	Torndayk

MUNDARIJA

1-mavzu. Ijtimoiy pedagogika va pedagogik sotsiologiyaga ehtiyoj va zamonaviy jamiyat rivojining zaruriy shartlari4
Ijtimoiy pedagogikaga kirish.

Ijtimoiy pedagogikaning jamiyat taraqqiyotida tutgan o'рни va roli, jamiyatda ijtimoiylashuv jarayonining globallashuvi.....8

2-mavzu. Ijtimoiy pedagogikaning nazariy asoslari.....11
Ijtimoiy pedagogika fan va amaliy faoliyat sohasi sifatida.
O'kuvchi shaxsi kamolot jarayoning ob'ekti va sub'ekti sifatida.

3-mavzu. O'zbekistonda ijtimoiy pedagogikaning paydo bo'lishi madaniy-tarixiy, ijtimoiy-xuquqiy shart-sharoitlari.
.....14
Eng qadimgi davrdagi ijtimoiy pedagogik fikrlar.
Avestoda ijtimoiylashuv jarayoning dastlabki ko'rinishlari.
SHarq mutafakkirlarining ijtimoiy pedagogikaga oid ilmiy qarashlari.

4-mavzu. Xorijda ijtimoiy pedagogikaning rivojlanish tarixi.....38 Rivojlangan mamlakatlarda ijtimoiy pedagogikaga oid ilmiy yondashuvlar. Yevropa

mamlakatlari ta'lim tizimida ijtimoiy pedagogikaning holati. Rossiya pedagogikasida ijtimoiy pedagogikaga oid ilmiy izlanishlar.

5-mavzu. Mustaqil O'zbekistonda ijtimoiy pedagogikaning rivojlanishi.
.....53

Ijtimoiy pedagogikaning fanining mustaqillik davridagi rivoji, uning pedagogik fanlar rivojida tutgan o'rni.

Ijtimoiy pedagogik tadqiqotlar va ularni amalga oshirishda olib borilgan sayi-harakatlar.

6-mavzu. Islom ta'limoti va xalq pedagogikasida ijtimoiy-pedagogik g'oyalar.....62

“Qur’oni Karim”, “Hadisi SHarif” va xalq pedagogikasida ijtimoiy pedagogik g'oyalar. SHaxs ijtimoiylashuvida mazkur manbaalarning o'rni va ahamiyati.

7-mavzu. O'zbekistonda alohida yordamga muhtoj bolalarga yordam tashkil etish.....74

O'zbekistonda maxsus yordamga muhtoj bolalar uchun tashkil etilgan muassasalar.

Xalq ta'limi vazirligi qoshida anomal bolalar uchun tashkil etilgan muassasalar.

8-mavzu. Ijtimoiy pedagogika fanining kategoriyalari.....79

Pedagogika va ijtimoiy pedagogika kategoriyalari.

Ijtimoiy-pedagogik kategoriyalar mazmuni.

9-mavzu. Ijtimoiy pedagogika fanining tamoyillari.....82

Ijtimoiy pedagogikaning insonparvarlik, tarbiyaning tabiatga uyg'unligi Ijtimoiy pedagogikaning madaniyatga uyg'unligi tamoyillari.

10-mavzu. Ijtimoiy pedagogning kasbiy faoliyati.....88

Ijtimoiy pedagog faoliyatining mazmuni. Ijtimoiy pedagogik faoliyatning asosi.

11-mavzu. Ijtimoiylashuv ijtimoiy pedagogik hodisa sifatida.....101

Ijtimoiylashuv tushunchasi va jarayoni.

Ijtimoiylashuv vositalari, agentlari va mexanizmlari.

12-mavzu. Ijtimoiy-pedagogik faoliyatda texnologiyalar.....109

Ijtimoiy - pedagogik texnologiya tushunchasi va uning mohiyati.	
Ijtimoiy pedagog faoliyatida texnologiyalarning o'рни va roli.	
14-mavzu. Ijtimoiy tarbiya.....	117
«Tarbiyasi qiyin» yoki «tarbiyasi og'ir» bolalar bilan olib boriladigan ijtimoiy pedagogik faoliyat mazmuni.	
Asotsial axloqning mazmun-mohiyati, uni bartaraf etish yo'llari.	
14-mavzu. Ijtimoiy pedagogikada me'yorlardan chekinish.....	125
Me'yorlardan chekinish-og'ish tushunchasi. Me'yorlardan chekinish turlari.	
Ijtimoiy-pedagogik tashxis va uni amalga oshirish.	
15-mavzu. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan tashkil etiladigan ijtimoiy pedagogik faoliyat.....	130
Adaptatsiya tushunchasi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning bolalar muassasalari sharoitlariga ko'nikishining o'ziga xos xususiyatlari.	
16-mavzu. Umumta'lim maktablari o'quvchi qizlarining ijtimoiy faolligini oshirish metodlari yoshidagi bolalar bilan ish yuritishi.....	136
17-mavzu. Ijtimoiy pedagogning maktab yoshidagi bolalar bilan ish yuritishi.	140
Maktab yoshidagi bolalar bilan tashkil etiladigan ijtimoiy pedagogik faoliyat mazmuni. Maktabning asosiy ijtimoiy vazifalari.	
18-mavzu. Mehribonlik uylaridagi ijtimoiy-pedagogik faoliyat.....	147
Mehribonlik uylaridagi ijtimoiy-pedagogik faoliyat mazmuni. Reabilitatsiya ishlari.	
19-mavzu. Ijtimoiy pedagogning reabilitatsion xizmati modeli va mexanizmi.	164
Ijtimoiy pedagogning reabilitatsion xizmati tushunchasi. Yordam ko'rsatishning ijtimoiy-huquqiy, psixologik, tibbiy va pedagogik asoslari.	
20-mavzu. Oila, mahalla va ta'lim muassasasi ijtimoiy - pedagogik hamkorligi.....	168

Oila, mahalla va ta'lim muassasasi ijtimoiy - pedagogik hamkorligi.....

Mahalla-ijtimoiy o'z-o'zini boshqarish organi sifatida.

22-mavzu.

Ijtimoiy pedagogikada vasiylik va homiylik.....174

Vasiylik va homiylik tushunchasi.

. Vasiylik va homiylikning me'yoriy-huquqiy hujjatlarda aks etishi. O'zbekiston va chet ellarda vasiylik va homiylik.

21-mavzu. Deviant xulq-ijtimoiy pedagogik muammo sifatida.179

Deviatsiya va uning turlari. Voyaga yetmagan yoshlar orasida deviant xarakatlarni vujudga keltiruvchi faktorlar.

Deviatsiya kontsepsiyasida rehabilitatsiya, profilaktika va korrektsiya masalalari.

22-mavzu. Spirtli ichimliklar iste'mol qilishga moyil o'smirlar bilan olib boriladigan ijtimoiy-pedagogik faoliyat.....183

Spirtli ichimlikni kelib chiqish tarixi. Spirtli ichimliklarni iste'mol qilishga moyil o'smirlar bilan olib boriladigan ijtimoiy-pedagogik faoliyat.

23-mavzu. Giyohvandlik deviant xulq shakli sifatida.....192

Giyohvandlik-deviant xulq shakli sifatida. Giyohvandlikning kelib chiqish sabab, oqibatlari va turlari. Giyohvandlikning oldini olishda reabilitatsion xizmatlar haqida.

24-mavzu. Oila. Ijtimoiy pedagogikada oila tiplari va turlari.....200

Ijtimoiy pedagogikada oila tiplari va turlari.....

Oilaning ijtimoiy vazifalari. Oilaning ijtimoiy moslashuvi.

25-mavzu. Noto'liq oilaning ijtimoiy-pedagogik muammolari.....206

Noto'liq oilaning turlari, kelib chiqish sabablari. Noto'liq oilada bola shaxsini shakllantirishning samaradorligi.....

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

Tayanch atamalar

Talabalar bilimni baholash uchun test topshiriqlari

